biblioteca școlarului

DIMITRIE CANTEMIR

DIVANUL

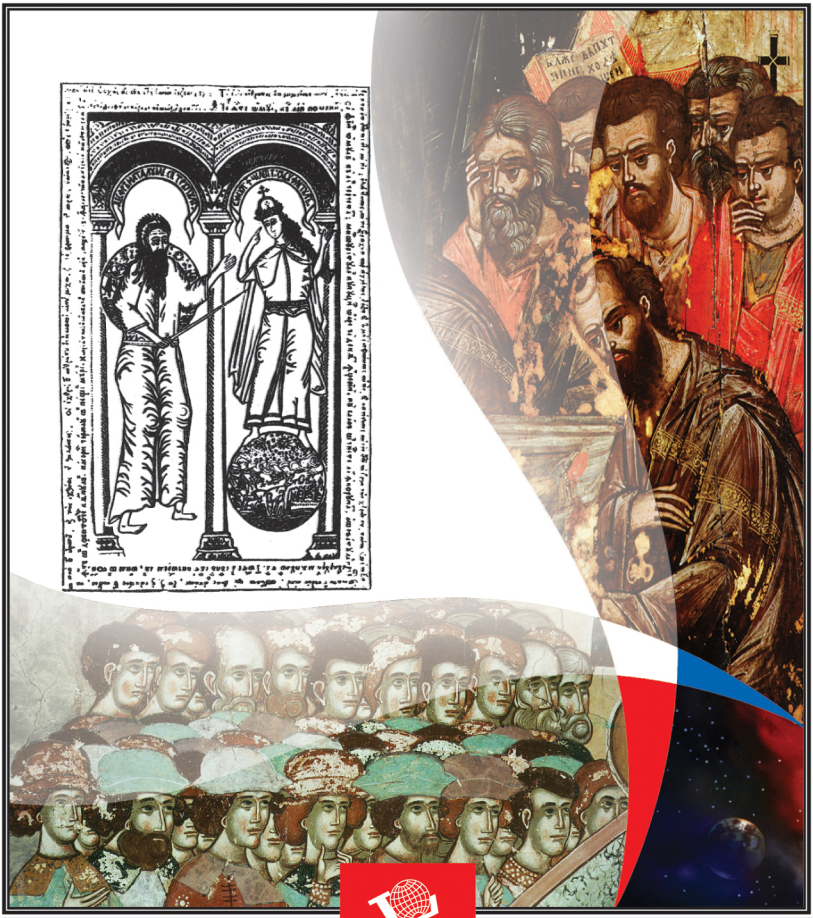

LITERA INTERNAȚIONAL

biblioteca școlarului

DIMITRIE CANTEMIR

DIVANUL

București • Chișinău
LIBERA INTERNAȚIONAL

Colecţie iniţiată şi coordonată
de Anatol Vidraşcu şi Dan Vidraşcu
Concepţia grafică a colecţiei şi coperta:
Vladimir Zmeev
Reprodus după:
Dimitrie Cantemir. *Opere complete,*
vol. I. *Divanul,*
B.: Editura Academiei Republicii
Socilaiste România, ediţie critică publicată
sub îngrijirea lui Virgil Cândea, 1974

REFERINŢE
ISTORICO-LITERARE:
Al. Piru,
Algeria Simota,
Doina Curticăpeanu,
G. Călinescu,
D. Micu

Editura „Litera Internaţional“
O. P. 61; C.P. 21, sector 1, Bucureşti, România
tel./fax (021) 3303502; e-mail: info@litera.ro

Grupul Editorial „Litera“
str. B. P. Hasdeu nr. 2, mun. Chişinău, MD-2005, Republica Moldova
tel./fax (37322) 292 932, 294 110, fax 294 061;
e-mail: litera@litera.ro

Prezenta ediţie a apărut în anul 2004 în versiune tipărită
şi electronică la Editura „Litera Internaţional“
şi Grupul Editorial „Litera“.
Toate drepturile rezervate.

Editori: *Anatol şi Dan Vidraşcu*
Redactor: *Tudor Palladi*
Tehnoredactare: *Natalia Mâţă*

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic din Chişinău.
Comanda nr. 41124

CZU 821.135.1-31
C 19

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii
Cantemir, Dimitrie
Divanul / Dimitrie Cantemir; (Bibl. şcolarului; serie nouă/ col. iniţ. şi coord. Anatol şi Dan Vidraşcu; conc. gr. col. şi cop./ Vladimir Zmeev; nr. 422) – B.: Litera Int., Ch.: Litera, 2004 (Comb. Poligr). – 296 [p.]
ISBN 973-675-058-2 – ISBN 9975-74-690-X
821.135.1-31

ISBN 973-675-058-2
ISBN 9975-74-690-X

© LITERA INTERNAŢIONAL, 2004
© LITERA, 2004

TABEL CRONOLOGIC

1673

26 octombrie
Se naşte Dimitrie, al doilea fiu al serdarului Cantemir, viitorul domn Constantin Cantemir, şi al Anei, născută Bantăş. Tatăl provenea dintr-o familie de răzeşi din ţinutul Fălciului, iar mama, femeie distinsă şi cultă, era nepoata doamnei Anastasia, soţia Ducăi-vodă. Viitorul cărturar va purta numele naşului său, domnul de atunci al ţării, Dumitraşco Cantacuzino. Mitropolitul Dosoftei, conştient de necesitatea introducerii limbii române în biserică, tipăreşte la Kiev *Psaltirea în versuri*.

1678

Moare mama lui Antioh şi a lui Dimitrie Cantemir. Gheorghe Duca, ocupând tronul Moldovei pentru a treia oară, îl trimite pe Cantemir ca reprezentant (capuchehaie) al său pe lângă Înalta Poartă.

1685

15 iunie
Cu ajutorul lui Şerban Cantacuzino, domnul Ţării Româneşti, Cantemir se urcă pe tronul Moldovei, luând numele de Constantin. Educaţia fiilor domnului este încredinţată cărturarului Ieremia Cacavelas. Dimitrie învaţă greaca, latina şi slavona. Preocupat de originea poporului român şi a continuităţii elementului roman în Dacia, Miron Costin scrie *De neamul Moldovenilor, din ce ţară au ieşit strămoşii lor*.

1688

Dimitrie este trimis de către tatăl său ca ostatec în capitala Imperiului Otoman. Aici studiază la Academia Patriarhiei Ortodoxe cu profesori renumiţi prin „pietatea şi ştiinţa lor“. Intră în contact cu literaturile clasice

Dimitrie Cantemir. *Pictor anonim*

Copia protretului lui Antioh Cantemir, 1735. Pictor anonim

A.A.Osipov. Dimitrie Cantemir (gravură), 1721

şi cu filozofia neoaristotelică, fapt ce a contribuit în mod substanţial la orientarea spiritului său spre preocupările ştiinţifice. De asemenea, paralel cu aprofundarea cunoştinţelor de greacă, latină şi slavonă, tânărul principe învaţă limbile turcă, arabă şi persană şi se adânceşte în studiul istoriei, folclorului şi muzicii turceşti, devenind primul nostru orientalist.
Se tipăreşte, prin grija lui Şerban Cantacuzino, *Biblia* de la Bucureşti, moment de extremă importanţă în dezvoltarea limbii noastre literare.
26 octombrie
Moare Şerban Cantacuzino, iar scaunul Ţării Româneşti va fi ocupat de nepotul său, Constantin Brâncoveanu, duşman al cantemiriştilor.

1690

Nădăjduind în apariţia unui concurs de împrejurări favorabil eliberării ţării de sub turci, Constantin Cantemir încheie, în secret, la Sibiu, un tratat de alianţă între Moldova şi Curtea de la Viena.

1691

În vara acestui an, Ioan Sobieski, regele Poloniei, intră cu armata în Moldova şi ocupă partea de nord a acesteia. Cetatea Neamţului, apărată de o mână de oşteni, opune duşmanului o rezistenţă dârză, devenită legendară.
Din porunca lui Constantin Cantemir, fraţii Costin, Velicico hatmanul şi Miron cronicarul sunt acuzaţi de trădare şi decapitaţi. La execuţia lui Velicico a asistat şi beizadeaua Dimitrie, care se reîntoarse de curând în ţară. Ulterior, domnul a regretat mult această faptă necugetată, pusă la cale de Iordache Ruset. Din acest moment, grupul Ruseteştilor deţine adevărata conducere a Moldovei.

1693

13 martie
Moare Constantin Cantemir. În scaunul rămas liber, boierii îl aşează pe Dimitrie, însă neprimind confirmarea Porţii (din cauza intrigilor şi a banilor lui Brâncoveanu), reia, după numai trei săptămâni de domnie, drumul Constantinopolului.

1695

După mazilirea lui Constantin Duca, pe tronul Moldovei se urcă Antioh Cantemir, care va domni până în toamna anului 1700. Dimitrie devine acum reprezentantul său la poartă.

1679

La Zenta, principele nostru asistă la catastrofala înfrângere a armatelor

turceşti de către cele austriece conduse de Eugen de Savoia.

1698

Apare la Iaşi, în greceşte şi românește, prima lucrare a lui Cantemir, *Divanul sau gâlceava Înţeleptului cu Lumea sau giudeţul Sufletului cu Trupul*.

1699

Dimitrie, venit pentru scurtă vreme în ţară, se căsătoreşte cu Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino. Gândul de a ocupa scaunul Ţării Româneşti, care nu-i era nici până atunci străin, dobândeşte astfel o justificare mai temeinică. Drept urmare, temerile şi dușmănia lui Brâncoveanu ating punctul maxim.

Stema lui D.Cantemir din ultimii ani de viaţa de pe pecetea Domnitorului

1700

Datorită intrigilor şi banilor lui Brâncoveanu, Antioh Cantemir este mazilit şi înlocuit cu Constantin Duca. Împreună cu familia, Dimitrie se stabileşte la Istanbul, în casa construită după planurile sale. Antim Ivireanul tipăreşte la Snagov *Floarea darurilor*. Se întemeiază Academia de Ştiinţe de la Berlin.

1700-1705

În această perioadă de intensă efervescenţă spirituală, Cantemir scrie următoarele opere: *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* (*Imaginea ştiinţei sacre cu neputinţă de zugrăvit*), *Compendi olum universae logices institutionis* (*Compendiu despre sistemul logicei generale*), *Ioannis Baptistae van Helmont, Physices universalis doctrina* (*Învăţătura generală despre fizică a lui I. B. van Helmont*), *Tarifu ilmi musiki ala vegni maksus* (*Explicarea*

Dimitrie Cantemir, ilustraţie la Divanul, *1690*

muzicii teoretice pe scurt) şi *Istoria ieroglifică*, ce marchează trecerea de la preocupările de natură speculativă la cele cu un predominant caracter social şi politic.

1703

După mazilirea lui Constantin Duca, Mihai Racoviţă, sprijinit de Rusetești şi de Brâncoveanu, ajunge domn al Moldovei.

Stema lui D.Cantemir de pe Hronicul vechimii

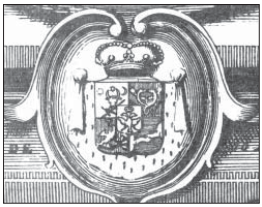

Stemele lui Dimitrie Cantemir

1705

Pe tronul Moldovei urcă pentru a doua oară Antioh Cantemir. Urmărind îndepărtarea de Ruseteşti, domnul încearcă să se împace cu Costineştii, numindu-l pe Nicolae Costin, fiul cronicarului, mare vornic. Între cei doi fraţi, Antioh şi Dimitrie, relaţiile devin extrem de reci.

1709

Armata rusă, condusă de Petru cel Mare, obţine la Poltava o răsunătoare victorie împotriva trupelor suedeze, comandate de Carol al XII-lea.

1710

noiembrie

Dimitrie Cantemir este numit domn al Moldovei. Ion Neculce devine omul său de încredere.

1711

aprilie

La Luck, între Moldova şi Rusia se încheie un tratat de alianţă. Conform acestuia, Rusia se angajează să-l ajute pe Cantemir în lupta sa pentru înlăturarea suzeranităţii turceşti.

20 mai

Printr-o proclamaţie către ţară, Cantemir îi cheamă pe moldoveni să se ridice cu armele împotriva dominaţiei turceşti. În seara zilei de 23 iunie, ţarul Petru cel Mare soseşte la Iaşi, unde este primit cu multă căldură de boieri şi de norodul de rând. În bătălia de la Stănileşti (8-12 iulie), turcii învinge armatele aliate ruso-române. Împreună cu cei care i-au rămas credincioşi, Dimitrie Cantemir se stabileşte în Rusia, în ţinutul Harkovului. Ţarul îi conferă titlul de „prea luminat principe al Rusiei“.

1713

Soţia lui Dimitrie, Casandra, moare în vârstă de numai treizeci de ani.

1714

Dimitrie Cantemir este ales membru al Academiei din Berlin.

15 august

Constantin Brâncoveanu şi cei patru fii ai săi sunt decapitaţi din ordinul sultanului Ahmed al III-lea.

1714-1716

În această perioadă, extrem de rodnică sub raport ştiinţific şi literar, Cantemir scrie: *Monarhiarum physica examinatio* (*Interpretarea naturală a monarhiilor*), *Descriptio Moldaviae* (*Descrierea Moldovei*), *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae* (*Creşterea şi descreşterea Curţii Otomane*), *Vita Constantini Cantemyrii* (*Viaţa lui Constantin Cantemir*) şi *Sistema religiei mahomedane*.

1717

Începe să lucreze la cea mai erudită scriere a sa, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, în cadrul căreia istoria românilor de pretutindeni este examinată în context universal.

1719

Dimitrie se recăsătorește la Moscova cu tânăra prințesă Anastasia Trubeţkoi, având ca naşi pe ţar şi pe ţarină.

1721

20 februarie
Printr-un ucaz al lui Petru cel Mare, Cantemir este numit „consilier secret şi membru al Senatului“.

1722

În calitate de specialist în problemele Orientului, Dimitrie îl însoțește pe ţar în campania sa împotriva Persiei.

1723

21 august
Dimitrie Cantemir trece în eternitate.

1769-1770

Beschreibung der Moldau, în „A. F. Büching's Magazin für die neue Historie und Geographie“, 2 vol., Hamburg, 1769–1770.

1771

Historisch-geografisch und politische Beschreibung der Moldau, nebst dem Leben des Verfassers und eine Landkarte, Frankfurt und Leipzig.

1789

Istoricescoe, geograficeskoe i politiceskoe opisanie Moldavii v jizni socinitelia, s nemeţkogo perevel Vasilii Levşin, Moscova.

1825

Scrisoarea Moldovei, de D. C., domnul ei (traducere de banul Vasile Vârnav) – Monastirea Neamţul.

1851

Descrierea Moldaviei. Prezentare din viaţa Prinţului Dimitrie Cantemir de C. Negruzzi. Ediţia a II-a, Iaşi.

1868

Scrisoarea Moldovei (Reeditată la anul 1868 de către T. Boldur Lăţescu) – Iaşi.

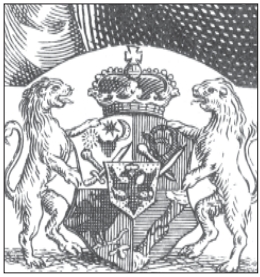

Stemele lui Dimitrie Cantemir

1872

Descrierea Moldovei (traducere de A. Papiu Ilarian şi Iosif Hodoş) – în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, tipărite de Societatea Academică Română, vol. I, II, Bucureşti.

1909

Descrierea Moldovei în Biblioteca pentru toţi, nr. 507, Bucureşti. *Descrierea Moldovei* (cu o notiţă introductivă de Miron Niculescu), în Biblioteca Socec, nr. 10-11, Bucureşti.

Geschichte
des
osmanischen Reichs
nach seinem
Anwachse und Abnehmen,
beschrieben von
Demetrie Kantemir,
ehemaligem Fürsten in Moldau.
Nebst den Bildern der türkischen Kaiser,
die erforderlich
von den Gemälden in dem Serail durch des Sultans Hofmaler
hat abgemahlet werden.
Aus dem Englischen übersetzet.
Hamburg, bey Matthias Heroldt. 1745.

Ediția germană a Istoriei Imperiului Otoman. *Hamburg, 1745*

1923

Descrierea Moldovei. Traducere de pe originalul latinesc, la 200 de ani de la moartea autorului, de Giorge Pascu, București, 1923; ediția a II-a revăzută și completată cu indice, București, 1938.

1942

Descrierea Moldovei (traducere de Gh. Adamescu), București.

1956

Descrierea Moldovei (traducere de P. Pandrea cu o prefață de acad. C. I. Gulian) – E.S.P.L.A. Biblioteca pentru toți, București, 1956; reeditări ale aceleiași traduceri în 1961, 1965, 1967, 1973, 1976, 1981.

1973

Descrierea Moldovei (traducere după originalul latin de Gh. Guțu. Introducere de Maria Holban. Comentariu istoric de N. Stoicescu. Studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu. Indice de Ioana Constantinescu. Cu o notă asupra ediției de D. M. Pippidi), Editura Academiei Române, București.

DIVANUL

DIVANUL

sau

GÎLCEAVA ÎNŢELEPTULUI CU LUMEA

sau

GIUDEŢUL SUFLETULUI CU TRUPUL[1],

PRINDE TRUDA ŞI DE OSTENINŢĂ IUBIREA

a lui

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOIEVOD[2]

ÎNTĂIU IZVODIT ŞI DE IZNOAVĂ DIN VECHIUL ŞI NOUL TESTAMENT[3], ÎN SLAVA ŞI FOLOSINŢA MOLDOVENESCULUI NIAM[4], ÎN VREMILE A MĂRIEI-SALE BLAGOCESTIVULUI, PREALUMINATULUI MOLDAVIII OBLĂDUITORIU

IOAN ANTIOH CONSTANTIN - VOIEVOD[5]

ALCĂTUIT,

TURMA A PRAVOSLAVNICULUI MOLDOVENESCULUI NĂROD DE PREAOSVINŢITUL PĂRINTELE SAVVA, ARHIEPISCOPUL ŞI MITROPOLITUL SUCÉVII[6]

OTCÎRMUINDU-SĂ.

IARĂ CU OSÎRDIIA ŞI EPITROPIIA CINSTITULUI ŞI BLAGORODNICULUI BOIAR, DUMNEALUI LUPUL BOGDAN HATMANULUI[7], S-AU TIPĂRIT ÎN ORAŞUL SCAUNULUI DOMNIII, ÎN IAŞI[8].

VĂ LEAT DE LA ADAM 7206, IARĂ DE LA MÎNTUINŢA LUMII 1698, MESEŢA AVGUST, 30[9].

ŞI S-AU TIPĂRIT PRIN OSTENIALA SMERIŢILOR ŞI MAI MICILOR ATHANASIE IEROMONAHUL ŞI DIONISIE MONAHUL, MOLDOVÉNII[10].

Divanul, Iaşi, 1698. „Herbul ţărîii“
(foaia de titlu, verso). Însemnare în greceşte:
„Dăruit preacuviosului nostru frate
domnului domn Mitrofan, egumen
al Cotrocenilor, de mine
Cosma Vatopedinul
(Muntele Athos,
Biblioteca mănăstirii
Dionisiu).“

pre he[r]bul	Stihuri
stih[uri] 7	ţărîi,

I[OAN]

A[NTIOH]	C[ONSTANTIN]
V[OEVOD]	B[OJIEIU]
M[ILOSTIIU]	G[OSPODAR]
Z[EMLI]	M[OLDAVSKOI]

Soarele cu luna pre	Adecă-n tot locul,
unde lucéşte	slăvit să grăiaşte[11]

Herbul ţărîi, vechii ş-au fost ales buăr,
Numele vestindu-şi ca tunul prin nuăr.
Noii mai pre urmă, avîndu-l moşie,
Tot acel vechiu nume mai vestindu-l şie.
Într-această vréme cine-l stăpînéşte
O, Dumnădzău svinte, tu îl ocrotéşte,
Că mîna ta svintă l-au încorunatu-l
Şi braţul tău tare l-au întemeiatu-l.
Părinţasca scară şi scaunul dîndu-i,
Ceriasca ta armă, crucea, întindzindu-i,
Spata-i povăţéşte biruind pre toată
Vădzut, nevădzută vrăjmăşasca gloată,
Căruntéţe vadză, bătrînéţ-agiungă,
Slăvit fericéşte-l cu viaţă îndelungă[12].

BLAGOCESTIVULUI, PREALUMINATULUI ŞI NOAĂ
CINSTITULUI, DULCELUI ŞI MAI MARELUI FRATE,

IOAN ANTIOH CONSTANTIN - VOIEVOD,

CU DUMNĂDZĂIASCA MILĂ DOMN,
OBLĂDUITORIU ŢĂRÎI MOLDOVII,
DE LA AL MĂRIII-SALE MAI MIC
ŞI PLECAT FRATE

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN - VOIEVOD

CARTE DE ÎNCHINĂCIUNE[13]

Astronomii, adecă a stélelor cunoscători – prealuminate, cinstite, iubitul mieu frate – întru toate cîte întru a ceriului trup stéle să poartă, doaă numai neclătitoare şi nemutătoare a fi arată, carile una în partea ceriului diasupra, iară alta în partea ceriului dedesupt a să afla povestesc: una *polus arcticus*, iară alta *polus antarticus* le număsc, prin carile a ceriului trup şi rătundzală să învîrtéşte[14*].

Acéste dară doaă stéle, mai marele mieu şi iubit frate, măcar că cu starea una de la altă lungă depărtare şi mare deosăbire au, însă iarăşi – după socotială – pururea nedespărţite şi totdeauna nedeosăbite sint; şi a lor una cătră alta driaptă potrivire şi una împotriva altiia neclătită odihnire şi ră|dzimare, nici a ceriului lată lăţime, nici a sferii pămîntului groasă grosime a o opri sau a o despărţi pot. Că precum 2 roate într-o osie să liagă, aşé acéle printr-o o mintiască osie (carea *axon* să chiamă) una cu alta să, prin atîta de meidian despărţire, întrulocadză[**].

[*] R. P. Petri Berchorii Pictaviensis *Repertorium morale* V, 31 *(De polo): Polus este stella minima,immobilis, in superiori parte coeli, et est duplex, polus scilicet arcticus et antarcticus. Et inter istos duos polos transit axis, linea intellectualis circa quam totum coelum mouetur sicut circulus circa centrum.*

[**] Petri Berchorii *Repertorium morale,* V, 7 *(De axe) : Axis est linea intellectualis quae inter duos polos et stellas immobiles protenditur, circa quae coelum diametraliter circumfertur.*

Într-acéste 2 stéle chenarul, adecă ţinta a mijlocirii cîtinţii ceriului, să înmijlociadză, şi în acea adevărată mijlocire a rătundzélii pămîntului să aşadză, carile, din vîrtutea a acelor 2 drept-cumpănite şi potrivite stéle, acélea cîte deasupra chentrului[15] întemeiate sint, nicicum în sus sau în gios, în driapta sau în stînga a să muta sau a să clăti pot; ce oricîte în a cîtinţii ceriului cuprindere să cuprind, toate într-acel în mijloc drept-mijlocit chentru să radzimă spreste tot.

Ca acéste dară 2 stéle – dulcéle mieu iubit mai mare frate – doi fraţi sau doaă inimi a doi (însă adevăraţi) s-ari asămăna putea fraţi, carii cu starea locului şi cu depărtarea deosăbirii (trupeşti) macar că cît departe depărtaţi[16] şi cu petrécerea neîntrulocaţi ari fi, însă după a sufletelor de nemică cevaşi oprită pătrundere (de vréme ce sufletul neoprit şi prin toate pătrundzitoriu iaste) pururea nedepărtaţi, totdeauna şi-n toate date întrulocaţi | să află.

„Acmu dară ce-i bine sau ce-i frumos, decît a petréce fraţii împreună“, dzice *Psalmul 132*. Aşé dară, între doi fraţi dragostea (ca între doaă stéle chentrul) nemutată, prea întemeiată să mijlociadză; adecă, între doaă inimi a doi fraţi, nesmintită şi nebetejită să aşadză; şi aşé, din doaă inimi o adevărată dragoste izvorésţe, carea ca al triilea frate a fi să socotéşte. Aceştia dară, cu acel de aur al dragostii frăţeşti legîndu-să şi împletindu-să lanţuh, nerupt şi neîndoit va fi; mărturiséşte Înţeleptul: „Funea întreită anevoie să va rumpe“ (*Eclisiastul* gl. 4, sh. 12). Aceştia totdeauna în toate şi pretutindirea bine vor îmbla; adeverésţe iarăşi Înţeleptul: „Trei sint carile bine îmblă“ (*Pilde* gl. 30, sh. 29).

Thalis filosoful, carile dintre cei şépte ai grecilor înţelepţi unul era, pentru trei lucruri bodzilor săi mulţămită şi blagodarenie a face obiciuit era*: întăiu căci om şi nu dobitoc, a doa căci bărbat şi nu fămeie, a treia căci ellin şi nu varvar l-au făcut[17]. Aşé dară eu, dulcéle mieu, cinstite şi mai mare frate, pentru trei lucruri celui în troiţă de o fiinţă Dumnădzău, vécinic atotţiitoriu şi chivernisitoriu împărat, slavă, cinste şi închinăciune trimăt:

* Diogene Laerţiu I, 33.

Divanul, Iaşi, 1698,
Cartea de închinăciune, începutul.
Însemnare în greceşte:
„Din ale lui Mitrofan
al Nyssei“
(Muntele
Athos. Biblioteca
mănăstirii Dionisiu)

Divanul, Iaşi, 1698, *Cartea de închinăciune*, sfîrşitul. Însemnare în greceşte: „Această carte a fost dăruită preacuviosului tipograf domnului popă domnului Antim, de către popa Athanasie, tipograful din Iaşi. Cosma Vatopedinul. (Muntele Athos, Biblioteca mănăstirii Dionisiu)“

întâiu, căci nezloslavnic, innoplemennic, ce | pravoslavnic creştin; a doa, căci nu altii besérici, ce ai Răsăritului următoriu; a treia, căci nu altuia, ce măriii-tale dintr-un părinte şi dintr-o maică m-au făcut şi m-au născut frate, pre carile ca pre o întemeiată şi vîrtoasă sprijenială şi cetate te ţiiu. Adeverêşte împăratul Solomon dzicînd: „Fratele carile să agiutorêşte de frate, ca o cetate vîrtoasă" (*Pildele* gl. 18, sh. 19). Aşijdirea, precum izvorul mic în apa mare a da năzuiaşte, aşé eu cătră măriia-ta şi cătră a măriii-tale cinste alergînd, cinstea să mi să măriască; precum frumos grăiaşte Esthir: „Izvorul mic în apa mare să mărêşte" (gl. 10, sh. 6). Şi macar că de un filosof oarecarele s-au grăit: „Gura carea singură pre sine să laudă să fie puţind"[18] (mai vîrtos că ale măriii-tale laude ale méle sint), însă precum adevărul pre toate biruiaşte şi preste toate stăpînêşte, adeverit şi ştiut îm iaste. Cu a acestuia dară, a adevărului veşmint îmbrăcîndu-mă, „mirosul veşmintelor méle ca mirosul zmirnii", mărturisêşte *Cîntarea cîntărilor* (gl. 4, sh. 11). Pentru aceasta cinsti-voiu, lăuda-voiu şi aceasta tuturor mărturisi-voiu căci mie în cinste, în laudă şi – cu a lui Dumnădzău agiutoriu – agiutînd îm eşti. Dară pre cine voiu cinsti ? Prorocul mă învaţă: „Nu da altuia slava ta, şi | vredniciia ta niamului strein" (*Varuh* gl. 4, sh. 3); pentru aceasta cu cinste, ca domnului şi fratelui mieu mai mare, mă voiu închina. Şi cum nu te voiu cinsti? Iarăşi voiu dzice; şi cum nu voi mărturisi? iarăşi voiu grăi. Că eu de voiu tăcea, au inima şi dragostea cum nu va striga? Au acélea ale măriii-tale cătră mine nenumărate de bine faceri nu vor mărturisi? Au cu prorocul împreună nu voi cînta: „Părintele mieu şi maica mea m-au lăsat pre mine, iară domnul mieu şi fratele mieu m-au luat pre mine"? [Ps. 26, 16].

Pentru acéstea dară, a măriii-tale totdeauna şi-n toate dzile cătră mine, dintru acea adevărată frăţască dragoste izvorîte, ca de viiaţă făcătoare de bine faceri izvoară arătate, cărora răsplătire şi la preţ preţuire a da vrédnic nefiind, acest al mieu puţinteluş pentru mult, mititeluş pentru mare dar cu rugăminte spre priimire îl aduc – carele dintăi născutul a proastii şi nevrédnicii méle minţi, ca un de floricéle cules şi legat mănuncheaş, carele întăia a osteninţii méle răzsădire

şi odrăslire iaste, spre a măriii-tale bună mirosală l-am, alegîndu-l şi gătindu-l, adus[19].

Însă cu oarece şi osîrdie şi ostenînţă, din a multora, nu de pemintesti, ce cereşti ogoară, neveştedzitoare floricéle, cu nestricătoriu miros adunate şi-ntrulocate li-am prefăcut[*]. | Însă cu această îndemnare, pre măriia-ta priimitoriu şi a ostenéle ca acéstea însoţitoriu ştiind, precum şi alte întru ale măriii-tale vremi multe s-au răzsădit ş-au înflorit[20], aşe mă rog ca şi acéstea ale méle ostenéle (carile sint ca nişte de un prost şi neînvăţat grădinariu adunate floricéle) a să sămăna, a să sădi, a înflori şi tuturor depreună a să obşti să binevoieşti şi să nevoieşti. Şi mai vîrtos tot moldovenescul nostru niam cu *Cîntarea cîntărilor* a striga, şi unul altuia în bucurie arătînd a cînta să să îndémne, dzicînd: „Flori s-au deschis în pămîntul nostru!" (glav 2, sh. 12).

Însă măcar că acest al mieu dărişor măriii-tale nevrédnic şi netrébnic iaste, căce mulţi minunaţi, multe minunate, slăvite şi lumii obştite şie pre urmă lăsate au făcut ş-au arătat, de pomenire destoinice şi vrédnice lucruri, carele ca soarele în sănina vréme dau radze şi ca lumina în întunérec ce luminadză. Au poate dară luminuţa lumînărélii împotriva soarelui să strălucească? Au poate muviliţa în a Olimbului munte coastă să să cunoască?[**] Ba. Însă, precum fericitul Pavel grăiaşte, adevărat iaste: „ În casa mare nu numai de aur şi de argint, ce şi de lemn şi de lut trebuiesc vase" | *(Cătră Timothei, Cartea 2,* gl. 2, sh. 20). Şi macar că toate blăstămăţiile şi nevrédniciile în mine să află, însă măriii-tale plăcute şi învoite fiind, de triabă şi vrédnice sint; şi macară că aceasta a dzice nevrédnic sint, însă: „Nevredniciia mea, acéia mi-au agiutat" (dzice *Isaiia,* gl. 63, sh. 5)[21] şi cu aceasta învrednicindu-mă, această a tineréţelor méle întăia născută roadă măriii-tale închinînd şi dăruind, bine învoită, priimită şi plăcută a fi, cu plecăciune rog, poftesc. Şi-ntru aceasta, rămîiu

Al măriii-tale mai mic şi plecat frate

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOIEVODA

De la Udriiu

CARTE CĂTRĂ CETITORIU[22]

Cetitoriului şi de ostenință iubitoriului, bucurie!

Cinstite şi de trudă iubitoriule cetitoriu, iată trei, spre a sufletului dulce gustare, ți să întind meşcioare. În cea dintăiu dară, ale lumii, adecă a trupului, nebunii şi réle, sufletului stricătoare şi de tot omorîtoare pofte – şi, împotrivă, a înțeleptului, adecă a sufletului înțelepciune, cunoştință şi spre lumeştile, să nu dzic trupeştile, desfrînate pofte înfrînare, oprire şi părăsire – să cuprinde.

În cea a doa, pentru ale lumii grăite minciuni şi bîrfituri şi pentru a înțeleptului vorovite adevărat cuvinte marturi şi mărturii aducîndu-să, lumea de mincinoase, iară înțeleptul de credincios să dovedéşte.

În cea mai pre urmă, carea a treia iaste, pentru gîlcévele şi pîrăle carele mai denainte între înțelept şi-ntre lume, adecă între suflet şi-ntre trup, s-au făcut, ca păceluiți, bine învoiți şi după dumnădzăieştile porunci amîndoi împreună pre o cale şi pre un drum a îmbla şi a să îndrepta îi învață; şi precum cea vécinică, aşé cea vreménnică, între dînşii a să alcătui, pace şi prietinirea îi învitiadză.

Într-acéste trei meşcioare, adecă trătăjei, ca în trei luminoase şi neprăvuite oglinde[23], precum | a trupului, aşé a sufletului stat şi podoabă îți, privind, socotéşte şi ceva dintr-acéstea lipsă sau grozav vădzind, tocméşte şi cum să cade frumos orînduiaşte şi împodobéşte, şi precum lui Dumnădzău, aşé oamenilor plăcut şi cinstit a fi să te învredniceşti.

Aicea dară, carea grozăviia şi frumséțea trupului şi carea grozăviia şi frumséțea sufletului să fie vei afla. Căci amînduror podoabele şi dezbrăcările, iată, de față stau. Întăi dară lumea, adecă trupul, spre care, în adîncime, nemăsurate bezne fără fund, iaste să te răpască şi în véci fără ieşire să te, prăpădind, chinuiască. Aşijdirea înțeleptul, adecă sufletul, de

acea beznă şi prăpastie ferindu-te şi de spre a ei alergare împiedecîndu-te, spre care slavă, fericire şi în véci fără sfîrşire bucurie te îndemnînd învitiadză, carile bezna întunérecului lumăsc arată şi luminiadză şi célea carile cinsteşe şi de laudă vrédnice a fi descopere şi învaţă.

Aşijdirea a lumii, adecă a trupului, rău cunoscute şi strîmb grăite minciuni, cu ale sale drépte răspunsuri şi cu vechile şi noaăle *Svinte Scripturi* adeveréşte, ivéşte şi dezvăléşte, carile cu întreg suflet cercîndu-le şi ispitindu-le, vécinica, vei afla, viiaţă, precum mărturiséşte Evanghelistul:| „Ispitiţi *Scripturile* că vi să véde voaă într-însele viaţa vécilor a avea“ (*Ioan* gl. 5, sh. 39).

La acéste trei dară mése, iată, şi doaă ţi s-au dat păghară[24], dintru carile, carile îţi va fi voia, acela vii lua. Însă unul pre denafară cu frumoasă şi plăcută poleială, iară pe dinlontru de aramă, cu cotlită şi cumplit otrăvită băutură; iară altul nearătos şi nedrăgăstos pre denafară, însă de aur pre dinlontru şi de a vieţii apă şi plină de dulciaţă băutură plin iaste. Adecă păharul frumos, arătos, lumea sau împărăţiia ei, păharul nearătos şi cu smerit chip ceriul sau împărăţie lui iaste.

Dintr-acéste doaă păghară bogooteţul David bine, cum să cade, frumos, înţelepţéşte ş-au ales: „Păgharul mîntuinţii voi priimi (dzice) şi numéle Domnului voi striga“ (*Psalm* 115, sh. 13[=4]).

Păharul vieţii. Acesta adevărat păgharul carele viaţă drége şi nemoarte mestéşte iaste; a acestuia păghar dulce băutură nu să mai sfîrşéşte; a acestuia păghar plinire sufletul în véci cu vinul cel de veselie şi de bucurie adapă. Acesta-i păgharul pentru carele Domnul nostru Iisus Hristos şi mîntuitoriul nostru cel cu braţ vîrtos dzice: „Luaţi, béţi dintr-acesta toţi“ (*Math.* gl. 26, sh. 26 [=27]; *Marco* gl. 14, sh. 22 [=23]; *Luca* gl. 22, sh. 19 [=20]). Într-acesta păghar acea duhniciască |adecă sufletiască iaste băutură „dintru carea toţi aleşii lui Dumnădzău vor să bea“, mărturiséşte Pavel (*Car. I Cor.* gl. 10, sh. 4). Pentru nearătarea dară cea pe denafară, o, iubitule, nu te scărăndăvi, nici te mîhni, căci frumos iaste, numai trupeştilor ochi nearătos a fi li să pare; ce cu dragoste

priimindu-l, ia, bea, că sufletul săturîndu-l, a necurăţiilor pojar şi înălţată pară va stînge şi va, potolind, stîmpăra.

Păharul morţii. Aşijdirea, pentru a celuialalt pre denafară frămséţe păghar, ochiul tău nu să amăgiască şi ghizdăviia lui inima ta să nu, rîvnind, poftiască, că într-însul otrăvită nebunie iaste, şi pentru carii păgharul acela priimăsc, Prorocul aşé dzice: „Beau şi să turbură şi să nebunesc“ [*Ier.* 25, 16]. Pentru băutorii lui, iarăşi alt Proroc dzice: „Turburatu-s-au şi clătitu-s-au ca batul şi toată înţelepciunea lor ş-au vărsat“ (*Psalm* 106, sh. 27), şi iarăşi acela fericitul dzice: „Foc, iarbă pucioasă şi duh vivornic – partea păharului lor“ (*Psalm* 10, sh. 6). Acesta-i păgharul acela pentru carile iarăşi acela blagoslovit grăiaşte: „A căriia drojdii nu vor scădea şi vor bea toţi păcătoşii pămîntului“ (*Psalm* 74, sh. 8). Acesta-i păgharul al urgiei lui Dumnădzău, pentru carele singur dzice: „Ia păgharul a vinului urgiii méle şi vii drége dintr-însul tuturor niamurilor pămîntului şi vor bea şi să vor | turbura şi vor nebuni“ (*Ieremiia* gl. 25, sh. 15–16; caută şi *Apocal.* gl. 16, sh. 19 şi gl. 14, sh. 10).

După aceasta, pre meşcioare[25], pre acéstea, iată tot féliul de hrană, iată tot niamul de poamă: iaste poama vieţii, iaste poama morţii, iaste pîinea vieţii, iaste pîinea morţii – carele vii vrea, acélea vei mînca. Frumoasă dară şi arătoasă la chip şi mîngăioasă la vidére, poama morţii; nu te amăgi, ce pomenéşte precum odănăoară cu aciastă poamă Evva s-au înşelat şi, dînd şi bărbatului său, săracul, omenescul rod, îndată spre moarte s-au înturnat. Că mîncînd dulce îţi va părea, însă amărîndu-să, sufletul îţi va otrăvi; mărturiséşte Ioan: „Făcutu-s-au – dzice – gura mea ca miiarea, şi dacă mîncaiu, amărîtu-s-au în pînticile mieu“(*Apocal.* glav. 10, sh. 10).

Masa necurăţiii. Pre masa necurăţiii pîinea şi vinul nedreptăţii iaste şi carii la dînsa şed „mănîncă pîinea necurăţiii şi beau vinul nedreptăţii“, dzice Înţeleptul (*Pilde* gl. 4, sh. 17). Pre masa lăcomiii bucatele nesaţiului sint puse, şi carii dintr-însă mănîncă, săturarea nu ştiu. Au nu pentru aceştia dzice Prorocul: „Cîinii fără ruşine nu ştiură saturarea“? (*Isaiia* gl. 56, sh. 11 şi *Iezecheil* gl. 7, sh. 19).

Masa curăţiii. Aşijdirea, pre masa curăţiii pîinea vieţii, vinul nemorţii iaste; | dzice Domnul: „Cine carnea mea mănîncă şi singele mieu bea nu va gusta moarte“ (*Ioan* gl. 6, sh. 50–51). Pre aciasta masă poama a pomului vieţii să pune; cine o va mînca în véci va trăi. Pre masa aciasta hrana dumnădzăiescului cuvînt pusă iaste: „Nu din singură pîinea viu va fi omul, ce din tot cuvîntul carele din gura Domnului iase“ (*Devteronom* gl. 8, sh. 3 şi *Math.* gl. 4, sh. 4).

Acmu dară, o, destoinicule cetitoriu, iată masa dreptăţii, pîinea vieţii, vinul nemorţii şi poama de viaţă dătătoare şi acestora luptătoare şi înpomcişitoare, carile să fie aiave şi chiar ţi să arată. Acéstea dară cu scrisoarea a le însămna, osteninţa la mine; iară dintr-acéstea, carile a face şi carile a nu face, învoinţa la tine iaste.

Aşijdirea, aminte să-ţi fie că în *Cartea dintăiu,* la care pîră *Cartea a doa* care mărturie să aduce, glavinele pre margine însămnate sint pentru mai pre lesne pricéperea[26].

Aşijdirea, céle *Pentru aşedzarea păcii 77 de ponturi,* care pont, pentru care triabă să fie, iarăşi cu glavine pre margini îţi sint arătate.

Acéstea dară cercînd, citind şi ispitind, nu numai cu citiala să rămîi, că pănă nu le vii duce la praxes, folosinţe nu-i, precum frumos svintul, adeveréşte, Grigorie[27]: „Învăţătura aceluia ce grăiaşte să | piiarde cînd glasul cu lucrul nu să agiutoréşte“*, şi precum dzice Apostolul: „Nu cela carile au cunoscut poruncile, ce care li-au făcut pre dînsele, numai acela va ieşi mîntuit“ (*Ioan* gl. 13, sh. 17 şi *Iiacov* glav. l, sh. 25).

Spre aceştii ai noastre osteninţe din *Svintele Scripturi* dîndute, şi – precum ştiut iaste – ceva greşală sau lunecare aflînd, cel negreşit cine să fie pomenéşte şi céle smintite şi greşite îndriaptă şi tocméşte şi Dumnădzău milostivul, în fericită viiaţă cruţindu-te în toate bine, precum trupéşte, aşé sufletéşte, adaoge şi sporéşte.

Voitoriulu-ţi de bine,
IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOIEVODA

* Cf. P. Berchorii *Dictionnarius,* s. u. *Docere : Sicut enim ut inquit Greg. in Hom.: loquentis auctoritas perditur, quando uox in opere non iuuatur.*

PREALUMINATULUI, BLAGOCISTIVULUI
ŞI PREACUVÎNTĂREŢULUI

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOIEVODA

Toate céle de la Dumnădzău dorite!

A măriii-tale poslanie şi carte cu toată inima şi cu bucurie priimit-am şi cu atîta mai mult, căci pre alor tale învăţături întăiu odraslă o am cunoscut. Ferice-ţi de buna învoinţă, preavitiazul mieu suflet. Înţelepţéşte ai giudecat ca eu, plugariul carile la holda minţii tale am ostenit[28], după Apostolului cuvînt, „mai întăiu din roada ei să iau“ [*2 Tim. 2,* 6]; de care lucru, să mă credzi, de vréme ce afară din toată îmbunarea grăiesc, atîta de frumoase şi dulce în gustare mi-au părut, cît a nu striga n-am putut: „O, întru tot împărătiasă ritorică! cu cîte daruri, cu cîte slave, în puţină vréme pre iubitorii tăi îmbogăţăşti!“ Şi îndată aminte de roditoriul acela pămînt mi-am adus, pre carele Evanghelistul, cum că au rodit cu multul înmulţită sămînţa ci-au priimit, îl laudă şi cum că aceasta pildă şi întru blagorodiia minţii tale s-au plinit am dzis; carea puţină sămînţă ai smeritii méle didăscălii priimindă, întru învăţături, cu miile înmulţită, au răsărit roadă.

Şi cu acéstea încă mirîndu-mă, | am tot atunceaşi creştiniasca ta rîvnă lăudat, că îndată, spre slava lui Dumnădzău, în candila aceştii cărticéle, a darului şi a învăţăturii ce întru tine ai, lumina a aprinde nu te-ai lenevit. Şi mai vîrtos, pentru ca toţi ai cărora ochi sămăluitori sint, să vadză şi să mărturisască cum că învăţătura unde vreo fiinţă bună, adecă vreo iscusită minte află – precum a măriii-tale – pre céle gréle, iuşoare şi pre céle ce la mulţi preste putinţă sint putincioase le face.

Lăudată dară, ca pre o vrédnică şi întru toate desăvîrşit a măriii-tale, am cunoscut cartea, şi aşé o va cunoaşte fietecine ai căruia, cu fumul zavistiii, sufleteştii ochi întunecaţi nu-i vor fi, de vréme ce cartea aceasta aflare minunată şi gînd, de-ciia şi

didascalie cu totului tot pravoslavnică are, carea capul şi începătura credinţii noastre iaste; aşijderea despărţirea părţilor ei după pricini, foarte cum să cuvine; şi a voroavii înfrumseţare, pre cît a moldovenescului niiam limbă a cuprinde[29] poate, cu ritoricesc meşterşug împodobită; adîncâ şi bogată la dovedirile a *Véchii şi ai noaăi Scripturi ;* cu istorii şi răspunsuri şi a celor de pre denafară înţelepţi îndestulită, înfrumuseţată[30]; şi, ca cu un cuvînt să dzic, cu didascalie tocmită, atîta cît mai mulţi cei ce de înge | riasca isteciune şi a minţii-ţi ascuţire ştire n-au – pentru prea de minune lucru ce iaste – a măriii-tale osteninţă a fi, a o socoti, să vor îndoi[31]. Ce macar cum, de vréme ce, precum Thalis filosoful dzice: „Decît toate lucrurile, mai înţeliaptă iaste vrémea“*, singură ea va arăta, de ună vréme ce începăturile pănă într-atîta îţi sint, cît de slăvite roduri şi preacinstite lucrări sfîrşitul aştiaptă.

Acmu dară, prealuminate, bine călătoréşte şi cu darul lui Dumnădzău spre a învăţăturii şi a înţelepciunii dragoste sporéşte; şi aşé adevărit să fii că nu îndelungă vréme şi în rîndul a marilor săi vitéji înţelepciunea numărîndu-te te va încununa. Vieţuiaşte, ai pravoslavnicii besérici cu miile dorit odor şi de pururea prin înţelepciune întru céle cătră Dumnădzău înălţări procopsind, întru a celor de aproape folosiri să fii. Amin.

A măriii-tale smerită slugă şi rugătoriu,
IEREMIIA CACAVELA

Urmează alegoria *Desfrînata Lume sau Trupul* şi *Omul înţelept sau Sufletul* comentată prin citatele biblice (n. ed.):

„Ce iaste omul, căci l-ai pomenit, sau fiiul omului, că l-ai cercetat ? Micşuratu-l-ai cu puţin oarece decît îngerii, cu slavă şi cinste l-ai încorunat, aşedzatu-l-ai preste lucrurile mînulor tale. Toate ai suppus supt picioarele lui – oile şi boii, încă şi dobitoacele cîmpului, paserile ceriului şi peştii mării“ [*Ps.* 8, 4–8]. „Nepriiatinii omului, căsaşii lui“ *(Mihe[ea],* 3,7). „Înţelepciunea cărnii, moarte“ *(Rom.* 3, 8). „Ucide sufletele carile nu mor“ *(Ezec.* 3, 13).

* Diogene Laerţiu I, 35.

A LUI
IOAN DIMITRIE
CONSTANTIN-VOIEVODA

DIVANUL LUMII CU ÎNŢELEPTUL

sau

GIUDEŢUL SUFLETULUI CU TRUPUL

CARTEA ÎNTĂIA

GLAVA 1. Lumea de cine-i făcută a ști ți să cade[32]

Înțeleptul: Vrére-aşi şi aşi pofti ca să te ştiu – precum mi să pare – o, lume falnică, amăgitoare şi trecătoare, cine ti-au făcut şi ce eşti, de cînd eşti, şi de cînd eşti, cum te ţii?

2. Lumea de Dumnădzău făcută a fi créde

Lumea: Eu sint fapta şi plăzmuirea a vécinicului împărat şi sînt grădină plină de pomi sau pomi plini de roadă şi, mai adevărat, vistériu plin de tot binele; şi sînt 7207 de ani[33] de cînd într-acesta chip frumos Domnul m-au meşterşuguit; şi mă ţiiu cu oamenii şi oamenii cu mine.

3. Lumea trecătoare a fi să știi

Înțeleptul: Adevărat precum plăzmuirea lui Dumnădzău să fii, ştiu şi crez. Aşijdirea, grădină plină de flori. Numai eu – precît pricep – florile tale iară curund veştedzitoare, cădzătoare şi în nemică întorcătoare; şi pomii şi poamele pomilor tăi |mă tem să nu, ca pomul cel ce Dumnădzău au poruncit lui Adam a nu mînca, să fie şi porunca Dumnădzăului şi a ziditoriului său călcînd, au mîncat şi cu moarte au murit. Iară avuţiile vistériului tău, nestătătoare; petrécerea ta cu oamenii şi oamenii cu tine, deşertare şi amăgială iaste. Iară pentru a anilor vechime cîtă

ai, mult mă mir: atîta cît eşti de amăgitoare, mincinoasă[34] şi şugubaţă, cum te Dumnădzău rabdă şi nu te, cu un cias mai înainte, prăpădéşte? Ce cu aciasta pre a sa prea bogată milă şi îndelungă răbdare svitéşte.

4. Cu a lumii frumséţe nu te amăgi

Lumea: O, nebunule şi deşertule de minte, cum că amăgitoare şi minciunoasă să fiu, dzici? Nu cauţi să vezi şi să cunoşti frumséţele méle ? Nu prăveşti podoaba mea? Nu oglindeşti bunurile méle? Nu iai aminte desfătările şi dezmierdările méle?[35]

5. Lucrurile lumii ca pravul înaintea vîntului

Înţeleptul: Vădz frumséţele şi podoaba ta, ca iarba şi ca floarea ierbii[38]; bunurile tale în mînule tălharilor şi în dinţele moliilor; desfătările tale: pulbere şi fum[37], carele cu mare grosime în aer să înalţă şi, îndată răşchirîndu-să, ca cînd n-ar hi fost să fac. |

6. Pre împăraţii limbilor putérnici vădzînd, nu te mîhni

Lumea: Vai, nepriceputule şi streinule de minte, ce dzici că ai bună pricépere, cu ce minte şi cu ce socotială cuvînt ca aceasta dzici? Eni ia aminte şi ia sama pre împăraţi, cum sfărîmă şi fac cetăţi, cum prăpădesc şi fac oaste, cum omoară şi iartă, cum iau şi dau – şi prăvéşte pre bogaţi, pre carii eu îi îmbogăţăsc, că nicecum ceva le lipséşte şi tot ce poftesc li să află. Au nu eu le dau? Au nu de la mine iau acéstea?

7. Lumasca nărocire n-are fericire

Înţeleptul: Dară pănă cînd acest bun al tău şi fericit dar moştinesc?

8. Nărocirea fără hotar[38]

Lumea: Nu au hotar, nice săvîrşit.

[*9. Bogatul lumii, sărac*][39]

Înţeleptul: Cunoscut-am şi adevărat iaste că nu au hotar ce, cînd nice să gîndesc, atuncea toate acéstea le lipsesc şi de toate să

golesc şi să sărăcesc şi den vestita şi lăudata bogăţie în blăstămata şi defăimata sărăcie trec; şi sfîrşitul, cel ce bun şi dulce să fie ar trebui şi vésăl s-ar cădea, în rău şi în amar să întoarce şi cu nepovestită întristare să întoarce în ţărna sa; iară sufletul în gheenna fără milă să, în véci fără de săvîrşit, chinuiaşte. |

10. Pildă den vechile istorii ia

Lumea: Bine am dzis eu că pricéperea îţi lipséşte, iară mintea ti-au lăsat strein. Dară nu ai istoriile citit, nice ai hronicele cercat, ca să ştii şi să te înveţi în cîtă de puţinea şi scurtă vréme Alexandru-împărat, ficiorul lui Filip, cîtă lume au suppus, cîte ţări au agonisit, cîte cetăţi au sfărîmat ş-au făcut şi cîte avuţii au cîştigat şi cu cinste întru a sa împărăţie s-au săvîrşit?

11. Pildă de pe Alexandru Marele

Înţeleptul: Ba citit ş-am cercat. Ce încă am mai aflat că de o mică a lui slugă şi în puţină băutură o picătură de vin[40] amestecat*, dintr-atîta mărime ce avea, mai de gios decît toţi l-au făcut, den împărăţie în sărăcie, din vîrtute în slăbiciune, din frămséţe în grozăvie şi ponegriaţă şi, ca să cu un cuvînt dzic, din viaţă în moarte şi din viu mort l-au prefăcut şi cu mare întristare sufletul la iad l-au mutat. Dară aciasta iaste facerea de bine a ta? Cu aciasta celor ce cu tine să simeţăsc şi în tine să nedejduiesc plăteşti? Aciasta iaste săvîrşirea şi mai pre urmă ieşirea acelor ce ţin si socotesc că bunurile tale n-au săvîrşit? O, vrédnică eşti de urîre şi de lepădare! |

12. După moarte numele nu în răutăţi, ce în bunătăţi vestit să rămîie

Lumea: Dară cu aciasta minte te porţi şi cu aceasta socotială îmbli, o zburatule de minte? Dară eu, căci dzişi că bunurile méle n-au sfîrşit, n-am dzis precum cei ce le stăpînesc nu vor muri – însă de vor şi muri ei, iară numele şi slava lor nu moare, nu să tréce, nu să săvîrşéşte, ce în véci rămîne. Şi pentru aciasta voi toţi mai

* *Alexandria,* ed. Dan Simonescu, Bucureşti, 1956, p. 188.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Divanul, Iaşi, 1698,
tirajul I, f. 1:
Începutul
cărţii I
(Biblioteca
Centrală Universitară
din Bucureşti)

ΙΩΑΝΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Divanul, Iaşi, 1698,
tirajul II, f. 1:
Începutul
cărţii I

vîrtos decît pentru toate vă siliţi, ca voi trecîndu-vă, numele cinstit să vă rămîie.

Înţeleptul: Poh, cu ce dulceaţă de miiare, însă cu otravă amestecată, şi pe mine a mă ospăta pofteşti şi a face sileşti! Adecă eu, cu slava bogăţiii tale, a mă afla să silesc ca nume vestit să agonisesc şi în puţină vréme toate céle ale pohtei trupului mieu să fac, precum Alexandru, ce folos voiu avea? Căci el atîta rătundzală a pămîntului călcînd şi atîtea împărăţii supuind, după moarte loc mai mult de şépte palme nu i-au rămas şi pe acela nu el, ce pămîntul pe dînsul l-au stăpînit; căci că ţărna pe pieptul lui s-au suit, ochii i-au împlut, gura i-au astupat şi cu aciasta pildă aducîndu-i că, nesăturîndu-să de slavă, să să sature| de lut; şi trupul acela ce oamenii fiiu lui Dumnădzău – pentru frumséţea – a fi socotiia, viermii şi gîndacii pămîntului l-au mîncat, şi din ţărînă fiind, iarăşi în ţărnă s-au întors. Au doară mai de-a firea decît dînsul mă voiu face? Au la mai mare stepână mă voiu sui? Deci acmu, o, amăgélnico, aceasta iaste împărăţiia ta ? Aşé iaste putérea ta? Într-acesta chip rămîne slava ta? O, vrédnică eşti de ocară şi încă mai de multă defăimare cel ce-ţi créde ţie şi te poftéşte pre tine şi, apucîndu-te, hrăpéşte şi nu te liapădă.

13. Nume vestit, cu facerea de rău nu vei agonesi

Lumea : Dară ce vei să dzici ? Au doară nu sint frumoasă?

14. Frumséţea lumii inema ta nu poftiască

Înţeleptul: Ba frumoasă, de te voiu socoti că eşti grozavă, ca de a tale frumséţe să nu mă nebunesc.

15. Dragostea frumséţelor multe stricăciuni aduce

Lumea: Dară au nu sint bună?
Înţeleptul: Ba bună, de te voiu precum rea să fii cunoaşte, ca prin răutate bun să mă fac şi la mai mare bine să agiung.

16. Vreun bine de la lume nu vei agonesi

17. În lume vreo înțelepciune nu vei afla

Lumea: Dară nu sint înţeliaptă şi de toată cunoştinţa plină?
Înțeleptul: Ba înţeliaptă, de te voi nebună | ținea şi prin a ta nebunie înțelept să mă fac; şi mai vîrtos, căci „înţelepciunea ta nebunie iaste“ [1 *Cor.* 3, 19].

18. În lume bunătate și odihnă nu vei nemeri

Lumea: Au şi la aciasta a răspunde vei afla ? au nu sint plină de tot binele?
Înțeleptul: Ba plină, de mă voiu pricépe precum că tu , eşti „deşertarea deşertărilor şi toate îţi sînt deşérte“ [*Ecl.* 1, 1][41].

19. Lumea spre binele, iară nu spre răul omului Dumnădzău o făcusă

Lumea: Oare cu ce féliu de socotială mai rea decît tot răul mă socoteşti? Căci pre mine sîngur Dumnădzău zidi-toriul mieu deaca m-au desăvîrşit făcut, au n-au dzis că-i bine, adecă au vădzut că sînt bună? [*Gn. 1,* 31].

20. Lumea, după păcat, în rea s-au prefăcut

Înțeleptul: Adevărat că, după acest a lui Dumnădzău cuvînt, eşti bună. Căci Dumnădzău, preabunul, nemică rău, ce tot bine face; pentru acéia eşti bună. Însă aşé erai omului până a nu să, de frumsétea şi dulceaţa pomului celui de moarte aducătoriu, amăgi; pre a căruia pom poamă mîncînd cel de întăi zidit om, întru acéiaşi dată muritoriu s-au făcut (căci Dumnădzău pre om nemuritoriu îl făcusă), iară după acéia tu omului în trudă te-ai făcut şi în amar te-ai întors. Deci acea bogată, | dumnădzăiască milă, pre facerea şi plăzmuirea alor sale mîni până în săvîrşit a să prăpădi şi a peri nevrînd, şi cu acesta mijloc alt pămînt şi alt ceriu nou i-au giuruit, al cărui pămînt florile neveştedzitoare, pomii şi poamele neputredzitoare şi în toate timpurile preste măsură dînd roada sa şi, al căruia ceriu, la măsură căldura soarelui şi la măsură frigul gerului; şi mai vîrtos acolo arşiţă şi sécetă nu va

fi, şi iarna va lipsi, şi soarele nu va apune, căci noapte nu să va face; şi, ca să cu un cuvînt dzic, tot binele nu va lipsi şi răul la nime să va atinge[42]. Însă acéstea cu această tocmală omului întru moştenire s-au giuruit, ca de tine şi de ale tale deşertări şi întru nemică folositoare amăgiri lepădîndu-ne şi ferindu-ne, acéle cereşti şi ale moşiii noastre ceii vécinice să cercăm şi să le urmăm, precum au cîntat Poeticul, adecă: „Cu cinste prăvéste, minte, ceriul; céle peminteşti, cu rău le caută, batgiocuri“ şi altul: „Noaă moşiia ceriul“.

21. Spre a păcatului dezlegare noul Adam, adecă Hristos, a veni au trebuit

Lumea: Eu dzic că tu *Sinta Scriptură* n-ai citit. Au nu *Evangheliia* dzice că: „Dumnădzău părintele a | tîta au iubit lumea (pre mine adecă), cît şi pre fiiul său unul născut mi l-au dat“? [*Io*. 3, 16]. Dară tu, nebunule, cum şi în ce féliu şi pentru ce să mă urăşti?

22. Venirea lui Hristos și a păcatului dezlegare mainte prin proroci dzisă; iară viind el, împărățiia sa ne giuruiaște

Înţeleptul: Ba citit; ce de l-au dat, nu doară ca ţie să să obştiască, ce ca pre ai săi din tine să-i osăbască şi pre aleşii lui să-i aliagă, ca nu cumva întru a ta lumină îmblînd întunérecul cel vécinic să moşteniască; ce lumina ta ponegriaţă socotind, lumina soarelui celui neapus să dobîndiască, căci lumina ta, întunérec şi frumséţea ta, grozăvie şi bunătatea ta, răutate şi îndemîna ta, răscoală şi neaşedzare, tot omul cu mintea întriagă a fi socotéşte, şi aşé de tine să feréşte şi te uréşte; şi într-acesta chip evanghelistul Ioan mărturiséşte (glav. l, [5]): „Şi lumina în întunérec luminiadză şi întunérecul pre dînsă nu o cuprinsă“.

23. Pre Dumnădzău de pe faptele sale cunoaște

Lumea: O, puţin socotitoriule, dară ochii de ce triabă îţi sint? Au nu ca a mea ghizdavă şi frumoasă lumină să prăveşti? Şi au nu vedzi acéste doaă lumini mari, carile Dumnădzău putérnicul una spre luminarea dzilii şi alta spre luminarea nopţii mi li-au dat? Şi acéstea nu pentru altă,

ce | ca să-ţi ochii luminédze şi ale méle frumséţe drăgăstoasă să prăveşti şi lucrurile să-ţi slujeşti. Deci cum nu sînt să mă îndrăgeşti? Că eni socotéşte, nesocotitule: cînd lumina soarelui cu nuori sau cu neguri să acopere, dzici că vrémea iaste melanholică sau stristă şi cu vrémea şi a ta voie să strică; şi încă lipsind luna noaptea, călătoriu, cîtă a primejdii frică porţi şi cîtă veselie şi bucurie ai avea macar cevaşi de s-ari lumina, ca calea ta a cunoaşte să poţi? Încă mai cu dedins, o, fluturatecule, du-te la cel orb de ochi şi întriabă cît iaste dulceaţa luminii méle şi ce ari da ca să o dobîndiască şi, întrebîndu-l pe dînsul, ţ-ari spune dulceaţa luminii méle; şi aşé şi tu a mă îndrăgi te-ai învăţa, precum ţi să cade să mă îndrăgeşti şi să mă iubeşti şi să-mi mulţemeşti.

24. Cu darurile ce ţi s-au dat, spre bine, iară nu spre rău să te slujeşti

Înţeleptul: Dumnădzău atotputérnicul nu numai acéste lumini au făcut, ce şi alta. Ce acéste doaă li-au făcut ca deasupra capului omului să luminédze, iară cea a treia, înlontrul capului. Deci céle pre dinafară – precum ai dzis – spre luminarea ochilor miei, ca vădzîndu-le, pre cel ce li-au făcut să cunosc, şi cunoscîndu-l, să nu-l uit, şi precum acéstea | totdiauna îm luminiadză ochiul, aşé el de la mine nepărăsit să să proslăvască; iară nu precum ai dzis, ca pre tine şi ale tale deşertări prăvindu-le să le îndrăgesc – căci nebun iaste carele iubéşte ceva în deşert. Iară cea dinlontrul capului lumină iaste socotiala minţii méle[43], cu carea de lumini dătătoriul Dumnădzău m-au luminat ca a socoti să poci. De vréme ce faptele cuvîntului său sint aşé de frumoase, aşé de ghizdave, aşé de luminoase, cu cît el mai frumos, mai ghizdav, mai luminos va fi?! Au nu vor avea osebire cît întunérecul cu lumina? Căci aşé şi Ioan propovéduiaşte că: „Dumnădzău lumină, iară lumea-i întunérec" [*Io.* 3, 19]. Deci fiind tu întunérec, cum nu te voiu urî, şi fiind el lumină, cum nu-l voiu îndrăgi? Că ce féliu şi fără de minte a fi acela carele mai vîrtos întunérecul decît lumina ari iubi ? Adevărat, acela decît tine ari fi mai nebun! Deci pre dînsul preafrumos, prealuminos ştiindu-l, lumina

ta ponegrială, negură şi miedz de noapte, lipsind lumina, să o socotesc; şi pre dînsul să-l laud, să-l slăvăsc, să i mă închin şi să-l iubăsc, iară pre tine să te defaim, să te hulesc, să te urăsc şi să te ocărăsc; căci a lui iaste lumina, | şi el lumina cea adevărată, iară a ta, cea stricătoare, şi tu eşti întunérecul cel primejdiuitoriu.

25. Spre poftele lumii orb, mut și surd te fă

Lumea: Bre, hei, om necunoscătoriu, vine-m ca nepărăsit de tine să rîdz. Dară nu te vedzi că şi tu în mine şi prin lumina mea îmbli şi cu dînsa în toate trebile tale te slujeşti? Şi dzici că lumină n-am?

26. Cea de-apoi socotéște

Înţeleptul: În credinţă bine mi-ai dzis necunoscătoriu, căci de a tale nemică ştiu, iară de le şi ştiu, precum minciunoase să fie le ştiu; iară de sînt – după al tău cuvînt – necunoscătoriu, pentru aciasta sînt, căci, prin tine îmblînd, îmblu ca cum nu aş îmbla în tine.

Înţeleptul: O, lume, încă a te întreba poftesc: Celor ce-ţi cumu-ţi iaste voia slujesc ce le dăruieşti?*

27. Avuțiia a multor răutăți pricină[44]

Lumea: Orice ar pofti.
Înţeleptul: Eu poftesc avuţie**.

28. Avuțiia îmmulțindu-să, lăcomie créște; din lăcomie zavistiia să naște.

Lumea: Zidiul casii tale pre carele strămoşul tău făcîndu-l, fără măsură avuţie într-însul au zidit, şi mîne deminiaţă sau mai poimîne să va surpa, şi avuţiia ce o zidisă strămoşu-tău într-însul o vei afla – carea iaste mai multă decît pofteşti tu; şi aşé, iată că ti-am făcut bogat.

Înţeleptul: O, lume, eu poftesc mai mult: ca vestit şi cu nume mare să mă fac.

* Ia aminte la cé săvîrşit va veni într-alt chip a Înţeleptului întrebare.
** Ispitéşte Înţeleptul.

29. Zavistiia pe fraţi omoară

Lumea: Frate-tău sau priiatenul tău are multă avuţie şi să ţine şi petréce foarte bine, carele nu iaste bine să fie deopotrivă şi într-o măsură cu tine; ce cu avuţiia ce ai aflat în zidiul strămoşu-tău silĕşte şi fă într-un chip, doară îl vei omorî şi, omorîndu-l, îţi vei lua şi a lui; şi iată că mai avut, mai vestit şi decît toţi mai lăudat te vei face.

30. Lacomul toţi săraci a fi poftĕşte

Înţeleptul: O, lume, eu poftesc moşii şi moşteniri, adecă sate, ţarini şi vii, ca mai mult să mă întăresc şi mai slăvit nume să-mi agonesesc.
Lumea: Iată că eu ţ-am dat avuţie multă. Du-te la cei ce, de lipsă, moşiile şi satele îşi vînd, şi acmu, în mare strînsoare fiind, cu ieftin preţ le vei cumpăra; şi într-acesta chip, iată că cu moşii şi cu ocine te vei face. |

31. Neagiungându-i ţarini, sate poftĕşte; iară mîndrul numai el om, iară alţii dobitoace a fi socotĕşte

Înţeleptul: O, lume, eu poftesc tîrguri şi cetăţi.
Lumea: Iată că vecinul, sau cel de aproape al tău, sat şi cetate are, carile alţi megiiaşi mai avuţi decît tine nu le au; şi tu cu avuţiia banilor îl întreci. Acmu dară, cheltuiaşte oarece puţin dentru al tău (sau cu mîna altora) şi-l ucide sau îl dezrădăciniadză; şi altul strein nu va încăpea să le cumpere, şi macar di-ari şi încăpea, să va téme de tine să să amĕstece, căci tu eşti vestit de bogat şi de putérnic. Şi aşé, neadăogînd preţul, pre lesne şi în cît de puţin preţ le vei dobîndi, şi cu acesta mijloc şi cetate şi tîrg vei dobîndi.

32. Bogatul scaunul cel mai înalt ciarcă

Înţeleptul: O, lume, eu după acéstea după toate, şi cinste politiciască cer şi poftesc.
Lumea: Fieteunde între oameni pasă şi ei, precum că bogat eşti ştiindu-te, locul cel mai de sus şi capul mésii îţi vor arăta şi oricarile vădzîndu-te, în picioare sculîndu-să, ţi să va închina. Iată că într-acest féliu şi cinste vei afla.

33. Bogatului mîndru, Dumnădzău vrăjmaș lui

Înțeleptul: O, lume, eu decît aceasta, şi mai mare cinste îmi poftesc şi între stăpîniri să mă învrednicesc.
Lumea: Du-te la uşea împărătiască sau domniască că, pentru numele cel vestit a bogăţiii tale şi mai vîrtos şi cu putérea avuţiii, boierie îţi vor da, şi încă şi cea mai de frunte; pănă încît, cu a banilor agiutoriu, şi domnie şi crăie, macar şi împărăţie poţi să agoniseşti. Iată dară că toată cinstea lumii nu-ţi lipséşte.

34. Și cu bogăție și cu raiul a fi anevoie iaste; nime a doi domni a sluji poate

Înțeleptul: O, lume, eu cu acéstea împreună şi împărăţiia ceriului voiu să agonisesc şi să o moştinesc.
Lumea: O, dulcele mieu priiatin! Dară nu-ţi agiunge, nici te-ai îndestulat că pre lume orici-ai poftit nu ţ-au lipsit? Au fiind tu într-atîta cinste şi slavă, gîndesti că vei mai muri? Au asameni-te cu ceialalţi oameni? Căci ca tine cine iaste? Sau cine ţie să potrivéşte? Au doară lipseşte-ţi ceva? Dară, bunule mieu priiatin, căci în multe gînduri şi socotéle dîndu-te, îţi izblăzneşti firea şi socoteşti acélea ce întristare îţi aduc? Iată, toate cîte-ţi plac înaintea ochilor le ai. Lasă acmu dară alte prepuneri, ce numai şedzi, bea, mănîncă şi te veseléşte; că cît ai, nici odănăoară nu le vei svîrşi. |

35. De ești înțălept, în trei vremi te cumpănéște

Înțeleptul: O, lume, dară eu ştiu precum şi alţii mulţi ca mine, încă şi mai putérnici decit mine, au fost; dară pănă la svîrşit ce s-au făcut? Ce s-au făcut împărăţii persilor cei mari, minunaţi şi vestiţi?[45]. Unde iaste Chiros şi Crisors? Unde iaste Xerxis şi Artaxerxis, aceştia carii în loc de Dumnădzău să socotiia şi mai putérnici decît toţi oamenii lumii să ţinea pănă într-atîta, cît şi cu luciul mării şi cu valurile furtunii ei vrea să stăpîniască, oamenilor săi poruncind ca să bată marea cu toiage şi să o puie în obedzi, căci i-au stricat podul cel ce preste mare făcusă la bogazul de la Hersonisos (care loc să chiamă acmu Bogaz-

Hisari)[46] şi alte lucruri de vîrtute ci-au arătat? Unde iaste Alexandru marele, Machidonianul, carele nu pentru mărimea statului, ce pentru mari şi minunate războaie şi a multe ţări biruinţă „marele“ să numéşte? Şi să nu te mai, pentru alţii vechi şi minunaţi a grecilor împăraţi, întreb, ce pentru aceşti mai de curund: unde iaste Constantin marele, ziditoriul Ţarigradului? Unde iaste Iustiniian, cel ci-au acea minunată şi de toată lumea lăuda|tă şi în toate unghiurile a rătundzélii pământului vestită zidit besérică, carea să chiamă Svinta Sofia? Unde iaste Dioclitiian, Maximiian şi Iuliian, tiranii cei putérnici şi mari? Unde iaste Theodosie cel Mare şi Theodosie cel Mic? Unde iaste Vasilie Machidon şi cu fiiul său Leon Sofos şi alţi împăraţi putérnici, mari şi vestiţi a grecilor?[47] Unde sînt împăraţii Romii, cetăţii ceii de toată biruitoare? Unde iaste Romilos[48], ziditoriul ei, şi alţii pănă la Chesariu Avgust, căruia toate părţile i s-au închinat? Şi ce să-ţi mai dzic? Unde sînt moşii, strămoşii noştri, unde sînt fraţii, priiatinii noştri, cu carii ieri-alaltăieri aveam împreunare şi într-un loc petrécere, carii acmu din mijlocul nostru periră şi acmu să pare că n-au mai nice odănăoară fost? Acmu dară, pentru aceştia adevărat şi fără înşelăciune să-mi spui, în ce chip şi în ce féliu s-au petrecut?

36. Moartea sosind, avuţiia ce folosésţe?

Lumea: Priiatine, în grea m-ai supus întrebare: ce, de vréme ce ai osîrdie a-i şti, iată că întru adevăr îţi voiu povesti. Toţi aceştia pre carii îi întrebi după acea de om slabă fire datorie – trăiaşte tu – au murit şi, părăsindu-mă pe mine, ş-au schimbat locul, dzicînd că vor să trăiască mai mult aiuri, nu ştiu unde.

37. Gol ai ieşit din pîntecele maicii, gol te vei întoarce în ţărînă

Înţeleptul: Dară după moartea lor, spune-m, dintr-atîta avuţie şi vistére ce-au avut ce-au rădicat şi au dus cu sine?

Lumea: Să ştii că numai cu o félegă de pîndze învăliţi, ca cum ari fi în căméşea cea de mătasă învăscuţi, şi într-un săcriiu aşedzaţi, ca în haina cea de purpură mohorîtă

îmbrăcaţi, şi în gropniţă aruncaţi, ca în saraiurile şi polaturile céle mari şi desfătate aşedzaţi, s-au dusu-să, iară altă nemică nici în sin, nice în spate n-au rădicat cu sine să ducă.

38. A tuturor, sfîrșitul unul, adecă moartea[49]

Înţeleptul: Bine că pentru a lor viaţă şi avuţie pe direpт mi-ai spus; dară pentru a lor suflete oare cum socoteşti să fie? Şi cum să petreacă în lumea acéia căriia săvîrşit nu iaste? Şi mai vîrtos pentru aceasta, ca fără minciună să grăieşti, voiu.

[Lumea]: Acmu dară, voiu să-ţi grăiesc şi eu după a voastră socotială[50], adecă precum socotiţi pre cei buni de raiu, şi pre cei răi de iad să fie moştenitori. Deci să ştii că, de iaste aşé, mai mulţi în iad decît în raiu să află.

39. Nesocotința patimă aduce[51]

Înţeleptul: Hai, lume înşălătoare, dară la acesta svîrşit pe cei ce cum îţi place şi | cum îţi iaste voia îţi slujesc îi aduci şi plata simbriii lor iadul le arăţi? Dară cum nu eşti tu amăgitoare şi minciunoasă? Dară, au nu-m dzisăşi tu mai dineaorea precum că bunurile tale svîrşit să nu aibă? Iată dară, au nu sint avuţiile tale fum şi bunurile tale prav şi desfătările tale pulbere de vînt rădicate, cinstea şi slava ta ocară şi defăimare? Ce ai făcut schiptrul împăratului de carele lumea toată, spămîntîndu-să, să cutremura şi cine de a lui cătră dînsul venire audziia, cheile cetăţilor sale până a nu sosi le trimitea; al căruia avuţie nu era număr şi puterile lui învincire nu avea; caii şi carăle lui iuţi şi multe; călăreţii putérnici; pedestraşii lui tari şi cu fier îmbrăcaţi şi arméle lor ascuţite şi vrăjmaşe, pururea spre de sînge vărsare gata; cetăţile lui mari şi largi, cu zidiuri înalte şi groase; şanţurile lor adînci şi late, zimţii lor groşi şi vîrtoşi; dobitoacele lui multe, scumpe şi frumoase? Dară ţiitorile lui céle alése[52] ca cu frumséţea pre alalte a lumii féte să întriacă? Dară viile lui céle cu roada strugurului pline şi grădinile céle cu tot féliul de | floare de miros purtătoare, împodobite şi înfrumţeséte? Dară

palaturile şi saraiurile lui céle minunate şi de piatră încolţurată zidite şi şeruiri de săpături iscusite şi cu tot féliul de marmure scumpă ghizdav părdosite? Acmu dară şi pentru acéstea, pentru toate, întru adevăr şi pre amăruntul să mi le ce li-ai făcut dovedeşti.

40. Dumnădzău schimbă și mută împărățiile[53]

Lumea: O, vai de mine, ţ-am dzis precum puţină-ţi iaste cunoştinţa şi prea multă necunoştinţa. Dară eu nu sînt înşălătoare, precum tu mă ocărăşti, ce sint driaptă şi toate pre dreptate fac; căci eu oricîte am în mine cuprinse, pe toate ca pe nişte fii le ţiiu, şi precum un părinte carele are mulţi fii şi le împarte avuţiia şi bunurile sale şi dintru dînşii tîmplîndu-să vreunuia a muri şi a celuia avuţie iarăşi fraţilor mortului şi fiilor lui o împarte, aşé fac şi eu. Şi de acéstea de toate de cîte m-ai întrebat drept a-ţi spune nu mă voiu ruşina, căci nu strîmb şi vrednic de ocară, ce drept şi vrednic de laudă am făcut. Schiptrul lui altuia l-am dat; avuţiile şi bunurile lui cărora n-au silit să le cîştige am împărţit; puterile şi străşniciile lui cu patru scînduri | în a pămîntului pîntece li-am legat; caii şi carăle lui pre cîmpuri li-am fărîmat, călăreţii lui, pe dialuri şi pedestraşii lui, pe şăsuri, hulturii şi alte a ceriului paseri i-au mîncat; armele lor rugina li-au topit; cetăţile lui alţii li-au fărîmat şi li-au cu pămîntul alăturat; şanţurile lor s-au împlut cu gunoiu şi zimţii cei frumoşi de pustiitate s-au răsipit; dobitoacele lui, masă întinsă jiganiilor li-am făcut; gardurile viilor lui, focului şi strugurii lor, de piciorul strein s-au călcat, livedzile şi pomii lor cei cu roadă dulce de toată săcurea şi de toată mîna carea n-au răzsădit s-au tăiat; ţiitorile lui céle iscusite curve cetăţii li-am făcut; florile grădinilor lui, dégetele streine li-au cules şi nasul celui necunoscut li-au amirosit; palaturile lui sălaşe boaghelor şi puhacelor li-am premenit. Iată dară că aceasta iaste dreptate: ca cu toţii, toate ale méle daruri să moşteniască şi să stăpîniască.

Înţeleptul: Pentru aceasta dară, o, lume măgulitoare, pre mine a mă măguli nu vii putea, căci eu, precum toate dzéstrele tale ca nuorul şi ca umbra nuorului să fie, am cunoscut şi încă cu | noscut-am că de voi şi pre tine şi pe toată avuţiia ta agonesi, ce folos îm iaste, de vréme ce acel nepreţăluit suflet îmi răpuiu? Şi cu aceasta, în tine şi în dzéstrele tale nice odănăoară nu mă voiu nedejdiui, precum nu mă nedejdiuiesc fără de vas pre mare a îmbla.

41. Lumea agonisînd, în mare primejdie spre a sufletului piiardere eşti

Lumea: Dară pentru ce pricină şi pentru care lucru sufletul să-ţi pierdzi? Au doară socoteşti că bunurile şi desfătările méle agonisind sufletul îţi vei pune? Vedzi dară acmu, o, cinstite priiatine, că nu bună socotială în chivernisala ta pui, ce numai céle ce spre rău mărg gîndeşti, iară nu şi céle ce spre bine? Că de ai gîndi în toate chipurile (pentru carile ţi să şi cade să iai aminte) nu ai aceasta minte în capul tău purta, ce ţ-ai aminte aduce pentru David, carile întru atîta slavă împărăţînd şi cu oşti şi cu avuţii, dară cătră suflet stricatu-i-au ceva acéste a méle iscusite dzéstre? Ba, ce încă şi împărat şi proroc şi după moarte şi svint au fost şi raiului s-au învrednicit. Pentru aceasta dară, de vréme ce înţelept te numeşti, lasă-te de a mai hulirea înfrămţăşate podoabele a dzéstrelor méle, căci nu numai David ce şi alţii mulţi | împăraţi bogaţi, cinstiţi, mari, tari şi vestiţi, carii toţi cu ale méle de îndrăgit podoabe fiind îmbrăcaţi să purta, şi din pricina acestora nice cîtu-i negru supt unghe scădére de binele sufletului lor nu s-au atins, ce, precum mai sus ţ-am pomenit, împărăţiii ceriului s-au îndestoinicit.

42. Cu unii carii, împăraţi şi bogaţi fiind, împărăţiia ceriului au agonesit, nu te simeţi

Înţeleptul: Audzi tu, nesăţioasă de a uciderea ale oamenilor suflete, lume! Acéste izvoade carile tu mi le arăţi eu de multe ori şi de multă vréme li-am ispitit şi li-am

43. Lumea pre mulţi, în multe bunătăţi întemeiaţi fiind, la mari nebunii i-au întors

cercat şi foarte primejduitoare li-am aflat. Eni adu-ţi şi tu aminte pe acest lăudat David împărat şi proroc odată, la ce stepănă (cu ale tale lumeşti fapte îngruluindu-să) l-ai adus. Că nu numai căci i să scurta viiaţa, ce încă în loc ce era să moştiniască raiul, gheena îl înghiţiia. Şi aceasta era cînd cu a ta îndemnare – o, de rău voitoare a omului, lume! – pe Virsaviia, muiarea lui Uria Hetteus, spre curvie luasă[54]. Ce numai cu atîta a hălăduit din laţul tău, căci îndată-ţi cunoscu spurcata îndemnare şi au început a să mărturisi (după dovada lui Nathan prorocul) şi a dzice: „Miluiaşte-mă, Dumnădzău, după mare mila ta, căce fără légea mea eu o ştiu,| şi păcatul mieu înaintea mea iaste pururea“ [*Ps.* 50*,* 1–2, 4]. Şi încă mai prin ispită ştiu, căci iarăşi cu acela ce te laudzi proroc David, ţ-au dzis: „Deşertarea deşertărilor şi toate sînt deşérte“ [*Ecl.* 1, 1][55] adecă tu eşti deşartare şi lucrurile tale deşertări. Şi încă mai audzit-am ci-ai lucrat aceluiaşi proroc prea înţelept Solomon fiiu că, după atîta ce de mare cătră Dumnădzău avea lască, cît singur gură cu gură cătră sine au grăit, apoi pe urmă iarăşi de tine nebunit fiind cît călcînd dumnădzăiasca poruncă, femei şi féte de niam strein între ţiitorile sale au luat. Atuncea dară, pre acel minunat întru înţelepciune, ale tale desfătări şi cu frumséţea muieriască împreunat fiind, din înţelepciune în nebunie, din curăţie în spurcăciune şi din dreptate în strîmbătate şi din svint păcătos l-au premenit, cît şi capişte bodzilor, de mîni de om făcuţi, au făcut[56]. Acmu dară, de vréme ce tu pănă într-atîta cu ale tale mesterşuguri a face putuşi şi pre acel înţelept, carele de singur dumnădzăiescul nespus rost întru înţălepciune fu lăudat, întru credinţa a aceluiaşi Dumnădzău a să sminti îl făcuşi, dară pe mine, săracul, carele nu dintru înţelepciunea lui o parte sau a treia parte, ce nici a miia parte dintr-o cirtă a înţelepciunii lui am,| cum nu mă vei ademeni? Şi cum nu mă vei, precum ţ-a fi voia, premeni? Că aşéşi de tot pre acel al mieu ziditoriu şi de viaţă-m dătătoriu Dumnădzău a-l uita mă vei face şi pre acela ce-au făcut ceriul şi pămîntul, marea şi

toate împlerile ei să părăsăsc, şi aurului, argintului şi lucrurilor a mînulor omeneşti să mă închin şi cu ale tale (prin desfătări) mîncări şi băuturi mai vîrtos pîntecele a-mi fi Dumnădzău să priimăsc. Pentru care lucru, fericitul Pavel tare şi vîrtos a mă feri, frumos şi minunat mă învăţînd oprêşte [*Filip.* 3, 19].

44. Pre mulți audzind că cu avuțiia raiul moșie au cumpărat, cu aceasta pricină avuțiia nu iubi, căci celor mai mulți iadul li-au cîștigat

Lumea: O, prostatecule oame, dară iarăşi te abaţi din driapta şi buna socotială? Dară ce socoteşti, au doară că cu dzéstrele méle împodobit şi cu avuţiia mea înavuţit şi îmbogăţit fiind, sufletul îţi vei piiarde? Şi nu ştiu ce-mi spui că cu ale méle de nehulit cuvioasă desfătări te vei închina bodzilor. O, minunat lucru de mare a ta nepricépere şi de grosimea a tîmpirei minţii tale! Dară n-ai cunoscut că cu multa avuţie, cu multul folos sufletului tău vii face? Cu avuţiia poţi zidi besérici, mănăstiri, fîntîni, poduri; cu avuţiia poţi| scoate robi, a plăti datornici; cu avuţiia poţi a milui, a întări pe cei slabi. Şi mai vîrtos n-ai citit (au poate fi că eşti neînvăţat) *Svinta Scriptură,* că împărăţiia ceriului iaste foarte ieftină? Căci o fămeie doi bani numai în gazofilachie aruncînd, împărăţiia ceriului ş-au cumpărat (*Math.* glav. 2). Acmu dară, cum nu iaste fericită avuţiia mea şi cum nu vii fi tu nebun de nu vii sili a o agonisi, de vréme ce şi sufletului, şi trupului îndămînă şi bine îţi face?

45. Adăogîndu-ți-să avuțiile, inema să nu ți să împietrească

Înţeleptul: Ah, lume linguşitoare, cum te spre a mea amăgire linguşeşti! Eu, macară că adevărat (după al tău cuvînt) de carte neînvăţat şi prostatec sînt, insă pre cît în putinţă mi-au fost, *Svintele Scripturi* am cercat şi iarăşi într-acea svintă şi adevărată *Scriptură* aflaiu unde dzice că un voinic, pre Domnul Hristos întrebînd, dzisă: „Bunule învăţătoriu, ce voiu face să moştenesc împărăţiia ceriului?“ [*Mt.* 19, 16 şi urm.]. Bunul învăţătoriu buna învăţătură i-au dat: să să păzască şi să să feriască de toate de célea ce

pravila şi légea opréşte; să ţie şi să facă toate acélea carile légea şi pravila a face îndiamnă şi poruncéşte. El au răspuns precum acéstea toate să află păzindu-le | şi ţiindu-le, dzicînd: „Acéstea din tineréţea mea li-am păzit". Atuncea, Domnul, acea deplin i-au arătat trebuinţă, dzicîndu-i: „Du-te de vinde toată avuţiia ta şi o dă săracilor". Atuncea mişelul, fiind cu a ta dragoste deprins şi cu a ta înşălăciune cuprins, rău să întristă şi cumplit să mîhni şi mai vîrtos te ascultă pre tine, o, vrédnică de hulă lume, decît pre dascălul pre carele, precum iaste bun mai denainte îl mărturisisă, şi aşé cu frîntă voie, trist întorcîndu-să, porunca cea bună a didascalului celui bun a o face cu greu îi fu. Dară aceasta pentru ce? Au nu căci era cu tine şi cu desfătările tale deprinsu şi spre poftele tale cu totul împinsu? Şi aşé, mai tare cu avuţiia au închis şi au pierdut, decît au deşchis şi au agonisit împărăţiia ceriască, şi pănă într-atîta de strîmtă şi de aspră i s-au făcut, cît mai pre lesne să fie cămilii a întra prin urechile acului decît lui în [îm]părăţiia ceriului. Pentru aceasta dară mă tem că, nu ca săraca banul voiu da, ce ca bogatul, cînd îl va cére cineva, mă voiu întrista. Ce nici cu aceasta nu mă vii înşăla, căci nu-ţi poftesc bogăţiia ta.

*46. Lumea temniţă, şi pentru ce să să iubască?**

Lumea: Acmu dară, tu nicicum nu mă iubeşti? |

Înţeleptul: Ba iubăsc, precum ti-au iubit şi fericitul David, că te precum temniţă să fii socotiia. Şi iarăşi ca David, lui Dumnădzău atotputérnicul cu smerenie mă rog, dzicînd: „Scoate, Doamne, din temniţă sufletul mieu, a mă mărturisi numelui tău" [*Ps.* 141, 10].

Lumea: Dară că acesta cuvînt mai mult spre urîre şi defăimare decît spre dragoste şi laudă iaste. Încă îm dzici că sint şi temniţă; dară pentru aceasta întru adevărat vine-mi să rîdz de întunecată orbirea ta. Dară nu mă vedzi cît de largă şi lată, luminoasă şi frumoasă, cuvioasă şi drăgăstoasă, o, sărace? Pentru aceasta întriabă pe cei ce şed în temniţă şi

* P. Berchorii *Repertorium morale,* V, 1: ... *mundus (...) est tamen carcer spirituum et animarum.*

închisoare, să-ţi spuie ce iaste închisoarea temniţii şi slobodzeniia mea.

47. Desfrînata voie sufletul spre moarte răpéşte

Înţeleptul: Adevărat, după a ta nebună socotială şi precum ţi să pare, eşti largă şi lată, însă spre a facerea răutăţi, iară nu bunătăţi; luminoasă şi arătoasă a lumina şi a arăta cărările céle strîmbe, vărsătoare de sînge şi pierdzătoare de suflet. Dară după a mea socotială bine pricep şi frumos cunosc că pre cît poţi, pre atîta sileşti ca prin această a ta întunecoasă lumină cu slo|bodă voie şi desfrînată pohtă a îmbla să mă faci; şi aşé, deodată cu a ta lumină, întunérecul nebuniii să mă cuprindză, în periri să mă aflu şi în bezcisnicie în véci fără de svîrsit să mă cumplit chinuiesc.

48. În lume fericire nu iaste, nice lumanul fericit

Lumea: Vai, vai, cum a te pricépe nu poţi, şi pre aceştia ce în mine slobod lăcuiesc cum sint de fericiţi şi în toate bişugiţi, a cunoaşte să te învredniceşti şi lor a te obşti să te nevoieşti!

49. Fericit carele cu lumea nu s-au amestecat[57]

Înţeleptul: Ba minţi, falnică şi mincinoasă ce eşti, căci înţeleptul nu pe cela ce iaste în tine, ce pe cela ci-au ieşit din tine fericéşte şi încă şi mai fericit cela ce încă n-au venit în tine! Şi nici cu aceasta a mă dovedi vei putea.

50. Dreptul nu să va clăti de orice i s-ar întîmpla

Lumea: O, blăstămatule, ticăitule şi nemică cunoscătoriule! Dară patriiarşii, prorocii, apostolii, mucenicii şi alalţi svinţi, au nu cu toţii în mine au lăcuit? Au nu cu toţii cu mine s-au slujit? Dară de vréme ce aceia cu toţii să număsc fericiţi, pre carii eu în mine, ca într-un săcriiu, ca pre nişte odoară scumpe i-am păzit, căci tu atîtea de mine nevrédnice cuvinte îmi grăieşti şi necuvioasă răspunsuri îm răspundzi? |

51. De lume lepădîndu-te, titul fericirii vei agonisi

Înţeleptul: Ai, ce lătrătoare şi de minciuni spuitoare eşti! Dară tu, pre aceia ce-s mai sus pomeniţi svinţi au din tine să fie fost îi socoteşti? Au cu tine să să fie slujit gîndeşti? Dară că ei – o, fericiţii! – întăi de tine şi de dulceţile tale lepădîndu-să, al fericirii titul ş-au agonisit şi acei întru pomenire de trei ori fericiţii nu numai de tine, ce şi sînguri de sine s-au lepădat, porunca bunului lor învăţătoriu păzind, unde dzice: „Cine va să vie după mine să să lepéde de sine“ [*Mt.* 16, 24] şi pănă într-atîta te urîsă că cînd le dzicea cineva că vor să moară, adecă să iasă din tine, atuncea bucurie nespusă şi nepovestită le veniia şi pre lîngă acea fericită nu în zădar bucurie ori fie ce féliu de cumplită, otrăvită şi nemiloasă moarte în samă nu băga; ce unii întrînd în foc, ca cum ari întra în roaă, alţii întrînd în ger şi în gheţuş, ca cum ari întra în căldură şi în feredeu; alţii cu vine de bou bătuţi, ca cum ar fi cu daruri dăruiţi, alţii de coadele a cai sirépi şi nemoliţi, cu iute alergătură tîrîiţi şi pre a uliţilor pietre spîrcuiţi, ca cum ar fi în primblări şi privélişti îmbla şi a altora, a mulţi, alte | multe fără măsură cumplite şi nesufferite pedépse pătimiia. Şi pentru acéstea nemică nicicum să scărăndăviia, ce mai vîrtos cu dragă inemă şi vésăl suflet cătră dînsăle (adecă cătră munci) alerga. Şi pentru ce aşé? Pentru ca cu un ceas mai înainte din tine să iasă şi la ţénchiul cel ce din a lor cuconie a agiunge siliia să agiungă. Aşijdirea săhastrii (o, norociţii, că partea cea mai bună ş-au ales), carii pentru a ta de urît urîciune prin straşnici munţi, fără de soţii, singuratecii numai fugind şi prin gaurile adîncelor vîrtoape într-un loc cu jiganiile veninate şi cu fiarăle cumplite a petréce ascundzindu-să. Şi pentru ce aceasta? Pentru căci bine socotiră că mai cumplită, mai vrăjmaşe, mai veninoasă gadină decît tine nu va fi şi mai vîrtos ca urîta şi, de tot întregul cu mintea, hulita ta grozăvie să nu prăvască, carea slabilor de fire, trupeştilor ochi, oarece frumséţe a avea să pare; cu carea cei mai mulţi, prin amăgeala necunoştinţii, rău să amăgescu. Iară ei (o, de

tot rostul de trei ori lăudaţi) mai bine prin gauri a lăcui, de foame a muri şi de séte a să topi au ales decît în tine a lăcui, cu bunurile tale a-şi petréce şi cu desfătările | tale a-şi sminti nepreţăluitele sale osfinţite suflete[58]. Pre carii tu, o, clevetitoare, nebuni să fie fost îi cu bîrfala numeşti. La a cărora nebunie, cu toţii cu osirdie lui Dumnădzău să ne rugăm, ca şi pre noi părtaşi să ne facă şi pre noi nebuni şi fără de socotială să ne socoteşti.

52. Cu pohtele lumeşti deprinzîndu-te dumnădzăieştile porunci gréle îţi vor părea

Lumea: Mult mă mier de ce ruledzi şi de ce blojorăşti grăind în deşert ? Acmu tu vei să dzici precum că aceia ce de mine să liapădă petrec vun bine sau află vreun folos? Oh, dară că iarăşi că mă mir şi mă minunedz, voi dzice! Şi eni ia aminte ce voiu a te întreba: dară un om carele într-un munte pustiiu lăcuiaşte şi într-o gaură de bălaur sau într-o peşteră de leu, sau de urs, sau de pardos vieţuiaşte, oare ce féliu de petrécere va să facă? Şi ce féliu de cust va să custe? Sau ce chip de traiu va să trăiască? Pururea în răcnetile leilor, in mormăiturile urşilor, în şuieretele bălaurilor şi a şerpilor neprestanno, ca să nu dzic nepărăsit, groaza şi frica cumplitelor jiganii – sau să le dzic dihanii – purtînd şi cutremurîndu-l vara fierbintiala şi pripăcul fierbîndu-l şi cocîndu-l, iarna frigul şi gerul răcindu-l şi îngheţindu-l, foamea leşinîndu-l | şi hemnisindu-l, sétea aprindzindu-l şi topindu-l şi de va şi ceva de mîncat sau de băut afla, doară rădăcina ierbii şi apa din borta copaciului, pre carele nu el le mănîncă sau bea, ce iale pre dînsul topăsc şi svîrşesc. Deci aceasta ţie înţălepciune de să pare a fi, mare nebun eşti şi în numărul celor fără de minte să te socoteşti.

53. Adevărata cătră Dumnădzău dragoste, ce poftéşte acéia i să dăruiaşte

Înţeleptul: Ah, fătarnică şi pulbere ce eşti, lume! Dară cădz bine ştii tu că dragostea pe toate învince şi biruiaşte [*1 Cor.* 13, 13]. Carea în inema unuia ca aceluia întrînd şi cuprindzindu-o, adecă cea deplin şi adevărată dragoste, toate acélea carele

mai sus mi le-ai pomenit cît sînt de réle, cumplite şi de straşnice, toate în blînde, bune şi în plăcute să întorc. Cînd flămîndzéşte şi însătoşadză, prin adevărata şi deplina dragoste de toată hrana dulce şi de toată băutura bună să îndestulit satură; pripăcul cel fierbinte şi ardzind pălitoriu şi gerul cel iute şi vrăjmaş îngheţătoriu, în vîntul cel ce primăvara în răzvărsatul zorilor suflă să întoarce şi spre a trupului şi a cărnii slabului om spre îndemînă să primenesc; gîngăniile, jigăniile, fierile céle | vrăjmaşe şi cumplite blînde şi domolite i să fac, cît şi picioarele îi sărută şi încă şi slujbă îi fac[59]; şi pentru ca să într-un cuvînt dzic, toate acélea ce împotrivă şi réle sint, următoare, ascultătoare şi bune să fac. Căci că acel deplin bine (adecă Dumnădzău) cu dînsul pururea iaste, şi el de faţă fiind, nice una îi lipséşte.

54. Omul, împărat peste toate lucrurile lumii, însă toate în chip de zălog îi sint date[60]

Lumea: Dară în mine ce vei căuta şi nu vei afla ? Sau ce vei pofti şi nu vei găsi? Eni prăvéste toate ţircumstanţiile, adecă impregiurstările méle: tîrgurile céle norodoasă, cetăţile céle vîrtoasă, satele céle dése, viile céle roditoare, ţarinile céle de bişug dătătoare, grădinile céle cu flori frumoasă, livedzile céle cu pomături drăgăstoase. Ia aminte saraiurile céle mari a domnilor, a boiarilor; socotéşte palaturile céle înalte şi desfătate a crailor şi a împăraţilor; prăvéşte uliţile céle late şi cu piatră cuptuşite a cetăţilor şi a tîrgurilor; ia sama avuţiilor şi a lucrurilor scumpe carile într-acéstea să află. Dară pentru alalte în mine, ce sînt nepovestite, cununi de dăruit şi pe cela ce fără îndoinţă îm slujéşte | de împodobit, precum sint peştii mării, piticii păréielor, fierile şi toată dihaniia pămîntului, pasirile ceriului şi alalte cu carile dumnădzăiescul cuvînt m-au împlut şi a lui mînă svintă prin mine, prin frumoasa sa zidire, li-au împrăştiiat! Şi mai vîrtos, o, brudatecule, prin a mea pricină şi prin mijlocul mieu, tu cu dînsăle să te slujeşti şi mîncînd, bînd, desfătîndu-te să te veseleşti, şi binele mieu cunoscînd, cu tot sufletul să-mi

mulţămeşti. Dară, o, sărace, Solomon au n-au mai înţelept decît tine fost? Şi el încă aceasta învaţă, căci numai aceasta îţi va rămînea.

55. Dulceaţa lumii, otrava sufletului

Înţeleptul: O, cursă şi laţ prin întunérec întins, dară au nu cunosc eu că toate acéstea ce mi li-ai pomenit şi aşéşi tu sîngură unor pomi te asameni, carii pe lîngă lacul unde odănăoară au fost Sodomul precum să să afle să povestéşte? Carii decît alţi pomi ai lumii precum mai frumoşi, mai umbroşi şi mai cuvioşi să fie să povestéşte, iară ispitind cineva a cerca, înlontrul lor putregaiu şi în poamele lor putregiune, pliavă şi amărăciune află[61]. Ce însă tu mai cumplită şi mai otrăvită amărăciune porţi, căci poamele a pomilor acelora |gustul amărăsc. Iară a ta otravă, gustul îndulcind, adecă pohtele trupului plăcînd, sufletul omori şi otrăveşti. Pentru care lucru tuturor de strigat iaste: „O, lume, ce eşti miiare amestecată cu fiiare“[62].

56. Cu lumea, precum vreodată adevărat prieteşug vei lega, nu gîndi

Lumea: Mult stau şi de a ta scurtă şi proastă minte mă mir: cum şi în ce chip miiare amestecată cu fiiare a fi îmi dzici? Dară pre carii vreodănăoară ai audzit să dzică: „o, că di-ar muri!“, numai pentru urîtul lumii? Ha, ştiu că vei, precum mulţi să află şi pre mulţi ai audzit, să dzici. Dară ştiu pentru ce. Nu doară că pentru răul mieu, ce pentru a lor de crieri puţinătate, necunoştinţă şi a puţinteluşe oarece bîntuiale nerăbdare şi nesuferire. Iară cel întreg cu crierii şi copt cu mintea, aceasta nice odănăoară dzice, nici vreodată pomenéşte. Oare carele iaste acela ce ş-ar urî mamca – să nu dzic maica – căci, precum ţ-am şi mai dzis, eu pre toţi ca pre nişte fii îi ţiiu, ca pre nişte prunci îi aplec şi ca pre nişte cuconi îi grijesc. Şi într-acesta chip eu pre dînşii socotindu-i şi de tot răul ferindu-i, oare în ce chip, în ce féliu şi cine ar fi acela ce ari de mine a să despărţi vrea – căci eu tuturor şi în toate bună şi blîndă | sint – şi de

bine, cine a să dezlupi ari pofti? Şi de vréme ce-i iubăsc, iată dară că le sint priiatin – şi care ari fi acela ce ari vrea de priiatinul său să să înstreinédză? Nime! Iată dară că de iubit şi de îndrăgit sînt.

57. Lumea, maica răutăților și gazda tălharilor iaste

Înţeleptul: O, cum şi în ce féliu precum mă iubeşti mi te arăţi şi încă tu singură pre tine – după a ta greşită socotială – precum să fii de iubit te dovedeşti? Dară adevărat că a tot omul a şti şi aceasta a cunoaşte să cade, căci prieteşugul tău unor tălhari să asamănă, carii lătinéşte *filetes latrones* să chiamă, adecă tălharii carii în chip de priiatini pre călătorie drumăţului să arată, şi ca cum ar fi oameni buni, cu cuvinte dulci pre călători tumpină şi cu dînsul împreună la cale tovarăşi să fac; însă cercîndu-şi vrémea, ca îndămînă cădzindule, pre săracul cel fără ştire călătoriu şi cel pentru dînşii fără de nice o pază mărgătoriu să-l ucigă şi să-l prăpădiască; şi aşé vrémea şi locul aflînd, fără de milă vărsare de sînge făcînd, pre săracul, ca pre un mieluşel fără de vină, morţii şi peririi îl dau[63]. Însă acei tălhari tot mai buni decît tine şi tu mai rea decît dînşii, căci ei trupul, iară tu sufletul ucidzi. |

58. Lumea decît tălharii mai rea, căci tălharii trupul, iară lumea sufletul ucide

Lumea: O, vai de mine şi de mine, cum tălharilor, ucigaşilor şi oamenilor răi mă asameni! Dară cum şi în ce chip şi eu nebunilor şi celor lipsiţi de minte nu te voiu potrivi? Dară iani socotéşte: oare eu ca acei tălhari fac? Căci tălharii silesc ca pre om de toate de cîte are să-l lipsască şi să-l pustiiască. Dară eu nu aşé, ce pre cei ce în mine lăcuiesc cu de toate îi îmbişugesc, îi înmulţăsc şi nici una a le lipsi silesc.

59. Poftele lumești ca sirinile, pre om adormindu-l, îl înșiacă

Înţeleptul: Adevărat, acest supţire şi de mulţi oameni necunoscut meşterşug, de la sirine (acestora moldovenii „féte de mare“ le dzic) l-ai luat; carile, cu ale sale

frumoase, cuvioase şi mîngăioase viersuri, pre săracii de corăbiiari nebunindu-i îi adormu, şi aşé – precum spune fabula – eale în corabie sărind, îi îmbrăţăşadză şi în fundul luciului mării afundîndu-i îi coboară şi fără véste îi înia că[64]. Ce tu, decît sirinile tot mai de rău făcătoare, căci eale trupul, iară tu sufletul îneci. Însă înţăleptul călătoriu ce face? Îşi vîrtos urechile sale astupă, ca nu cumva glasul sirinelor audzind să să aţipască, şi aşé prin a lor cîntece, ca cînd n-ari | audzi cîntece, tréce; şi dintru acea de viiaţă primejduitoare meşterşuguire cu amăgeală scăpînd, fără poticală hălăduiaşte. Ca aceluia dară înţălept şi bine socotitoriu călătoriu şi mie a face şi, ca dînsul, a mă păzi foarte mi să cuviind cade, ca în tine lăcuind, ca cum n-aşi fi în tine să mă socotesc, şi cu aceasta de ale tale în divuri, în chipuri de amăgéle, să mă scutesc.

60. Toate îndemănările fiilor veacului acestuia, deșérte și vrédnice de rîs

Lumea: De vréme ce cu aceasta socotială te slujeşti, cu bună samă bine să ştii că prostatec eşti, căci eu nemărui vreun rău a face silesc, nice spre primejdiia sau spre perirea cuiva mă nevoiesc, ce mai vîrtos tuturor în toate, tot binele, îndămîna şi toată lesnirea învoiesc şi nevoiesc, precum toţi înţălepţii miei aceasta mărturisăsc. Nemărui făţărnicesc, pe nime amăgesc, pre nime urăsc, pre nime din nime izgonesc, ce tuturor bine le poftesc[65] şi pre toţi, cum pre cei mari, aşé pre cei mici, în ce chip pe tineri, într-acel chip pe bătrîni, ca pre nişte fii, cu mare dragoste cuprindzindu-i, îi îmbrăţăşedz. Însă nu ca sirinele precum (pre pizmă) dzici tu, nici măgulindu-i ca să-i înec, precum (pre strîmb) rău grăieşti tu, ce, precum un bun chivernisitoriu | părinte, precum pentru cel dintăi născut fiiu a-l créste siléşte, aşé pentru cel mai pre urmă născut să nevoiaşte, ca şi pre acela mare crescut a-l vedea pohtéşte. Aşé dară, şi eu pentru toţi fiii miei nevoinţă puiu, ca orice ari cére şi orice ari pofti, nemărui întru nemică, nemică ceva să-i lipsască. Ce de mă pintru aceasta dară tu înşelătoare şi de rău voitoare socoteşti, precum puţin eşti la crieri tot omul să ştie.

61. Vai aceluia carele ceva decît Dumnădzău mai bun a afla cearcă

Înţeleptul: Adevărat iaste acesta al tău mînţitoriu cuvînt, căci şi fiilor veacului acestuia (pre carii tu „fii“ îi numeşti şi ei pre tine „maică“ te au şi de bine făcătoare precum să le fii, înşelîndu-să, te socotesc), nemică a le lipsi şi cu toate îmbogăţiţi şi îndestuliţi a fi li să pare. Ce, precum eu socotesc – şi nu numai eu, ce tot întregul la minte aşé va cunoaşte – că nu de tot binele şi de toată avuţiia să fie bişugiţi, ce mai vîrtos de toată sărăciia şi de tot răul să fie cuprinşi. Şi cu adevărat şi foarte fără de greş, tot omul să ştie că acelora ce tu fiii tăi îi numeşti şi precum toate bunurile şi toate avuţiile le dăruieşti, că nu bogaţi, ce mai vîrtos săraci, nu în bunătăţi mari şi de toate sătui | ce mai vîrtos méseri şi flămîndzi, precum au cîntat David [*Ps.* 39, 23]. Iară dacă socotiala cea întreagă şi chivernisala cea bună a şti şi a pricépe vii pohti, aceasta iaste: că tot cela ce va fugi de tine şi să va feri de tot binele tău şi cu toată inema şi cu întreg suflet pre Domnul va cerca nu să va lipsi de tot binele [*Ps.* 33, 10]. O, ascultă-mă, lume, că cu cît voiu fi în Domnul de sărac, decît tine şi decît toată avuţiia ta sint mai bogat, şi de Domnul ţiindu-mă cît voiu fi de slab, decît tine şi decît toată putérea ta sint mai vîrtos, precum învaţă fericitul Pavel [2 *Cor.* 12, 9].

62. Omul în voia lui lăsat, carele mai sus să va sui, mai cu grea cădzătură va cădea

Lumea: O, nepriceputule şi în toate tică itule! la-ţi în minte şi-ţi pune în socotială tăriia şi vîrtutea, mărimea şi putérea iubiţilor miei fii, carii cu mine slujindu-să, cu de acéste nepreţăluite cununi i-am încununat şi cu înfrumseţate coronne i-am încoronat; pre carii tu, cu a ta rea şi proastă socotială, săraci şi méseri îi socoteşti, slabi şi neputincioşi a fi îi numeşti. Au nu unii Africa, Asiia şi Evropa şi, mai bine să dzic, toată a pămîntului rătundzală şi acestor pomenite părţi avuţii au agonisit? Au nu unii falca leului | au despicat? Au nu alţii marea cu lanţuje de fier au legat? Au nu alţii munţii şesuri au făcut? Au nu unii apele din gîrlele lor au abătut, carile

prea adîncă adîncime avînd, la trécerea lor nice genunchiul omului să nu să ude li-au făcut şi din mari mici, din adînci neadînci li-au premenit?[66] Au nu unii minunate şi nepovestite cetăţi au făcut şi cu de zidiu înălţime şi grosime prea groasă şi prea înaltă li-au încungiurat şi li-au întemeiat? Au nu alţii cetăţi mari, tari, putérnice ca acéstea în clipala ochiului li-au fărîmat şi zimţii cei înalţi cu ţărna temeliii i-au amestecat? Şi ce să mai laud şi să le spuiu minunele lor cătră un nepriceput ca tine? Căci de aş şi tăcea eu, macară eale singure ale lor preste minuni minunate fapte să arată, şi prin ochiul şi uréchea a tot omul să poartă, precum şi alte ale lor (a fiilor miei adecă) în mulţime nenumărate şi nemăsurate puteri şi bogăţii, carele, de nu le poţi cu ochiul privi, du-te la cei vechi şi la cei noi istorici, că de toate şi toate deplin îţi vor arăta cîte minunate şi slăvite au făcut şi au desfăcut. |

63. Vîrsta și norocirea lumii, ca roata cînd să învîrtéște[67]

Înţeleptul: În mare mărime a mirării mirîndu-mă şi uitîndu-mă stau. Cu ce cîntece, cu ce laude, cu ce slavă voiu cînta, voiu lăuda şi voiu slăvi pre acel supţire la minte, iscusit la socotială şi întreg la chitială zugrav, carele de cît toţi întăi aiave forma şi chipul avuţiei fiilor tăi au şeruit şi adevărat o au zugrăvit. O, frumoasă, întreagă şi decît simceaoa briciului mai ascuţită şi mai iute minte, că roatei prin osie învîrtitoare o au asămănat. Şi adevărat dară şi, dzău, foarte fără minciună, adevărat. Că precum partea roatii cea dedesupt să suie în sus şi agiungînd în mijlocul cumpănirii (unde, de nu mult, macar cîtăvaşi puţintică vréme a sta s-ari cădea), nice minută macar nice cît ari clipi ochiul nu să zăbăvéşte, ce din cumpăna mijlocirii, spre în al giosului parte cu mare răpegiune să povîrnéşte şi aşé partea carea mai dineoarea o vedeai suindu-să în sus, acmu şi mai într-acel ceas o vedzi cuborîndu-să în gios şi partea carea era în mijlocul cumpănirii ceii deasupra, iaste în mijlocul cumpănirii ceii dedesupt. Şi precum ochiul a roatii samă cînd să suie, cînd să pogoară şi cînd face o învîrtejire a lua mai nu poate, | aşé viaţa şi vîrsta vieţii fiilor tăi, cînd să naşte şi cît trăiaşte, ce

face şi cînd moare, minte a pricépe mai nu poate. Şi precum partea roţii carea de la pămînt s-au, în sus suindu-să, sculat, iarăşi în gios pogorîndu-să, de unde s-au sculat să suppune, aşé şi fiii tăi, de în pămînt ieşind, iarăşi prin mai nepricepută vréme, iarăşi în ţărna lor să întorc. Şi pentru puţinteluşe a puţintică vréme deşartă şi fără folos dezmierdare grozavă, în scurtă vréme mor şi să trec. Şi mai vîrtos adevărat de plîns şi de tînguit iaste că, după viaţă fără de folos, murind cu trupul, mor şi cu sufletul şi al gheenii nestînsului foc moştenitori şi lăcuitori să fac. Iar eu, o, lume, celui de toate darurile desăvîrşit dătătoriu domn fiiu fiind, „înnoisă-vor, ca a hulturului tinereţele méle“ [*Ps.* 102, 5].

64. Nu într-acesta veac, ce în cel viitor viața a ți să lungi silește[68]

Lumea: O, sărace oame, cum maică minciunelor şi izvor de cuvinte deşérte te făcuşi! Cum lucru ca acesta a fi să poate? Că eu sînt de 7207 de ani, de cînd sint de stăpînul mieu făcută şi pănă acmu cîţi oameni şi cîţi fii a oamenilor au venit în mine, nice a unuia tinerétele să să înnoiască am vădzut, nice bătrîni sau la vîrsta bătrînéţelor | viind, iarăşi tînăr să să facă şi la vîrsta tinerételor să să întoarcă, am audzit; ce doară numai pe tine de-mi va fi a te vedea. Însă, pre cît socotesc, nici tu vei fi mai di-a firea sau mai harnic decît alalţi oameni, carii de atîtea mii de ani, atîtea nenumărate mii de oameni s-au trecut şi cîţi acmu încă vii să află. Şi să dzici că poate să fii şi tu mai de-a firea şi mai harnic decît cîţiva, dară într-atîta somă de oameni, oare cum vreunul să să mai ca tine afle şi să i să înnoiască tinerétele şi din slab tare, din bătrîn tînăr să să facă? Ce numai precum mai sus ţ-am dzis, că tu maica minciunelor şi izvor basnelor te făcuşi. Căci bine socotesc şi adevărat ştiu că şi tu măcară cu ceva mai mult decît alţi oameni nu vei fi.

65. Viața vécinică svîrșit n-are; nice din bătrîn tînăr, ce din păcătos drept a te face, nevoiaște

Înţeleptul: Nu aşé, făţarnico, nu aşé, ce precum pravul înaintea vîntului [*Ps.* 1,4], aşé minciunoase minciunele cuvintelor tale înaintea [cu]vîntului ce-am dzis,

adecă înaintea adevărului. Şi adevărat cuvintelor méle; că nu de la mine, nici din singură mintea mea am dzis că mi să vor înnoi ca a vulturului tineréţele, ce mai vîrtos pîrîş ţie şi martur mie pre dumnădzăiescul părinte David [*Psalmul* 102,5]. Şi ia dară în minte şi pune în urechi | cuvintele méle, că căce am dzis că: „să vor înnoi tineréţele méle“, nu numai a méle (macară că păcătos sînt, numai acéia nedéjde trag) ce a tuturor aleşilor lui Dumnădzău. Nici am dzis că: „s-au înnoit“ sau: „să înnoiesc“, ce am dzis că: „să vor înnoi“ şi aceasta crede şi cu bună samă aşé va fi; nice tineréţele prin de-a doa oară întoarcerea dzilelor, ce prin bune şi sufletului folositoare fapte să vor înnoi; iară nu în veacul sau împărăţiia ta, ce în veacul şi împărăţiia ceriului, unde sufletul omului, prin bunătăţi întinerindu-să, nice odănăoară va mai îmbătrîni. Încă de-ţi vei aduce aminte de a Domnului cuvînt unde dzice: „Cinstéşte pre tată-tău şi pre maică-ta, de vei vrea să fii viu mult pre pămînt!“ [*Ex.* 2, 12]. Iată dară că bunele fapte nu numai în cela veac ce-i fără sfîrşit, ce şi într-acest cu sfîrşit, viiaţa lungéşte şi tineréţele înnoiaşte. Însă mai vîrtos noao nu tu, ce ceriul moşie ne iaste.

66. Nu célea ce trupul véde, ce célea ce sufletul privéşte, acelora nedejdiuiaşte

Lumea: Dară cum îţi voiu dzice sau cum te voiu socoti să fii cu minte întriagă, sau cum cu cei înţelepţi te voiu număra, de vréme ce lucrurile spuse şi nevădzute credzi şi pre céle viitoare şi fiitoare te sprijeneşti şi pre céle carile ce sint cum sint | şi cînd vor fi necunoscîndu-le le mărturiseşti şi prin întunérecul necunoştinţii şi neştiinţii te nedejdiuieşti? Căci eu cîte ţ-am grăit, cîte ţ-am spus ţi li-am şi arătat; şi cum alor méle cuvinte nu te încredinţedzi, ce celor fiitoare, nevădzute, neaudzite şi nepricepute te bizuieşti? Că de ai fi proroc, aş dzice: „Acesta iaste proroc şi cunoaşte céle viitoare!“ Dară de vréme ce proroc nu eşti, iată dară că eşti un om ca şi alalţi oameni, şi de vréme ce eşti ca şi alalţi oameni, iată dară că céle fiitoare nu pricepi. Încă îmi spui că la sfîrşitul veacului acestuia va fi

aşé şi aşé şi tu nu numai céle de la sfîrşitul veacului, ce nice mîine, nice mai apoi ce va fi şi ce să va lucra nu poţi a şti[69]. Iată dară că tu, cu aceasta minte purtîndu-te şi cu aceasta socotială slujindu-te, mintea ta iaste în vînt şi socotiala în nuori, de vréme ce toată nedéjdea şi toată credinţa ta în céle viitoare şi-n céle fiitoare pui. Acmu dară, lăsînd pizma, vino la mine. Caută de vedzi, ia aminte şi pricépe că toate ale méle sint adevărate; că nu numai căci eu îţi spuiu, ce şi de alţii înţelepţi aşé sînt mărturisite, căci toate cîte ţ-am spus, iată că şi denaintea ochilor | ţi li-am pus; şi nu fii pizmătariu şi necredincios, ce următoriu şi credincios.

67. Nădéjdea credinciosului în zădar nu iaste

Înţeleptul: Hai, prin ceaţă cu laţe şi mare prilestiaţă ce eşti! Cum largă şi lată, însă cu ghiaţă căptuşită cale îmi arăţi! Şi cu ce ascuţit (însă de omul cunoscătoriu priceput) meşterşug, precum tu să fii credincioasă şi eu să te credz mă înveţi? Dară cu acéstea ale tale minciunoase înşelături inema nu-m vei smomi, nici cu gîndul mă voiu îndoi şi nu numai să le credz, ce nici a le audzi poftesc. Căce eu pre tine să te dovedesc nu-mi trebuie, căci tu singură pre tine precum basne grăieşti te dovedeşti; mai vîrtos că prea cu adevărat ştiu şi prea cu bună samă pricep, căci toate lucrurile tale, comediilor (carile oare ce a fi să par, iară preste puţinel ceas ca cum n-ar fi fost să fac) să asamănă. Ce aşéşi hireşi şi tu şi lucrurile tale comedii sint şi aşé tu mai vîrtos eşti comedie stricătoare sufletului; căci comediile céle ce oamenii le fac nu strică cuiva ceva, fără cît zăbăvesc fără dobîndă; iară tu şi trupul aduci la tîngă şi sufletul duci în muncă; şi mai vîrtos nici aicea foloseşti, nici aiurea, fără cît numai cu suliţile (dezmierdările adecă) | ochiul îndulceşti şi pre nevădzute inemile răneşti; şi nu numai inema trupului, ce şi a sufletului, a căruia rană vindecare n-are. Pentru aceasta dară eu, răbdînd voiu răbda, adecă nedejdiuind voiu nedejdiui în Domnul, şi nu mult, nice cu zăbavă, şi nedéjdea mea să va izbîndi. Căci decît toate mai vîrtos credinţa mea nedéjde iaste; şi aşé,

prin adevărata nedéjde, nedéjdea în deşert nu-mi va fi. Şi pentru aceasta mai frumos mă voi încorona, căci cu toată inema şi cu tot sufletul fără îndoinţă audzind am credzut şi întru adevăr, după făgăduinţă, am nedejdiuit.

68. Spurcatele pohte înmulţindu-să, până mai pre urmă în prăpastea oceanii te liapădă

Lumea: O, amăgitule şi puţin priceputule! Au tu mie vei să-mi spui? Au tu pre mine vei să mă înveţi? Au vei să dzici că eşti la ani mai vechiu decît mine? Căci tu célea ce-m spui că li-ai audzit eu li-am vădzut şi, şi de acmu înainte, cît voi vedea eu nici strănepoţii tăi nu le vor audzi. Nici te face tu denaintea mea mai mult ştiutoriu. Au n-am vădzut eu pre mulţi cu a ta minte purtîndu-să şi cu socotiala ta slujindu-să şi în lucrurile fiitoare nedejdiuindu-să? Şi aşé, numai cu nedéjdea rămîind, şi de ale méle bunuri s-au scăpat, şi nici odănăoară acéia ce-au gîndit au agiuns, nice ce-au cercat | au aflat, nice vrémea loc de căinţă i-au mai dat. Ce aşé şi aceia ca tine neascultînd fiind şi folositoarele méle cuvinte neînţălegînd, de toate s-au scăpat şi s-au depărtat. Şi caută acmu dară de mă ascultă şi ce-ţi voi spune mă créde; căci voiu a unui decît tine mai înţălept om cuvînt să-ţi grăiesc şi mi să pare – şi adevărat iaste – că cu aceasta să te dovedesc. Că „cine au vădzut duhul omului suindu-să în sus sau a dobitocului coborîndu-să în gios? Toţi dintr-un loc au ieşit, într-un loc vor mérge“ [*Ecl.* 3,20-21][70]. Nice izbîndirea nedejdii tale au vădzut ochiul sau au audzit uréchea, ce numai întru adevăr să ştii că în zădar osteninţă şi în deşert nădéjde tragi. Că macar pe aceasta socotéşte: de vréme ce cineva în mine fiind şi cu ale méle bunuri slujindu-să şi bine n-au vădzut ieşind din mine (adecă după moarte), ce bine va să mai găsască sau ce fericire va să-l mai tîlniască? Dară ştiu că după a ta îndărăpnică pizmă, precum au aflat sau va afla, vei să dzici. Dară spune-mi, de unde până într-atîta ti-au încredinţat? Sau cine dintr-acei ce din mine au ieşit (adecă din cei morţi) s-au întors (adecă au invis) şi precum alt bine mai | bun decît binele mieu

au aflat, să vie să-ţi spuie?[71]. Iată că eu nu doao ce o mărturie îţi poftesc. Ce precum nu vei afla, foarte adevărată sînt; şi tu, iarăşi, precum nedéjdea ta în zădar să fie, adevărat să fii.

69. Dreptul în véci nu va muri

Înţeleptul: Adevărat că decît mine la ani mai véche eşti; şi la aceasta împotrivă nu mă puiu. Şi pentru aceasta dară aşé de multe şi féliu de féliuri de laţuri a întinde ti-ai învăţat şi cu acélea pre mulţi ca mine, de om slabă purtătoriu de fire, i-ai în laţurile tale vînat. Şi încă adevărat ai grăit că izbîndirea nedejdii a bunilor credincioşi ochiul n-au vădzut, nice uréchea au audzit, şi aşé iaste; că pentru a lor răbdare, carea tu în toate dzilele şi în toate ceasurile în tot chipul cumplit îi fără milă chinuieşti, dărui-le-va stăpînul a toată facerea bunurile carele n-au vădzut şi desfătările carele n-au audzit [*1 Cor.* 2,9] şi pentru că nu s-au amestecat cu tine şi au ale tale cumplite munci chinuitoare suferit, le va da acéstea. Iară după doao, adevărat ai una minciună grăit, precum mai la toate aşé ti-ai obiciuit. Şi cu fericitul Pavel frumos te voi dovedi unde dzice: „A să îmbişugi în lucrul|Domnului pururea, ştiind că ostenința lor să nu fie în deşert în Domnul“ [1 *Cor.* 15, 58] şi aiurea dzice: „Căci viiaţa fiitoare au giuruit Domnul (curaţilor); Dumnădzău a minţi nu ştie“ [*Evr. 6,* 18]. Au şi împotriva acestor decît zidiurile mai tari şi decît temeliia de marmure mai întemeiate cuvinte ai ceva a răspunde? Au nu mi să cade mie acmu tare şi fără îndoinţă să mă nădejdiuiesc, de vréme ce Pavel iaste carile mărturiséşte adevărata a Domnului făgadă, carile, ca şi Domnu-său, a minţi nu ştie? Ah, povaţă oarbă ce eşti, lume! Ah, plină ce eşti de meşterşuguri şi cursă întinsă ce eşti, lume! Ah, spuitoare de basne şi mărturisitoare de minciuni ce eşti, lume! Cum sileşti şi a mă face te cu linguşituri nevoieşti, ca cuvintele tale să fie adevărate şi a Domnului şi ale credincioase slugile Domnului să fie minciuni, să dzic. Pentru care lucru moarte voiu priimi, şi aceasta, nu numai a face, ce nice a dzice nu o voi gîndi, ce iarăşi cu glas mare voi dzice: „Răbdînd, voiu răbda Domnului

Lumea şi înţeleptul,
copie după gravura din 1698,
într-un manuscris al *Divanului*
din 1774 (Biblioteca
Academiei Române,
Secţia manuscrise,
ms. rom. 1267, f. 1^{v})

Lumea şi înţeleptul,
copie după gravura
din 1698, într-un manuscris
al *Divanului* din 1816
(Arhivele Statului,
Bucureşti,
ms. rom. 805)

şi nedejdiuind, mă voi nedejdiui adevăratului cuvînt al slugii Domnului“ [*Ps.* 39, 1]; şi dintru aceasta nepoticnindu-mă, după a mea nedéjde mi s-a izbîndi. Iară pre tine părére deşartă şi vis de nălucire te voi socoti, şi celor ce-ţi | ţie urmadză, povaţă oarbă te voi numi.

70. Cu întriagă credința céle cerești cerșind, împreună și céle pământești ți să vor da

Lumea : De vréme dară ce pănă într-atîta tărie nedéjde ai şi pre multe viitoare şi fiitoare te întemeiedzi, şi nu céle ce vedzi, ce céle ce audzi credzi, căci dară cu ale méle lucruri în toate ale tale lucruri şi chiverniséle te slujeşti? Întăi dară caci în mine lăcuieşti? Căci hrana şi bucatele méle mănînci? Căci pîinea şi bivşugul ţarinilor méle strîngi? Căci roadele poamelor méle culegi? Căci cu hainele méle te înveşti şi încingîndu-te te învăleşti? Căci vaca mea mulgi? Căci miiarea albinelor méle strîngi? Căci cu boul mieu pămîntul mieu ari? Căci cu săminţile méle samini? Căci cu corabiia mea pre mare şi cu calul mieu pre uscat îmbli? Şi ce să-ţi spuiu mai îndelung, ce pre scurt: căci – precum ţ-am mai dzis – cu toate ale méle te slujeşti? Şi de vréme ce precum eu să nu fiu bună, nice făcătoare de bine îmi dzici, căci ale méle bune părîndu-să în tot chipul cu dînsăle te chiverniseşti? Ce acéstea toate oricîte le faci, eu ştiu pentru ce le faci: pentru ca să nu-ţi ceva mîine lipsască şi mai mult în casa ta să să înmulţască. Şi să-ţi spuiu, săracule de minte, alta, carea ştiu că nu o vei putea tăgădui: | Au nu te *Svinta Scriptură* învaţă: „Nu te griji ce vei mînca sau ce vei bea mîine?“ [*Mt. 6,* 25]. Au putea-vii aceasta tăgădui, sau putea-vii că aceasta nu iaste aşé să dzici? Ba. Căci dară nu cu nedéjde trăieşti? Căci îmbli şi nu şedzi? Căci munceşti şi te grijesti? Că (după cuvîntul *Scripturii)* de vei şi şedea şi să nu te grijesti, mîine toate acéstea ţie trébnice nelipsindu-ţi, vor fi gata. Acmu dară, aceasta trebuie să cunoşti şi cunoscînd mie să-mi mulţămeşti: căci eu sînt tuturor în toate de tot binele făcătoare şi dătătoare, şi precum pre alţii, aşé şi pre tine (macară că îndărăpnic eşti), bunurilor şi vistérelor méle părtaş te fac şi din cît ai, mai multe îţi

adaog. Şi pentru aceasta cunoscînd trebuie, iarăşi dzic, să-mi mulţămeşti.

71. Nu rob, ce stăpîn lumii Dumnădzău ti-au lăsat; pentru aceasta tu pe dînsa, iară nu ea pe tine să stăpîniască

Înţeleptul: Cuvîntul carele-mi arăţi adevărat al *Svintei Scripturi* iaste; şi aşé iaste şi aşé eu îl credzu. Însă îţi adu aminte că după ce desăvîrşit ti-au Dumnădzău a toate putérnicul plăzmuit şi toate în tine lăcuitoare ce să află, adecă pămîntul şi célea ce el le naşte, marea şi toate plinirile ei au făcut, mai pre urmă de toate pre mine din lut şi ţărnă | m-au zidit. Şi ţie au dzis şi ti-au făcut, iară pre mine singur cu ale lui putérnice mîni m-au frămîntat, şi după aceasta, suflîndu-m cu duhul său, m-au însufleţat, dzicînd: „Adam, zidirea mînulor méle!“[72]. Şi după asămănarea lui şi preste toate cîte fiitoare în lumea – în tine adecă – stăpîn şi domn m-au înălţat, toate pre mînă şi pre samă mi-au lăsat: oile, boii, încă şi peştii mării şi alalte şi „cu oarece puţintel mai gios decît îngerii m-au încununat“[*Ps.* 8, 6] şi cu un cuvînt să-ţi dzic, pre mine stăpîn – pre tine slugă, pre mine poruncitoriu – pre tine ascultătoriu a fi au poruncit, şi în voie lăsîndu-mă, precum mi-a fi voia, aşé să mă cu tine slujăsc. Iată dară că nu eu ţie, ce tu mie eşti suppusă, nice eu pre tine, ce tu pre mine a asculta trebuie. Şi pentru căci de la atoatedătătoriul Dumnădzău pănă într-atîta pozvolenie mi s-au dat, pentru acéia cu lucrurile tale, precum îmi va plăcea aşé mă voi sluji, însă spre céle bune. Nici să gîndeşti că de mă voi lăsa în nedéjdea aceluia ce mi-au dat nedéjde, Dumnădzău, îmi va lipsi ceva. Ba. Adevărat toate deplin voi avea şi una macară nu-m va lipsi, că „ceia ce cearcă pre Dumnădzău nu vor fi lipsiţi de tot binele“ [*Ps.* 33, 10]; ce iarăşi a lui poruncă svintă ascultînd, voi munci şi în sudori voi agonisi hrana mea. Însă iarăşi nu numai pentru mine voi sili, ce şi altora voi nevoi a le folosi; şi mai vîrtos ca şi pe alţii darului mieu, de la stăpînul mieu dat, părtaşi să-i fac, şi neguţitorind talanţii miei, mai multă dobîndă să fac. Însă,

dobîndă făcînd, nu în deşérte şi a fără folos mult trupului şi sufletului stricătoare desfătări şi dezmierdări să mă desfrînez; ce lucrînd pămîntul mieu, voiu mînca şi eu şi pe fratele mieu voiu hrăni. Că mai vîrtos ce om m-aşi numi, sau cum driaptă slugă Domnului mieu m-aşi socoti, cînd în spurcate şi fără zăbală desfrînate alintăturile tale darul şi cîştigul mieu aşi cheltui? Să nu dea Dumnădzău! Că aceasta nu numai dobitoacele sămăluitoare (adecă oamenii), ce nici dobitoacele simţitoare vedem că nu fac (căce şi iale una cătră alaltă o dragoste arată). Ce iată dară eu cum voiu réle şi stricătoare cuvintele tale asculta şi mai rău decît dobitoacele să mă fac şi firea cea omeniască să o schimb pre firea dobitociască? Şi încă decît dobitoacele mai rău, de voiu asculta şi voiu face după cuvîntul tău! |

72. Dumnădzău grijea păcătoşilor avînd, cu cît mai vîrtos a dreptîlor va avea!

Lumea: Acmu vădz că tu multe cuvinte, însă fără socotială cuvinte, a răspunde vei afla. Dară însă voi să te întreb, de vréme ce dzici ca *Svînta scriptură* citeşti: au nu dzice într-un loc: „Ia aminte paserile ceriului, că nice ară, nice samănă şi hrana nu le lipséşte“? [*Mt. 6,* 26]. Acmu dară, căci tu de *Svînta Scriptură* neascultătoriu te faci şi căci poronca Domnului nesocotindu-o o calci şi în tot chipul te sileşti şi te nevoiesti – ari, sameni, vînedzi, lucredzi şi alalte – şi căci nu te laşi pre nedéjde? Şi atuncea să vedzi cum vei trăi; atuncea vei cunoaşte cît sînt eu de bună şi cît sint de bune bunurile bunătăţilor méle.

73. Nu celor lénești, ce celor ostenitori Dumnădzău darurile sale dă

Înţeleptul: Au cu aceasta a ta amăgélnică socotială să mă amăgeşti şi precum că ceva rău fac vei să-mi arăţi căci ar, sămăn şi cu muncă driaptă hrană îmi agonisăsc? Dară aceasta nu socoteşti (au adevărat că, deşi socoteşti, te faci a nu socoti) că Dumnădzău, în véci fără svîrşit lăudatul, cît de înţeliaptă, frumoasă şi de mintea omeniască nepricepută au orînduit tocmală? Că precum ţ-am şi mai dzis că, pre

mine acestora tuturor stăpîn şi mai mare lăsîndu-mă, precum la un împărat oricîte slugi ari avea | toate a lui pită a mînca aşteaptă, şi precum eu, de la împăratul mieu (Dumnădzău) în dar şi fără alt preţ iau, aşé lor în dar şi fără plată să le dau; mai vîrtos că pricina mea, adecă a omului, alalte toate s-au făcut pentru slujba şi pentru lesnirea lui. Pentr-acéia şi slugile méle din rămăşiţele fărămuşilor méle să să hrăniască. Deci să ştii că unde dzice *Scriptura* pentru pasiri că nu samănă, nice ară şi părintele cel ceresc le grijéşte, va să dzică pentru cei săraci carii a ara putére n-au, nice a sămăna pot, carii prin pricina celor ce samănă şi ară să hrănesc. Şi-ţi adă aminte unde mai dzice *Scriptura* prin rostul credincioasei hananéncii „căci şi cînii să hrănesc din fărămuşurile ce cad de pe masa stăpînului“ [*Mc. 7,* 28]; aşé dară, eu arînd şi sămănînd, şi paserile ceriului din rămăşiţa ţarinii şi cînii din fărămuşurile pînii méle să hrănesc. Nice paserile în cuibul lor, nice cîinii în stratul lor şedzînd, le vine hrană la gură, ce paserile cu zburarea şi cîinii cu îmblarea şi cu adulmăcarea hrana îşi agonisesc; şi ei pe hrană, iară nu hrana pe dînsele cearcă. Acmu dară, acélea purtătoare de duh nesimţitoriu[73] fiind, spre a lor hrană să | nevoiesc; dară eu, purtătoriu de duh simţitoriu fiind, de voiu cerca hrana mea, lui Dumnădzău ce greşesc? Mai vîrtos că el singur, dintr-a lui preabogată milă, pămîntului au poruncit să criască săminţe, să dea roadă spre a mea hrană. Şi pentr-aceasta totdiauna mă voi nevoi, că nu celor léneşi şi trîndavi, ce celor nevoitori şi ostenitori au dăruit Dumnădzău bunurile sale, precum au dzis: „Bate şi ţi să va deschide, cére şi ţi să va da“ [*Mt.7,7*].

74. Cîte fortuni în lume sînt, toate omului a le trage îi iaste

Lumea: Acmu dară, după a ta proastă minte şi rătăcită socotială, cunosc că vei să dzici precum cîte răutăţi, cîte greutăţi, cîte răscoale, cîte nevoi, cîte bezcisnicii şi cîte blăstămăţii, toate în mine sînt şi, după cum buiguieşti, eu să fiu mai rea decît tot răul şi mai amară decît tot amarul: nice bine sau bunătate, nice odihnă sau aşedzare, nice îndemînă

sau lesnire în mine să află, ce numai în toate, tot rea şi tot răului potrivindu-mă, mă asameni. O, sărace şi de trei ori mişelule! O, streinule de minte şi lipsitule de crieri! O, cum una grăieşti şi mărturiseşti, şi alta cei şi pofteşti! Dară de vréme ce (cum dzici tu cu acea inemă strîmbă şi cu acéle budze minciu|noase) sint aşé de rea, aşé de cumplită, aşé de amăgitoare şi aşé de aspră, căce în mine lăcuieşti? Şi adevărat ştiu că şi ca viiaţa într-această lume Dumnădzău să-ţi lungească te rogi. Şi încă cu bună samă mai ştiu că de ti-ai şti adevărat că eşti să mergi în raiu şi de ti-ari lăsa în voia ta şi să te întrebe: „Voia ţi-i să mori şi să mergi în raiu, au să te într-această lume a trăi las?“ – pare-m – şi ce dzic că-mi pare? – că adevărat de raiu te-ai lăsa şi de mine te-ai apuca şi spre raiu cu ochi răi, iară spre mine cu ochi buni ai căuta; şi mai pre scurt: mai bine pre mine decît raiul ai alége.

75. Cunoscutoriului om lumea aceasta muncă și iad îi iaste

Înţeleptul: Prea cu adevărat şi cu bună samă că cîte tituri de răutăţi ai pomenit căci dzic eu că le ai, aşé iaste; şi într-acesta chip toată zidirea şi toată firea omeniască să te ştie. Căci, fără altă de socotinţă îndoială, aşé eşti; şi adevărat şi în tine şi între răutăţile tale mai mult a trăi lui Dumnădzău mă rog. Însă nu ca doară pentru că vreo dragoste sau vreun libov spre tine sau spre dezbrăcate podoabele tale am, ce ca mai mult între chinurile răutăţilor tale trăind, prin răutăţi bun să mă fac. Şi încă cu adevărat în ştire să-ţi fie|că eu pre tine într-acesta chip te socotesc şi cu aceasta te potrivăsc, lume: tu adecă eşti foc, trupul mieu oală şi sufletul aur. Şi precum zlătariul cu cît mai mult în oală fiiarbe aurul, cu atîta mai lămurit iasă, aşé dară eu, pentru aceasta în toate şi de toate slăvitului Dumnădzău mă rog, ca mai mult în tine a vieţui vréme să-mi dăruiască; şi aşé pre cît prin mai multă vréme mai mult pedepsindu-mă şi de cumplit focul tău groznic ardzindu-mă, cu atîta mai de frumoasă cunună, podoabă, să mă spodobăsc. Precum şi a lui Hristos alesul vas, Pavel, grăiaşte că „ca prin foc“ [*1 Cor.* 3, 15], la care cuvînt, cu

greşită socotială dzic papistaşii, precum în céia lume să fie un foc curăţitoriu căruia cu limba lor *purgatorium* îl număsc. Ce la aceasta şi împotriva acestuia cuvînt, precum ţie, aşé papistaşilor, răspund că nu dzice acolo fericitul Pavel precum iaste deosăbit al treile loc, adecă raiul, iadul şi *purgatorium* (căce nice Besérica noastră aceasta priiméşte), ce numai doao locuri: raiul, iadul; iară de *purgatorium* nice Besérica Răsăritului, nici altă *Svintă Scriptură*[74] pomenéşte, ce numai „ca prin foc", adecă pe tine te numéşte foc, şi drepţii în tine | îmblînd, ca prin foc îmblă şi ca prin foc, din tine, ca aurul ies curaţi şi lămuriţi. Aşé dară, tu mie acmu foc curăţitoriu îm eşti şi cu cît în tine mai mult (precum am mai dzis mai sus) voiu trăi (însă nu după a ta poftă, ce după a lui Dumnădzău poruncă), cu atîta mai fericit şi de mai mare dar vrédnic voiu ieşi. Aşé dară, să ştii că tu, într-acest veac, trupurilor omeneşti foc curăţitoriu eşti (iară nu altul în céia lume cum brudesc papistaşii), ce pre cei cu minte întriagă, temătorii de Dumnădzău, de să feresc de tine şi de desfătările tale, mai luminoşi, mai curaţi, mai lăudaţi şi mai fericiţi cătră veacul cel fără de sfîrşit îi scoţi. Şi tu fiind rea, lor bună şi de folos te faci; iară pre cei slabi la minte şi ticăloşi cu firea, carii poruncile şi legăturile Domnului şi Dumnădzăului lor uitînd, spre a tale dezmierdăciuni şi desfătări să dau şi cu toate féliurile tale de slobodzenii să îngurluiesc, pre aceia săraci şi goli de tot binele izgonindu-i, nu cu atîta îi laşi, ce – prin pricina ta – şi gheennii moştenitori îi faci. Şi precum cei drepţi, fericiţi şi plini de tot darul desăvîrşit şi împodobiţi a ceriurilor împărăţie, aşé cei | nedrepţi şi păcătoşi, deşerţi de tot binele, plini de tot răul şi amarul, a iadului şi a gheennii, Satanii şi slugilor ai gătit foc; şi multă, fără sfîrşit, în véci cumplită şi nesuferită muncă vor să moşteniască, a cărora răscumpărare şi vreodată iertare nu iaste.

76. Împotriva lumii, adecă a Diiavolului, vitejéşte de vei sta, birui-l-vei

Lumea: Mă rog dară acmu, dulcele şi iubitul mieu priiatin, pentru numele lui Dumnădzău, de vréme ce şi eu am

început a cunoaşte că cuvintele tale cum nu sînt réle şi eu oricît împotriva ta m-aşi pune – macară că şi eu am a-ţi răspunde – să te dovedesc nu voiu putea, nice cu tine într-un giug a trage voiu birui[75]; numai iarăşi te pre numele viului Dumnădzău giur să-mi spui pe drept; că nice eu ce sînt şi cum sînt a mă şti nu pot, şi cu tine de cînd mă gîlcevăsc şi desputaţii fac, mintea ca cum mi-ar fi întrat în Lavirinthul Critului, şi nice într-o parte vo cale sau deşchidere (macară că mult am silit) a afla sint harnică. Ce de vréme ce Dumnădzău atoateziditoriul nu piatră sau lemn sau altăceva din dobitoace nesimţitoare, ce om cu minte şi cu socotială ti-au făcut şi cu duh dumnădzăiesc ti-au prefăcut, iarăşi dzic şi te rog, spune-m, ce féliu de răutate | şi ce féliu de bunătate am, şi de cînd vieţuieşti şi îmbli în mine ceva să-ţi placă şi de tine vrédnic nu ai aflat? Şi, precum dzic, de vei afla şi de va ceva plăcea de tine, iubitule, neoprit şi neapărat îţi iaste şi ce-ţi va fi voia, acéia ia şi fă. Iară de nu vei ceva să-ţi placă găsi, nice eu cu de-a sila sau cu vo asupreală a-ţi plăcea te silesc. Sau am eu vo putére spre aceasta să te asupresc? Ce de vréme ce nicecum cu mine şi cu a méle bunuri în prieteşug a te da nu vei, nice a mă lăuda poftéşti, încailea taci şi gura îţi st[rî]nge, şi nu mă cătră toţi de ocară face; şi iarăşi dzic şi mă rog, taci, că ştiu că tăcérea de oamenii înţelepţi lăudată[-i].

77. Trupul lumii, iară sufletul ceriului să potrivească

Înţeleptul: De vréme ce pre numele a marelui şi celui dintru-nalturi, Dumnădzău, m-ai giurat ca această a ta, în Lavirintha Critului întrată minte, la o cale şi la o ieşire să o scoţu, foarte bucuros şi întru adevăr spune-ţi-voiu şi nu te voiu amăgi. Tu eşti plazma şi zidirea a vécinicului împărat şi înfrîmseţată în toate podoabele tale, (căci Dumnădzău ceva grozav şi neplăcut nu face), prin vréme a şése dzile deplin întru toate isprăvită precum, decît toţi mai vechiul istoric, scrie Moisi. | Şi pre tine „lume mare“ te chiamă, pildă şi tipos a „lumii mici“, adecă a omului[76]; şi

toate podoabele şi céle ce în tine să află, spre om şi céle ce sînt în om [spre tine] să pot tîlcui. Dzic dară: întăi în tine iaste lumină, carea la om iaste credinţa; la tine întăritură, adecă ceriul, carea la om iaste nedéjdea; la tine sînt apele diasupra[77], carele sint la om de la Dumnădzău lăsate grije; apele dedesupt sint carile din trup născătoare dodeiale. În tine iaste pămînt, la om trup; ierbile şi copacii sint bunele lucruri; roadele şi săminţele tale sint bunătăţile şi pomenele; soarele – a vécinicilor înţelepciune; luna – a vrémennicilor arătare[78]; peştii, carii sint pururea în apă, sint plecăciunele; pasirile zburătoare sint cereştile privéle; dobitoacele – a săracilor agiutoriu şi agiutorie; tîrîitoarele, adecă lighioaiele carile pe pîntece să trag, sint a altor durori pătimiri; jiganiile însămniadză a demonilor şi a răutăţilor chitiri; iară omul, spre a lui Dumnădzău închipuire făcut, însămniadză hireşea sau firiasca a omului alcătuire şi hireşea şi firiasca a minţii plinire; raiul, acea desăvîrşit fericire şi a slavii urmare arată. Pentru aceasta dară „lumea mică“, adecă | omul, avînd lumina, adecă légea, credinţa şi avînd întăritura, adecă nedéjdea (şi acéstea întăi îm sint trébnice), ca lumina credinţii adevărul să arate, iară greşala şi întunérecul să împrăştie şi să răşchire. Într-acesta chip dară eşti tu, o, lume! Mai întrebatu-m-ai încă: ce féliu de bunătate şi ce féliu de răutate ai? Şi aceasta să ţi-o svitesc: Bunătatea iaste aceasta, căci cînd voiu socoti că lumina ta iaste închipuitoare credinţii méle şi precum tu, întru a trupăscului ochiu, pravilă eşti curată, aşé eu în lumina credinţii fără ceaţă să fiu şi printr-însa cu bună pază să îmblu; şi precît iaste întăritura, adecă ceriul tău, de vîrtos şi mare, aşé nedéjdea mea către Dumnădzău să fie tare şi vîrtoasă*; şi aşé célealalte toate, precum mai sus am

* P. Berchorii *Reductorium morale (Moralitatum proemium): Dico ergo quod lux est fides, firmanentum est spes. Aquae superiores sunt a Deo immissae tribulationes. Aquae uero inferiores sunt a carne nascentes tentationes. Terra est corpus, herbae et arbores sunt bona opera, fructus et semina sunt uirtutes et merita, luminaria significant discretionem. Sol aeternorum sapientiam, Luna temporalium notitiam. Pisces qui semper sunt în aqua significant deuotionem. Volucres uero coelestium contemplationem. Iumenta pauperum adiutorium et subuentionem. Reptilia aliorum dolorum compassionem. Bestiae significant*

însămnat şi ţ-am arătat, de le voiu socoti, atuncea bună şi prea bună îmi eşti şi cătră a trupului şi a sufletului mieu folosinţă mă agiutoreşti. Iară răutatea ta, încă aceasta şi într-acesta chip iaste: că „lumea mică“ – adecă omul – de nu să va lumina cu credinţa şi nu să va întări cu nedéjdea, şi de nu să va griji de ispite şi de dodiiale carile împregiurul său are, şi de nu-şi va spre bune lucruri nevoi | trupul, ca să nască şi să odrăsliască roadă de bunătăţi, şi de nu va cu plecăciune şi cu smerenie îmbla, şi de nu să va uita celor cereşti ce celor peminteşti adecă de va după a trupului, iară nu după a sufletului voie îmbla, şi de nu va pe cei neputérnici şi săraci agiutori, şi de nu i să va, de a altora pătimire şi nevoie, jéle şi milă face şi de nu va socoti şi va chiti precum de demoni şi de a lor cătră firea omenească spre rău silitoare răutăţi îi iaste a să feri şi a să apăra, şi de nu-şi va aminte aduce că el spre închipuirea ziditoriului său (adecă a lui Dumnădzău) iaste făcut şi cu al său svint duh înviiat şi prefăcut, şi de nu va cunoaşte precum el om, iară nu dobitoc iaste şi cu minte deplin şi desăvîrşit a cunoaşte binele şi răul, de rău să să păzască şi să să feriască, iară binele să-l aibă şi să-l facă, şi de nu va sili şi de nu va nevoi ca, în tine fiind, cu acéste mai sus pomenite şi de trei ori fericite bunătăţi, raiul, adecă slava şi fericirea cea desăvîrşit şi fără săvîrşit să-şi agonisască, atuncea rea eşti tu şi réle toate ale tale. Că lipsindu-să „lumea mică“ (adecă omul) de acéste luminate | podoabe ale a greşélelor şi a păcatelor groznice de întunecări bezne, a lumina nu va putea, şi aşé iadului şi focului gheennii să va da, la carile, o ticălosul, cuvîntul acela al Domnului Hristos să poate dzice: „Mai bine ar hi fost aceluia piatră (iară nu om) să fie

daemonum et uitiorum considerationem. Homo uero ad imaginem Dei factus designat moralis hominis compositionem et mentis moralem perfectionem. Paradisus uero denotat finalem beatificationem et gloriae consecutionem. Dico ergo quod ad hoc quod minor mundus id est uir perfectus moraliter constituatur, primo necessaria est lux fidei u scilicet mentem illuminet et ueritatem ostendat et errorem et tenebras dissipet et confundat /…/ Secundo debet in ipso fieri firmamentum, id est spes, quae scilicet firma et solida debet manere.

născut“[79]. Într-acesta chip dară omului rea şi cumplită te faci şi într-acesta féliu din bună, rea, din dragă, urîtă şi din blîndă, groznică, din frumoasă, grozavă, din folositoare, stricătoare şi – cu un cuvînt să dzic – din înviitoare, omorîtoare te schimbi şi te prefaci. Iată acmu dară că din Lavirinthul, adecă din învăluirea şi din închisoarea carea mintea îţi cuprinsésă, ti-am scos, şi ce eşti şi cum eşti ţ-am arătat. Şi adevărat aşé să te cunoşti şi să te ştii şi aşé toată zidirea să te cunoască. Însă dară pre urmă vicleşugul şi răutatea carea într-ascunsul inemii tale ascundzind ţii, a nu-m arăta a ţinea nu ai putut, ce m-ai rugat că de vréme ce ti-am eu cunoscut, încai altora să nu te svitesc, care lucru peste fire îmi iaste. Că dzice un înţelept stihotvorţ arăpăsc: „Doaă lucruri smintială minţii fac: cuvîntul în sine a-l ţinea în vréme de grăit, şi a grăi în vréme de tăcére*; iară | în vréme de trebuinţă acéia iaste bine, ca în voroavă să te nevoieşti“[80]. Pentr-aceasta dară, macară de tot – şi ce dzic de tot, că nice a miia parte nu ti-am cunoscut – ce iară pre cît ti-am priceput, netăcînd, tuturor nepărăsit totdiauna te voi mărturisi, căci aceasta îmi şi trebuie şi mi să şi cade.

78. Cînd lumea te laudă, oare iaste precum dzic oamenii, singur pre tine te ispitéşte; nice cu aceasta să nu te mîndreşti

Lumea: Cunoscut-am şi priceput-am acmu dară că drépte-ţi sînt cuvintele şi bună îţi iaste socotiala. Şi pentru căci aceasta a minţii méle ceii necunoscătoare mi-ai arătat drumul şi a drumului ieşire cum să cade, foarte îţi mulţămăsc. Şi pentru aceasta, eu cu toată inema ţie mă giuruiesc ca nu rea, ce bună, nu groznică, ce blîndă, nu stricătoare, ce folositoare, nu omorîtoare, ce înviitoare să-ţi fiu. Şi de acmu înainte în prieteşugul şi în dragostea mea să te afli poftesc, şi eu în toate, ca un bun priiatin, şi ca o credincioasă şi de fiiul său duioasă maică să-ţi slujesc.

* Saadi, *Gulistan*, prefață (*trad. cit.,* p. 16).

79. Toate cearcă și ascultă; céle bune oprépște, céle réle izgonéște

Înțeleptul: Eu sint foarte ascultătoriu şi cătră tot cuvîntul bun şi adevărat, uréchea plecătoriu; şi iarăşi după socotiala mea sama cum să cade să-m iau. Şi de voiu afla şi voiu găsi precum eşti în cuvînt şi în credinţă stătătoriu | şi chipurile a unuia cu a altuia de nu să vor potrivi şi firea unuia cătră a altuia de să vor lipi, bucuros şi la prieteşug te voi priimi.

Socotială. Suptstările, asuprastările, împregiurstările şi céle dinlontru cuprinse, precum mai sus am pomenit, precum le ai tu, le am şi eu[81]. Pre tine *macrocozmos,* pre mine *microcozmos* mă chiamă. Tu eşti rătundă, eu sînt rătund; şi de vei întreba în ce chip sînt rătund, măsoară din créştetul capului pănă în talpele picioarelor şi din vîrvul dégetelor mînii drépte pănă în vîrvul dégetelor mînii stîngi, şi vedzi că tot o cîtinţă a măsurii într-amîndoao părţile vii afla; şi aşé, iată că şi eu sint rătund[82]. La acéstea potrivire avem. Numai cu cîtinţa a ne asămăna nu putem, căci tu eşti mai mare, eu sînt mai mic[*]. Acmu, tu eşti mai mare şi rătundă, eu sint mai mic şi iară rătund; tu din fire aşé şi eu din fire iară aşé; şi 2 gloanţă rătunde unul peste altul poate să stea ? Ba, ce numai unul de pe altul iaste să să răstoarne şi să să prăvăliască. Nici peste tot poate unul de altul să să lipască şi, ca cum am dzice, pre vun rătund sclip sau în vîrful acelui rătund sclip sau cumbea, un | rătund tăvălic de piatră poate să stea?[**] Ba, ce numai îi caută a să prăvăli. Aşé dară, firea ta céle păminteşti, iară a mea acéle cereşti caută, şi atîta osăbire fac, cît apa din foc; şi de va putea focul cu apa într-un loc a lăcui şi doaă rătunde gloanţe unul preste altul a să sprijeni, şi eu cu tine prieteşug voiu putea alcătui. Pentru aceasta dară, în zădar şi în deşert te rogi, căci nice te voiu asculta, nice ce te rogi voiu face.

[*] P. Berchorii *Repertorium morale,* V, 4 *(De homine): Nam ut dicit Solinus (*c. V *Mirabilium), tanta est inter extremitates brachiorum corporis latitudo, quanta est a planta pedis usque ad uerticem ipsius longitudo. Et ideo microcosmus, i.e. minor mundus dicitur, eo quod ad mundi similitudinem mensuratus aequaliter comprobatur.*

[**] Cp. Saadi, *Gulistan* I, 4: „Pe cei josnici stă învăţătura *ca pe-o turtă nucile,* de-a dura“ (trad. cit., p. 38.).

80. Nicicum loc păcatului să nu dai; căci păcatul, cît de mică pricină aflînd, mare răutăți a lucra poate

Lumea: O, cinstitul mieu priiatin şi dulcele mieu fiiu! Dară căci îţi ca priiatin să-m fii dzic şi căci cătră dragostea părinţască te învitedz, nice dzic eu, în toate dzile şi totdiauna cu mine şi cu îndrăgitele méle să te veseleşti desfătări; ce, de nu în trei dzile o dată, macară într-o săptămînă o dată, prin vrémea a şése dzile lucrînd şi isprăvind toate răcodéliile tale, iară a şéptea dzi te odihnéşte, precum şi dumnădzăiasca poruncă te învaţă; şi odihnindu-te, bea, mănîncă, te desfătiadză, te dezmiardă şi te veseléste, ca şi tu din munca şi din truda mînulor tale să cunoşti dulceaţă. Că dacă ţi-i voia să-ţi spuiu cu dreptul, numai cît vei bea şi-i mînca, atîta ai agonisit, iar altele toa[t]e vor | râmînea, şi nici eale de tine, nici tu de dînsele vei avea folos; şi cîtă vréme îţi va fi bine şi te vei, veselindu-te, desfăta, numai atîta ai trăit. Deci socotéşte şi în minte-ţi aşadză cuvintele méle şi, de vréme ce eşti înţelept, cum îţi va părea că-i mai cu cale şi mai bine, aşé într-acesta chip fă, numai binele şi îndemîna poftind; şi aceasta ţie mai de folos alegînd, cătră aciasta te îndemn şi aciasta te învăţ.

81. Poftele lumești, adecă păcatele, viața scurteadză

Înţeleptul: O, lume, că eu dzisu-ţ-am că cătră toate cu uréchea mă plec şi ascult, şi precum albina, prin toate florile şi prin toate locurile puindu-să, cearcă, şi unde ari dulceaţă afla miiare strînge, iară unde amărăciune găséşte iară acolo o lasă[83], aşé dară şi eu, precum toate ale tale şi bune şi réle am ascultat cuvinte, şi aceasta voiu asculta. De vréme ce într-o săptămînă îmi alegi o dzi, adecă 6 dzile după a mea, iară o dzi după a ta voie să fac, însă întăi dzilele a vieţii méle să-mi socotesc şi de voiu afla vréme ca să mă poci desfăta şi veseli de saţiu, precum îmi dzici tu, face-voiu şi acéia. Iară de nu voiu afla vreo lungime a vremii, ce numai cînd voiu încépe, atunce să să svîrşască, oare de ce triabă şi | cu ce socotială voiu şi acel al tău cuvînt asculta?

82. Trei lucruri pururea pomenéşte: moartea, înviiarea şi dreapta, ce va să fie, giudecată

Lumea: Ascultă-mă, rogu-mă, puţintel şi să-ţi o frumoasă socotială arăt carea foarte bine ştiu că-ţi va plăcea, căci dzău de plăcut iaste; iară de nu-ţi va plăcea, iarăşi şi tu te vei socoti. Dzi aşé: custul vieţii tale să fie 100 de ani. Şi de vei pune în an cîte 50 de săptămîni, fac 5 mii de săptămîni, din carele alegînd cîte o dzi, fac 5 mii de dzile, carele fac 13 ani şi 300 şi 20 de dzile iară de vei alége cîte 2 dzile din săptămînă, aproape de 28 de ani. Deci ia aminte şi fă într-acesta chip: pănă vei agiunge la vîrstă de 20 de ani, sau n-ai avut prilej, sau ai fost supt a altuia ascultare, şi a petréce şi a te desfăta n-ai putut. Iară după ce vei agiunge la a cestor 20 de ani vîrstă, socotéşte soma dzilelor a 5000 de săptămîni, carile, precum am dzis, cîte o dzi fac 13 ani şi 320 de dzile, iară cîte 2 dzile fac 27 de ani şi 280 de dzile şi aşé, de la vîrsta a 20 de ani, bea, mănîncă, gioacă, te veseléşte şi te dezmiardă pănă la vîrsta de 48 de ani, sau pănă la 50 de ani; iară de-ciia, dacă vei să socoteşti şi céle cereşti, încă 50 de ani îţi rămîn. | Şi într-acesta chip, şi pre lume îţi vei petréce şi la vîrsta de 100 de ani cu cinste săvîrşindu-te, şi împărăţiia ceriului vei moşteni. Au nu iaste frumoasă şi iscusită şi într-îmbe părţile bună şi vrédnică de laudă socotiala aceasta? Şi de mă vii asculta, în deşert şi fără ispravă altă mai bună socotială a afla, zbuciumîndu-ţi mintea, crierii nu-ţi mai pedepsi; căci buna şi cea desăvîrşit socotială aceasta iaste; şi drumul acesta iaste şi, ca un bun vitiaz şi destoinic voinic, pasă pe dînsul.

83. De vei trăi pănă la 100 de ani, poate vréme de pocaanie să afli; dar de nu vei pănă la 100 de minute agiunge? Iată, pururea grijit şi pocăit a fi ţi să cade

Înţeleptul: Iată dară că eu a ta socotială mălcom tăcînd o ascultaiu. Acmu dară ascultă şi tu, şi eu îţi voiu arăta altă socotială (căci socotiala ta să potrivéşte cu un cuvînt ce să dzice că „péştele în baltă fiind, îl vindzi")[84]; şi după ce voiu şi eu a mea arăta socotială, să caute alţi oameni înţelepţi, şi carea vor

dzice că-i mai bună, acéia voiu ţinea şi acéiaşi cu toţii a o ţinea să cade.

84. Driapta socotială vieţii tale pune

Lumea: Arată dară aceasta cu ce socotială dzici.

85. Dzilele ailor tot 70 de ani, iar cît de în putére – 80, cei mai mulţi boală nevindecată

Înţele[ptul]: Socotiala mea aceasta iaste: un om cînd la vîrsta a 80 de ani agiunge, oricine îl véde îl fericéşte dzicînd: „Ai! fericit | iaste omul acesta! Şi ferice iaste de dînsul căce ş-au împlut custul vieţii sale şi la adînci bătrînéţe au agiunsu!“ Şi pănă întratîta tot omul poftéşte, cunoscînd că ce-i mai mult, cu toate féliurile de durori şi de pătimiri sint îngreuiaţi şi îngreunaţi, precum Psalmistul au cîntat David: „Dzilele ailor noştri 70 de ani, iară de în putére, 80 de ani, şi mai mulţii lor, trudă şi durére“ [*Ps.* 89, 10]. Acmu dară ia aminte binişor şi vedzi. Dzi dară acmu că eu sînt de vîrsta a 80 de ani şi apoi să mă socotesc; trăit-am aceşti pomeniţi ani, au ba? Socotéşte[85]. Eu într-aceşti 80 de ani, 7 despărţiri fac, adecă 7 vîrste aleg*. Vîrstele sînt acéstea: prunciia, copilăriia, cătărigiia, voiniciia, bărbăţiia, căruntéţele şi bătrînéţele[86]. Într-acéste dară 7 părţi a custului, aceşti 80 de ani să cuprind.

Deci dzic că într-aceşti 80 de ani, 40 de ani numai am fost viu iară 40 mort. Adevărat dară şi negreşită socotială iaste căci în 24 de ceasuri o învîrtejire să face a soarelui: 12 ceasuri întunérec, adecă noapte; şi 12 ceasuri lumină, adecă dzi. Dzua dară dzic că trăiesc, iară noaptea moriu; adecă dzua viu, iară noaptea mort sint, căci în pat dormind, în chipul | celuia ce în năsilie dzace mă fac: mintea, simţirea pierdzînd, cu ochii nevădzînd, cu urechile neaudzînd, mirosul neadulmăcînd, gustul nepricepînd şi mai vîrtos toate ale trupului organe amurţind şi slăbănogindu-să. Aşijderea eu afundat în pilotă,

* Cp. P. Berchorii *Repertorium morale* III, 1. *(De hominis conditionibus et de his quae faciunt ad hominis conseruationem): Sunt uere (ut ait idem*=Isidorus) *septem aetates, id est septem uitae humanae partes . . .*

el îngropat în gropniţă, el acoperit cu ţărnă, eu învălit cu obial, el în patru scrînduri a săcriiului, eu în patru păreţi ai casii, a mortului suflet viu şi al mieu suflet viu rămîne. Şi precum eu, dormind, numai vinele céle vii mi să clătesc şi să bat, sămn iarăşi de deşteptare arătînd, aşé la mort, viile a *Svintei Scripturi* cuvinte, precum iarăşi va să învie adeveresc. Şi aşé amîndoi, el din groapă, eu din aşternut, el din săcriiu, eu din casă, el din moarte, eu din somn ne vom scula.

Iată că nice o deosăbire unul de altul avem: şi aşé, iată că numai 40 de ani am fost viu, iară 40 mort: şi iată 40 de ani mi-au viiaţa rămas. Acmu dară să socotim: oare aceşti 40 de ani vieţuitu-i-am deplin, au ba ? Ascultă! Într-aceşti 40 de ani, vom să alégem céle 7 vîrste ale omului şi apoi a fietecare dintr-acéste vîrste ce féliu de viiaţă şi de traiu am avut să cunosc şi pre tine (o, lume!) | încă a pricépe să te fac.

Întăi dară prunciia[87], eu dzic că nu mi-au fost viiaţa deplin, adecă în vrémea a 7 ani a pruncii, căci cela ce vieţuiaşte ştie ce face, cunoaşte ce véde, înţelége ce aude, pricépe răul, binele, vorovéste, îmblă şi socotială are: carile acéstea toate la prunc, adecă la vîrsta prunciii, lipsăsc şi nice de unele de acéstea în ştire îi iaste. Iată dară că prunc fiind, am fost ca cînd n-aş fi fost; şi aşé iată că adevărat viiaţa 33 de ani mi-au rămas.

După aceasta dară, a doua, vîrsta copilăriei urmadză carea până la 14 ani să suie*. Deci (pre cît în minte ţiiu), după aceasta de acmu vîrsta, dzic că atuncea viu, iară nu om am fost[88]: căci întăiaşi dată a omului iaste ca să cunoască credinţa, légea şi pravilile; răul şi binele să cunoască, hrana şi băutura să-şi agonisască. Credinţa, am dzis, întăi, adecă să criadză, să cunoască, să ştie că iaste Dumnădzău şi toate vădzutele şi nevădzutele au făcut. A doa, pravilele şi légea, adecă de ce-i iaste a să feri şi ce-i iaste a păzi să cunoască. A treia, hrana şi băutura, adecă să poată a ara, a sămăna, viia a lucra, neguţitorie a face – carile toate pentru a omului chivernisală

* P. Berchorii *Repertorium morale,* III, l: *Secunda est pueritia extendens se ad secundum septennarium.*

sint. Deci eu, într-acea vîrstă fiind, de acé | stea de toate lipsit eram: mai vîrtos că nice pre Dumnădzău precum iaste ştiam, şi deşi în besérecă mărturisiiam, dară de ce dzic, pentru ce mărturisesc şi de ce folos îmi iaste acea mărturisire nu cunoşteam: că întăi, pre Dumnădzău a pricépe, mintea îmi lipsiia, a doa, că în Dumnădzău a créde şi ale lui svinte poronci a păzi, de ce folos să-m fie şi să pociu cunoaşte, credinţa nu mă agiutoriia. Deci îmi pare că nu numai eu, ce toată cea de obşte omeniască fire aşé şi într-acesta chip să fie. Iară de vei dzice precum unii, în vîrsta copilăriii fiind, cunoştinţa acelui la vîrstă copt om au avut, aceasta nu tăgăduiesc. Căci Dumnădzău şi părintele luminelor, carile darurile céle desăvîrşit triméte, poate aceasta să facă; şi nu numai în firile omeneşti, ce şi în céle dobitoceşti; aceasta a arăta putérnic iaste: precum odănăoară măgariul lui Valaam cunoştea pre îngerul lui Dumnădzău, iară Valaam nu-l cunoştea [*Num.* 23, 27–33]. Aşijderea şi leii cei flămîndzi pre Daniil precum iaste proroc Domnului pricepură şi întru nemică îl vătămară [*Dan. 6,* 18]. Şi iarăşi cuptoriul şi focul cuptoriului Vavilonului, pre cei trii prunci precum nevinovaţi să fie sîmţi şi firea focului carea nu numai lémnele, | ce şi pietrile mănîncă şi mistuiaşte, iară fragida şi molceluşea a acelor brudiori cuconaşi – cărnicea a o beteji, sau a o ovili, macară cevaşi, nu putu [*Dan.* 3, 23]. Şi alte multe, nenumărate în mulţime şi nemăsurate în mărime, au făcut şi au arătat minuni, la carile omeniasca fire nu să potrivéşte. Ce pentru cea hirişă şi de obşte, mai vîrtos pentru a mea fire, dzic că în vîrsta copilăriei de acéle mai sus pomenite ponturi nicecum ceva pricepeam, macară o părticea nu cunoşteam: şi cine dară cunoştinţă n-are şi pre Dumnădzău nu ştie şi pre sine pentru ce s-au născut şi ce şi cine iaste nu înţălége, iată că nu om, ce dobitoc sau ca altăceva nesămăluitoriu şi nesimţitoriu iaste, precum lémnele, pietrile şi alalte. Căci şi alalte în lume cîte sint, precum dobitoacele, lémnele, pietrile, pasirile, peştii nu să, că nu sint, dzic; ce sint, însă nu oameni să chiamă, ce fietecarea după chip, după asămănare şi după niamul lor să număsc. Aşé dară eu,

nu n-am fost, ce am fost, ce ca cum ar fi numai cu asămănarea şi cu chipul omului, iară nu deplin om, ce mai mult (nu cu chipul, ce cu socotiala) dobitocului decît omului mă potrivăsc. Pentru |aceasta dară, decît voiu dzice c-am, dobitocéşte, vieţuit, mai bine voiu dzice că aşéşi nice n-am macară o dzi trăit: şi decît cu chip de om şi cu fire dobitocească, mai bine mort şi fără duh de viiaţă mă voiu numi. Şi aşé iată dară că viiaţa mea 26 de ani au rămas [89].

Între aceşti dară 26 de ani, 5 vîrste să cuprind: cătărigiia, voiniciia, bărbăţiia, căruntéţele şi bătrînéţele; din carile întăi iaste cătărigiia, carea de la 14 ani pănă la 21 să suie, însă, după a mea socotială, pănă la 17 ani tot de a copilăriei fire să ţine[90], şi aşéşi, pănă a agiunge omul la vîrsta de 17 ani, adecă pănă începe (cum să dzice) a înfiera mustiaţă, tot copil să chiamă (căci după limba lătiniască aceasta vîrstă *pubertas* să chiamă; adecă *pubes* să chiamă perii carii întăi la mustiaţă sau la barbă răsar)*. Şi aşéşi, mai tot cu a copilului minte să slujéşte şi vîrsta cătărigului tot în toate cu a copilului să potrivéşte pănă la 17 ani (ales de-şi va mintea cu învăţătura preface), precum şi fericitul împăratul David adeveréşte, dzicînd: „Păcatele tineréţelor méle, Doamne, nu pomeni“ [*Ps.* 24, 7], adecă, tînăr fiind, ce nu ştiia făcea şi ce nu pricepea lucra.

Şi cu această socotială, iată că încă 5 ani din viiaţa mea pierduiu şi într-acesta chip, la 23 de ani rămasă viiaţa mea. Acmu dară într-acéste 3 rămase vîrste, încă 3 ani voiu mai scădea, cu această socotială: adecă să-i fiu pierdut în boale, în nevoi, în închisori, în robii sau nevolnicii[91]. Căci omul, săracul, în boală fiind, precum iarăşi să va însănătoşea adeverit a fi nu poate. Aşijderea în [în]chisoare, în nevolnicii fiind, precum să va iarăşi mîntui adevărat a şti nu poate. Şi acéstea giumătate viiaţă iară giumătate moarte să chiamă. Şi nu numai acéstea, ce şi altă fietecare viiaţă, cu neîndemînă şi nesuferită, oricare om cu minte întriagă ar fi, nu viiaţă, ce moarte, nu petrécere, ce închisoare, nu îndemînă şi linişte,

* P. Berchorii *Repertorium morale,* III, l: . . . *dicta a pubertate, eo quod tunc homo efficitur pubes.*

ce muncă şi cazną o va număra şi acestora o va asămăna. Căci unde iaste muncă, nu iaste viiaţă, ce moarte; căci şi munca vécilor moarte să numéşte. Iată că din 80 de ani, toată viiaţa mea la 20 de ani să sprijeni. Dară cînd aş fi numai 60 de ani trăit? Ar fi rămas 15, iară din 40, dzéce şi din 20 numai 5 aş fi aflat.

Acmu, dară, o, curond trecătoare lume! adu-ţi aminte că mi-ai dzis macară dintr-o săptămînă, o dzi să fac voia ta şi să îmblu în desfătările tale tăvălindu-mă; vădzuşi, că, după | socoteala cea driaptă şi adevărată, din 80 de ani, numai 20 aflaiu ai miei. Deci în 20 de ani, 1.000 de săptămîni fac; şi scoţînd dintr-o săptămînă cîte o dzi, 1.000 de dzile fac şi 1.000 de dzile să fac 2 ani şi 270 dzile; şi cu atîta de scurtă şi puţină vréme, oare ce féliu de desfătări, oare ce féliu de petrecănii voiu să mă desfetedz şi să petrec? Ce decît să te ascult pe tine şi să fiu cu atîta, mai bine să nu te ascult şi să fiu şi fără de atîta. Şi mai bine eu de tine şi tu de mine să ne despărţim şi să ne depărtăm. Pentru aceasta dară, tot cel cu pricépere şi fietecarile ce-i cu minte, înţelepţéşte şi cu întriagă înţelepciune, ca un înţălept, foarte pre amănuntul să ia aminte şi să socotiască; că de vréme ce luînd sama a 80 de ani de desfătat şi după a lumii voie de îmblat, numai 2 ani şi 270 de dzile găsiiu, dară carile va trăi 40, că numai un an şi 135 de dzile îi vor rămînea! Aşijderea (precum am mai dzis), cel mai cu puţini ani, încă mai puţină vréme îi va fi.

Şi macară în multă, macară în puţină vréme, cuvintele şi învăţăturile carile lumea învaţă de făcut nu sint, căci şi cea multă şi cea puţină vréme tot mult | strică. Căci în multă vréme mai mult vei greşi, iară acea puţină, macar o dzi, şi nu o dzi, ce macar într-un ceas, sau într-un civert de ceas, cu poftele lumeşti omul, săracul, sufletul îşi va piiarde; şi pentru dulceaţa carea trupul în vrémea unui ceas are, nevinovatul suflet groznic, fără milă, cumplit, fără dojenială, mult, fără număr, în véci, fără svîrşit chinuindu-să să va, nepărăsit, pedepsi. Nice într-acéia nedéjde omul, ticălosul, să să lasă dzicînd că: macar di-am şi făcut réle în tineréţe, iară după ce voiu

agiunge la bătrînéţe mă voiu lăsa şi mă voiu pocăi. Nice lăsa păcatul cînd el pe tine te lasă, că folos n-ai. Ce, precum dzice Înţeleptul: „Giuruind nu dzice, întorcîndu-mă mîine voiu da, căce pănă mîine nu ştii ce-ţi va fi ţie“ [*Prov.* 3, 28]. Aşijderea, slăvitului a preasvintului Hristos Dumnădzău cuvînt pomenéşte pururea, unde dzice la pilda bogatului: „Mănîncă, bea, suflete! că ai multe şi bune“, şi nu ştie că mîine va să să ia sufletul de la dînsul [*Lc.* 12, 19–20].

Şi să socotiască* tot omul ce cu socotială şi înţelégere să slujéşte că nu numai desfătările şi dezmierdările lumii, ce aşéşi toată lumea şi toate bunurile ei di-ari agonisi, şi nu 80 sau 100 de ani, ce aşéşi cît lumea | di-ar trăi, şi pierdzîndu-şi sufletul, ce folos are? Mai vîrtos că dacă-l va piiarde, a-l găsi nice o cărare (însă nu într-aceasta lume)[92] nu i să arată. Şi dacă-l va, cu păcate, iadului vinde, macar cu cît de scump preţ vreun mijloc de răscumpărare nu i să dă. Pentru aceasta, dară, fietecine cel ce om să numéşte şi cu chivernisirea a întregii minţi să slujéşte, foarte cu toată nevoinţa şi cu amănuntul să să socotiască; şi, socotind, să priceapă ce iaste lumea, adecă ce iaste trupul lui şi ce iaste el, adecă ce iaste sufletul lui şi ce sint lucrurile lumii, adecă ce sint poftele trupului; ce-l îndiamnă lumea, adecă la ce-l trage pofta trupului şi ce-i iaste lui a face; ce poftéşte lumea, adecă ce poftéşte carnea şi ce i să cade lui, adecă şi ce să cade sufletului a lucra. Şi cunoscînd aceasta, să vadză că toată lumea cu doao lucruri să slujéşte: cu lumina şi cu întunérecul, adecă cu binele şi cu răul. Şi asupra acestor doao, 4 vînturi tari şi cît ce pot să bat şi să oştesc: adecă împărăţiia ceriului şi sufletul, împărăţiia lumii şi trupul. Ceriul şi sufletul spre a binelui parte silesc, adecă spre lumină nevoiesc şi asupra întunérecului,| adecă a răului, războiesc; pre bine vor să-l facă, iară pe rău vor să-l izgoniască. Lumea, sau împărăţiia lumii şi cu trupul, de partea răului ţin, iară asupra luminii lui, asupra binelui adecă, să oştesc pre rău să-l facă, iară pe bine nice să-l pomeniască. Cătră aceasta dară, tot omul deplin spre a sufletului nevoinţă şi osirdie foarte tare

* Cf. A. Wissowatii *Stimuli uirtutum (Divanul* III, *Predoslovie).*

a să pune îi trebuie, ca să nu cumva partea cea mai mică pre cea mai mare să calce; nice trebuie robul mai mare decît stăpînul său să să facă. Căce ceriul mai mare, vécinică şi netrecătoare, iară lumea mai mică, curund stricătoare şi nestătătoare moşie iaste. Aşijderea, trupul – ţărnă, muritoriu şi în nemică întorcătoriu; iară sufletul – duh dumnădzăiesc, nemuritoriu şi pururea trăitoriu iaste, precum au, poeticul cîntat: „Ca să fii întreg cu sufletul, oare ce ai tăgădui a suferi?“ Căce aceasta parte decît trupul mai mare preţ are şi mai vîrtos fietecine sama binişor de ari lua, macar cevaşi înţeléptei minţi a plăcea n-ari afla; şi de-ari şi afla acélea carile trupului şi ochiului trupăsc plac, frumos Evanghelistul, ne învaţă, Ioan: „Nu îndrăgiţi lumea, nice céle lumeşti“ [*1. Io.* 2, 15].

Pentru aceasta omeniasca minte, cereştile | socotială[93], iară păminteştile să batgiocuriască[*] şi prin féliuri de féliuri de nevoi spre ceriuri să să întindă, unde şi scaunul, şi adevărata odihnă îi iaste. Căce noaă lumea nemernicie ne iaste şi întrînsa prişleţi sintem, iară ceriul moşie şi acolo casnici şi moşnéni sintem[94]. Însă cînd va fi aceasta? Cînd de lume ne vom lepăda şi, precum de la dînsa nice un folos precum nu avem, cînd vom cunoaşte; şi célea carile am cunoscut şi am audzit dumnădzăieşti, apostoliceşti şi besériceşti porunci de le vom săvîrşi cu fapta, precum dzice: „Nu cela carile au cunoscut poruncile, ce cela ce li-au făcut, să va ferici“ [*Rom. 2,* 13]. Acéstea, dară, cînd îndămînă vor fi şi pre lesne să vor face? Cînd cu toată inema şi cu desăvîrsită dragoste de acéstea ne vom, a le face, apuca; căce dragostea pe toate învincind, tare biruiaşte.

[*] Ciceronis *De republica* VI, 12: *haec coelestia semper spectato, illa humana contemnito.*

IARĂŞI POMENIREA[95] TRECUTELOR

Vădzuşi dară acmu, o, priiatinule, di-nceput lumea cum, ce şi în ce féliu iaste? Vădzuşi bunurile, desfătările lumii, la ce săvîrşit ies? Vădzuşi ce poftéşte şi la ce îndiamnă lumea, adecă trupul pe om, adecă pe suflet, să facă? Vădzuşi cîte măgulituri, | cîte laţuri şi cîte curse spre a ticălosul, omenescul suflet, în toate părţile şi în toate cărările aruncă? Vădzuşi viiaţa şi custul omului în lume cîtă vréme iaste?

Pentru aceasta dară, de tot bun şi de tot plin de bunătăţi a fi siléşte; că aşé nefiind, strîmtă iaste calea ceriurilor, şi precum dzice, „Pănă nu [vă] veţi întoarce şi să vă faceţi ca pruncii, nu veţi întra în [îm]părăţiia ceriului“ [*Mt.* 18, 3]. Adecă în toate curaţi şi-n toate blîndzi să fim; însă pentru cea slabă de om fire, mult şi în multe féliuri ni s-au, de mîntuinţă, arătat mijloace; şi macar de n-om putea la vîrvul stepenii bunătăţilor, încailea aproape de vîrf sau la mijloc să ne aflăm[96]. Căce multe sint sălaşele lui Dumnădzău [*Io.* 14, 2] şi să nu fim de tot, de tot dintr-acea cale înstreinaţi şi depărtaţi. Ce iarăşi de tot de această lume a te lepăda cu greu ţi să pare; şi îţi iaste voia ca într-această lume nu de tot pustiiu şi sărac să fii, şi în viiaţa ta şi oarece îndemînă să cunoşti cu greu iaste; căci „precum iaste cămilii greu prin urechile acului a întra, încă mai cu greu bogatului în [îm]părăţiia ceriului“ [*Mt. 19,* 24]. Însă iară acel milostiv dzice că „aceasta la oameni, nu, iară la Dumnădzău să poate“ [*Mt. 19,* 26]; căce ceva lui Dumnădzău a nu să putea nu iaste, ce toate în mîna lui fiind şi deşchidzindu-o, toate de bunătate să împlu [*Ps.* 144, 17]. Ce de vréme ce a|ceastă trecătoare lume iaste lumea chiverniselii (că de nu să va chivernisi, cineva nu va precopsi) şi de va putea cineva cu întriagă înţelepciune şi cu bună socotială, în lume fiind, pe lume să chivernisască şi sufletul

nebetejit şi neîntinat să-şi păzască, frumos şi minunat lucru ar fi, de vréme ce şi oamenilor, şi lui Dumnădzău ar fi plăcut. Şi acela oare cine ar fi? Ar fi acela carile, acélea ale lui Andrei Vissovaţius 70 şi 7 de ponturi, ce arată, pre carile *Strămurarea*[97] *a bunătăţilor şi frîul păcatelor*[*] le numéşte, adecă îndemnarea spre bunătăţi şi opriala spre păcate. Şi acéstea dară carile mai înainte a le arăta vom şi a ţi le denaintea ochilor pune silim, foarte pre amănuntul aminte să ia şi cu ale sufletului urechi să asculte. Ascultînd dară şi înţelegînd, să le facă, că pare-mi-să că şi oamenilor, şi lui Dumnădzău bine învoit va fi. Încă şi de cea trecătoare şi de cea viitoare viiaţă să va folosi şi după viiaţă slăvită şi cinstită, în moarte – cinste – şi după moarte – cinste – la a doa venire iarăşi cinste va găsi, în slava Tatălui şi a Fiiului şi a Svintului Duh, acmu pururea şi în vécii vécilor. Amin!

CONEŢUL CĂRŢII ÎNTĂI

[*] A. Wissowatii *Stimuli uirtutum, fraena peccatorum,* p. 1–104.

A LUI IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOIEVODA

la

DIVANUL LUMII CU ÎNŢELEPTUL

sau la

GIUDECATA SUFLETULUI CU TRUPUL

ALE SUFLETULUI SPRE A TRUPULUI, SAU A ÎNŢELEPTULUI SPRE A LUMII, DOVADĂ PENTRU CÉLEA CE-AU GRĂIT MINCIUNI ŞI SPRE A SA MĂRTURIE PENTRU CÉLEA CE-AU GRĂIT ADEVĂRATE

CARTEA A DOA

1. Lumea de cine-i făcută a şti ţi să cade

Lumea aceasta şi toate plinirile, adecă toate împregiurstările ei, de cine făcute a fi a şti întăi ţi să cade; după aceasta, precum trecătoare şi nestătătoare[98] iaste a pricépe îţi trebuie. Precum singur ziditoriul ei, Domnul Hristos dzice: „Ceriul şi pământul să va tréce“ (*Math.* glav. 5, sh. 18) şi altul, aceasta urmînd, învaţă: „Toate le are vrémea şi cu vremile sale vor tréce toate“ (*Eclisiias.* glav. 3, sh. 1).

2.Lumea de Dumnădzău făcută a fi, créde

Lumea dară aceasta de Dumnădzău a toate făcătoriul iaste făcută, precum cel decît toţi mai vechiu istoric mărturisésţte, Moisei: „Di-nceput făcu Dumnădzău ceriul şi pământul şi alalte“ (*Naşterea* glav. l, sh. 1).

Lumea ca o grădină, oamenii ca florile

Lumea dară ca o grădină, într-însa oamenii ca nişte flori, precum mărturisésţte: „Izrail va răzsări ca crinul“ (*Osie* gv. 14, sh. 6), „Toată carnea fîn şi toată slava ei ca floarea

cîmpului“ (*Isaiia* gv. 40, sh. 7, 8), sau: „Ca pomul iaste omul şi ca roada, adecă ca poamele faptele lui; din pomul bun va ieşi roadă bună“ [*Mt.* 7, 17]. Cătră aceasta urmadză unde dzice pentru omul bun: „Şi va fi ca lemnul lîngă izvoarăle apelor şi la vrémea sa va da roada sa şi frundza lui nu va cădea“ (*Psalm 1,* sh. 3 şi *Ierem.* gv. 17, sh. 8).

Lumea ca un vistériu, spre bine bun, iară spre rău de te vei sluji, rău îți va fi

Sau lumea ca un vistériu (însă după céste vreménnice). Cu avuţiia dară bine de te vii sluji, bine vii avea, însă „Avuţiia strînsă, spre răul stăpînu-său“, dzice (*Eclisiiastul* gl. 5, sh. 12) şi iarăşi dzice: „Cine iubéşte avuţiia roadă nu va mînca de la dînsa“ (*Eclisiiastul* gl. 5, stih. 10).

3. Lumea trecătoare a fi să știi

Credzind dară precum lumea de Dumnădzău să fie făcută, aşijderea precum aceasta trecătoare şi alta viitoare a fi créde; pentru că Theologul, mărturiséşte, Ioan: „Şi vădzuiu ceriu nou şi pămînt nou, căce ceriul dintăi şi pămîntul dintăi au trecut“ (*Apocal.* gl. 21, sh. 1). „Ceriuri noaă şi pămînt nou aşteptăm“ (*Petru, Carte 2* gl. 3, sh. 13).

Trupul lumii urmadză; omul, ca iarba dzilele lui

Lumii dară singur omul urmadză, pentru că dzice: „Omul, ca iarba dzilele lui“ (*Psalm* 102, sh. 15). Pentru căce dară? Pentru căce acel dintăi zidit om, după a ziditoriului său porunci neîmblînd şi a lui porunci neascultînd, muritoriu şi dintr-această lume mutătoriu s-au făcut. Dară cu ce au greşit? Cu a poamelor frumséţe amăgindu-să, „vădzu dară muiarea că bun să fie lemnul la mîncare şi frumos ochilor şi la privală mîngăios; şi luă din roada lui şi mîncă şi déde bărbatului său“ (*Naştere* gl. 3, sh. 6). Într-acéiaşi dată dară, ale lumii bunuri sau avuţii nestătătoare şi omului nefolositoare s-au făcut, precum au Eclisiiastul cunoscut: „Gol au ieşit din pîntecele

ΛΕΞΙΚΟΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΚΑΤΑ ΑΛΦΑ.
ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Divanul, Iaşi, 1698:
Începutul
cărţii a II-a

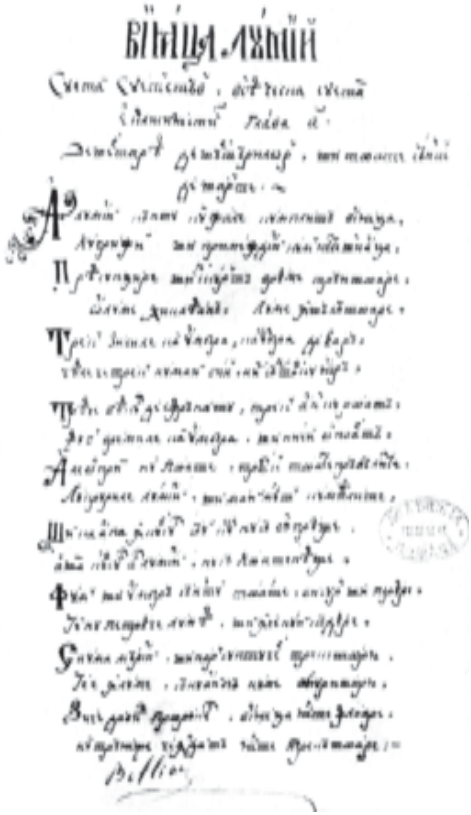

Din izvoarele *Divanului*:
Miron Costin, *Viaţa lumii*
(Biblioteca Academiei
Române. Secţia
manuscrise,
ms. rom. 353, f. 34)

maicii sale, aşé gol să va întoarce şi nemică va duce cu sine din ostenințele sale“ (gl. 5, sh. 14).

În lume deșertarea urmadză

După aceasta, într-această lume deşertarea urmadză, că iarăşi acesta dzice: „Deşertarea deşertărilor şi toate deşérte“ ([*Ecl.*] gl. l, sh. 1).

Lumea cu mila lui Dumnădzău trăiaște

Însă de atîta vréme pre cît săracul omenescul nărod întru deşertări şi fără socotéle lucruri aflîndu-să şi pănă în dzua de astădzi, de atîta somă de ani într-însa oamenii trăiesc, aceasta dintru acia prea bogată dumnădziască milă să o ştii, că dzice: „Îndelung | răbdătoriu, mult milostiv, nice după fărădelegile noastre face noao“ (*Psalm* 102, sh. 8–9 [=10]).

4. Cu a lumii frumséțe nu te amăgi

Însă tu pentru ale ceştii lumi podoabe şi frumséţe nu te amăgi, nice în desfătările ei cu toată inima te da, căci mai pre urmă „rîsul durerilor să va amesteca, şi céle de apoi ale bucuriii lacrămi cuprind“ (*Pilde* gl. 14, sh. 13).

5. Lucrurile lumii ca pravul înaintea vîntului

Aşijdirea toate ale lumii lucruri (osăbit de céle bune) „ca pravul înaintea vîntului“ (*Psalm* l, sh. 4); şi iarăşi: „Ca avuţiia de tălhari prădată şi ca haina de molii fărîmată“.

6. Pre împărații lumii putérnici vădzînd, nu te mîhni

Însă iarăşi tu, pre alţii vădzind, adecă precum sint împăraţii, domnii şi alalţi, carii cu bogăţiia şi cu a lumii slavă, multe şi ce li-i voia fac, de aceasta nu te mîhni, nici te întrista, precum Prorocul te învaţă: „Nu te téme cînd să îmbogăţéşte omul şi cînd să va înmulţi slava casii lui“

(*Psalm* 48, sh.17); „Căci plecată iaste spre moarte casa lui şi la céle dedesupt cărările lui“ (*Pilde* gl. 2, sh. 18). Nu iaste dară dumnădzăiasca privire asupra lui sau asupra slăvii lui; pentru care lucru mărturiséşte Isaiia: „Spre caréle să caut, fără numai spre sărăcuţi şi zdrobiţi cu duhul, şi să cutremură de mine?“ (gl. 66, sh. 2).

7. Lumasca nărocire fericire n-are

Nici să socoteşti sau să gîndesti că această a lor lumască nărocire vreo deplină fericire va avea.

8. Nărocirea fără hotar

Nice vreun hotar sau vreo adevărată şi însămnată ale avuţiilor trecătoare vor avea vréme.

9. Bogatul lumii, sărac şi orb

Şi măcară că lumea, adecă după lumasca socotială, bogaţi şi slăviţi să număsc, însă săraci şi de tot goli sint şi orbiţi cu mintea, aceasta necunoscînd, precum adeveréste Ioan: „Dzici cum că bogat sint şi nici una îmi lipséşte, şi nu ştii că tu eşti mişel, sărac, orb şi gol“ (*Apocal.* gl. 3, sh. 17). Aciasta David, împărat fiind, au cunoscut dzicîndu-şi şie: „Eu sint sărac şi mişel“ [*Psalm* 87, 15].

Calea latā şi desfătatā la moarte aduce

Aşé dară, a unora ca acestora la rău săvîrşit şi la rea cale, calea le va ieşi, pentru carea frumos să dzice: „Iaste cale carea omului driaptă să pare, iară cia mai de apoi a ei duce la moarte“ (*Pilde* gl. 14, sh. 12) şi iarăşi acolo: „Calea celor fără cale duce la moarte“ (gl. 12, sh. 28). Căci tot trupul în ţărnă să va întoarce; încă mai curund decît alalţi, cel putérnic, precum dzice: „Tot putérnicul, scurt“[99] (*Eclisiiast[icul]* gl. 10, sh. 11). Şi la rău dară săvîrşit vor agiunge, pentru carii frumos vorovéşte Iov: „Avuţiia carea au înghiţit va borî şi din

Desfrânata Lume
sau Trupul şi Omul înţelept
sau Sufletul gravură
din *Divanul*,
Iaşi, 1698

Pulcherrima uirtus, desen
de Dimitrie Cantemir
din *Compendiolum*
seu universae logices
institutiones, reluare a alegoriei
Omului înţelept din *Divanul*
(Arhiva Centrală de Stat
de acte vechi a Federaţiei
Ruse, fondul 181)

pînticile lui o va zmîci Dumnădzău“ (gl. 20, sh. 15). Adecă cu ale iadului cumplite, le va răsplăti, munci.|

10. Pilde den vechile istorii ia

Nici din vechile istorii cu une pilde să te amăgeşti; ce mai vîrtos cu acélea să te înţelepţeşti, căci vei afla pentru împăraţi carii în scurtă vréme multe au biruit. Că: „nu iaste cineva să să tiamă de ceia ce trupul ucid, ce de ceia ce sufletul“ (*Mat.* gl. 10, sh. 28); şi mai vîrtos că tot cel ce omoară omorî-săva, că iarăşi dzice: „Toţi carii scot sabiia în sabie vor muri“ (*Mat.* gl. 26, sh. 32[= 52]), încă de cel cît de mic.

11. Pildă de pe Alexandru Marele

Pentru aceasta dară, frumoase pildă de pe Alexandru Marele a lua poţi, precum la *Istoriia* lui scrie că de o slugă a lui să fie otrăvit şi omorît; adecă pe cel mare au omorît cel mic şi pe împăratul au ucis sluga. Pentru carii bine dzice Eclisiiastul: „Vădzui slugile pe cai şi domnii îmblînd pe gios, ca slugile“ (gl. 10, sh. 7); şi altul dzice: „Aceia au împărăţit, iară nu de la mine“ (*Osiia* gl. 8, sh. 4) şi aiurea: „Cădzu şi fu răsipirea lui mare“ (*Iezechiil* gl. 13, sh. 12). Asémenea aşi aciasta a potrivi putea: „Pre fier rugina îl topéşte, pe elefand sau, precum să dzice, pre fil şoarecile îl omoară“[100].

12. După moarte, numele nu în răutăţi, ce în bunătăţi vestit să rămîie

Socotéşte-te dară, de vréme ce acea mai de apoi moarte iaste, încailea nu rău, ce bun nume să-ţi rămîie că: „Mai bine-i numele bun decît avuţiia multă“ (*Pilde* gl. 22, sh. 1). |Şi aiurea dzice: „Mai bine-i numéle bun decît mirurile scumpe“ (*Ecli.* gl. 7, sh. 2[= 1]), însă nu în a omenescului ochiu privală, ce în acea dumnădzăiască oglindire, carile inimile privéşte şi gîndurile cunoaşte. Pentru aceasta învaţă: „Socotiţi să nu, dreptatea voastră înaintea oamenilor, faceţi“ (*Math.* gl. 6, sh. [1]); şi ca nu cumva pentru tine să să dzică: „Perit-au pomenirea lui cu sunet“ (*Psalm 9,* sh. 7[= 6]). Aşé dară, în toată

viiaţa ta spre aceasta silêşte, ca acela a lui Iov cuvînt după a ta moarte a dzice să poţi: „Slava mea pururea să va înnoi“ (gl. 29, sh. 20).

13. Nume vestit cu facerea de rău nu-i agonisi

Păzéste-te dară, iarăşi dzic, ca nu cumva ţie să să dzică: „Ce te slăveşti în răutate, cela ce eşti putérnic?“ (*Psalm* 51, sh. 1).

Ori în ce féliu, în lume
scurt traiul și scurtă slava ei

Şi aceasta a şti foarte ţi să cade, căce într-această putredă lume macar aşé, macar aşé în scurtă vréme slava ei vei moşteni, precum adeverêşte Iov: „Ca floarea iase şi ca umbra fuge, şi nice dănăoară într-acea stare rămîne“ (gl. 14, sh. 2). Aseménea acela al Ieremii s-ari putea aduce: „Vai de noi, că s-au plecat dzua şi s-au făcut mai lungi umbrele de sară“ (gl. 6, sh. 4). Nice doară în nărocire sau în bogăţie aflîndu-te, cevaşi mai mult decît eşti să te ţii, pentru că frumos svintul învaţă Grigorie: | „De vei a înţelége (dzice) în ce chip eşti, trebuie întăi a cunoaşte ce nu eşti, ca din forma bunelor să te măsuri, pre cît cu a bunelor lipsă să fii grozav“ (în cartea a cincea a *Obicéinicilor*)[101*]. Însă după davidescul cuvînt: „Tu eşti viiarme, şi nu om“ [*Ps.* 21, 6], că „ce iaste viiaţa noastră? abur“ (*Iacov* gl. 4, sh. 14). Şi pururea acela al Isaiii pomenêşte cuvînt: „Eu sint om al durerilor ştiind slăbiciunea“ (gl. 50[= 53], sh. [3]). Au doară tu cu ceva decît alalţi oameni mai mult vei fi? Ba. Pentru aceasta cuvîntul acesta s-ari învrednici a să dzice: „Sint dară şi eu muritoriu om, asémenea tuturor oamenilor“ (*Înţelepciunea lui Solomon* glav. 7, stih. 1).

14. Frumsétea lumii inima ta nu poftească

Nice pentru ale lumii de urît frumséţe să te nebuneşti. „Nice să poftiască inema ta frumséţea ei“, dzic *Pildele* (gl. 6, sh. 25).

* Beatii Gregorii *Expositiones morales* lib. XXIV, 6: *Qui enim plenissime intelligere appetit qualis est, tales nimirum debet conspicere qualis non est, ut ex bonorum forma metiatur quanto ipse deserto bono deformis est.*

15. Dragostea frumsețelor multe stricăciuni aduce

Dragostea frumséţelor multe stricăciuni aduce că, scrie istoria, pentru frumséţea a unii muieri, a Ellenii, vestita cetate s-au răzsipit Troada şi cu frumséţea poamei s-au amăgit Evva.

16. Vreun bine de la lume nu vei agonisi

Nice vreun bine de la reaoa aceasta lume precum vei agonisi să gîndeşti, căce pentru dînsa strigînd, dzice Isaiia: „Că tu dară pămîntul tău prăpădişi şi poporul tău uciseşi“[102] (gl. 14, sh. 20).

17. În lume vreo înțelepciune nu vii afla

Nice vreo înţelepciune într-însa vei afla, căce: „Înţelepciunea lumii, nebunie iaste lîngă Dumnădzău“ (*Cătră Corinth., Cartea I* gl. 3, sh. 19) şi aiurea urmadză: „Că nebun s-au făcut tot omul de ştiinţă“[103] (*Ierem.* gl. 10, sh. 14). Asémenea acestora Înţeleptul, la *Pildele* sale, dzice: „Nu iaste înţelepciune, nu iaste svătuire, nu iaste cunoştinţă împotriva Domnului“ (gl. 21, sh. 30) şi Apostolul cătră romani: „Înţelepciunea trupului moarte iaste“ (gl. 8, sh. 6; caută şi *Isaiia* gl. 5, sh. 20).

18. În lume bunătate și odihnă nu vei nemeri

Aşijderea nice vreo bunătate sau vro îndămînă într-însa cercînd vei afla, precum în *Cartea mărturiilor* svintul, arată, Avgustin şi dzice: „Vai sufletului aceluia carile de la tine (o, Doamne) dezlipindu-să au gîndit că va avea ceva mai bine! Împregiurări şi învăluiri, îndrăpnice şi împotrivnice, din dos şi din coaste şi în pîntece, şi iată toate aspre!“*.

19. Lumea spre binele, iară nu spre răul omului, Dumnădzău o făcusă

Însă pre lume, pre aceasta, Dumnădzău milostivul, preabunul şi preamarele şi putérnicul ei ziditoriu, spre a

* S. Augustini *Confessiones,* lib. VI, 16: *Vae animae audaci quae sperauit, si a te recessisset, se aliquid melius habituram 1 Versa, et reuersa in tergum, et in latera, et in uentrem ; et dura sunt omnia.*

omului folosinţă şi îndemînă o făcusă. Aceasta a să dovedi poate, căce precum nemuritoriu a fi îl făcusă şi de vréme ce nemuritoriu era, iată dară că lumea aceasta de folos îi era. |

20. Lumea, după păcat, în rea s-au prefăcut

Aşijderea după greşala şi păcatul acelui dintăi om, toate acélea ce de folos era să fie în stricăciune, şi céle dulci în amar, şi céle ce lesne cu nevoie şi cu trudă acea ce săracul de om a agonisi s-au prefăcut şi s-au premenit, precum aiave scrie Moisi: „Lui Adam dzisă: căce ai ascultat glasul muierii tale şi ai mîncat din lemnul carele poruncisăm ţie să nu mănînci? Blăstămat pămîntul în lucrul tău, şi în osteninţă vei mînca dintr-însul; în toate dzilele vieţii tale spini şi ciuline va răzsări ţie şi vei mînca ierbile pămîntului; în sudoarea féţii tale vei mînca pîinea ta pănă cînd te vei întoarce în pămînt, din caréle eşti luat, căce prav eşti şi în prav te vei întoarce“ (*Naşt.* gl. 3, sh. 17, 18, 19).

Dumnădzău cum să păcatul dezliagă au arătat

După acéia iarăşi acel milos şi milostiv Dumnădzău, cu mila sa cea fără măsură bogată, cătră a sa plazmă cu miloserdie întorcîndu-să, arătatu-i-au moduri şi mijlociri ca de supt legătura acelui blăstăm a ieşi să poată, ca iarăşi în véci trăitoriu şi nemuritoriu să să facă.

21. Spre a păcatului dezlegare noul Adam, adecă Hristos, a veni au trebuit

La aceasta dară, fără greş, aceasta au trebuit şi aceasta s-au făcut. Adecă vechiul Adam au greşit şi iarăşi un nou Adam să-l mîntuiască, şi trup pentru | trup pătimind, să-l izbăvască. Pentru care lucru mărturiséşte svintul Avgustin: „Dumnădzău precum ti-au făcut pre tine fără tine aşé nu te va mîntui pre tine fără tine“*. Adecă nu numai singură dumnădzăirea, carea iaste atoatăputérnică, ce împreună şi omenirea, carea iaste

* S. Augustini *Sermo CLXIX,* 13: *Qui ergo fecit te sine te, non te iustificat sine te.*

lui Adam părtaşe, au trebuit, adecă Dumnădzău şi om; şi aşé să să facă nou Adam şi blăstămul să să dezlége.

22. Venirea lui Hristos și a păcatului dezlegare, mainte prin proroci dzisă; iară viind el, împărăția sa ne giuruiaște

Acesta dară, Isus Hristos Dumnădzău şi mîntuitoriu, nedéjdea şi scutirea noastră fu, carele mai denainte prin svinţii săi proroci s-au arătat. Pănă mai pre urmă dară, céle scrise prin proroci a să plini vrémea sosind, singur s-au arătat, de ficiorescul pîntece nescărăndivindu-să, din Mariia Ficioara şi din Duhul Svint omenesc trup luînd şi întrupîndu-să, pătimind şi răstignindu-să şi a treia dzi înviind (după cum era prin aleşii săi scris), pre vechiul şi păcătosul Adam, noul şi cel fără păcat Adam, împreună cu sine, pre tot omenescul nărod au din morţi sculat. La aceasta, pănă a nu fi, adevărat mărturisiia, cu Duhul Svint cunoscînd, Osiia: „Înviia-ne-va pre noi (dzice) după doao dzile şi în dzua a treia ne va scula pre noi“ (gl. 6, sh. 2) şi: „Pre | carii în tunérec şi în umbra morţii“, precum dzice Isaiia (gl. 9, sh. 2); „Luminatu-i-au soarele dreptăţii“ (precum dzice la *Tropariul Născutului*)[104**]. Aceasta strigă Apostolul, dzicînd: „Odată aţi fost în tunérec, iară acmu lumină“ (*Cătră Efes.* gl. 5, sh. 8). Aceasta în umbra legii dinceput să însămna, precum dzice: „Tuturor fiilor lui Izrail era lumină, iară întunérecul şi ceaţa peste tot pămîntul Eghiptului“ (*Ishod* gl. 10, sth. 22).

Carile créde în Domnul, de va şi mort fi, trăi-va, şi carile credzînd trăiaşte nu va muri în véci

Vinind dară el, ce dzice? „Cine créde în mine (dzice) de va şi mort fi, trăi-va, şi carele trăiaşte şi créde în mine nu va muri în véci“ (*Ioan* gl. 11, sh. 25 [=26]. Aceasta dară cum poate? Poate „pentru căce singur cu singele lui de la moarte) ni-au răscumpărat“ (*Efes.* gl. l, sh. 7), sau precum de a doa oară ni-ari fi născut, precum dzice Apostolul: „Prin

[*] V. Mineiul lunii lui dechemvrie, M-rea Neamţ, 1845, f. 189r: *Tropariu glas IV,* la litie.

evanghelie eu v-am născut pre voi“ (*Cor., Cartea 1* gl. 4, sh. 15); şi aşé şi „celora ce într-însul credzură le déde lor putére, fii lui Dumnădzău (şi lui fraţi) a fi“ (*Ioan* gl. 1, sh. 12) şi cu sine împreună împărăţiii sale moştenitori [*Iac.* 2, 5] (însă aceasta, celora ce de aceasta lume să vor lepăda şi să urmédză lui, ca precum el, aşé ei în lumină să îmble). Dară a cării împărăţii moştenitori îi face? „Carea | ochiul n-au vădzut, nice uréchea au audzit, nice în inema omului s-au suit, carea mai denainte au gătitu-o Dumnădzău celora ce-l iubăsc“ (*Cor., Cartea 1* gl. 2, sh. 7[= 9]), adecă: „noaă lăcuirea ceriul“ (*Cătră Filip.* gl. 3, sh. 20). Aceasta mai denainte Prorocul cunoştea dzicînd: „Aceasta moşiia slugilor Domnului“ (*Isaiia* gl. 24[= 54], sh. 17); şi: „Drepţii ca soarele vor străluci“ (*Înţelep.* gl. 3, sh. 7; *Math.* gl. 3[= 13], sh. 43); şi „Lumina lor va fi mieluşelul, căce noapte nu va fi acolo“ (*Apocal.* gl. 21, sh. 23).

23. Pre Dumnădzău de pe faptele sale cunoaşte

Mai cu de-adins pre Dumnădzău de bine făcătoriul de pre ale sale minunate fapte a-l cunoaşte vii putea, carile pururea în privala ochiului tău nelipsite sint şi precum eale singure îl mărturisesc: „Ceriurile povestesc slava lui Dumnădzău“ (*Psalm* 40[= 18], sh. 1). Şi eale înde eale, una pre alta, pre Dumnădzău făcătoriul şi ziditoriul ei a cunoaşte învaţă: „Dzua dzilei scoate cuvînt şi noaptea nopţii vestéşte pricépere“ (*Psalm* 18, sth. 2)

Cu poftele lumii orbit fiind, pre-ntunérec
îmblînd, să nu-ţi cumva pară că în lumină eşti

Iară ţie aceasta ţi să cade, că într-atîta lăţime, lărgime şi fără nice o opreală a voii slobod vădzîndu-te, să nu cumva cu frumoasele şi bunele sale daruri, carile de la dînsul îţi sint dăruite, spre răul şi spre perirea ta să te slujeşti; să nu cîndai |, în lumină că îmbli părîndu-ţi, întunérecul să afli, pentru carii să dzice: „Întunecară ochii lor să nu vadză“ (*Psalm* 69[= 68], sh. 23 [= 27])[105]. Nice prin tunérec ca orbii, ce

prin lumină să îmbli, precum să dzice: „Carile îmblă dzua“ (adecă carile îmblă în lumina legii, căce „légea lumină iaste“, *Pildă* gl. 6, sh. 23), „nu greşéşte“[106] (*Ioan* gl. 11, sh. 9). Căce pentru carii socotesc lumina lumii aceştiia precum aceasta să fie lumina cea adevărată, Domnul acesta nume le pune: „Orbi sint şi povaţă orbilor“ (*Math.* gl. 15, sh. 14). Şi mai vîrtos lumina lumii aceştiia întunérec iaste, că bine au cunoscut Iov că „noi în întunérec ne învăluim“ (gl. 37, sh. 19)[107].

24. Cu darurile ce ți s-au dat, spre bine iară nu spre rău să te slujești

Aşé dară, cu multe dzéstre dumnădzăiesti spre a ta slujbă îndzăstrat fiind, cu acéstea mintea să nu-ţi întuneci, să nu cumva pentru tine să să dzică: „Deasupra au căzdut foc şi nu vădzu soarele“ (*Psalm 57,* sh. 9[= 8]) şi pre cela ce-au şi pre dînsul şi pre tine făcut să nu cunoşti; ce a credinţii lumină avînd, cunoaşte, şi pre Dumnădzău dătătoriul şi părintele luminilor nu uita şi aceasta dzi: „Ce voiu da Domnului pentru toate carile mi-au dat mie?“ (*Psalm* 115, sh. 12[= 3]).

Despre pofta ochiului foarte te păzéşte

Şi despre a trupului ochiu poftă foarte te păzéşte, să nu cîn|dai pentru vreune deşertări şi amăgituri să te înşeli, căce pentru puţină învoinţă pre urmă multă îţi va urma căinţă, că frumos Domnul învaţă: „De ochiul tău te smintéşte, scoate-l şi-l liapădă de la tine“ (*Math.* gl. 5, sh. 29).

Nice altă frumséțe sau lumină mai frumoasă sau mai luminoasă decît cea dumnădzăiască să cerci

Nice altă frumséţe sau lumină mai frumoasă şi mai luminoasă decît cea dumnădzăiască să cerci, căce el dzice: „Eu sint lumina lumii“ (*Ioan* gl. 8, sh. 12). Aceasta mai denainte au cunoscut Isaiia dzicînd: „Norodul carele îmbla în întunérec vădzu lumină mare, celora ce petrecea în umbra morţii lumină au răsărit lor“ (gl. 9, sh. 2). Căce mai mult de

atîta cercînd, vii dzice luminii întunérec şi întunérecului lumină. De care lucru bine să dzice: „În întunérec ca în lumină îmblă“ (*Iov* gl. 24, sh. 17). Şi iarăşi pentru aceasta să dzice: „Iubiră oamenii mai vîrtos întunérecul decît lumina“ (*Ioan* gl. 3, sh. 19). Pre acéia văieradză Isaiia: „Vai carii dziceţi bunului rău, ceia ce pun amarul în dulce, ceia ce pun întunérecul lumină şi lumina întunérec“ (gl. 5, sh. 20).

25. Spre poftele lumii, orb, mut și surd te fă

Pentru aceasta dară, în lume, într-aceasta, şi prin întunérecul luminii ei îmblînd, toate în nemică le socotéşte şi spre | ale ei de pofte învăţături surd şi mut te fă, precum dzice Prorocul: „Iară eu ca surdul nu audziiam şi ca mutul ce nu-şi deşchide gura sa“ (*Psalm* 37, h. 14). Adecă nu numai a le face, ce nice a le audzi, nice a le grăi să poftiască inema ta, pentru că adevărat să ştii că „proastă într-însa şi săracă viiaţă purtăm“ (*Tovie* gl. 4, sh. 23 [= 29]).

26. Cea de-apoi socotéște

Bun socotitoriu dară fii şi ceia ce de la lume ceva poftesc la ce svîrşit vor agiunge aminte ia[108].

27. Avuțiia a multor răutăți pricină

Întăi dară va avuţie să poftiască, din carea multe şi în multe féliuri a să naşte răutăţi pot şi sufletul la iad îl coboară, şi în ceva puţin începînd, nice cu cel mult să satură, precum la *Pildele lui Solomon* dzice: „Pîntecele necuraţilor, nesăţios“ (gl. 13, sh. 25). Pre carii cu mînie ceartă Isaiia: „Cîinii fără ruşine nu ştiură săturarea“ (gl. 56, sh. 11). Şi altul adeveréşte: „Nu să va împlea lacomul de bani“ (*Eclisiast.* gl. 5, sh. 9).

28. Avuțiia înmulțindu-să, lăcomiia créște; din lăcomie zavistiia să naște

Avuţiia zidiurile şi cetăţile fărîmă şi temeliile răstoarnă. Avuţiia, cu cît să înmulţéşte, cu atîta lăcomiia créşte. Lăcomiia încépe zavistie, zavistiia naşte

mo[a]rte, precum dzice: „Începu[109] durére şi născu fără-delége“ (*Psalm 7,* sh. 15[= 14]). |

29. Zavistiia pe frați omoară

Pentru zavistiia, Cain pre fratele său, Avel, ucisă, precum scrie istoricul (*Naşterea* gl. 4, sh. 8). Avuţiia naşte mîndriia cea spurcată, precum svintul[110] dzice Avgustin: „Anevoie iaste ca nemîndru să fie cel bogat“*.

30. Lacomul toți săraci a fi poftéște

Căce adevărat iaste că avutul, adecă lacomul, numai el avut şi îmbogăţit, iară alţii toţi săraci şi mişei a fi poftéşte.

31. Neagiungîndu-i țarini, sate poftéște; iară mîndrul, numai el om, iară alții dobitoace a fi socotéște

Neagiungîndu-i ţarinile, poftéşte sate; nesăturîndu-să de sate, poftéşte tîrguri; neîndestulîndu-să cu tîrgurile, poftéşte cetăţi şi alalte.

Aşijderea mîndrul, adecă cel înalt cu firea, numai el om, iară alţii toţi dobitoace a fi socotéşte. Adu-ţi dară aminte că pentru mîndriia îngerul din ceriu căzdu şi drac să făcu, dzicînd: „În ceriu mă voiu sui, asupra stélelor ceriului[112] voiu înălţa scaunul mieu“ (*Isaiia* gl. 14, sh. 13).

32. Bogatul scaunul cel mai de sus cearcă

Într-acesta chip bogatul, prin tîmplări îmbogăţindu-să[113], cinstea şi scaunul cel mai de sus cearcă; şi cu cît s-ari mai sus sui, cu atîta încă mai sus a să urca poftéşte şi nice la o stepenă de cel mai de gios a să popri ari vrea. Pentru carii a să dzice s-ari putea: „Rădică-să înaltul, ca cu mai grea căzătură să cadză“. ** |

* Sermo XXIX: Difficile est ut superbus non sit qui diues, *cit. apud P. Berchorii. Repertorium morale, VII, 1.*

** Cf. A. Wissovatii *Stimuli uirtutum,* 18 (*Divanul* III, 18).

33. Bogatului mîndru, Dumnădzău nepriiaten lui

Şi întăi slugi lîngă cei mari a fi agiungînd, până într-atîta cu mintea agiung şi a face nevoiesc, că ei stăpîni şi pre stăpîni slugi a face silesc şi cu aceasta socotială, ca toată cinstea, slava lumii aceştiia să nu le lipsască. Şi Dumnădzău, nepriiatinul lor; căce „Domnul mîndrilor să împoncişadză iară celor smeriţi le dă dar“ [*Prov.* 3, 34]. Şi precum grăiaşte David: „Ochii mîndrilor vei smeri“ (*Psalm* 17, sh. 28[=30]).

34. Şi cu bogăție și cu raiu a fi anevoie iaste; nime a doi domni a sluji poate

Nice să te gîndind înşeli că cu avuţiia a ceriului împărăţie vei cumpăra, căce: „Nime poate a doi domni a sluji“ (*Math.* gl. 6, sh. 24). Căce avuţiia mai vîrtos închide decît deşchide, şi mai mult oprêşte decît îndiamnă. Avuţiia dzice că nu vei mai muri; avuţiia dzice că altul de potriva ta nu iaste ; avuţiia dzice că ea nice odănăoară te va părăsi ; avuţiia îţi dzice că nice odănăoară vreo întristare vei avea; avuţiia îţi dzice: „Bea, mănîncă, suflete, căce ai multe bune“. Nice îţi pomenêşte că „mîine sau poimîne sufletul ţi să va lua“ şi ea va rămînea (caută la pilda bogatului, *Luca* gl. 12, sh. 17 [=16]). Ce, precum frumos învaţă *Eclisiiastul* [9, 12]: „Nu ştie omul sfîrşitul vieţii sale, ce ca pêştele să prinde în undiţă“, pre carile învaţă Isaiia: „Orînduiaşte casa ta, că vei să mori şi | nu vei fi viu“ (gl. 38, sh. 1). „Nice vor folosi avuţiile în dzua răsplătirii“ (*Pilda* gl. 11, sh. 4). Şi mai vîrtos, precum singur de adevăr grăitoriu rostul Domnului mărturisêşte: „Vai voaă, bogaţilor, carii aveţi dezmierdăciunea voastră! Vai voao, carii săturaţi sinteţi, că veţi flămîndzi! Vai voaă, carii rîdeţi acmu, că veţi plînge!“ (*Luca* gl. 6, sh. 24, 25). Asémenea acestora, caută la pilda bogatului cu a săracului Lazar (*Luca* gl. 16, sh. 19, 20).

35. De eşti înțelept, în trei vremi te cumpănêşte

Pentru aceasta dară, Seneca (macară că păgîn era) însă frumos învaţă: „De iaste sufletul tău înţelept, în trei vremi să să

cumpăniască*: fiitoarele foarte a păzi, acéste de acmu bine a chivernisi şi céle trecute ades a pomeni“[114**]. Adecă, célea ce s-au trecut în minte ţi le adu, şi ce au fost unii şi în ce s-au întors vei vedea, precum dzice: „Pre cei bogaţi îi trimisă deşerţi“ (*Luca* gl. l, sh. 53). Spre aceasta, acela al Senecăi mult a folosi poate cuvînt: „Răzsipirea celui mai denainte căzdut, pre cei mai de pre urmă învaţă“[***]. Şi întru această de acmu vréme, foarte cu socotială întriagă să te ocîrmuieşti, căce nice unele înfipte sau stătătoare le ai. Mărturiséşte Daniil: „Mută vremile, vîrstele, împărăţiile schimbă şi le aşadză“ (gl. 2, sh. 21). „Cela ce înformadză[115] | lumina şi face întunérecul, cela ce face pacea şi plăzmuiaşte răul, eu, Dumnădzăul, cela ce face toate acéstea (*Isaiia* gl. 45, sh. 7). Aşijderea Sirah învaţă: „Pomenéşte céle de pre urmă şi în véci nu vei greşi“ (gl. 7, sh. 36). Căci macară împărat, macară slugă, macară bogat, macară sărac, macară tare, macară slab, toţi o viiaţă poartă, şi acéia săracă: „Săracă viiaţă purtăm“, dzice *Tovie* (gl. 4, sh. 23), şi a tuturor ieşirea iaste dentr-însă una, adecă spre moarte, pentru carea adeveréşte David: „Eu întru pre calea a tot pămîntul“ (*Împăr.* 3, gv. 2, sh. 2). Precum şi Sirah strigă: „O, moarte! cît de amară iaste pomenirea ta omului împăceluit în suppusele sale“ (gl. 41, sh. 1). Şi iarăşi vieţuind, toţi pre o cale îmblînd şi pre acéia iarăşi întoarcere cuiva nu să dă. Pentru că frumos adevereadză Iov: „Iată, scurţii ani trec şi pre cărările carile nu mă voiu întoarce îmblu“ (gl.16, sh. 22). Şi Ieremiia pre aceasta să văieriadză: „Vai de noi, că s-au plecat dzua şi s-au făcut mai lungi umbrele de sară“ (gl. 6, sh. 4).

36. Moartea sosind, avuţiia ce foloséşte?

Pentru aceasta dară în minte să-ţi fie (dzice Sirah) că: „Moartea nu va zăbăvi (gl. 14, sh. 12). Viind dară moartea, împărăţiia, putérea, avuţiia şi bogăţiia

* Cp. Senecae *De breuitate uitae* X (apud P. Berchorii *Repertorium morale,* I, 6).
** Cp. Seneca, *ibid.,* XV (apud Berchorii *Dictionnarius,* s.u. *Vtilis*).
*** Senecae *De tranquillitate animi* XI; *Epist. XCI* şi *XCIV.*

ce folosește? Căce vrăjmașe și | cumplită iaste celor nedrepți; căci moartea colibile săracilor și pa[la]turile împăraților tot cu un picior calcă; și precum s-ar dzice: „Goală iaste moartea; argintul și aurul lor nu-i va putea mîntui în dzua mîniei lui Dumnădzău“ (*Sofonie* glav. l, sh. 18).

37. Gol ai ieșit den pîntecele maicii, gol te vei întoarce în țărnă

Pentru carea pomenește Iov: „Gol am ieșit din pîntecele maicei méle și gol mă voiu întoarce“ (gl. l, sh. 21). Adecă despărți-să-va sufletul de la trup; despărți-să-va omul de la casa lui și în mormînt va întra; despărți-să-va de duhul, despărți-să-va de putére și de avuție și în slăbiciune și în sărăcie va mérge; nemică dintru ale sale a rădica și cu sine a duce va putea, precum svintul, vorovește, Avgustin: „Hireși al nostru nemică avem, fără numai păcatul“*.

38. Al tuturor svîrșitul unul, adecă moartea, iaste

Vedzi și pricépe acmu dară că al tuturor sfîrsitul moartea iaste. Vădzuși pre împărați și pre cei tari la ce agiunsără? Pentru carii Prorocul prorocește: „A lega împărații lor în obedzi și boiarii lui în cătuși de fier, ca să facă într-înșii giudecată și în mînule drepților sabie de îmbe părțile ascuțită“ (*Psalm* 149, sh. 7, 8[=8–9 și 6]). „Căce n-au cunoscut că decît cel înalt, mai înalt altul (adecă Dumnădzău) iaste, și acela le va, în dreptatea sa giudecîndu-i, răsplăti“ (*Ierem.* gv. 17, sh. 10; *Iov* gv. 34, sh. 11; *Isai.* gv. 11, sh. 4). Pre carii *Scriptura* mustră: „N-au ascultat glasul, n-au priimit învățătură, i proci“ (*Sofonnie* gl. 3, sh. 2).

39. Nesocotința patimă aduce

Pricepi acmu dară că nesocotința și neascultarea patimă aduce? Și celuia ce strîmb lucriadză, în loc de simbrie, iadul i să dă? Precum adevărat Osie grăiaște: „Vînt sămănară și vivor săcerară“ (gl. 8, sh. 7).

* *Tractatus V in Ioannis euang.* VI, 1 c.; *Arausicanii concilii,* can. XXII: *Nemo habet de suo nisi mendacium et peccatum.*

Avuțiia strînsă, spre răul stăpînu-său

Vădzuşi precum avuţiile şi puterile nemică folos făcură? Vădzuşi că avuţiia strînsă, spre răul stăpînu-său, iară nu spre binele lui iaste? Vădzuşi că pomenirea lui cu sunet peri [*Ps. 9,* 6.]? Vădzuşi că bunurile şi bogăţiile spre a ceriului suire gréle sarcini sint ? Mărturiséşte Avacum: „Vai celuia carile adună nu ale sale, pănă cînd va grămădi asupra sa lut îndesat“ (gl. 2, sh. 6). „Că iată, acmu în pulbere dzace“, dzice Iov (gl. 10, sh. 9).

Putérnicilor, cu răutatea Dumnădzău răsplătéşte

Mai vîrtos că şi într-această viiaţă, putérnicilor, cu răutate răsplătéşte Dumnădzău, precum scrie la *Paralipomennon:* „Înălţatu-s-au inema lui şi să făcu mîniia lui Dumnădzău asupra lui“ (glav. 32, sh. 26, *Cartea 2*). Că celui în lume vîrtos dzice Dumnădzău: „Lua-i-voi din mîna driaptă sigeţile şi din mîna stîngă arcul“ (*Iezechiil* gl. 39, sh. 3 şi gl. 38 peste tot). Şi cel atotputérnicul Dumnădzău, carăle şi caii şi ostaşii cei putérnici şi | împlătoşaţi în mare îi îniacă, pasirilor ceriului şi peştilor mării masă îi face; el pe mîndru lovéşte şi pe cel vîrtos rănéşte. El cetăţile lor fărîmă şi le răzdumică. Precum s-ari putea dzice: „Alexandriia va fi răzsipită şi Memfis cu nevoi în toate dzile“ (*Iezechiil* gl. 30, sh. 16[=15]). El face, şi în viile lor roadă nu va fi. El ucide „din om pănă în dobitoc“, [*Ps.* 34, 8], şi precum a mulţi împăraţi şi putérnici pilde vei putea afla, cearcă *Scripturile.*

40. Dumnădzău schimbă și mută împărățiile

Aşijderea a acestora schimbă împărăţiile şi le mută, şi precum Sirah adeveréşte: „Împărăţiia din niam în niam să mută pentru nedreptatea“ (gl. 10, sh. 8) şi Dumnădzău dzice: „Vai ţie, carile vei prăda! Au nu şi el să va prăda? (*Isaiia* gl. 33, sh. 1). Casele putérnicului mîndru lăcaş pasărilor le face, precum a potrivi s-ari putea: „Vavilonul s-au făcut lăcaş a toată

pasirea“ (*Apocalipsis* gl. 18, sh. 2) şi pre cel mîndru blăstămă David, dzicînd: „Dumnădzăul mieu, pune-l pre dînsul ca roata“ (*Psalm* 83[=82], sh. 13[=12]) şi iarăşi dzice: „Stăpîniia lui să o ia altul, copiii să-i facă săraci şi muiarea lui văduvă“ (*Psalm* 109[=108], sh. 8–9). Aceluia *Amos* îi spune: „Feméia ta în cetate va curvi“ (gl. 7, sh. 17). Unuia ca mîndrului | dzice David: „Trecuiu şi, iată, nu era, cercaiu-l, şi nu să află locul lui“ (*Psalm* 37, sh. 36).

Murind tu, ale tale
cine va stăpîni nu ştii

Acéstea ale lumii rămîitoare nefolosinţe cunoscut-au *Eclisiiastul,* dzicînd: „Pre carile nu cunosc, oare înţelept au nebun va stăpîni în osteninţele méle cu carile am asudat?“ (gl. 2, sh. 19). Pentru aceasta de cela ce céle vécinice le are te téme, precum Ieremiia strigă: „Cine nu să va téme de tine, împăratul niamurilor?“ (gl. 10, sh. 7). „Căce ale lui numai rămîn, iară alalte toate tréce-vor ca umbra“ (*Înţelep.* gl. 5, sh. 9).

41. Lumea agonisînd, în mare primejdie spre a sufletului piiardere eşti

Acéste dară trecute pomenind şi céle viitoare socotind, pazéşte-te, căce în mari te afli primejdii, ca nu cumva lumea agonisind, sufletul să pierdzi, precum Domnul grăiaşte: „Că ce va folosi omului de ari agonisi toată lumea şi pagubă sufletului său să facă?“ (*Mar.* gl. 8, sh. 36). Şi ca cum cu vasul pre mare, aşé în primejdie cu sufletul în trup eşti, că dzice Eclisiiast[ic]ul: „Carii vînslesc pre mare povestesc primejdiile ei“ (gl. 43, sh. 26[=28]). Şi Apostolul dzice: „Cu cît mai mult sintem în trup, ne înstreinăm de la Domnul“ (*Corinth, Cartea 2* glav. 5, sh. 6).

42. Cu unii ce, împăraţi şi bogaţi fiind, împărăţiia ceriului au agonesit, nu te simeţi

Aşijderea prea cu tot de-adinsul a te păzi în minte să-ţi fie, ca nu cumva cu une pilde îndoindu-te, să te amăgeşti. Căce în *Svintele Scripturi* vii găsi precum

unii împăraţi cu ţiitori şi cu muieri multe, bogaţi şi cu putére fiind, şi aşé împărăţiei ceriului s-au învrednicit; căce dumnădzăieştilor taine părtaşi cine s-au făcut ? Însă ţie întăi aceasta a şti ţi să cade, că precum dzice Apostolul: „Rădăcina a tuturor răutăţilor iaste po[h]ta avuţiei“ (*Timoth., Cartea 1* gl. 6, sh. 10). Căce ale poftelor începături dulci, iar céle pre urmă amară ies; precum să asamănă aceasta: „Făcutu-s-au în gura mea ca miiarea dulce, şi deacă mîncaiu, amărîtu-s-au în pîntecele mieu“ (*Apoc.* gl. 10, sh. 10) şi păcatul numai oarece întăi pricină cearcă, iară de-aciia pre lesne spre moarte a lucra poate, că dzice Apostolul: „Păcatul aflînd vréme, prin poruncă mă amăgéşte şi printr-însă mă ucide“ (*Cătră romani* gl. 7, sh. 11). Şi aşé adevărat să ştii că lumea, adecă trupul, gazda tălharilor, adecă lăcuinţa poftelor iaste, pentru care lucru mărturiséşte Ieremiia: „Au peştera tălharilor iaste casa aceasta?“ (gl. 7, sh. 11 şi *Isaiia* gl. 56, sh. 7). Şi nu numai pre cei fără soţii şi nepăziţi, ce încă şi pre cei prea într-armaţi | şi foarte bine străjuiţi a-i ucide şi a-i omorî în multe féliuri să ispitéşte şi în toate chipurile să nevoiaşte, precum s-au cătră mulţi vădit.

43. Lumea pre mulți în multe bunătăți întemeiați fiind, la mari nebunii i-au întors

Aceasta vădită şi adevărată iaste, căci pre mulţi întregi la minte şi cu bunătăţile întemeiaţi la mari nebuniri şi la întunecoasă orbiri i-au întors: Pre David, fericitul, la preacurvie l-au îndemnat, carea o au şi făcut; şi apucînd dară păcatul pricină, nice cu atîta l-au lăsat, ce încă şi la de om ucidere l-au împins, precum istoriia la *A doa împărăţie* (gl. 11, sh. 2); şi mai gios scrie că, luînd pre Virsaviia, fiica lui Eliav, muiarea lui Urie Hetteul, au curvit cu dînsa; şi, după acesta păcat făcut, au adus pre Urie, căci era la oaste cu Ioav, vezirul lui David, şi după ce au venit, iară l-au trimis[116] şi scriind carte şi cu mîna lui trimisă la Ioav, ca dacă va mérge, să-l puie unde va fi războiul mai greu; şi Ioav aşé făcînd, căce l-au pus la cetate, unde era bărbaţi mai vîrtoşi, şi ieşind din cetate şi dînd

războiu şi ucigînd pre mulţi, au perit şi Urie Hetteul. Aşijderea pre fiiul său, Solomon, din înţelepciune caréle mai multă şi întriagă decît toţi oamenii pre pămînt avea, mai nebun decît toată lumea l-au pre|facut; că precum cartea la *A treia împărăţie* (gl. 11, sh. 1), că iubind Solomon muieri multe de alt niam şi de a lor dragoste nebunéşte cuprins fiind, capişte lui Hamos, idolului lui Moav, au zidit, şi singur Domnul de a doa oară arătîndu-i-să şi acéstea a nu face poruncindu-i, nu ascultă. Şi alţi mulţi asémenea acestora.

Bine iaste păcatul a nu-l face; iară făcîndu-l, nu-l tăgădui, ce-l îndată mărturiséşte

Ce aceasta ţie într-acesta chip pildă să-ţi fie; căce aceştia atîta întăriţi şi sprejeniţi şi în a credinţii legături tari legaţi fiind, şi numai cu oarece spre păcat începătură făcînd, într-acesta chip precum mai sus scrie, trupeştile şi lumeştile pofte i-au întors. Aşijderea David ţie frumoasă pildă să-ţi fie că după făcutul păcat (precum iarăşi *Împărăţiia a doa* gl. 12 scrie), trimisă Dumnădzău pre Nathan prorocul cătră David; şi nemică cevaşi păcatul şi vina lui tăgădui ; ce îndată mărturisindu-să, dzisă *Psalm* 51 [= 50][117], pentru mărturisirea păcatului şi apoi după aceasta nu au mai greşit. Şi altora mulţi cinstiţi vei afla pilde, carii după păcat, îndată nemică zăbăvind s-au întors. Şi aceasta să ştii căce poate fi acéia mai cu fierbinte şi mai cu adevărată dragoste cătră Dumnădzău să întorcea şi cu acea socotială ca să nu mai greşască. Însă precum dzice | Înţeleptul în *Pildele* sale: „De şépte ori va cădea dreptul (în dzi) şi să va scula“ (gl. 24, sh. 16).

Preste toate, de curvie te feréşte

De toate dară şi pentru toate păzit să fii, însă mai vîrtos pentru a curviei pofte; căce nepriiatenul, Diiavolul, cu multe (însă pricină avînd) a amăgi poate, iară mai pre lesne cu muieriasca frumséţe, carea ca focul sau ca marea iaste de

cumplită; precum Thalis filosoful bine au cunoscut şi dzice: „Focul, muiarea şi marea, trei răutăţi deopotrivă“[118].

Aşijderea, de mîncări şi băuturi multe

Şi mai vîrtos lumeştile, să nu dzic trupeştile, pofte prin mîncări multe şi băuturi fără măsură să aţiţă şi să adaogă, carile lipsire minţii aduc, precum mărturiséşte Ieremiia: „Beau şi să tulbură şi să nebunesc“ (gl. 25, sh. 16); şi decît dobitoacele mai răi să fac ; că dzice Varuh : „Dobitoacele mai bune sint decît dînşii“ (gl. 6, sh. 67); „Al cărora Dumnădzău, pîntecele le iaste“ (*Cătră Filip.* gl. 3, sh. 19). Iară Eclisiast[icul] împotrivă dzice: „Cine postitoriu va fi va adaoge viiaţă“ (gl. 37, sh. 34).

44. Pre mulți audzind că cu avuției raiul moșie au cumpărat, cu aceasta pricină avuției nu iubi, căci celor mai mulți iadul le-au cîștigat

Aşijderea pre mulţi, că cu avuţiia a ceriului împărăţie au cumpărat vădzind, întru aceasta nu te simeţi; căce nu toţi pre avuţie a o stăpîni pot, ce pre cei mai mulţi bogăţiia îi robéşte. Însa precum Theologul Nazienzanul grăiaşte, ade|vărat iaste: „Scumpul sau lacomul ascunde avuţiile ca un rob, iară darnicul le cheltuiaşte ca un domn“*. Însă aceia ce cu banii a ceriurilor împărăţie ş-au agonisit întăi dară această trecătoare lume şi mai vîrtos de sine s-au lepădat şi cu milosteniia împreună, toate alalte au urmat bunătăţi, după dumnădzăiasca învăţătură: „Cine va să vie după mine să să lépede de sine“ [*Mt.* 16, 24]. „Şi mai vîrtos, macar bogat, macar sărac, lui Hristos a urma cum să cade“, (caută *Luca* gl. 14, sh. 26 şi *Math.* gl. 10, sh. 37, 38, 39). Şi adevărat dară că credincioşilor împărăţiia ceriului ieftină iaste; căce tălhariul cu un cuvînt (însă plin de credinţă) împărăţiei ceriului s-au învrednicit (*Luca* gl. 23, sh. 43).

* Cp. Bernardi Claraevallensis *In Cantica canticorum Sermo XXI: Auarus terrena esurit ut mendicus; fidelis contemnit ut dominus.*

În dar ai luat, în dar să dai

Însă ţie Dumnădzău milostivul şi de om iubitoriul, fericire dîndu-ţi şi în toate îmbişugindu-te, întru acesta chip socotéşte cum nu ale tale, ce ale lui sint, şi nepărăsit svintul lui nume lăudînd, în lauda numelui lui, din célea ce ţ-au dat, dă. Şi precum în dar ai luat, aşé în dar să dai. Cătră aceasta, adevărată a lui svinta dzisă iaste: „Pentru una însutit va da“ (caută *Math.* gl.19, sh. 29 şi *Mar.* gl. 10, sh. 29, 30; *Luca* gl. 18, sh. 29, 30). Încredinţadză-te dară acmu, căci cînd mai mult vei da, atuncea mai mult vei agonesi.|

45. Adăogîndu-ţi-să avuţiile, inima ta nu ţi să împietriască

Adăogîndu-ţi-să dară avuţiile, să nu ţi să cumva inema împietriască, ca milostenie a face să te leniveşti şi pre cel sărac vădzind să te scărăndiveşti şi cu acélea cu carile bine sufletului a face ai putea, spre răul şi spre peirea ta să le fii strîns. Adu-ţi aminte de a bogatului cu a săracului pildă şi nu face ca acela, ca să nu paţi ca acela (caută *Luca* gl. 16, sh. 20). Adu-ţi aminte de voinicul carile cătră Domnul nostru Isus Hristos veni şi pentru împărăţiia ceriului cum o va agonesi întrebă, căruia îi răspunsă (după ce să află toate ale legii porunci să le fie păzit): „De vei deplin a fi, du-te, vinde carile ai şi dă săracilor şi vei avea comoară în ceriu şi vino de urmadză mie“ (*Math.* gl. 9[= 19], sh. 21). Şi acela, căci multe moşteniri avea, greu îi cuvîntul dascalului bun păru şi să dusă trist. Socotéşte dară să nu şi tu, ca acela, de învăţătura Domnului să te mîhneşti şi să nu cumva chéia îndrăpt învîrteşti[119], adecă vrînd a descuia cu bogăţiia, să împărăţiia ceriului încui şi denafara porţilor fericirii să rămîi.

Nicecum lăcomiei loc
să dai, căce ca focul nu să va sătura

Pentru aceasta dară nicecum cevaşi loc lăcomiei să dai căce lăcomiia a să lăţi şi a să înmulţi începînd, de dînsa a te dezbăra anevoie iaste, pentru că frumos Seneca adeveréşte: „Macar

că alalte răutăţi, îmbă|trînind noi, îmbătrînesc şi eale, numai singură lăcomiia întinerêşte“[*].

46. Lumea temniță; și pentru ce să să iubască? [**]

Şi cu aceasta încă a te înştiinţa ţi să cade: că de te lumea sau poftele lumii spre îndrăgirea ei trage, socotéşte frate, pentru ce şi căci lumea să fie de îndrăgit sau de iubit? De vréme ce Prorocul temniţă o numéşte [*Ps.* 141, 10] şi adevărat aşé iaste şi împotriva lumii Apostolul învaţă: „Nu iubiţi lumea, nici céle lumeşti“ (*Cartea 1, Ioan* gl. 2, sh. 15). Lumea dară temniţă iaste omului, aşé trupul temniţă iaste sufletului şi pre acel blagorodnic suflet, cu amărăciunele poftelor lui, ticălosul om îl dosădéste; căruia mare nevoie, nesuferită şi cumplită amărăciune îi aduce, de care lucru bine Aristotel au grăit: „Blagorodnicul suflet nice a face, nice a păţi strîmbătate poate“[***]. Şi după dînsul, Seneca adaoge: „Acel de bun niam dosada a suferi nu poate“[****]. Că adevărat, dară, că precum temniţa trupul ovilêşte, aşé trupul în slobode voi îmblînd, sufletul lîngedzéşte şi-l prăpădéşte; căci acéle trupului largi şi late, înguste şi strîmte sufletului sint. Pentru aceasta David striga: „Scoate, o, Doamne, din temniţă sufletul mieu“ (*Psalm* 142 [=141], sh. 7).|

47. Desfrînata voie sufletul spre moarte răpéște

Încă de priceput iaste că desfrînata voie sufletului pagubă şi moarte aduce; şi ca cum cineva pre calul siriap fără zăbală ar fi, aşé neopritele pofte spre moarte răpăsc. Pentru care lucru, cuvîntul acesta s-ari potrivi: „Iată cal galbăn, şi cine şéde pre dînsul, moarte numele lui“ (*Apoc.*

[*] *Cp. Senecae Epistula XXI V: tantum uitia et uitiorum ministeria senuerunt,*
[**] *Cp. P. Berchorii Repertorium morale, V, 1: Licet mundus uideatur nutritor corporum, est tamen carcer spirituum et animarum et est locus incolatus et peregrinationis.*
[***] Cp. Aristotel, *Etica Nicomahica* IV, VII.
[****] Senecae *De constantia sapientis,* III. Cp. P. Berchorii *Repertorium morale* II, 1. *Testit enim Aristoteles, nobilis animus nec facere, nec pati potest iniuriam. Vnde et Seneca dicit quod generosus non potest contumeliam suspinere.*

gl. 6, sh. 8). Lata cale strîmtă ieşire are şi fietecine pre ce căi va îmbla sama i să va lua. Pentru că minunat Eclisiastul învaţă : „Veseléşte-te, voinicule, întru tineréţele tale şi în bine să fie inima ta, şi îmblă în căile inimii tale şi în privala ochilor tăi, şi să ştii că pentru toate acestea aduce-te-va Dumnădzău la giudecată“ (glav. 11, sh. 9), unde fietecui după a sale va răsplăti fapte.

48. În lume fericire nu iaste, nice lumanul fericit

Nu iaste dară în lume fericire, nu iaste cel cu a lumii pofte fericit, nu iaste necuratului pace, nice cu dînşii să te obşteşti, căci: „Cine să va atinge de păcură, ima-să-va de ea“ (*Eclisiiast*[*ic*]*ul* gl. 13, sh. 1).

49. Fericit carele cu lumea nu s-au amestecat

O, fericit carele cu lumea amestecare n-au avut! şi „Fericit bărbatul carele nu îmblă în sfatul necuraţilor!“ (*Psalm* 1, sh. 1). O, fericit carele nu iaste cu lumea! Că dzice Domnul: „Eu v-am ales pre voi din lume“ (*Ioan* gl. 16 [=17], sh. 19 [= 14]). Şi decît ale lumii fericiri, mai fericiţi sint morţii cei curaţi, că viii trăiesc cu trupul şi sint morţi | cu sufletul; iară curaţii, cu trupul murind, sufletul viiaţă vécinică le agoniséşte. Pentru aceasta te socotéşte că, cînd viu eşti, să fii ca mortul, ca cînd vii muri să înviedzi, şi atuncea deplin să te fericeşti.

50. Dreptul nu să va clăti de orice i s-ar tîmpla

Mulţi minunaţi, mulţi slăviţi, mulţi fericiţi au vinit, şi acmu sint în lume carii din bunele sale fapte, ca nişte munţi tari întemeiaţi pre carii a Domnului urdzire iaste şi ca chedrii Livanului înrădăcinaţi, carii de fortuna şi vivorul cît de mare nu s-au clătit. Mărturiséşte Înţeleptul: „Nu va întrista pe dreptul orice i s-ari întîmpla“ (*Pilde* gl. 12, sh. 21). Aceştia, ca nişte vîrtoase şi luminoase diamanturi, nicicum de ceva s-au betejit sau s-au rojdit; căci dumnădzăiasca deplină dragoste avînd, dzic: „Loviră-mă,

şi nu m-au durut; traseră-mă, şi n-am simţit“ (*Pilde* gl. 23, sh. 35).

51. De lume lepădîndu-te, titul fericirii vei agonisi

Acestora dară de te vei asămăna şi cărărilor lor de vii urma şi de lume, de aceasta, de te vei lepăda, bine să ştii că titolul fericirii vii agonisi. Că singur Dumnădzău adeverêşte: „Fericiţi, săracilor, căci a voastră iaste împărăţiia ceriului! Fericiţi carii acmu flămîndziţi, că vă veţi sătura! Fericiţi carii acmu plîngeţi, căci viţi rîde! Fericiţi viţi fi cînd vor urî pre voi oamenii şi cînd vor izgoni pre voi | şi vă vor ocărî şi vor lepăda numele vostru ca pre rău, pentru numele fiiului omenesc!“ (*Math.* [=*Luca*] gl. 6, sh. 20, 21, 22). Că iarăşi dzice: „Cine au aflat sufletul său piiarde-l-va pre dînsul, şi cine ş-ari fi pierdut sufletul său pentru mine afla-l-va pre dînsul“ (*Math.* gl. 10, sh. 39). Şi încă dzice: „Cine va să vie după mine să să lépede de sine şi, luînd crucea sa, să vie după mine“ [*Mt.* 16, 24], adecă vîrtutea, putérea, spre toată a diiavolului iscuşenie. Că dzice Domnul şi adevărat dzice: „Iată că v-am dat voaă putére a călca asupra şerpilor şi a scorpiilor şi preste toată putérea nepriiatinului şi nemică v-a strica“ (*Luca* gl. 10, sh. 19). Şi aceasta împreună cu ce? Cu dragostea cea adevărată însoţită a fi, că: „Deplina dragoste afară scoate frica“ (*Ioan, Cartea 1* gl. 4, sh. 18). Carii nici foc, nici fier, nici toiag, nici altăceva de pediapsă cinie în samă băgară şi cu această socotială şi cu această întriagă nedéjde, că: „carii în lacrămi vor sămăna în veselie vor săcera“ (*Psalm* 125, sh. 5). Credinţa „leul şi zmăul calcă“ [*Ps.* 90, 13], prin credinţă „duhul întărêşte slăbiciunile noastre“ (*Romani* gl. 8, sh. 25 [=26]). „Credinţa aduce dragoste, dragostea créde, toate nedejduiaşte, toate sufere“ (*Cartea 1, Corin.* gl. 13, sh. 7). „Credinţa cuvîntului aceluia créde, că | vîrtutea în slăbiciune să plinéşte“ (*Cartea a 2-a, Corin.* gl. 12, sh. 9). Credinţa dzice: „Cinstită-i moartea preacuvioşilor săi înaintea féţii Domnului“ (*Psalm* 115, sh. 5). Credinţa, de cela ce sufletul, nu de cela ce trupul ucide să

téme [*Mt.* 10, 28]; credința numai de Dumnădzău să téme; căci acela şi trupul, şi sufletul a omorî poate, precum dzice Iezechiil: „Ucide sufletele caréle nu mor şi învie pre ceia carii nu trăiesc“ (gl. 13, sh. 19). Credința aceasta face ca, cu cît s-ari pedepsi mai mult, cu atîta să întăréşte mai mult. Pentru că frumos svintul arată Avgustin: „Cutea fierului, cuptoriul aurului, biciul calului, într-acesta chip sint nevoile dreptului“*. Aceştia prin credință, de dragoste aţiţaţi fiind, singuri sie îşi dzic: „Nevoiaşte ca un bun al lui Hristos oştian“ (*Cătră Timoth., Car. 2* gl. 2, sh. 3). Aceştia sufletelor sale dzic: „Sai prin munți ca pasirile, căci păcătoşii întinseră arc“ (*Psalm 10,* sh. 2). Aceştia cuvîntul acela pomenesc: „O, moarte! cît de amară iaste pomenirea ta omului nedrept! Împotrivă, nedejduiaşte-se dreptul în moartea sa“ (*Înțelept.* gl. 3 [= 41], sh. 4[1– 4]). Aceştia cuvîntului aceluia să simeţesc: „Fericit omul carile sufere ispitele, căci cînd să va întreba, lua-va corona vieţii carea au giuruit Dumnădzău celora ce-l iubăsc“ (*Iacov* glav. l, sh. 12).

52.Cu poftele lumești deprinzindu-te, dumnădzăiestile porunci gréle îți vor părea

Însă aceasta foarte bine a cunoaşte îţi trebuie; că omul, săracul, în bezcisnice şi de ocară vrédnice ale lumii pofte şi fără ispravă dezmierdări deprindzindu-se, toate oricîte spre a sufletului fericință sint gréle şi aspre i să arată; şi svintele dumnădzăieşti porunci nu numai a le face, ce şi a le audzi cu urît îi pare. Nici de a Domnului adevărat cuvînt aminte îşi aduce, unde dzice: „Luaţi giugul mieu asupra voastră şi învăţaţi-vă de la mine; căci blînd sint şi umilit cu inima şi viţi afla odihnă sufletelor voastre; că giugul mieu néted iaste şi sarcina mea uşoară“ (*Math.* gl. 11, sh. 29, 30). Însă adevărat că ceva mai uşor şi mai néted decît dumnădzăieştile porunci a fi nu poate; sau ceva mai de folos sau mai de triabă decît în légea Domnului-Dumnădzăului nostru a îmbla, a să afla nu poate; că de vréme ce ale lui

* Cp. S. Augustini *De diuersis quaestionibus*, LXXXII.

gréle sau ale lumii uşoare şi de vor cei ce lui slujesc nenărociţi fi, au cei ce lumii slujesc fericiţi vor fi? Ba! aceasta nu dea Dumnădzău! Pentru că bine svintul Avgustin dzice: „Vai fericirii veacului acestuia! Vai o dată! Vai de a doa oară! Şi vai iarăşi!“ Însă aceasta să ştii, căci deplina cătră Dumnădzău dragoste împotriva a toată asprimea şi greutatea lumască biruiaşte şi – ca cu un cuvînt să dzic – „pre toate biruiaşte dragostea“ [*1 Cor.* 13].

53. Adevărata cătră Dumnădzău dragoste, orice poftéşte i să dăruiaşte

Pentru adevărata şi deplina cătră Dumnădzău dragoste pomenéşte şi adu-ţi aminte pentru minunatele a lui Dumnădzău minuni, carile cu cei ce-l iubăsc, svinţii săi, au lucrat ş-au arătat. Întăiu Noe, dreptul şi cu familiia lui, din a toată lumea potop, prin vărsate preste vîrvul munţilor ape, cu corabiia a vînsli şi, din răvărsata dumnădzăiasca urgie, întreg şi nebetejit spre a oamenilor de a doa oară înnoire a scăpa. Apoi dară lui Avraam seminţiia, ca stélele ceriului, nenumărat s-au înmulţit (caută *Naşterea* gl. 15, sh. 5). Moisei, împotriva lui Faraon a sta şi izrailitinescul niam din mîna lui a scoate şi prin Marea Roşie ca pre uscat a-l tréce şi alalte mari minunate minuni (caută *Ishod* gl. 3, sh. 10; şi gl. 5, sh. 1; şi gl.6, sh. 11; gl. 7, sh. 8 i proci şi gl. 14, sh. 22). După aceasta Moisei în munte 40 de dzile şi 40 de nopţi a nu mînca şi a nu bea (*Ishod* gl. 24, sh. 18). Aşijderea izrailtinescul nărod în pustiiu (după ce cu mari minuni din Eghipet i-au scos) 40 de ani cu mannă şi cu bucate cereşti i-au hrănit (*Ishod.* gl. 16, sh. 4, şi *Numări* gl. 11, sh. 31), nici altăceva i-au lipsit. Pre Ilie în pustie corbul cu pîine şi cu carne l-au hrănit (*Împărăţ. 3* gl. 17, sh. 6) şi alalte cu dînsul lucrate ciudése, cu carul în ceriu a să sui (*Împărăţiia 4*| gl. 2, sh. 11); pre un copil mort a înviia (*Împărăţ. 3* gl. 17, sh. 22) şi cătră dînsul cei trimişi de Ohozi, împăratul Samariei, 50 cu nacealnicul lor, dzise: „De sint omul lui Dumnădzău, pogoară-să foc din ceriu şi să te înghiţe pre tine şi cei ce-s cu tine“, şi aşé foc din ceriu s-au pogorît şi

i-au înghiţit (*Împărăţ. 4* gl. 1, sh. 10). Aşijderea îndoite sint ale ucenicului său, a lui Ielesei. Pre Daniil în groapa leilor, de flămînde a jigăniilor fălci, nebetejit l-au ferit, şi îngerul Domnului de la Iudea pre Avvacum la Vavilon în clipala ochiului aducînd; şi pre Daniil cu linte a hrăni (caută în cartea unde scrie *Pentru Vil şi pentru Zmău* gl. 1, sh. 37 şi *Daniil* gl. 6, sh. 16 şi 22). Cei trei prunci, Ananiia, Azariia şi Misail, carii cu limba haldeiască Sădrah, Misah şi Avdenago să numiia, cu ai lui Navăhodonosor poruncă în cuptoriu aruncaţi, nepîrjoliţi s-au arătat (*Daniil* gl. 3, sh. 21). Proro[cul] Iona îm pîntecele chitului 3 dzile neamistuit şi iarăşi sănătos la uscat l-au lepădat (*Iona* gl. 2, sh. 11). Şi încă ce să-ţi mai pomenesc eu, căci *Sfintele Scripturi* de acéstea sint pline, căci nenumărate de multe şi nemăsurate de mari cu precuvoioşii săi Dumnădzău au făcut.

Şi încă în sfintul *Nou Testament,* ca acéstea | fără număr vii afla, începătură singur domnul şi mîntuitoriul nostru Isus Hristos făcînd: orbii a lumina, surdzii a audzi, muţii a grăi, şchiopii a îmbla drept, bolnavii a-i tămădui şi morţii a înviia; şi ales după dînsul, sfintele şi credincioasele sale următoare slugi, de tot féliuri de minuni arătînd şi prin credinţe de toată primejdie păziţi a fi, din temniţe încuiată şi nestricată pecétea cu neştiută socotială a-i scoate (*Fapte* gl. 5, sh. 18). Pre Pavel, de trei ori fericitul, din valurile mării şi lui şi tuturor corăbiiarilor viiaţă dăruind, la ostrovul Milita l-au mîntuit, şi acolo veninoasa, muşcîndu-l, vipere, cevaşi macar nu l-au dodeit (*Faptele Apost.* gl. 28, sh. 4, 5). Lui Macarie Eghipteanul, în pustie, 2 pui de leu îi slujiia (caută la *Prologul a trei sfinţi Sirghie, Righin şi Theofil*[120], carii prin atîtea multe şi cumplite ale părţii Răsăritului jigănii atîta loc au îmblat şi fără smintială s-au întors la Ierusalim, meseţa [octombrie][*]. Aşijderea pentru patriiarşi, mitropoliţi, episcopi, ai săi sfinţi Vasile, Grigorie, Ioan Zlataust şi alalţi, precum s[ve]ti Nicolaiu, Spiridon şi bezsrebărnicii Panteleimon, Cozma, Damianos, carii slăvite şi de laudă

[*] Dosoftei mitropolitul, *Viaţa şi petrécerea svinţilor,* I, Iaşi, 1682, f. 78[v]– 84[r].

vrédnice au lucrat minuni. | Aşijderea sfinţii lui mucenici şi muceniţe. Dar pentru de tot lăudaţii stîlpnici, carii iarna frigul, vara pripăcul în toate dzilele vieţii lor au purtat şi au răbdat; vara dară vîntul credinţii aburîndu-le şi iarna a dragostii cătră Dumnădzău veşminte îmbrăcînd[121]. O, fericita dară cătră Dumnădzău dragoste, că cu golul picior ascuţitele calcă simcéle; însă cu aceşti mai sus pomeniţi, cu toţii împreună curăţiia îmbla, că precum dzice Apostolul: „Curăţiia spre toate iaste lesne“ (*Cartea 1, Timoth.* gl. 1, sh. 8)[122].

54. Omul, împărat peste toate lucrurile lumii, însă toate în chip de zălog îi sînt date

Însă cătră aceasta, precum fietecine a cunoaşte şi a pricépe poate, că Dumnădzău atotputérnicul, a omului, a lumii şi a tuturor vădzutelor izvoditoriu şi făcătoriu, măcară că în toată lumea aceasta şi-ntru toate plinirile ei stăpînitoriu (şi cu slobodă voie stăpînitoriu), şi în nemică oprit ti-au lăsat, şi ca pre un împărat a tuturor păminteştilor ti-au aşedzat, precum mărturiséşte: „Pusu-l-ai spre lucrurile mînulor tale, toate i-ai suppus supt picioarele lui“ i proci (*Psalm 8,* sh. 7, 8), cu aceasta dară nu te îmfla, nici te simeţi că, precum Eclisiast[ic]ul au cunoscut, împotriva binelui, rău iaste şi împotriva vieţii, moarte (gl. 33, sh. 15). Adecă cu ale sale bine slujindu-te | podoabe, bine-ţi va fi, căci împreună cu binele, răul să poartă. Deci, precum dzice Domnul: „Sau faceţi pomul bun şi poama lui bună, sau faceţi pomul rău şi poama lui rea“ (*Math.* gl. 12, sh. 33)[123]. Şi mai gios iarăşi acolo dzice: „Bunul om, din bunul vistériu al inimii sale, bune scoate; şi răul om, din răul vistériu, réle“ (*Math.* gl. 12, sh. 35). Socotéşte dară că după viiaţă moartea aliargă, căci precum Apostolul mărturiséşte: „Nemérnici sintem pre pămînt“ (*Evrei* gl. 11, sh. 13; *Filip.* gl. 3, sh. 20; *Petru, Cartea 1* gl. 2, sh. 11). Nici avem cetate rămîitoare, ce fiitoare să cercăm (*Evrei* gl. 13, sh. 14).

Nici pentru céle împregiurul stările lumii să te nedejduieşti, nici cercînd a lumii vrémea cea mai bună vei afla, căci acéstea carile acmu sint la alţii era răzsipite, şi carile odănăoară au fost, iară acmu sint sfărîmate, pentru că au Eclisiastul cunoscut şi dzice: „Ce iaste cela ce-au fost? Acela ce iaste să fie. Ce iaste cela ce s-au făcut? Iaste cela ce-i să să facă“ (gl. I, sh. 9). Şi mai vîrtos, de vii vechile istorii ispiti, acolo să vedzi odănăoară ce împărăţii, ce cetăţi, ce tîrguri, ce sate, ce vii, ce grădini au fost, de carile acmu mai nici temeliile nu să cunosc; şi carile acmu vestite şi lumii ştiute să află cetăţi şi împărăţii, pre | atuncea nici sate era, nici oameni pre acélea locuri lăcuia; şi din céle vechi cîteva să-ţi pomenesc? Unde iaste Ninevi, cetatea cea prea mare? (caută *Naşterea* gl. 10, sh. 11, [şi *Iona* 3,3]). Unde iaste Vavilonul carile 60 de mile împregiurarea zidiului era şi 50 de coţi teslăreşti înălţimea, şi pre grosimea lui carăle îmbla? (caută *Istorie în lucrurile persieşti,* Cartea 12, unde pentru chipul Vavilonului scrie)[124*]. Unde iaste grădina cea în slavă făcută a Vavilonului, carea din céle 7 minuni a lumii una era, carea „Raiul spîndzurat“ să chema? (caută iarăşi *Istoriia persilor,* Car. 12)[**]. Unde iaste Troada, carea în lărgime 300 de mile dzic să fie cuprindzind, ai căriia acmu de-abiia cii şi colea cîte ceva din temelie pre cît să fie fost să cunoaşte?[125] şi alte multe carile, pentru lungimea, nu

[*] Cp. *Persicarum rerum historia in XII libros descripta* ... auctore Petro Bizaro Sentinate, Antuerpiae, 1583, p. 415: *Herodotus memoriae tradidit Babyloniam olim fuisse quadratam et singulorum laterum mensuram stadiorum CXX, qui est ambitus περίμετρου totius urbis, stadiorum CCCCLXXX, id est sexaginta millia passuum. De muris autem Diodorum scribii tradidisse* Ctesiam altitudinem illorutm fuisse incredibilem; latitudinem, ut eo spatio vehi currus possent seni; *alios uero perhibuisse quod fuerit altitudo murorum istorum quinquaginta ulnarum, alios totidem cubitorum. Strabo de hac inquit: Babylon in campo iacet, muri ambitum habet CCC et LXXXV stadiorum. Eius crassitudinem pedum XXXII altitudinem, inter turres cubitorum quinquagenum, turrium ipsarum sexagenum, uiam super moenibus tam latam, ut quadrigae occurrentes facile pertransire possint. Vnde et hoc ex sex spectaculis unum dicitur. Item horti pensiles in figura quadrata quorum latus quodlibet quaternum est iugerum.*

[**] *Ibidem.*

le mai însămnedz. Pentru aceasta şi pentru ale lumii lucruri, frumos dzice Iov: „Ca floarea iase şi ca umbra fuge şi nici dănăoară ntr-acea stare rămîne“ (gl. 14, sh. 2). Aşé dară, toate ţircumstanţiile, adecă mpregiurstările, ale lumii sint.

Agonisit-ai toate
dacă ai agonisit céle cereşti

Însă tu acéstea de le vei ca cu odihnă şi cum să cade a le moştini vrea, întăiu împărăţiia lui Dumnădzău cére, şi cu acéia împreună ţi să vor da alalte (*Math.* gl. 6, sh. 33). |

55. Dulceaţa lumii, otrava sufletului

Mai vîrtos dară a şti ţi să cade că otrava sufletului dulceaţa lumii aceştiia iaste, adecă în voia sa iaste, păcat iaste, precum Avgustin dzice: „Păcatul atîta iaste slobod în voie, adecă poftitoriu, că de n-ar fi slobod în voie, n-ar fi păcat*, carile trupul îndulcéşte şi sufletul otrăvéşte“. Pentru caréle să dzice: „Făcutu-s-au gura mea ca miiarea de dulce, şi dacă am mîncat, amărîtu-s-au în pîntecele mieu“ (*Apocal.* gl. 10, sh. 10).

56. Cu lumea precum vreodată adevărat prieteşug vei lega, nu gîndi

Vreodată că cu lumea te vei în adevărata lega prietenie sau vécinic ei moştenitoriu că te vei face nu gîndi, căci cînd prin a vremilor tîmplări precum ceva spre folos a fi ţi să pare, aceasta să ştii că cu cît mai mult îţi slujéşte, cu atîta mai vîrtos te liagă şi supt a ei te suppune stăpînire, pentru că dzice Seneca: „Cu cît ni-am suit la suiş, cu atîta ni-am suit la frică“**. Şi pentru aceasta dară, totdeauna lumasca viiaţă cu cît mai nărocită, cu atîta mai primejduitoare iaste. Cătră aciasta iarăşi Seneca adeveréşte: „Neodihnit lucru iaste nărocirea, pentru căci pre unii spre mîndrie, pre alţii spre curvie îndiamnă;

* S. Augustini *De uera religione,* XIV: *Omne peccatum adeo est uoluntarium, quod si non sit uoluntarium, non est peccatum.*

** Senecae *Epist.* XIX: *quantum ad successum accesserit, accedet ad metum.*

pre unii înflă, pre unii moaie şi pre toţi îi istovéşte“[***]. Ca acéstea dară, dragostea lumeştilor nărociri şi cătră om arătatele sale blîndéţe, într-acesta chip îl fac. |

57. Lumea maica răutăţilor şi gazda tălharilor iaste

Bine dară să ştii că pentru lume Ieremiia dzice că „Peştirea tălharilor iaste casa aceasta“ (gl. 7, sh. 11). Şi adevărat că toate poftele ei tălhari, şi ea gazda iaste, şi pre cei într-însa nepăziţi călători, ca cum priiatini, adecă folositoare şi de bine voitoare li-ar fi, însă de năprasnă şi fără véste zugrumîndu-i, îi omoară. De care lucru iarăşi Ieremiia dzice: „Pace cu priiatinul să voroveşte şi pre ascuns îi întinde cursă“ (gl. 9, sh. 8). Şi încă-l păzind, pre sărac să-l apuce aleşuiaşte (*Psalm 9,* sh. 20, 21 [=9]). Cînd dară lumea blîndă şi-ntru toate după a ta voie lesne şi cu îndemînă ţi să arată, atuncea mai păzit şi mai străjuit să fii, căci cînd te va îmbrăţăşea, spre moarte te va strînge şi cînd te va săruta, cu veninos dinte şi de moarte aducătoare te va muşca muşcătură, că mărturiséşte: „Cu întrare blîndă, iară mai pre urmă muşca-va ca năpîrca“ (*Pilde* gl. 23, sh. 32). Şi alt proroc învaţă, dzicînd: „Nu créde priiatenului, nici vă încredinţaţi în ducători; de la céia ce doarme în sinul tău, păzéşte închiderea gurii tale, căci fiiul vicleşug face părintelui său şi fiica iscoadă asupra maicii sale, şi nepriiatinii omului, căsaşii săi“ (*Mihea* gl. 7, sh. 5, 6). Aşé dară, lumasca nărocire Iudei lui Iscariotes să asamănă, carile | cu sărutarea pre Domnul-Dumnădzăul său spre moarte vîndu (caută *Math.* gl. 26, sh. 20 [=49]) i proci. Aşé dară, nărocirea veacului acestuia cu ale trupului pofte pre nevinovatul suflet ca priiatenul îmbrăţişindu-l şi sărutîndu-l, morţii vécinice şi Diavolului, vîndzindu-l, îl dau.

58. Lumea decît tălharii mai rea, căci tălharii trupul, iară lumea sufletul ucide

Pentru aceasta dară, fie-ţi în minte că nărocirile lumii, cu spurcatele îngiugîndu-să pofte, decît tălharii cei ce trupul din veşminte dezbracă şi din

[*] Senecae *Epist.* XXXVI: *res est inquietas felicitas; ipsa se exagitat; hos in potentiam, illos in luxuriant, hos inflat, illos mollit et totos resoluit.*

lumasca viiaţă scoţindu-l îl ucig, însă mai rea şi mai cumplită iaste, căci tălharii trupul ucigînd, de veşmintele de lînă sau de mătasă îl dezbracă, iară ea trupul învăscînd şi îmbrăcîndu-l, sufletul ucide şi de al Svintului Duh veşmînt îl goléşte. Pentru carile Solomon, întru *Pildele* sale, dzice: „Iaste ca cum ar fi bogat şi nemică are". Împotrivă, pentru acel cu bună a sufletului pază îmblînd, grăiaşte: „Iaste ca cum ar fi sărac în multe bogăţii" (gl. 13, sh. 7).

59. Poftele lumești, ca sirinele pre om adormind, îl înlacă

Străjuiaşte-te dară cu întriagă înţelepciune şi foarte păzit să fii, căci pre lunecoase şi mîzgoase cale călătoreşti şi prin marea plină de sirine [126] vînsleşti; adecă lumea aceasta multe şi în multe féliuri supţiri spre într-însa a lăcuitoriului amăgiri are, şi precum ea amăgitoare, aşé şi dezmierdările ei înşelătoare. | Căci ea maica poftelor şi născătoarea dezmierdărilor iaste; de carea dzice Iezecheil: „Precum maica, aşé şi fiica" (gl. 16, sh. 44), adecă precum lumea, aşé şi poftele dezmierdărilor ei trecătoare şi sufletului stricătoare şi răppuitoare sint. Şi mai vîrtos cu ale lumii desfătări, să nu dzic ocări, pre acel cu dînsele îngurluit aţipindu-să îl adorm şi ca cum de nişte mîngăioase ar fi mîngăiat de cîntare viersuri; pre care adormit, Solomon întru *Pildele* sale, cu înţelepţescul cuvînt, ca cu un bold lovindu-l, îl deştiaptă: „Nu iubi somnul, să nu te împresoare becisniciia" (gl. 20, sh. 13). Căci ea din blîndă şi mîngăioase, groznică şi cumplită leoaică să face, mărturiséşte Iezechiil: „Leu s-au făcut şi s-au învăţat a prăda şi pre oameni a înghiţi" (gl. 19, sh. 6). Astupă dară urechile tale, a nu audzi viersurile ei, mărturiséşte Amos: „Du de la mine dulciaţa viersurilor tale; cîntecele lăutei tale nu voi audzi" (gl. 5, sh. 23) şi Psal[mistul]: „Iară eu ca surdul nu audziiam" (*Psalm* 37, sh. 14).

60. Toate îndemînările fiilor veacului acestuia deșérte și vrédnice de rîs

Pricépe dară că îndemînările fiilor veacului acestuia (precum dzice Ieremiia) deşérte sint şi lucruri vrédnice de rîs (gl. 10, sh. 15). Macar că ei cu a sa

nebună înţelepciune aşé mărturisesc precum folositoare să le fie, carii, fără | pricépere fiind, pentru dînşii Varuh dzice: „Dobitoacele mai bune sint decît ei“ (gl. 6, sh. 67). Şi ca cum în somn şi prin a visului părére fiind, aiave şi adevărat fiind li să pare. Pentru care frumos cîntă Cîntăreţul: „Dormiră somnul şi nemică aflară toţi bărbaţii din avuţiile sale“ (*Psalm* 75, sh. 6). La aceasta frumos Isaiia să potrivéşte, dzicînd: „Precum visadză cel ce flămîndzéşte că mănîncă, iară după ce să deştiaptă deşert iaste sufletul lui, şi precum visadză cel ce însătiadză că bea, iară deşteptîndu-să leşinînd încă mai însătoşadză şi sufletul lui deşert iaste“ (*Isaiia* gl. 29, sh. 8). Şi mai vîrtos, ca cum cineva zburînd s-ar visa, deşteptîndu-să, iarăşi în locul carele s-au culcat să află. Aşé dară lor, precum în toate sporesc şi să adaog, părîndu-li-să, iară ei tot într-acea măsură, încă şi în cea mai de gios rămîn.

61. Vai aceluia carele ceva decît Dumnădzău mai bun a afla ciarcă

Aşé dară, fiii veacului acestuia ceva mai bun şi mai de folos decît fiii lui Dumnădzău a afla ciarcă şi, de Dumnădzău dezlipindu-să, lumii să lipăsc, ca de viitoarele primejdii să să scutiască. De care lucru cuvioşéşte svintul Avgustin adeveréşte: „Vai sufletului aceluia carile de tine dezlipindu-să, ceva mai bun că va afla au gîndit!“* | Iară Prorocul dzice: „Mie a mă lipi de Domnul bine-m iaste“ (*Psalm* 73[= 72], sh. 28). Şi aşé, desfrînatele lumeşti aflînd pofte şi dezmierdări, aciasta socotesc fericire şi mai bună decît fericirea vécinică, şi aflînd avuţii, aceasta socotesc înţelepciunea a fi; mărturiséşte Solomon: „Bărbatul bogat singur pe sine înţelept a fi îi pare“ (gl. 28, sh. 11), şi féliu de féliuri de mîncări şi de băuturi găsind, aceasta saţiul a fi gîndesc. Pentru carii să dzice: „Bogaţii meseriră şi flămîndziră“ (*Psalm* 33, sh. 10). Aceştia cu unsorile de féliuri de miruri féţele în frumséţe a le străluci socotesc; de carii dzice Naum: „Féţele lor, ca negriaţa oalii“ (gl. 2, sh. 10). Însă fericit acela carele cunoaşte că: „Nu numai din singură pîinea

* Augustini *Confessiones* VI, 16.

viu va fi omul, ce din tot cuvîntul carele iase din gura Domnului“ (*Légea 2* gl. 8, sh. 3 *şi Math.* gl. 4, sh. 4; *Luca* gl. 4, sh. 4). Căci acela, cercînd şi ascultînd cuvîntul Domnului, „nu va fi lipsit (dzice) de tot binele“ (*Psalm* 33, szh. 11). Şi Svintul Duh toate slăbiciunile lui le va întări, mărturiséşte Apostolul: „Că Duhul întăréşte slăbiciunile“ (*Cătră romani* gl. 8, sh. 26).

62. Omul în voia lui lăsat, carele mai sus să va sui mai cu grea cădzătură va cădea[*]

Însă pre fiii veacului acestuia tari, mari, putérnici şi avuţi vădzindu-i şi întru toată voia slo|bodă îmblînd privindu-i, nu să smintiască inima ta[127]; căci tot omul în voia să de la Dumnădzău lăsat iaste, mărturiséşte Psalmistul: „Slobodzitu-i-au pre dînşii (dzice) după poftele inimii lor şi vor îmbla în izvoditurile lor“ (*Psalm* 80, sh. 3[=11]). Încă pre cît să vor sui mai sus, pre atîta vor cădea mai gios, că iarăşi dzice: „Să suie pănă la ceriu şi să pogoară pănă la beznă, şi sufletul lor în răutăţi léşină“ (*Psalm* 106, sh. 26). Că slava lor nu de la Dumnădzău, ce de la lume iaste, că dzice Domnul: „Aceia au împărăţit, iară nu de la mine“ (*Osie* gl. 8, sh. 4).

Dumnădzăieştile taine, descoperite[128]

După aceasta măcară cîtva mai multă vréme întru acea a stăpînirii lor stepenă de i-ai vedea, nici de aceasta să te clăteşti, căci a ascunselor dumnădzăieşti tainî omului descoperită nu iaste; că pentru aceasta Eclisiastul să miră: „Aceasta vădzuiu (dzice) în dzilele deşertării méle: dreptul piiare în dreptatea sa şi strîmbul multă vréme custă în răutatea sa“ (gl. 16[=7], sh. 16). Însă temeiul al adeverinţii acesta iaste: „Dreptul din nevoi să va izbăvi şi să va da necuratul pentru dînsul“ (*Pilde* gl. 11, sh. 8). Şi macară toate împărăţiile şi toate părţile di-ar dobîndi a pămîntului, ce folos are de vréme ce, el murind, gol şi sărac să duce, iară împărăţiile şi avuţiile la altul rămîn, precum şi de la | altul la dînsul au

[*] Cp. A. Wissowatii *Stimuli uirtutum,* 18 *(Divanul* III, 18).

rămas, căruia David dzice: „Triacă din niam în niam şi dintru împărăţie într-alt niam“ (*Psalm* 104, sh. 13). Însă tu acesta cuvînt a-l pomeni ţi să cade: „Bucura-să-va lumea, iară voi veţi întrista“ (*Ioan* gl. 16, sh. 20). Şi iarăşi să ştii că „Vîrtutea în slăbiciune să plinéşte“ (*Cartea 2, Cor.* gl. 12, sh. 9). Şi tu, cînd slab vii fi (însă în Domnul) atuncea decît tot putérnicul pemintesc mai putérnic eşti, că iarăşi dzice: „Cînd slăbăsc, atuncea tare sint“ [129] (*Car.* 1[= 2] *Cor.* gl. 12, sh. 10). „Căce nu iaste în om putére, nice va mîntui necurăţiia pre necuratul“ (*Eclisias.* gl. 8, sh. 8). Şi slăbiciunea lui Dumnădzău decît oamenii mai tare iaste.

63. Vîrsta şi norocirea lumii, ca roata cînd să învîrtéşte

Pricépe acmu dară şi cunoaşte şi aceasta: ce iaste vîrsta, fericirea şi năcrocirea lumii şi a celora carii în răutate să slăvăsc şi în putérea nebunătăţii lor să măresc; că asamănă-să ca cînd, mărgînd carul, cineva pre roată să stea [130]. La aceasta s-ar potrivi putea a lui David spre nepriiatinii săi blăstăm, dzicînd: „Dumnădzăul mieu, pune-i pre dînşii ca roata“ (*Psalm* 83, sh. 14). Adecă vîrsta şi norocirea ca roata să li să, învîrtindu-să, întoarcă, sau fericirea lor ca lumea într-o măsură nestătătoare să să facă. Adevărat dară că în chipul roatei fericirea veacului acestuia iaste. | Precum un schith, adecă tătar (însă macar că tătar era, dară frumos au cătră Alexandru Marele grăit, cînd Alexandru, după ce au bătut pre Crisos şi l-au prins viu, după acéia asupra tătarîlor trecînd Arax, apa, au mărs; atuncea sol au trimis tătarîi la dînsul şi întăi acesta cuvînt să fie solul dzis, scrie istoriia): „O, Alexandre! necredzut lucru iaste norocirea, căce norocul cu aripi şi fără picioare iaste; de tot a zbura şi de la om a să duce poate, iară de tot pre cineva a să pune şi pre dînsul a lăcui nu poate, adecă căci nu are picioare“ [131*].

[*] Cp. Miron Costin. *Graiul solului tătărăscu* (Quinti Curtti *Historiarum Alexandri regis Macedoniae* lib. VII, 8).

Viața omului și norocul, abur

Precum dară a fiiului veacului viiaţa, aşé şi norocirea iaste, că precum dzice Apostolul adevărat iaste: „Că ce iaste viiaţa noastră? abur“ (*Iacov* gl. 4, sh. 14). De vréme ce scurtă ne iaste viiaţa, necredzută norocirea, ce trebuie dară? Aceasta precum dzice Domnul: „Cine créde în mine nu va muri în véci“ (*Ioan* gl. 3, sh. 36). Iată dară că al Proroculuí să va plini dzisă, că: „Înnoisă-va ca a vulturului tineréţele lui“ (*Psalm* 102, sh. 5). Adeveréşte altul dzicînd: „Iară carii nedejduiesc în Domnul schimba-vor putérea şi vor lua péne ca vulturii; vor alerga, şi nu vor osteni; vor îmbla, şi nu vor slăbi“ (*Isaiia* gl. 40, sh. 31). „Şi slava lui pururea să va înnoi“, dzice *Iov* (gl. 29, sh. 20). |

64. Nu într-acesta veac, ce în cel viitoriu, viața a ți să lungi silește

Cătră aceasta dară fii nevoitoriu, ca nu într-această viiaţă, ce în cea viitoare dzilele custului tău să să lungească şi să să înnoiască. Însă adevărat să ştii şi adevărat să fii, că de te vei după svintele dumnădzăieşti porunci bine şi cum să cade chivernisi, nu numai în cea viitoare, ce şi într-această de acmu vréme dzilele spori-ţi-vor şi adaoge-ţi-vor. Mărturiséşte singur Domnul în céle dzéce porunci: „Cinstéşte pre tatăl tău şi pre maica ta, ca să-ţi fie bine şi să vieţuiesti mulţi ani pre pământ“ (*Devteronomia* gl. *5,* sh. 16). Aceasta dară cea deplin şi desăvîrşit cinste iaste, ca să asculţi poruncile lui Dumnădzău, şi ascultîndu-le, să le faci, adecă de la rău să te abaţi şi binele să faci, pentru că dzice *Psalmul:* „Cine iaste omul carele va dzile să vadză bune ? Opréşte limba ta de la rău şi budzele tale să nu grăiască înşelăciune; abate-te de la rău şi fă binele; ciarcă pacea şi o gonéşte pre dînsa“ (*Psalm* 33, sh. 13, 14, 15). Cu aceasta dară lui Iezechie custul i s-au adaos. Mărturiséşte Isaiia: „Bolnavului şi celui muritoriu înnăditu-i-s-au 15 ani“ (gl. 38, sh. 5 şi *Împărăţiia 4* gl. 20, sh. 6).

65. Viața vécinică sfîrșit n-are; nice din bătrîn tînăr, ce den păcătos drept a te face nevoiaște

Însă ţie mai vîrtos cea viitoare lungime de viiaţă a cerca şi a cerceta ţi să cade, căriia sfîrşit şi trecut nu iaste; nice din bătrîn | tînăr, ce din păcătos drept a fi

siléşte, ca prin bunele tale fapte sufletul să-ţi întineriască. Căci nice noi, nice viiaţa noastră dintr-această lume iaste, ce „noaă lăcuirea ceriul“ (*Cătră Filipiséni* gl. 3, sh. 20). În care lăcuire, clătire, smintire, mutare, trécere, boală sau moarte nu iaste, ce în véci petrécere, traiu, cust, viiaţă iaste. Aceasta dară cu ce să agoniséşte? Cu credinţa şi bunele fapte că Domnul dzice: „Caréle créde în mine nu va muri în véci“ (*Ioan* gl. 8, sh. 51). Şi iarăşi dzice: „Cine trupul mieu mănîncă şi singele mieu bea nu va gusta moarte“ (*Ioan* gl. 6, sh. 35, 50, 58).

Prin Hristos de a doa oară ni-am născut

Aşé dară, Domnul şi părintele nostru Isus Hristos[132], prin a sa bună vestire, ni-au de-a a doa oară născut (*Cartea 1, Cor.* gl. 4, sh. 15); şi fiii săi făcîndu-ne, ale ceriurilor moşteniri, adecă vécinica viiaţă ne dăruiaşte, iară pre alalţi, căce pre dînsul şi a lui bună vestire nu priimiră, vii fiind, morţi îi numéşte, că dzice: „Lăsaţi morţii să îngroape pre morţii lor“ (*Math.* gl. 8, sh. 22).

66. Nu célea ce trupul véde, ce célea ce sufletul privéşte, acelora nedejduiaşte

Aşijderea cu toată inima şi cu tot sufletul silitoriu fii, ca nu cumva célea ce trupăscul ochiu văd să le crezi şi lor să te nedejdiuieşti, ce célea ce sufletescul ochiu prin credinţă le mai denainte, | pănă a nu fi, véde şi le cunoaşte. Căci de vei toate cu vedérea cerca şi apoi să le credzi, aceasta în mare păcat şi mai vîrtos în tăgăduirea dumnădzăiască te va aduce [133]. Căce pre Dumnădzău nime l-au vădzut undeva, însă prin aleşii săi mărturisitori şi prin svintele sale *Scripturi* însămnat şi prin mari minunele sale arătat adevărat şi vederat îl avem. Iară fiii veacului acestuia acéle ce numai cu ochiul trupului privesc, acélea cunosc, şi cu aceasta ei înde ei înţelepţi şi cunoscători să fie li să pare. Precum mărturiséşte Domnul: „Fiii veacului acestuia mai înţelepţi decît fiii luminii întru niamul lor sint“ (*Luca* gl. 16, sh. 8). Şi céle fiitoare nefiitoare le socotesc şi precum odată sint să fie tăgăduiesc; şi mai vîrtos pre cei ce

le mărturisăsc nebuni şi fără socotială a fi îi număsc. Precum odănăoară fericitul Pavel, cătră athinéni, pentru învierea Domnului Hristos pomenind, dzisără: „A noilor demoni vestitoriu a fi să pare“ (*Faptele* gl. 17, sh. 18) şi mai gios: „Iară dacă audziră a morţilor sculare, unii cu alţii rîdea“ (gl. 17, sh. 32). Cu aceasta dară prorociia Isaiei s-au împlut unde dzice: „Peri-va dară înţelepciunea de la înţelepţii ei şi înţelégerea de la cei pricepători | o va ascunde“ (gl. 29, sh. 14).

67. Nedéjdea credinciosului în zadar nu iaste

Însă: „Înaintea ochilor pasirilor în zădar să aruncă mréjea“ (*Pilde* gl. 1, sh. 17) [134]. Căci aiave şi mărturisit iaste că, prin credinţă, nedéjdea în zădar sau în deşert nu iaste. Şi întru aceasta carea sintem, bine sintem, precum dzice Apostolul: „Cu darul lui Dumnădzău sint aceasta ce sint şi darul lui Dumnădzău în mine deşert n-au fost“ (*Cartea 1, Cor.* gl. 15, sh. 10). Că precum am şi mai dzis: „Avînd credinţă, avem dragoste; avînd dară dragoste, avem nedéjde. Căci dragostea toate créde, toate nedejdiuiaşte“ (*Cartea 1, Cor.* gl. 13, sh. 7[–8]). Precum dzice şi *Psalmul* 15, sh. 9: „Carnea mea să va odihni spre nedéjde“. Cătră aceasta, cuvios svintul mărturiséşte Avgustin: „Odihnită iaste inima mea, Doamne, pănă cînd odihnéşte spre tine“*. Şi adevărat dară că altă nedéjde (fără în cuvîntul lui Dumnădzău) amăgială şi nebunie şi turburare de beţie iaste. Pentru carea adeveréşte Cîntăréţul: „Turburatu-s-au şi clătitu-s-au ca batul şi toată înţelepciunea lor ş-au vărsat“ (*Psalm* 106, sh. 27). Şi aşé nebunindu-să şi de acéiaşi nebunie turburîndu-să, fiii veacului nălucirilor, sau cum am dzice comediilor, s-au sprijenit şi lor trainice şi vécinice a fi s-au nedejdiuit. |

Nedéjdea în Domnul neclătită trebuie

Însă tu, puind nedéjdea neclătit fii, căci Dumnădzău preacredinciosul de ce au giuruit nu să va, întorcîndu-să, căi.

* S. Augustini *Confessiones,* I, l: *Inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.*

„Dumnădzău a minți nu ştie, nici aceasta poate“ (caută *Tit* gl. l, sh. 2). Şi cătră evrei dzice: „Neputut iaste Dumnădzău a minți; prea vîrtoasă mîngăiare să avem, cu carea năzuim la cea de ținut mai denainte pusă nedéjde“ (gl. 6, sh. 18).

68. Spurcatele pofte înmulțindu-să, pănă mai pre urmă în prăpastea oceaniei te liapădă

Fie-ți dară în minte că spurcate lumeştile pofte şi cu dînsele cuprindzindu-te, nu numai cu cît despre dumnădzăiască milă desparțindu-te, te osăbăsc, ce încă o greutate, o ponegreață şi minții o întunecare îți aduc, ca o dată de ți-i de Dumnădzău şi de a lui svnite porunci aminte aduce şi de la dînsele a fugi şi a le lepăda ai vrea, ca de-ciia, vreun folos şi pocăință a nu avea să-ți paie; ca mai vîrtos în nedéjde să te dai şi ca cum a să dzice, precum nice pentru bine, nice pentru rău vreo răsplătire vei avea, şi cu un cuvînt să dzic, în acéle de trup şi de suflet ucigătoare şi omorîtoare a oceaniii să te lége legături, din care a te dezlega în véci să nu mai poți (în care legături Luceafărul şi Iuda au cădzut) şi ca cum din moarte înviiare şi driapta a Domnului şi straşnica giudecată n-ar fi şi ca cum dreptților alt bine mai bun şi | mai mare decît acesta nu va mai fi şi ca cum ari dzice că nu-i Dumnădzău, toatele omeneşti, macar cît dintr-ascuns lucruri să privască. Mărturiséşte Prorocul: „Dzisă nebunul întru inima sa: nu iaste Dumnădzău“ (*Psalm 52,* sh. 1). Şi ca cum ari o socoteală pune, precum duhul omului ca aburul dobitocului, muritoriu, şi în nemică întorcătoriu să fie. Adecă căci cînd cu trupul şi cu sufletul vei muri şi macar că al omului suflet precum nemuritoriu să fie adeverit şi adevărat iaste; însă adevărat dară că după lumeştile de vii îmbla pofte, şi cu trupul şi cu sufletul vei în véci muri, precum adeveréşte în *Pildele* sale Solomon: „Omului mort necurat nice o nedéjde îi va mai fi“ (gl. 11, sh. 7). Şi: „Moartea păcătoşilor, cumplită“, dzice (*Psalm* 33, sh. 22).

69. Dreptul în véci nu va muri

Însă tu, de vei după dumnădzăieştile svinte porunci îmbla, precum în véci nu vei mai muri, multe mărturii ai; că

cu acéstea păzit fiind, nice putregiune de oasele tale va da, nice sufletul tău în perire să va afla, mărturiséşte întăi Psalmul: „Nu vei lăsa în iad sufletul mieu, nice preacuviosului tău a vedea putregiune“ (*Psalm* 15, sh. 10). Aceasta dară cu răbdarea şi pentru numele Domnului cu dragoste a tuturor nevoilor şi | greutăţilor sufferirea, căci „multe griji drepţilor“ (*Psalm* 33, sh. 20). Cărora Domnul cu blîndéţă grăiaşte: „Sufferit-ai pentru numele mieu, şi n-ai scădzut“ (*Apocal.* gl. 2, sh. 3). „Pentru aceasta îţi voi dărui dară (dzice Domnul) binele carele n-au vădzut ochiul, nice uréchea au audzit, carele mai denainte am gătit ţie, căci m-ai iubit“ (*Cartea, 1, Cor.* gl. 2, sh. 7). Şi alte multe şi nenumărate pentru a drepţilor nedéjde în svintele sale *Scripturi* vei afla dovéde, precum dzice: „Viiaţă au cerşut de la tine, şi i-ai dat lui lungimea dzilelor în véci şi în veacul veacului. Mare iaste slava lui întru mîntuinţa ta şi mare cinste vei pune asupra lui“ (*Psalm* 20, sh. 5, 6). Şi iarăşi: „Fericit bărbatul a cui iaste numele Domnului nedéjdea lui şi în deşertăciuni şi în nebunii minciunoasă n-au căutat“ (*Psalm* 39, sh. 5). Aşijderea în solomoneştile *Pilde:* „Aibi încredinţare în Domnul şi nu te rădzima întru înţelepciunea ta“ (gl. 3, sh. 5). Şi întru ale sale *Înţelepciuni* adevereadză: „Deşi înaintea oamenilor cazne au păţit, nedéjdea lor de nemoarte plină iaste“ (gl. 3, sh. 4). Şi Isaiia aceasta plinéşte: „Nedejdiuit-am în Domnul-Dumnădzăul tare în fără sfîrşit“ (gl. 26, sh. 4). Şi Ieremiia aceasta întăréşte: „Blagoslovit bărbatul care ne | dejduiaşte în Domnul, şi va fi Domnul nedéjdea lui“ (gl. 17, sh. 7). Aceştia şi alţii mulţi ca aceştia dintru cei vechi întriaga şi adevărata mărturie, mărturisind, aduc. Aşijderea de la singur de adevăr dzicătoriul al Domnului Hristos rost mărturie vei putea lua, căce: „În numele lui niamurile vor nedejdiui“ (*Math.* gl. 12, sh. 21), şi apostolul său, fericitul Pavel, urmadză: „Prin carile (dzice) avem apropiiare prin credinţă şi darul acesta în carile stăm şi ne slăvim, în nedéjdea a slavei a fiilor lui Dumnădzău“ (*Romani* gl. 5, sh. 2). „Că cu nedéjdea (iarăşi acela apostolul dzice) ni-am mîntuit.“ Iară pentru nedéjdea lumii dzice:

„Nedéjdea dară care să véde nu iaste nedéjde; căci ce véde cineva şi nedejdiuaşte?“ (*Cătră romani* gl. 8, sh. 24). Şi *Cătră colaséni* scrie: „Hristos iaste în voi nedéjdea slavei“ (gl. l, sh. 28).

70. Cu întriagă credință céle cerești cerșind, împreună și céle pămintești ți să vor da

Deplina dară a nedejdii avînd credinţă, precum ca prin dumnădzăiasca milă fiitoaréle şi vécinicile moştenitoare fericiri să moştineşti cu acéle vécinice împreună, nice acéste pămintеşti îţi vor lipsi. Însă tu céle cereşti cére, şi cu dînsele toate, şi céle pămintеşti, ţi să vor da. Însă Dumnădzău, bun chivernisitoriul, oricîte li-au lăsat, toate cu o pricinire oarece li-au lăsat, pentru | ca una altiia să fie spre agiutorinţă. Pentru că cum dară toate pentru om, aşé omul pentru toate mai chivernisitoriu şi mai lucrăreţ decît alalte nesămăluitoare dobitoace să fie. Însă pentru că în a păcatului blăstăm legat şi suppus fiind, în muncă să să hrăniască şi spre dosadă să să nască, precum Domnul cătră Evva întăi au dzis: „În dureri vei naşte fii!“ şi apoi cătră Adam: „Blăstămat pămîntul în lucrul tău!“ şi „În sudorile féţii tale vei mînca pîinea ta!“ (*Naşterea* gl. 3, sh. 16, 19). Cătră aceasta Iov mărturiséşte: „Omul să naşte spre trudă“ (gl. 5, sh. 7). Pentru aceasta dară, foarte bine omul să socotiască. După socotială dară să cunoască că nu dintru a sa vrednicie, ce din preabogata dumnădzăiasca milă trăiaşte; căci di-ar dzice omul cîte ari dzice, în zădar grăiaşte, precum svintul Grigorie Nazianzanul mărturiséşte: „În deşert osteniia limba, de n-ar fi fost a Mîntuitoriului milă“, şi precum frumos Apostolul arată: „Trăiesc eu, însă nu eu, ce trăiaşte în mine Hristos“ (*Galat.* gl. 2, sh. 20). Şi toate cîte spre a lui şi a vieţii lui trebuinţă sint, pre mînă ca spre a lui slujbă să fie i li-au dat, şi mai vîrtos el grijea tuturor poartă; că pentru aceasta *Svinta* ne învaţă *Scriptură,* să nu ne | grijim ce vom mînca sau ce vom bea; adecă nu célea ce trupului, ce célea ce-s lui Dumnădzău plăcute să păzim; şi aşé nemică ne va lipsi [*Mt.* 6, 31–33], căci: „Cei ce cearcă pre Domnul nu vor fi lipsiţi de tot binele“ (*Psalm* 33, sh. 11).

71. Nu rob, ce stăpîn lumii Dumnădzau ti-au lăsat; pentru aceasta tu pe dînsa, iară nu ea pe tine să stăpîniască

Socotéşte dară că, de vréme ce Dumnădzău, plăzmuitoriul tău, pre pămînt şi preste toate alalte ale sale fapte stapînitoriu şi împărat ţi-au arătat şi cu toate darurile dacă ti-au încoronat, iată dară că nu rob, ce stăpîn lumii ti-au lăsat, pre carea, după dumnădzăieştile sale porunci, a o chivernisi ţi să cade. Nice poftele lumii pre tine, ce tu pre dînsele să le înfrînedzi şi să le hăţuieşti. Şi socotéşte: un persiesc om învăţat, numele Heilsadi[135], macar că păgîn era, dară frumos au grăit, dzicînd: „Nuărul şi vîntul, luna şi soarele şi rătundzala lucreadză pănă cînd tu o pîine să-ţi agoniseşti în palmă". Toate pentru grijea ta gata şi porunca păzăsc; nu va fi socotială dreaptă ca tu porunca să nu-m ţii*: adecă după dumnădzăiasca poruncă toate ţie îţi slujesc. Aşé dară, ce omenie vei avea, cînd tu porunca plăzmuitoriului şi a tuturor darurilor dătătoriul nu vei ţinea? Şi încă aceasta să cunoşti căci adevărat iaste că acela ce ţ-au dat atîta, are şi poate | şi mai mult decît atîta şi, de te vei cu acéste puţine bine sluji, îţi va da şi mai mult decît atîta. „Céreţi dară întăi (dzice) împărăţiia lui Dumnădzău şi dreptatea lui, şi toate să vor adaoge voaă" (*Math.* gl. 6, sh. 33). Dobîndind dară toate cîte ai poftit, aceasta trebuie să ştii că nu numai pentru tine, ce pentru ca şi pre alţii bunurilor sale părtaş să faci ţi li-au dat şi precum în dar ai luat, aşé în dar să dai [*Mt.* 10, 8]. Că dzice un cuvînt: „Dă săracilor, şi să vor împlea jitniţile tale" (*Pilde* gl. 3, sh. 10). Şi mai adeverit, singur Domnul şi Dumnădzăul nostru Isus Hristos la pilda talantului dzice: „Aferim, slugă bună şi credincioasă, că pre puţine ai fost credincioasă, mai pre mult te voiu pune. Întră în bucuriia Domnului tău" (*Math.* gl. 25, sh. 22[= 21]). Iară mai pre urmă pentru cel scump dzice, adecă slugii carile talantul în pămînt au ascuns: „Luaţi de la dînsul talantul şi-l daţi celuia

* Saadi, *Gulistan:* „Toate: lună, soare, vînt, văzduh şi nor/pîinea ne-o frămîntă, zilnic, tuturor/. Toate, după vrere, poţi să le supui,/ vrednic tu la rîndu-ţi, fii supusul lui" *(trad. rom. cit.,* p. 6).

ce are dzéce“ (*Math.* gl. 25, sh. 28). Aceasta dară de bogăţie plină dumnădzăiască milă, nu numai oamenii, ce încă şi dobitoacele cu o socotială oarecare a o cunoaşte să pare*. Aşé mai vîrtos cu cît nu iaste ruşine ca tu, om socotitoriu fiind, aceasta a pricépe să nu poţi şi decît dobitoacele mai rău şi mai fără minte | să te faci? Sau, precum s-ari acesta al Isaiii cuvînt a chema putea: „Cunoscut-au boul pre stăpînul şi asinul iaslea Domnului său, iară Izrail pe mine nu m-au cunoscut şi poporul mieu n-au înţeles“ (gl. l, sh. 3). Şi Apostolul aceastaşi adeveréşte, dzicînd Pavel: „Dobitocul om nu pricépe célea ce sint a duhului lui Dumnădzău, căce nebunie iaste lui“ (*Cătră cor.* [*I*] gl. 2, sh. 14).

72. Dumnădzâu grijea păcătoşilor avînd, cu cît mai vîrtos a celor drepţi va avea

Vedzi acmu dară că Dumnădzău de bine făcătoriul nostru nu numai pentru noi oamenii, ce încă şi pentru păsăruice şi pentru alte lighioi în grije are. Adecă precum s-ari a tîlcui putea nu numai pre cei drepţi (căci preamilostiv iaste), ce încă şi pe cei păcătoşi şi fără socotială hrănéşte şi chiverniséşte. Adeveréşte Cîntăreţul: „Deşchidzindu-ţi tu mîna, toate să vor împlea de bunătate“ (*Psalm* 103, sh. 29). La această socotială un poetic arăpăsc [136] frumos grăiaşte, dzicînd: „O, bunule (Doamne), acela ce din neştiuta ta comoară închinătorilor de bodzi şi închinătorilor de foc, liafă, nafaca le dai; dară pre priiatinii tăi, căce să-i laşi săraci, tu carile şi spre nepriiatini îţi ţii căutătura sau privirea?“ **. Aşé dară, de vréme ce pentru pasiri în minte îi iaste şi le grijéşte, cu cît mai vîrtos pentru aleşii săi în grije îi va fi? | (caută *Math.* gl. *6,* sh. 26); pe cum scrie şi Isaiia pentru grijea ce are Dumnădzău de poporul său (gl. 62, sh. 12; caută şi *Cartea 2, Petru* gl. 2, sh. 9. şi *Psalm* 33, sh. 8[= 18]; şi *Înţeleptul* gl. 3, sh. 9). Şi aiurea dzice: „Dreptul

* Cp. Senecae, *De beneficiis, CXXXIX.*

** Saadi, *Gulistan*, prefaţa: „O, tu, din tezaur tainic veşnic plin, / Saturi deopotrivă, (ghebru adorator al focului, *n. t.*) şi creştini. / Poţi, tu, pe prieteni să nu-i miluieşti, / Cînd şi cu duşmanii te milostiveşti?” (*trad. rom. cit., p. 6*).

din nevoie să va izbăvi şi să va da necuratul în locul lui“ (*Pilde* gl. 11, sh. 8) şi „Nu va dosădi cu foame Domnul sufletul dreptului“ (gl. 10, sh. 3). Şi fericitul David mărturiséşte: „Tînăr fuiu (dzice), şi iată îmbătrîniiu şi nu vădzuiu pre dreptul lăsat şi sămînţa lui cerşind pîine“ [Ps. 36, 26].

73. Nu celor léneşi, ce celor ostenitori Dumnădzău darurile sale dă

Însă şi aceasta a şti ţi să cade că nu léneşilor şi trîndavilor, ce celor ostenitori şi de trudă iubitori Dumnădzău bunurile sale dă. Căci întăi decît toate temeiul şi temeliia de la dînsul pusă, aceasta iaste: „Créşteţi şi vă înmulţiţi şi împleţi pămîntul şi stăpîniţi peştilor mării, zburătoarelor ceriului, dobitoacelor pămîntului, i proci“ (*Naşterea* gl. 1, sh. 28). După aceasta urmadză: „Şi în sudoarea féţii tale vei mînca pîinea ta“ (*Naşterea* gl. 3, sh. 19). După aceasta urmadză: „Ieşi-va omul la lucrul său şi la lucrarea sa pănă în sară“ (*Psalm* 103, sh. 24). După aceasta urmadză: „Du-te la furnică, o, léneşule! şi socotéşte căile ei, şi fii înţelept ca dînsa“ (*Pilde* gl. 6, sh. 6). După aceasta urmadză: „Cine va | lucra pămîntul său sătura-să-va de pîine“ (*Pilde* gl. 12, sh. 11). Acéstea dară nu numai oamenii, ce şi dobitoacele, pasirile şi jigăniile toate a le urma şi a le cerca să văd; mărturiséşte Prorocul: „Ţîncii leului răcnind, a apuca şi a cére de la Dumnădzău hrană şie“ (*Psalm* 103, sh. 21). Şi Ieremiia: „Turtureaoa şi rînduneaoa şi stîrcul cunosc vrémea venirii sale“ (gl. 8, sh. 7). Aşé dară, darnicul Dumnădzău „celor ce cer, iară nu celor ce tac, bunurile sale va da“, pentru că singur învaţă: „Céreţi, şi să va da voaă, cercaţi, şi veţi afla, bateţi, şi să va deşchide voaă“ (*Math.* gl. 7, sh. 7).

74. Cîte fortuni în lume sint, toate omului a le trage îi iaste

Adu-ţi dară aminte că, cîte blăstămăţii, cîte nevrednicii, cîte bezcisnicii, cîte nevoi, cîte greutăţi, cîte asupréle şi dodeiale sint, toate în lume sint; şi acéstea toate a le petréce, a le vedea şi la cap a-ţi vini îţi sint, că dzice Iov: „Omul spre trudă să naşte“ (gl. 5,

sh. 7). Şi din naşterea sa în tot custul lui, toate cu amărăciune şi cu otravă amestecate îi sint, mărturiséşte Isaiia: „Pomenivoiu toţi anii miei, întru amărăciunea sufletului mieu“ (gl. 38, sh. 18 [= 15]). Şi mai vîrtos în toate dzilele ca în ceasul morţii, să nu dzic ca morţii, să te ştii, mărturisind Apostolul: „Ca morţii, şi iată că trăim“ (*Car. 2, Cor.* gl. 6, sh. 9). | Aceasta dară adevărat să ştii că cu cît mai mult cu curată inimă le vei suferi, nemică stricîndu-ţi, mai fericit vei fi. Adeveréşte svintul[137] Avgustin: „Pre aur focul, pre fier meschiul, pre dobitoc boldul iuţăsc, iară pre dereptul năcazurile şi dodiialele întăresc“ [*]. Iară altul dzice: „Nu să va întrista direptul orice i s-ar tîmpla“ (*Pilde gl.* 12, sh. 21). Şi macar de ţi s-ar şi ceva într-acest veac viiaţa prelunga, nu pentru a aceştii lumi săturate, sau pentru a ei slobode voi şi în dezmierdări a petréce să-ţi paie că trăieşti, ce aceasta pomenéşte, că: „Dumnădzău nu va moartea păcătosului, ce ca să să întoarcă, să trăiască“ (*Iezec.* gl. 18, sh. 23). Aşé dară, prin a cestor de acmu răutăţi mijlocire, céle fiitoare bunătăţi a agonesi siléşte şi a le cîştiga nevoiaşte.

75. Cunoscătoriului om lumea aceasta muncă şi iad îi iaste

Şi aceasta să ştii că cunoscătoriului şi celui deplin om, lumea aceasta [muncă şi iad] şi pediapsă îi iaste, şi printr-însa celui drept de céle spurcate a să curaţi foarte lesne îi iaste. Căci Dumnădzău pre aleşii săi într-acesta veac îi ceartă, precum dzice: „Dumnădzău pre cine iubéşte îl ceartă“ (*Pilde* gl. 3, sh. 12; caută şi *Tovie* gl. 13, sh. 2; şi apostolul Pavel, *Cât[ră] evrei* gl. 12, sh. 6; *Iov* gl. 5, sh. 7[= 17]; *Iacov* gl. 1, sh. 12; *Apoc.* gl. 3, sh. 19). Celor drepţi dzice: „Bucura-să-va lumea, iară voi vă veţi întrista“ | (*Ioan* gl. 16, sh. 20). Şi mai vîrtos într-aceasta a lumii viaţă ca într-un foc curăţitoriu (carele papistaşii în viaţa viitoare a fi îl socotesc şi cu numele *purgatorium* îl număsc, adecă curăţitoriu) a fi ne poruncéşte, ca cu cît ne vom pedepsi mai mult, cu atîta să ne curăţim (însă să nu ne spurcăm) mai

[*] Cp. S. Augustini, *De diuersis quaestionibus,* LXXXII.

mult. Pentru aceasta dară lui Dumnădzău să ne rugăm, în viaţă, într-aceasta, adecă în focul curăţitoriu mai mult să trăim, precum să ruga David: „Să nu moriu, Doamne, ce să trăiesc“ (*Psalm* 117, sh. 17). Aşé dară, tu cu cît mai mult în viaţă, într-aceasta, trăind şi pedepsindu-te, ca argintul în foc lămurit să te faci; precum iarăşi dzice: „Argint lămurit şi ispitit de şépte ori; iară tu, Doamne, ne vei feri pre noi şi ne vei păzi pre noi“ (*Psalm* 11, sh. 7). Într-acesta chip dară Domnul pre aleşii săi a-i preface va; şi aceasta cu ce dară? Cu pedeapsă, cu năcazuri, cu nevoie, cu sărăcii şi cu alte într-acest chip. Pentru care lucru frumos mărturiséşte Isaiia: „Fiertu-ti-am, însă nu ca argintul, alesu-ti-am în cuptoriul sărăciei“ (gl. 48, sh. 10). Şi Înţeleptul dzice: „Ca pre aur în cuptoriu i-au ispitit şi ca jirtvitul curban au luat pre dînşii“ (*Înţelepciune* gl. 3, sh. 6). Şi Zahariia prorocul adeveréşte, dzicînd: „Şi voiu aduce a treia parte prin foc şi-i | voiu topi precum să topéşte argintul; şi-i voiu ispiti precum să ispitéşte aurul. El va striga numele mieu şi eu îl voiu audzi. Dzice-voiu: « poporul mieu eşti», şi el va dzice: «Domnul Dumnădzăul mieu»“ (gl. 13, sh. [9] în svîrşit). Unde dară mai bun foc curăţitoriu decît lumea aceasta vei afla? Căci adevărat să ştii că alt foc curăţitoriu (fără lumea aceasta) nu iaste, iară cine că iaste dzice, rău dzice. Iară eu aceasta socotesc: că pănă nu-ţi vei trupul acesta în chip de oală şi sufletul în chip de aur şi lumea aceasta în chip de foc face şi aşé sufletul împreună cu trupul de nu-ţi vei în para vieţii acestiia fiiarbe, mîntuinţă nu ai. Că precum trupul cu sufletul împreună au greşit, aşé împreună a să pedepsi trebuie, şi precum în lume, într-aceasta, au făcut păcatul, în lume, într-aceasta, pocăindu-să, iertare să ia. Căci la iad nu iaste pocăinţă, precum cîntă Psalticul că: „Nu iaste în moarte cine să te pomeniască; şi în iad dară cine să va mărturisi ţie?“ [*Ps. 6,* 5]. Şi mai vîrtos „pănă eşti sănătos, precum pocaanie să fie de făcut“ (caută *Eclisiiastul* lui *Isus Sirah* gl. 17, sh. 24 şi gl. 18, sh. 25). Că tu singur pre tine de nu te vei îndrepta, nice singur Dumnădzău nu te va mîntui. La care

lucru, svintul Avgustin martur îmi iaste, unde dzice: „Cine ti-au făcut pre | tine fără tine nu te va îndrepta pre tine fără tine“*. Şi precum dară în trup şi în singe ai greşit, aşé în trup şi în singe să te curăţăşti, căci într-alt chip curăţire nu iaste. Svintul, fericit, Pavel mărturie îm iaste: „Toate în singe să curăţăsc şi fără singe nu să va ierta păcatul“ (*Cătră evrei* gl. 9, sh. 22). Iată dară că, după ce tu murind şi ale trupului tău stihii una de altă după ce să vor despărţi şi trupul de la suflet să va deosăbi, cum şi în ce chip păcatul ţi să va ierta? Şi nu un lătinesc părut *purgatorium*[138], ce o mie macar di-ar fi, ce-ţi vor folosi de vréme ce în iad ispovedanie şi pocaanie nu iaste? Vederat dară iaste că precum la facerea păcatului toate ale trupului stihii împreună au fost, aşé şi la dezlegarea păcatului toate împreună a fi să cade. Şi precum tuturor spurcata a lumii dezmierdare plăcută au fost, aşé şi greutatea pocaaniei cu toatele împreună a rădica şi a răbda le trebuie; şi precum toate au greşit, aşé toate iertăciune să ia şi într-acesta chip să vor mîntui, iară într-alt chip, ba, în veacul acesta.

În lume, într-aceasta, puțintea ostenință
suferind, multă odihnă vei agonisi

Fii dară acmu într-acest puţin veac puţinteluş răbdătoriu şi suferitoriu, şi odihna şi desfătarea cea multă vii agonisi, căriia sfîrşit nu iaste. Pentru carrea adeverésțe *Eclisiast*[*ic*]*ul:* „Puţintel | osteniiu şi multă odihnă aflaiu“ (gl. 51, sh. 35). Împotrivă, celui necurat şi în statul spurcăciunii murit, dzice *Pildele:* „Omului mort necurat nice o nedéjde îi va mai fi“ (gl. 11, sh. 7).

76. Împotriva lumii, adecă a Diiavolului, vitejéște de vei sta, birui-l-vei

Şi aceasta a şti foarte ţi să cade că cu tot de-adinsul de vei, împotriva răutăţilor poftelor lumii aceştiia, vitejéşte şi neclătit sta, nicecum ceva a-ţi strica va putea. Mărturiséşte fruntea Apostolilor: „Stăi împotriva Diavolului, şi va fugi de la tine“ (*Petru, Cartea 1* gl. 5, sh. 9). Căce lumea multe ştie şi multe poftesc poftele

* S. Augustini, *Sermo CLXIX,* 13: *Qui ergo fecit te sine te, non te iustificat sine te.*

ei, însă înţeleptul şi cel adevărat om mai mult, şi mai multe puterile lui. Şi iarăşi dzic că lumea, adecă omul carile lumii slujéşte, multe precum să fie învăţat i să pare; şi toate ale lui ştiute, adeverite şi vădite i să văd a fi. Însă toate învăluite şi nice într-o parte spre ieşire loc sau cărare află. Că adevărat dară Bernandus, în *Chitirile* sale, adeveriadză: „Mulţi multe ştiu şi singuri pre sine nu să ştiu“*.

Cu înțelepciune de vei cerca,
lumăsc ceva de plăcut nu vei afla

Însă tu de vei, cu întriagă înţelepciune şi cu bună socotială, cerca, pare-mi-să şi adevărat că în lume, într-aceasta, macar cevaşi spre a înţelepciunii placére nu vii afla că: „Deşertarea deşertărilor (dzice Eclisiiastul) şi toate deşérte“ (gl. l, sh. 1) şi iarăşi dzice: „În | zădar mréjea denaintea ochilor zburătoarelor să aruncă“ (*Pilde* gl. l, sh. 17). Aşé dară, în deşert lumea pre cel de înţelepciune cuprins a amăgi siléşte. Nice dară cu aceasta precum te vei dezvinovăţi să gîndeşti. Adecă precum Diavolul, sau ale lui meşteşuguri să te fie amăgit, că cu aceasta mai mare agoniseşti păcat; căce Diavolul asupra ta a stăpîni putére nu are, nici altăceva a-ţi adaoge poate, fără cît poate să te îndémne, iară păcatul, a-l face sau a nu-l face, în mîna ta iaste. Pentru nestăpînirea Diavolului asupra ta, şi precum macar un păr din cap a-ţi zmulge, vrédnic să nu fie, caută *Cuvintele Scripturi,* că de aceasta mărturie pline sint (precum *Împărăţiia 3* gl. 22, sh. 22; *Paralip.* [II] gl. 18, sh. 20; *Iov* gl. l, sh. 12 şi gl. 2, sh. *6, Math.* gl. 8, sh. 12; *Marco* gl. 5, sh. 12, 13; *Efes.* gl. 2, sh. 2; *Timofh., Cartea 2* gl. 2, sh. 26; *Apoc.* gl. 20, sh. 7). Acéstea dară pricepînd învaţă şi, învăţîndu-le, nu tăcea, ce în toată vrémea pre toţi, în toate lucrurile învaţă şi mărturiséşte.

77. Trupul lumii, iarâ sufletul ceriului să potrivéște

Lumea, cu cel de obşte cuvînt, adecă: ceriurile, pămîntul, marea, beznele şi alalte carile în lume să cuprind, cu un

* Bernardi Claraevallensis *Meditationes deuotissimae ad humanam conditionem, I: Multi multa sciunt et se ipsos nesciunt,* cit. apud P. Berchorii *Repertorium morale,* I, 5.

cuvînt toate lume să chiamă. Aşé dară, a omului trup, cu toate cîte înlontru şi dinafară, cu un nume | trup să chiamă. Adecă precum s-ari asămăna, trupul lume iaste, precum Petru Belhurius[139], unde *Pentru sferă*[*] tîlcuiaşte, dzice: „Sferă iaste bărbatul deplin, carile precum sfera între doaă poluri, aşé el între doaă ţénchiuri, între naştere şi între moarte, cu nepărăsite clătiri, mutări şi griji, iaste suppus". Adecă lumea carea ceriurile cuprind, lumea mare, trupul, carele viaţa cuprind, lumea mică să chiamă, şi amîndoă de un ziditoriu şi de un făcătoriu făcute şi de un dumnădzău şi de un domn stăpînite sint, însă una împotriva altiia foarte împoncişitoare[140]. Întăi, despre partea sufletului nemuritoriu; a doa, căci toate ale lumii mari lucruri trecătoare şi nestătătoare sint. Iară lumea mică, cu dumnădzăiescul său dar, aceasta poate, ca toate acélea ale ei trecătoare şi putrezitoare în vécinice, în netrecătoare şi pururea trăitoare a le preface şi, prefăcîndu-le, în véci să le moşteniască[141]. Şi aceasta cum? Într-acesta chip: adecă lumina lumii în lumina credinţii, adecă în soarele cel neapuitoriu a o preface; adecă prin credinţă Dumnădzău, lumina lui să să facă. Adeveréşte: „Lumina lui iaste mielul, căci noapte nu va fi acolo" (*Apoc.* gl. 21, sh. 23[25]). Şi Isaiia: „Nu va mai apune soarele tău" (gl. 60, sh. 20) | O, luminoasă să va lumina lumii preface, precum dzice: „Fi-va lumina lunii ca a soarelui şi lumina soarelui înşeptită" (*Isaiia* gl. 30, sh. 26).

Nedéjdea tare ceriului să potrivéşte

Aşijderea întăritura, adecă ceriul lumii mare, lumea mică în întăritura cea adevărată, adecă în nedéjdea credinţii să mute, carea decît întăritura mai tare şi mai vécinică iaste; căce ceriul să va tréce, iară nedéjdea nu, precum singur Domnul mărturiséşte: „Ceriul şi pămîntul să va tréce, iară cuvîntul mieu (adecă nedéjdea carea v-am dat voaă) nu va tréce" (*Math.* gl. 24, sh. 35). Şi mai vîrtos că nedéjdea, întăritură, adecă

[*] P. Berchorii, *Repertorium morale,* V, 6, *De sphaera: Sphaera est uir perfectus, qui inter duos polos, i.e. inter natiuitatem et mortem, continuis motibus, tribulationibus et mutationibus est subiectus.*

ceriu nou să va face, mărturiséşte loan: „Şi vădzuiu ceriu nou şi pămînt nou“ (*Apoc.* gl. 25 [= 21], sh. 1). Adecă acela ceriu întăritura şi plinirea nedejdii iaste. Precum Apostolul adeverésţe: „Ceriu nou şi pămînt nou şi făgada lui aşteptăm“ (*Petru, Car. 2* gl. 3, sh. 13).

Nevoile, neaședzările și amărăciunele lumii, apelor și mării să asamănă

Aşijderea apele, adecă marea, amărăciuni şi dodeială să tîlcuiaşte*; pre care mare, cu a credinţii căldură să o usuce, şi de tot de la om să lipsască şi să nu mai de-aciia fie, precum Bogoslovul, mărturiséşte Ioan: „Şi mare de-aciia nu iaste“ (*Apoc.* gl. 22 [= 21], sh. 1). Adecă în ceriul nou şi pămîntul nou amărăciune şi dodeiale să nu fie.

Faptele bune sau réle a omului poamelor bune sau réle (să) potrivăsc

După aceasta a lumii mari roade şi săminţe, a lumii mici bunele sau rélele sale fapte sint. Adecă, precum în lume, într-aceasta, le va fi sămănat, aşé acolo le va săcera; de carele Solomon dzice: „Mînca-vor viptul căii sale“ (*Pilde* gl. 1, sh. 31). Iară pentru cei deşerţi să dzice: „Vînt sămănară şi vivor săcerară!“ (*Osie* gl. 8, sh. 6 [= 7]). Iară: „Carii în lăcrămi samănă, în veselie vor săcera“, dzice *Psalm* 125, sh. 5. Pentru aceasta[142], mai de mult s-au dzis: „Nu din singură pîinea viu va fi omul, ce din tot cuvîntul carile iase din gura Domnului“ (*Devteronomon* gl. 8, sh. 3 şi *Math.* gl. 4, sh. 4; *Luca* gl. 4, sh. 4). Aceasta, dară, hrana cea cerească şi pîinea cea îngeriască iaste.

Vécinica înțelepciune soarelui să asamănă

Urmadză ca pre soarele lumii mari, lumea mică, în vécinica, adecă în dumnădzăiasca înţelepciune a-l muta. Pentru carea Apostolul dzice: „Înţelepciunea lumii nebunie iaste lîngă

* P. Berchorii, *Reductorium morale,* I, l: *Aquae autem inferiores quae* [...] *maria ab amaritudinem sunt dictae et fluctuosae et tumultuosae.*

Dumnădzău“ (*Cartea 1, Cor.* gl. 3, sh. 19). Adecă lumina soarelui lumii (carea de nu să va în credinţa înţelepciunii ceii deplin preface, adecă în lumina sau soarele carile nedéjdea arată), înaintea mielului (carile soarele dreptăţii iaste) adecă înaintea dumnădzăieştii lumini, întunérec şi noapte iaste.

Ale vremennicelor deşertăciuni luna să tîlcuiaşte

Iară soţiia soarelui, luna, carea tînd plină tînd deşartă, carea a vremennicilor lipsă sau | deşertare arată, pre carea soarele cu lumină împrumutîndu-o o plinéşte*, adecă înţelepciunea cea vécinică acéste de acmu deşérte şi neplinite iaste să le pliniască. Adecă fi-va lumina lunii ca a soarelui, adecă tot deşertul cap de înţelepciune şi de cunoştinţă să va împlea. Pentru aceasta bun şi credincios martur pe Malahia am, unde dzice: „Atuncea vor vedea – adecă le va, mintea, la cap veni, şi vor cunoaşte – ce să fie între dreptul şi între strîmbul“ (gl. 3, sh. 18).

Privélele cereşti pasirile să potrivăsc

Pasirile dară, ceriului lumii în privirile şi privélele noului ceriu a le asămăna poate, carile prin întreaga credinţă, ca pasirea, zburătoriu cereştile privéle şi seiruri va privi, cătră care socotială acela al Prorocului s-ari cuvînt a potrivi putea: „Cine îm va da péne ca a porumbului şi voiu zbura şi voiu odihni?“ (*Psalm* 54, stih 7).

Nevoiaşii şi săracii împotriva tiranilor, dobitoacelor să asamănă

Acolo săracii şi mişeii cei slabi, carii ca mielul spre giunghére şi ca oaia spre tundere, aşé ei spre cei ce-i asupriia nedeşchidzindu-şi gura sa şi ca dobitocul ce cu povară şi cu giug să cu suferirea îngreuie, volnici, tari şi putérnici să vor arăta, căci Dumnădzău agiutoriul lor; pentru carii Iov dzice: „Cui eşti agiutoriu, au nu celui slab?“ (gl. 26, sh. 2).

* P. Berchorii, *Reductorium morale.* V, 29: *Luna est status multum mutabilis figurae etiam et caloris. Quando Soli est propinqua illuminatur ab eo a parte coeli et perdit lumen a parte terrae.*

În împărăţiia cerească, pătimire
şi în ceva lipsă nu va fi

Atuncea durerile, pătimirile (carile ca şérpele îi muşca şi ca scorpiia îi învenina) nu vor fi. Acolo rélele chitiri sau vrăjmaşile ispitiri (carile ca demonii sau ca diavolii îi bîntuia şi-i dodiia) nu vor tréce, nice cătră dînşii vreo putére vor avea, căci lor s-au dzis: „Iată, v-am dat voaă putére asupra şerpilor şi asupra scorpiilor şi preste toată putérea nepriiatinului şi nemică va strica“ (*Luca* gl. 10, sh. 19).

Acolo să va alége carele
lui Dumnădzău s-au asămănat

Acolo carile hiriş şi deplin om au fost şi carile lui Dumnădzău, făcătoriul său, s-au asămănat, să va alége; căci poruncile lui păzind, din om, Dumnădzău, sau fiiu lui Dumnădzău s-au făcut. Pentru carii mai denainte David să mira: „Eu, dziş (dzice), voi dumnădzăi a fi“ (*Psalm* 86 [= 81], sh. 6). Şi mai pre urmă Ioan mărturiséşte: „Iară cîţi priimiră pre el le déde lor putére fii lui Dumnădzău a fi“ (*Ioan* gl. l, sh. 12).

Slava, cinstea şi norocirea cea deplină
blagosloveniia dumnădzăiască iaste

Aceştia slava, norocirea şi fericirea cea deplin[ă] vor lua şi în véci o vor moşteni, cărora linul şi cel de bucurie glas să va, dzicîndu-să, audzi: „Veniţi, blagosloviţii părintelui mieu, de moşteniţi gătită voaă împărăţiia ceriului de la zidirea lumii“ (*Math.* gl. *25,* sh. 34).

Pre lumea aceasta, cea
viitoare iaste de agonisit

Într-acesta chip dară lumea mică, adecă omul, pre lumea mare, adecă pre această amăgélnică şi trecătoare vréme în împărăţiia cea | fără sfîrşit şi fără trecut, nevoindu-să, a o muta şi a o primeni va putea, şi acéle mai sus pomenite de fericire şi de slavă neveştedzite şi neovilite va cîştiga cununi, cu carile putérnicul Dumnădzău acéle ale sale de demult ascunsă va descoperi minuni.

Reaoa aceasta lume bună îți va fi cînd
după a ei pofte nu vei îmbla

Aşé dară, reaoa aceasta lume ţie bună ţ-au fost, căci nu într-a ei, ce întru a credinţii, adecă întru a soarelui celui adevărat ai îmblat lumină; şi supt întăritura cea decît ceriul mai vîrtoasă, adecă supt nedéjdea cea fără sminteală, suppuindute ti-ai aciuat, şi cu dînsa ti-ai acoperit, i proci[143].

Toate ţircumstanţiile lumii păcătosului
pîrîș[e] și dovéde vor fi

Aşijderea, acéste ale lumii ţie pomenite pilde şi tipuri, de nu te vei într-acesta chip a le primeni sili, ce numai spre a trupăscului ochiu privi-vei şi spre a trupului poftire îmbla, acélea ţie pîrîşe şi dovéde îţi vor fi. Şi aceasta a ţi să dzice urmadză: au singur pre tine n-ai cunoscut? Au pildă nu ai avut? Au învăţătură sau învăţătoriu ţ-au lipsit? Au nebun ai fost şi acéstea a cunoaşte înţelepciune n-ai avut ? Carile a tăgădui şi bîhă a prinde nu vei putea, căci ţie înţelepciunea duhului, carea iaste viaţă, ţi s-au dat; căci ai lepădat? Şi înţelepciunea trupului, carea iaste moarte, ai cercat, căci o ai luat? (Căce înţelepciunea | trupului moarte, iară a duhului viiaţă a fi Apostolul mărturiséşte – caută *Romani* gl. 8, sh. 6). Pentru înţeleptul dară cel trupăsc, aşé să dzice: „Acela va muri, căci n-au avut învăţătură“ (*Pilde* gl. 5, sh. 23). Iară înţelepciunea duhului aceasta face: „Înţelepciunea zidi şie casă şi sprijeni stîlpi şépte“ (*Pilde* gl. 9, sh. 1). Adecă înţeleptul cu duhul găti-şi casă împărăţiia ceriului, pre carea în céle a Duhului şépte daruri o au întemeiat şi sufletul într-însa a vieţui ş-au aşedzat, căruia smintială sau răzsipire nu va fi; fiind pre piatră zidită, viind povoiul nu o vă săpa.

În toată vrémea fii gata, ca la vrémea
de întrebare a răspunde să poți

Acéstea dară, aşé a le şti ţi să cade şi într-acesta chip a le cunoaşte şi a le pricépe ari trebui, ca la vrémea de întrebare a răspunde să poţi şi încă şi celor ce nu te vor întreba tu,

precît poţi, le spune şi le mărturiséşte, căce toate ale lumii lucruri (pănă nu le vei spre bine primeni) deşérte nu şi lucruri vrédnice de rîs (*Ieremiia* gl. 10, sh. 15).

78. Cînd lumea te laudă, oare iaste precum dzic oamenii, singur pre tine te ispitéşte; nice cu aceasta sā te mîndreşti

Însă tu, macar de te vei de la lume, precum în bunătăţi să fii, lăuda, cătră aceasta singur ţie giudecată să-ţi fii: oare precum lumea dzice, au într-alt chip să fii? Nu mai mult pre alţii pentru tine ce vor dzice, ce singur ştiinţii inimii tale créde. Căci lumea nu pentru binele tău, ce pentru răul tău te laudă; adecă | ca şi ţie să pară precum mai mult ceva decît eşti să fii, şi aşé ea mai mult pe cei înţelepţi şi buni decît pe cei răi şi nebuni, a-i oborî şi a-i dărîma siléşte. Precum frumos vorovéşte Seneca: „Pre cît ni-am suit mai sus, pre atîta ni-am mai la frică apropiat“[*], şi „fulgerul totdiauna locurile înalte lovéste“[**]. Nice să gîndeşti că toate drumurile [lumii] şi ale drumurilor ei ieşiri a cunoaşte vei putea, că cu aceasta pre lesne te vei amăgi, pentru căce şuvăite căile veacului acestuia. Nice te ispiti pre strîmbele cărări că vei drept a îmbla putea, ce unde cea driaptă cale vei găsi, pre dînsa îmblînd, nu o părăsi; adecă că între céle îndrăptnice îmblînd şi tu a nu te îndrăptnici cu nevoie iaste, precum Înţeleptul grăiaşte: „Au poate dară omul a ascunde focul în sin şi veşmintele să nu-şi ardză?“ (*Pilde* gl. 6, sh. 27). Aşé dară, în prieteşugul lumii, adecă în îndămîna şi în norocirea ei fiind, în ceva a nu te sminti putinţă nu iaste. Pentru aceasta dară, de dînsa departe şi din cărările ei într-o parte, depărtat, te abate, căce cînd mai lină ţi să ivéşte, atuncea laţuri îţi gătéşte; şi cînd mai cu dragoste îţi vorovéşte, atuncea a te zugruma siléşte. Mărturiséşte Ieremiia: „Pace priiatinului său vorovéşte şi pre | ascuns îi pune lui laţuri“ (gl. 9, sh. 8).

[*] Senecae *Epist. XIX.*

[**] Senecae, *Quaest. nat. ad Lucillium,* II, 58: *Quare frequenter cacumina montium feriuntur?*

79. Toate cearcă şi ascultă, céle bune oprésțe, céle réle izgonésțe; că céle bune, adecă cereşti, din céle réle, adecă pemintești, mare deosăbire au

Însă şi aceasta a şti foarte ţi să cade, căci toate a asculta şi a cerca ţi să cade. Céle dară bune oprésţte, iară céle réle de la tine le izgonésţte, şi precum sint, aşé drept le giudecă şi le socotésţte, precum dzice: „Cările ce cunoaşte grăiaşte, giudeţul al dreptăţii iaste“ (*Pilde* gl. 12, sh. 17 [=5]). Şi aşé vei afla precum lumea aceasta, macar că multe ţi s-au giuruit şi spre mai multe ţi s-au adeverit, însă nice odănăoară într-un cuvînt sau cu tine într-un loc va sta, nici în fără sfîrşit cu dînsa vei putea custa. Şi trupul cu lumea macar că foarte să potrivésţte, însă sufletul de dînsa foarte să deosăbésţte; căci trupul spre céle pemintești, iară sufletul spre céle cereşti caută, căce „fietecare fire céle şie asémenea iubésţte“[144*]. Trupul dară muritoriu, putredzătoriu şi trecătoriu – muritoaréle, şi putredzătoarele şi trecătoarele – iară sufletul nemuritoriu, neputredzătoriu şi vécinic – nemuritoarele, neputredzătoarele şi vécinicile oglindésţte; cu aceasta dară atîta împotrivire şi deosăbire au, cît stihiia uscată de cea umădă, sau cît cea réce de cea fierbinte[145].

Sufletul cea mai vrédnică parte iaste; aceasta trebuie grijită

Pentru aceasta dară sufletul al omului mai vrédnic şi mai mare| fiind, el pe trup, iară nu trupul pe dînsul a stăpîni trebuie, şi trupul după dînsul, iară nu el după trup, a îmbla fă [146].

80. Nicecum loc păcatului să nu dai; căci păcatul cît [de mică] pricină aflînd, mari răutăți a lucra poate

De toate păzit şi în toate grijit fii; nici să cumva vreodănăoară dzici că „toate alalte bune le am“ şi de vei una numai rea, adecă după a trupului poftă ceva face, ce va fi ? Căci păcatul prilej şi pricină cearcă, iară de-aciia a să lăţi pre lesne îi iaste şi „dintr-o scînteie să va aprinde foc“ (*Eclisiast*[*ic*]*ul* gl. 11, sh. 34) şi „focul nici odănăoară va dzice:

* Cp. Sexti Empirici, *Adu. math.* VII, 92 (Philolaos), 116 (Demokritos).

agiunge“ (*Pilde* gl. 30, sh. 16). Şi aceasta, adecă facerea păcatului, nu într-o săptămînă sau într-un an o dată, ce aşéşi macară odănăoară, în toată viaţa ta (macar că fără greşală, unul Dumnădzău), a nu greşi şi poftei trupului tău a nu te smomi siléşte şi prea nevoiaşte. Căci numai o dată voia şi pofta desfrînîndu-să, multe nebunii de-aciia pre urmă îi urmadză şi spre mai mari şi mai adînci de gréşele bezne a-l răpi cuteadză, că „dintr-un păcat multe să fac“, martur Apostolul (*Rom.* gl. 6, sh. [1])* şi de-ciia trupul altă de a sufletului deosăbită lége dobîndéşte şi streine obicéie agoniséşte. Adevereadză Apostolul: „Vădz altă lége în mădulările méle oştind asupra legii minţii méle“ (*Romani* gl. 7, sh. 23). |

81. Poftele lumești, adecă păcatele, viața scurteadză

Şi macară că de vei şi cuvintele lumii asculta şi după trupeştile voi vei îmbla, şi nu într-o săptămînă sau într-un an o dată, ce aşéşi în toate dzilele vieţii tale şi în tot ceasul custului tău, ce-ţi folosesc? Că adevărat acesta folos ai, că de ţ-ari şi ceva viaţa mai lungă fi, mai scurtă o fac; şi aşé tot puţină desfătarea şi scurtă-ţi iaste viaţa şi din ceas ce tréce, încă mai scurtîndu-o o sfîrşeşti, precum frumos Solomon întru ale sale grăiaşte *Înţelepciuni:* „Noi dară, carii născuţi sintem, totdiauna sfîrşiţi a fi“ (gl. 5, sh. 13). Şi macar că în lungimea vieţii de te simeţéşti, socotind că vei avea vréme de răutăţi şi de ale trupului pofte să te părăseşti, dară de năprasnă de ţi să va acela al Proroculuі cuvînt grăi: „Orînduiaşte casa ta că vei să mori, şi nu vii fi viu“ (*Isaiia* gl. 38, sh. 1). Însă tu singur pre tine te cearcă, şi dintr-un capăt până într-alt capăt al vieţii tale sama luîndu-ţi, aliargă; că precum dzic eu, că scurte îţi vei săptămînile afla şi prea puţin întru desfătările lumii îţi va fi a îmbla încă cînd ai trăit cît de mult.

82. Trei lucruri pururea pomenéște: moartea, învierea și dreapta ce va să fie giudecată

Mai cu de-adins însă, aceasta în toată vrémea şi peste tot ceasul din minte şi din chitială să nu-ţi iasă, adecă: „Născutu-m-am, muri-voiu | muri-voiu şi

* Citat greşit interpretat.

iarăşi înviia-voiu, înviia-voiu şi la straşnica şi driapta dumnădzăiască giudecată a ieşi îmi iaste“. După aceasta: „Împotriva binelui, răul, iară împotriva vieţii, moartea iaste“, dzice Eclisiast[ic]ul (gl. 33, sh. 15). Moartea dară neadevărat cînd, iară adevărat o dată a muri, şi iarăşi acela dzice: „În minte să-ţi fie că moartea nu va zăbăvi“ (*Eclisiiast[icul]* gl. 14, sh. 12). Şi în svintul *Noul Testament:* „Veni-va (dzice) domnul slugii aceiia în ceasul carile nu va şti el“ (*Luca* gl. 12, sh. 46). Pentru aceasta învaţă: „Străjuiţi, căci nu ştiţi cînd Fiiul omenesc iaste să vie“ (*Math.* gl. 24, sh. 42; şi *Luca* gl. 12, sh. 40). Iată dară că nicecum ţénchiul vieţii tale, un an, sau dzéce, sau o sută să pui nu iaste; că nu numai annul sau dzua ce vine, ce aşéşi şi răssuflarea a doa, neadevărată şi neştiută-ţi iaste. Aşé dară, nici cea trecută, nici cea viitoare minută a ta iaste; căce cea trecută au trecut, pre carea a o mai întoarce nu poţi, şi acéia din viaţă ţi s-au scurtat, iară cea viitoare precum o vii agiunge, nu te vei adeveri. Şi precum dară cînd te vei naşte n-ai ştiut, aşé cînd vei muri nu vei şti. Şi precum ceasul morţii tale carile va fi nu cunoşti, aşé nice giumătatea vieţii tale care dzi va fi nu vei pricépe. Pentru aceasta să nu cumva | socoteşti dzicînd: giumătatea vieţii méle voiu mînca, bea şi pre lume mă voiu cum îm place desfăta, iară în cea rămasă giumătate, sufletul de céle mai denainte de mine cu spurcăciuni întinat îmi voiu curăţi. Că de vei lăsa păcatul cînd pe tine te lasă, ce folos vei avea? Căce în bătrînéţe părăsindu-l, atuncea, neputînd, nu-l faci, iară cel ce poate şi nu-l face fericit iaste. „Pentru aceasta adu-ţi aminte (dzice *Ecclisiastul*) de plăzmuitoriul tău în dzilele tineréţelor tale“ (gl. 12, sh. 1). Nice să dzici: mila lui Dumnădzău iaste mare şi toate păcatele méle nu va pomeni, căci: „Mila şi mîniia de la dînsul de sirg să apropie“ (*Edisiast*[*ic*]*ul* gl. 13 [= 16], sh. [13]).

83. De vei trăi până la 100 de ani, poate vrémea de poca[a]nie să afli; dară de nu vei până la 100 de minute agiunge? Iată pururea grijit, pocăit a fi ţi să cade

Însă de va după a lumii poftă carea te învaţă socotială fi, adecă ţénchiu vieţii tale 100 de ani, puind 50 după ale ei învăţături şi pofte îmblînd, iară 50 de céle réle a te curăţi şi a te pocăi, de va fi aşé, bine va fi; dară de vei cu poftele

cu acélea pre Dumnădzău mîniia şi nice la cei 50 nu vei agiunge, sau de vei şi agiunge, dară de vei peste cei 50 al cincilea ceas muri şi vréme de căinţă şi de pocăinţă nu vei găsi? Rău va fi, rău, rău, de trei ori rău! şi liac nu va fi, vai, vai, de trei ori vai! şi mîngăiare nu iaste! Pentru aceasta dară totdiauna acéia | trupul să-ţi poftiască carea în ceasul ieşirei sufletului din sine ari pofti. Însă de ai şi trăi macar acei rămaşi 50 de ani să dzic, într-acea socoteală, aceasta foarte cu primejdie iaste; şi cu răul învăţîndu-te, a-l dezvăţa cu nevoie iaste, mărturisésţte Ieremiia: „De va putea arapul pieliţa sa muta şi pardosul pistruirea sa, veţi putea şi voi face binele, dacă aţi învăţat răul“ (gl. 13, sh. 23).

84. Driaptă socotială vieţii tale pune

Pune dară bună socoteală şi driaptă giudecată vremii vieţii tale şi adevărat sămăluitoriu şi giudecătoriu annilor tăi te fă.

85. Dzilele ailor, tot 70 de ani, iară cît de în putere, 80; cei mai mulţi, boală nevindicată

Aceasta dară foarte pre lesne a cunoaşte vei putea, căce dzilele anilor tăi 70 sau 80 de ani (macar că şi aceştia cu multe învăluiri şi dureri îi vei petréce) iară cei mai mulţi preste măsură, durére netămăduită şi fără liac boală iaste [*Ps.* 89, 11]. Iară cînd în tineréţe sau în mai tînără vîrstă vei fi, nu socoti că după ce la cea neputincioasă vîrstă vei agiunge, atuncea din nebuniile poftelor tale te vei înţelepţi şi de céle ale tineréţelor fără isprăvnicii te vei părăsi; că tu la 80 de ani gîndind, dară de nu vei pănă la 8 ceasuri sau pănă la un ceas agiunge, şi fără véste moartea întru ale sale te va legături strînge şi de malul prăpăştiii cei fără fund te va împinge ? Precum | dzice: „Nu ştie omul sfîrşitul său, ce ca péştile să prinde cu undiţa“ (*Eclisiiastul* gl. 9, sh. 12).

Din 7 vîrste a vieţii, în carea vei muri neştiută-ţi iaste

Încă şi aceasta a şti ispiteşte şi a cunoaşte foarte chitéşte: că în 80 de ani, 7 vei să muţi vîrste; şi într-acéle 7 vîrste oare

ştii în carea sfîrşitul îţi va fi? Ba! Şi macar că cea mai decît toate pre urmă, adecă bătrînéţele, pecum cu moartea mai di-aproape vecină iaste ştiut iaste, în carea şi mai pre lesne poţi de laţurile lumii a te păzi, căci la acea vîrstă agiungînd, adevărat la vîrsta morţii cea ştiută şi cunoscută ai agiuns. Însă în céle 6 mai necoapte şi mai nebune vîrste, cu toată inema şi cu întriagă nevoinţă iaste să te străjuieşti, căci moartea nu numai pe vîrste, ce aşéşi pre ceasuri şi pre toate minutele stăpîneşte; şi, cum şi cînd va veni cuiva macară nu dezvăléşte. Iară cea temeinică şi adevărată socotială aceasta iaste: „Să nu faci multe necurăţéşte, nice să fii nebun, ca să nu mori nu în vrémea ta“ (*Eclisiiastul* gl. 7, sh. 18 [=17]).

Pilda morţii de pre viaţa ta ia

Socotială dară bună şi întriagă chitială pune şi singur de pre tine pildă-ţi agoniséşte şi aceasta privéşte, că tu încă viu fiind, iară giumătate eşti mort; şi pre tine de nu, iară pre altul în somn fiind a privi poţi: au | are vreo despărţire sau despre cel mort vreo deosăbire şi cui să asamănă, fără numai mortului. Aşijderea, au culcîndu-te, precum te vei scula te vei adevăra?* Ba! Nici cu un gînd aşedzat te vei şti, ce cu doaă, adecă sau a doa dzi din somn, sau la a doa venire din morţi te vei rădica. Pentru aceasta dar în toate dzilele vieţii tale, cînd spre dormire te culci, spre moarte gata să fii, de vréme ce cînd scularea îţi va fi nu ştii; la care lucru cuvîntul acesta s-ari a chema putea: „Nu te lăuda pre cea de mîine, necunoscînd ce va să aréte dzua ce iaste să vie“ (*Pilde* gl. 27, sh. 1).

Pentru céle şépte a vieţii omeneşti vîrste
şi viiaţa omului ca poama[147]

Întăia dară vîrstă şi floarea vieţii omeneşti prunciia iaste. Cînd pre lume prunc ti-ai născut, aceasta să ştii că nu pentru altăceva te-ai, fără numai spre credinţă viind, pre Dumnădzău plăzmuitoriul tău să cunoşti şi, cunoscîndu-l, să-l proslăveşti. Precum frumos oarecine grăiaşte: „Pruncul de

* Cp. Senecae, *Epist. XLIX.*

curund născut iaste de curînd spre a credinţii învăţătură | chemat, sau păcătos de curînd spre pocaanie adus“ (*Constantin, Car. 3,* gl. 34) [148*].

Aşé dară, din prunciia ta spre pocaanie chemat fiind, în toate dzilele vieţii tale spre pocaanie pasă şi dintr-acéia cale în driapta sau în stînga nu te abate, precum Prorocul învaţă: „Aceasta iaste calea! Îmblaţi pre dînsa“ (*Isaiia* gl. 30, sh. 21; caută *Math.* gl. 18, sh. 3). Şi într-alt loc, Domnul nostru, pentru apostolii săi, pre carii cunoscîndu-i Domnul în curăţie şi în nerăutate, prunci mitiutei îi numéşte, dzicînd: „Mărturisăscu-mă ţie, Părinte, Domnule a ceriului şi a pămîntului, căci ai ascuns acéstea despre înţelepţii şi pricepătorii, şi li-ai descoperit mitiuteilor“ (*Math.* gl. 11, sh. 25).

Aşijderea prunciia tipos şi pildă ale altor vîrste iaste, adecă fără nice o răutate fiind, şi de-ciia din dzi în dzi crescînd, cătră acéle mai coapte vîrste mărgînd: adecă precum s-ar cădea, din dzi în dzi, pocaaniia, şi cătră Dumnădzău cunoştinţa să criască arată. Aşijderea binele sau răul necunoscînd, adecă nemărui bine sau rău făcînd, arată ca célealalte vîrste nu cu mintea prunciei, ce cu răutatea ei să îmblăm, precum şi Apostolul învaţă: „Să nu copii cu socotiala fiţi, ce cu răutatea pruncşori să fiţi“ (*Car. 1, Cor.* gl. 14, sh. 20) [**]. Pentru aceasta cu răutatea | prunc fii, iară cu mintea în toate dzile, precum pruncul, aşé şi tu créşte şi te agiutoréşte.

A doa și a treia vîrstă

A doa şi a treia vîrstă, sau legătura florii a vieţii omeneşti, copilăriia şi cătărigiia iaste, la care vîrstă omul agiungînd, precum floarea de va în vréme bună lega, bună poamă face, iară de în vréme rea, rea poamă va face. Aşé tu, din vîrstele acéstea, dumnădzăieştilor porunci te învaţă, precum dzice: „Să să dea copiilor isteciune şi tinereilor ştiinţă şi înţelégere“

[*] Cf. Petri Berchorii, *Repertorium morale,* III, 2, *De infante : Sicut dicit Constantinus* [In Pantechni], lib. 3, cap. 34: *Infans nouiter natus est iuuenis nouiter ad religionem uocatus, uel peccator nouiter ad poenitentiam adductus, uel praelatus nouiter ad dignitatem promotus.*

[**] Pasaj citat după P. Berchorius, *Repertorium morale,* III, 1.

(*Pilde* gl. l, sh. *4*). Căci în copilărie sau bune, sau réle deprinderi sau obicéie vei putea lega, şi carile în cătărigie vei agonesi în bătrînéţe le vei moşteni. De care lucru, împotrivă să dzice: „Carile în tineréţe nu le-ai adunat, cum în bătrînéţe le cerci? (*Eclisiast*[*ic*]*ul* gl. 25, sh. 5). În copilărie, légea vei învăţa, în cătărigie isticiunea vei deprinde. În copilărie pediapsa a sufferi vei învăţa; în cătărigie învăţătura şi mintea vei agonisi. Şi macar că deplin şi cum să cade a pricépe nu vei putea, însă frumoasă vréme poama legînd, iarăşi cu vréme dulcea roadă vei mînca. Sau adîncă şi groasă temelie lepădînd, mare şi înaltă şi frumoasă deasupra vei zidi casă. Aceasta dară cătră fiii săi a părinţilor datorie iaste, ca certîndu-i, pedepsindu-i, în învă|ţătura *Svintelor Scripturi* a-i întemeia li să cade; să nu cumva om ca dobitocul şi viu ca mortul să fie; căce să dzice: „Acela va muri, căci n-au avut învăţătura“ (*Pilde* gl. 5, sh. 23). Mai vîrtos încă pentru copii, certaţi şi pedepsiţi, fiind în légea Domnului învăţaţi, de vii svintele sau şi alte de citit vrédnice scripturi cerca, pre mulţi vei afla carii în copilărie cu vîrsta, însă în bătrînéţe cu mintea era. Precum cei trei copii, Ananiia, Azariia şi Misail, şi asémenea Daniil, soţiia lor; David, mic între fraţi şi mai mic în casa părintelui său fiind [*Ps.* 151, 1], spre împărăţiie de la Samoil Prorocul s-au pomăzuit şi pre Goliath uriiaşul cu prăştiuţa au omorît şi mîntuinţă nărodului lui Izrail au făcut; după dînsul, fiiul său, Solomon, în copilărie pre toţi oamenii cu înţelepciunea au întrecut. Aşijderea cei 7 fraţi Maccavei, carii ai maicii lor învăţătură ţiind şi ascultînd, pre tiran nu ascultară şi porcină a mînca légea nu călcară, moartea şi focul în samă nu băgară [149]; şi de carii să-ţi mai pomenesc? Că ca aceştia mulţi şi nenumăraţi vei afla, carii multe şi nenumărate, în copilărie fiind, bătrîneşti şi de laudă vrédnice au lucrat şi fapte au arătat. Iată dară că învăţătura cinstită pre dînşii în chip omenesc | fiind, cu minte îngeriască i-au prefăcut. Împotrivă, copiii nepedepsiţi din chip omenesc în minte dobitocească să primenesc.

Însă aceasta foarte să ştii, că omul cu mintea şi cu învăţătura din dobitoace să alége, iară aceasta lipsind, şi decît

dobitocul mai rău iaste. Cătră aceasta un cuvînt a unui stihotvorţ persesc foarte să cuvine, carile dzice: „Omul cu socotiala mai bun iaste decît dobitocul; dobitocul decît dînsul mai bun, dacă nu va grăi drept“ [150*] La aceasta socotială, vedzi Prorocul ce grăiaşte: „Macar de n-aşi fi bărbat, avînd duh, decît să grăiesc minciuna; adecă mai bine mort, decît viu minciunos a fi“ (*Mihea* gl. 2, sh. 11).

STIH

Copilul neînvățat, dobitoc mic crește.
Iară mare făcîndu-să, bou mare să numéște

Căce pediapsa şi învăţătura lipsind, nu numai în copilărie, ce aşéşi şi în bătrînéţe, tot dobitoc să va numi, şi asémenea celor fără socotială să va socoti. Pentru copiii nepedepsiţi şi neînvăţaţi frumoasă pildă ai, că copiii cei ce batgiocuriia pe | Ielisei urşii i-au sfărîmat (caută *A 4*[*-a*] *Împărăție* gl. 2, sh. 23). Aşijderea: „Celor învăţaţi, îngerii strajea lor sint“ (caută *Math.* gl. 18, peste tot şi mai vîrtos sh. 10). |

Vîrsta [a] 4[-a]

A patra vîrstă, sau încă de curînd legată poamă ai vieţii omeneşti, voiniciia iaste, carea ca cum ari fi o poamă ai căriia încă stihiile spre dulceaţă sau spre amărîme nu s-au aşedzat, carea foarte păzită şi nebetejit păzită a fi să cade, ca nu cumva cărăbuşul viind să o încolţască sau paingul cu painjina să o învăluiască, căci în ceva betejindu-să, anevoie în dulciaţa sau în gustul caréle era să fie va vini. Aşé dară, voinicul de toate socotit şi străjuit a fi să cade, că într-acea vîrstă mai mulţi nepriiatini decît într-altă vîrstă are. Întăi, singură vîrsta a tinerételor, carea oarecum can rătăcită sau încă bine neaşedzată iaste. A doa, singele carele într-acea vîrstă mai mult izvoréşte, adecă poftele mai mult să adaogă,

[*] Saadi, *Gulistan*, prefaţa: „Doar prin grai deosebire-i între om şi dobitoc, / dar te-ntrece-acesta dacă adevăr nu spui deloc“ *(trad. rom. cit.)*, p. 22.

care pofte mai multe şi mai iuţi decît a altor vîrste sint; de carile foarte a ne păzi tare Apostolul învaţă: „De tinereştile pofte fugi şi urmadză dreptatea, légea, dragostea şi pacea“ (*Car. 2, Timoth. gl. 2,* sh. 22). Aşijderea Ecclisiastul în tineréţe sama faptelor să ne luăm, învaţă: „Veselésţe-te (dzice), tînărule întru tinereţéle tale, şi în bine să fie inima ta în dzilele tineréţelor tale, şi îmblă în căile inimii tale şi în privala ochilor tăi, | şi să ştii că pentru toate acéstea aduce-te-va Domnul la giudecată“ (gl. 11, sh. 9). Iară precum tinerilor a fi şi în ce chip a îmbla să cade, învaţă Apostolul (caută *Timoth.* [I] gl. 2, sh. 6). Şi nici odănăoară în sfătuirea tineriască nu te rădzima că Rovoam sfatul bătrînilor lepădînd şi a tinerilor alegînd, pomenésţe şi adu-ţi aminte la ce stat au agiuns (cetésţe *Istoriia a 3*[*-a*] *Împărăţie* glav. 12).

Vîrsta [a] 5[-a]

A cincea vîrstă, sau coacerea poamii ai vieţii omeneşti, bărbăţiia iaste, carea ca o poamă la vréme agiunsă şi coaptă iaste şi cîtăva vréme într-acel chip şi într-acel gust rămîne. Aşé dară, omul la vîrsta bărbăţiei agiungînd, în toate dulce, întreg, copt a fi i să cade, nici să să cumva asémenea unor poame, carile pe dinafară arătoasă şi chipeşe să arată, iară muşcînd, amărăciune şi cumplit gust vei afla [151]. Aşijderea, altele întregi şi nebetejite la coaje, iară înlontru cercînd, putredă şi putredzită o vei afla. Adecă în vîrsta bărbăţiei agiungînd, să nu cumva cu trupul bărbat, iară cu sufletul ticălos, sau cu trupul frumos şi sănătos iară cu sufletul grozav şi bolnav să fii.

Şi aceasta socotésţe, că de vréme ce cu trupul vîrtos, tare, bărbat şi vrédnic eşti, cu cît mai | mult cu sufletul mai tare, mai vîrtos, mai bărbat şi mai vrédnic să fii. Şi aceasta să ştii, că cînd eşti mai tare, atuncea şi nepriiatin mai tare îţi va vini, şi împotriva celui vîrtos duşmanul să învîrtoşadză. În vîrsta dară într-aceasta cu lumea, adecă cu Diiavolul, ca un bărbat împotrivă-i stă, şi va fugi de la tine, precum povéstea aceasta s-ari potrivi : „Fii bărbat vîrtos şi bate războiu,

războiul Domnului“ (*A 2* [*-a*] *Împărăție* gl. 10, sh. 12). Cătră aceasta fericitul să mărturiséşte Pavel: „Aşé dau războiu nu ca cum aş lovi aerul, ce trupul mieu curăţăsc şi în slujire îl tocmăsc“ (*Corith., Cartea1* gl. 9, sh. 26, 27). Însă cel deplin şi desăvîrşit bărbat carile iaste? Acela ce Prorocul îl laudă, dzicînd : „Fericit bărbatul carile nu îmblă în sfatul necuraţilor, în scaunul ucigaşilor n-au şedzut, ce în légea Domnului voia lui şi în légea lui să va învăţa dzua şi noaptea“ (*Psalm* l, sh. 1).

Pentru lumeștile a omului de pediapsă tîmplări, carile pentre a vieții aceștiia vîrste să tîmplă [152]

Tîmplările dară pentre ale omului vieţi vîrste, adecă pedepsitoare şi, ca cum s-ari dzice, trupului certătoare şi învăţătoare, acéstea sint.

Întăi dară slăbiciunea, adecă | boala

Pentru aceasta pediapsă aşé să socoteşti, că nu numai pre cei păcătoşi, ce încă şi pre cei drepţi de multe ori a-i chinui să véde. Însă să ştii că pre cei drepţi, ca mai drepţi să-i facă, iară pe cei păcătoşi din nebunie, adecă din păcat, spre căinţă să-i întoarcă. Aceasta dară din prea bogata dumnădzăiască cătră om milă şi dragoste să o cunoşti; că pre cine Dumnădzău iubéşte ciartă-l, dzice Înţeleptul (*Pilde* gl. 3, sh. 12). Şi mai vîrtos: „Bolnăvirea şi boala, munca păcatului iaste“, mărturiséşte *Svinta Scriptură* (caută *Ishod* gl. 15 sh. 26 ; *Levit.* gl. 26, sh. 16 ; *Devteronom* gl. 7, sh. 15 şi gl. 28, sh. 27 ; şi *Împărăţ.* [*a*] *2*[*-a*] gl. 24, sh. 13 şi *Împărăţ, a 4*[*-a*] gl. 5, sh. 27; *Paralipom., Cartea 2* gl. 12, sh. 18; *Ioan* gl. 5, sh. 14 i proci[153]. Pentru aceasta, războlire şi boală tîmplîndu-ţi-se, lui Dumnădzău mulţăméşte şi pentru a păcatelor tale de rană vindecare socotéşte şi caută în *Svintele Scripturi,* căci svinţii a lui Dumnădzău aleşi cum şi în ce féliu suferiia şi cu mulţămită pentru boală ce le viniia, numéle lui Dumnădzău slăviia (ciarcă *Naşterea* gl. 49; *Devteronom* gl. 31 [6]; *Împărăţ, 1* gl. 12; *Împă.* [*a*] *3*[*-a*] gl. 2; *Isaiia* gl. 38, sh. l; *Maccav., Car.1,* gl. 2, sh. 49 i proci).

Aşijderea pentru suferirea şi îndelung răbdarea a svinţilor pentru féliu de féliu de năcazuri | ce le viniia (caută *Naşterea* gl. 12, sh. 14, 15; *Iov* gl. l, sh. 20 şi gl. 2, sh. 9; *Math.* gl. 5, sh. 39; Pavel, *Romani* gl. 5, sh. 3; *Cor., Car. 2* gl. 6, sh. 4; *Solon., Car. 2* gl. l, sh. 4; *Timoth., pos.1* gl. 6, sh. 11 şi 2 gl. 2, sh. l; *Iacov* gl. 5, sh. 7; *Petru pos.1* gl. l, sh. 6, gl. 2, sh. 19 i proci). Însă şi aceasta socotéşte, că cînd cu trupul bolnav vii fi, cu sufletul prea sănătos a fi ţi să cade; că de vor amîndoaă deodată muri, amîndoaă deodată vor peri; şi de-ciia aflare sau însănătoşére nu va mai fi; ce aceasta în minte să-ţi fie, ca cînd bolnav cu trupul, sănătos cu sufletul să fii şi, murind cu trupul, să învii cu sufletul. Şi mai vîrtos că celor vii cu sufletul, trupasca moarte plăcută le iaste, că: „Cinstită-i moartea preacuvioşilor înaintea féţii Domnului“ (*Psalm* 115, sh. 15). Şi: „Nedejdui-să-va dreptul în moartea sa“ (*Înţeleptul* gl. 3, sh. 4).

Aşijderea aceasta socotéşte şi aceasta pildă aminte ia: că cînd cu trupul boleşti, cum ca cu doftori şi cu doftorii liacul boalii şi însănătoşérea trupului a afla sileşti şi nevoieşti, cu cît dară mai vîrtos cu sufletul în boala păcatului (carea cu o mie de părţi decît a trupului mai rea şi mai cumplită iaste) ştiindu-te, şi în patul greşélelor dzăcînd vădzindu-te, cu sufleteştii doftori | şi cu dumnădzăieştile doftorii, spre a lui vindecare şi tămăduire nevoinţe şi osteninţe a pune ţi să cade. Că cînd cu sufletul vii muri, în véci vii muri şi înviiare nu-ţi va mai fi, adeveréşte Prorocul: „Nu să vor scula necuraţii la giudeţ, nici păcătoşii în sfatul drepţilor“ (*Psalm* l, sh. 5), iară: „Drepţii în véci vor trăi şi la Dumnădzău iaste partea lor“ (*Înţelep.* gl. 5, sh. 15).

Tîmplarea a 2[-a: robia]

A doa tîmplare sau pediapsă, robiia sau închisoarea iaste, carea iarăşi a lui Dumnădzău certare sau iubire iaste. Precum a încredinţa de pe izrail[i]tinescul nărod te vei putea, pre carii Dumnădzău iubindu-i, cu aceasta mai ades îi certa; mai pre urmă, cum a creştinilor împărăţie să véde, carii mult să mărisă şi sus să înălţasă, pentru a cărora mîndrie suppusu-i-au

supt giug, şi ca pre boul ce trage în plug i-au îngreuiat, şi aceasta pentru a creştinescului nărod dragoste au făcut; că vederat iaste că pre cine iubéşte, Dumnădzău îl pedepséşte şi mijloce ca acéstea pentru a păcatului iertare îi arată. Că mai vîrtos creştinului nu împărat, ce rob a fi să cade, ca aicea rob fiind, în viitorii véci împărat să fie. Pentru aceasta, rob şi închis cu trupul fiind, să nu cumva şi cu sufletul închis şi robit să fii; că trupul în robiia omeniască fiind, iertare şi scăpare are, iară sufletul | în diavoliasca robie rămîind, scăpare şi iertare n-are (însă după ce de trup să va despărţi). Acéstea dară lumeşti închisori şi robii, celor vécinice fiitoare pilde şi învăţături îi sînt, că de vréme ce tu această lumască de robie şi de închisoare pediapsă a sufferi nu poţi, dară cea diavoliască robie şi a iadului închisoare cum vei putea răbda ? Şi de vréme ce acéstea gréle şi nesuferite sînt, cu cît mai vîrtos acélea nici cum de suferit, şi ale lor greimi nici cum de purtat vor fi! (Împotrivă.) Că pre cît celor drepţi mai mult şi nesămăluit binele, slava şi împărăţiia, pre atîta celor păcătoşi răul, ocara, robiia va fi.

STIHURI ÎMPOTRIVĂ

Fi-va munca nencetată,
Căci la iad nu va fi platā [154].
Pentru tine ce vei dzice,
Oame drépte? Tot ferice.

Tîmplarea a 3[-a], sărăcia

A triia dară a vieţii de pediapsă tîmplare sărăciia iaste, carea mijlocitoare a celor doaă mai sus pomenite pedépse iaste, cu carea Dumnădzău milostivul inimile şi credinţa nu numai a celor păcătoşi, ce mai vîrtos a celor şie aleşi drepţi ispitéşte, precum pildă şi tipos de la dreptul şi credinciosul Iov a lua vii putea, precum la istoriia lui arată. Carile pre mîna nepriiatinului său, Diavolului, spre ispitire Dumnădzău dîndu-l, şi Dia|volul precum a-i strica ceva şi din credinţă a-l mişca

să gîndiia, numai el — o, de trei ori fericitul! — cu cît îi scădea avuţiia, pre atîta îi adăogea credinţa, şi pre cît îi sărăciia trupul, pre atîta i să îmbogăţiia sufletul; carile cîte pedépse şi în avuţie, şi în trup de la nepriiatinul rodului omenesc, Diavolul, au luat, toate cu dragoste li-au suferit şi cu omilinţă li-au priimit şi-n toate lui Dumnădzău mulţămiia dzicînd: „Gol am ieşit din pîntecele maicii méle, gol mă voiu întoarce acolo. Domnul au dat, Domnul au luat, precum Domnului au plăcut, aşé s-au făcut. Fie numéle Domnului binecuvîntat!“ (*Iov* gl. l, sh. 21).

Aşé dară, tu răbdătoriu şi suferitoriu dumnădzăieştilor ispite să fii, căci Dumnădzău în cuptoriul sărăciei trupul fierbîndu-ţi, sufletul îţi lămuréşte şi de imăciunile carile are îl curăţéşte, că dzice Domnul: „Răscoptu-ti-am şi alesu-ti-am în cuptoriul sărăciei“ (*Isaiia* gl. 48, sh. 10).

Aşijderea, după cea cu dragoste răbdare şi cătră Dumnădzău negrăind cuvînt de blăstămare, precum aceluiaşi Iov pierdutele avuţii îndoite, aşé ţie înduplecate le va da.

Asijderea aceasta socotéşte cît de urît şi de sărac lucru a trupului sărăcie să fie, cu cît | dară mai mult a sufletului mişelie va fi ? Şi de vréme ce cu trupul sărac, cu sufletul bogat să fii ţi să cade, şi de vréme ce cu trupul avut şi bogat a fi pofteşti, cu cît mai vîrtos a sufletului bogăţie şi avuţie a cerca, şi aflîndu-o, a o apuca şi nicicum a o mai lăsa ţi să cade? Şi încă socotéşte că din bogăţie mare în lume cum spre sărăcie a cădea îţi vine tîmplare şi cum pentru aceasta a nu ţi să tîmpla sileşti, aşé dară, cu sufletul din credinţă tare, nicecum ceva a scădea să te laşi. Şi de vréme ce trupul a-ţi îmbogăţi şi cu bani şi moi haine a-l îmbrăca şi pîntecele totdeauna a-l sătura, cu cît mai vîrtos sufletul cu haina dreptăţii a-l îmbrăca şi de tot dumnădzăiescul cuvînt a-l sătura ţi să cuvine? Căci „partea aceasta mai mare preţ are“, dzice stihotvorţul*.

* Cp. *Nam praetium pars haec corpore maius habet.* A. Wissowatii *Stimuli uirtutum,* l *(Divanul* III, 1).

Vîrsta a 6 [-a]

A şésea vîrstă, sau începerea lîngedzirii poamii, a vieţii omeneşti căruntéţea iaste, carea ca o poamă cînd şi de o parte şi de altă a să ovili şi a putredzi începînd, din dzi în dzi încă spre mai putregiune mérge. Aşé dară, omeniasca viaţă dacă în vîrvul şi în stepăna cea mai sus agiungînd, într-altă parte loc sau cărare a să abate şi în laturi a să da a afla nu poate; ce numai spre scădére purcégînd, la ţénchiul de la carile au purces iaste să să întoarcă, adecă | din ţărnă ieşind, spre ţărnă purcéde şi din locul din carile s-au luat, iarăşi acolo iaste să să puie.

Aşé dară, o, priiatinule, ce gîndeşti? Şi ce, întrebînd, alergi? Iată, înainte vestitorii ţ-au vinit. Iată, solii ţ-au sosit! Iată, perii albi în cap şi în barbă ţ-au răssărit. Iată, genunchile slăbind, spre pămînt a să închina au început. Iată că mijlocul lui spre slăbiciune s-au prefăcut. Iată că din doi ochi, patru îţi trebuiesc. Iată că toate a trupului organe te părăsesc. Iată că céle patru stihii cine de sine în ades să sfădesc! Iată că spre împăcarea şi aşedzarea lor mijloc şi mijlocire nu ţi s-au dat!

Pentru acéstea dară, de pănă acmu de moarte aminte nu ţ-ai adus şi de a trupului şi a lumii pofte nu ti-ai părăsit, părăséşte, şi adu-ţi aminte acmu; căci mai denaintele trecute vîrste de te spre lumeştile nebunii întărta, iară aceasta, a aceloraşi nebunii, urîciuni începe a-ţi arăta. Pentru aceasta dară început-ai cu a trupului putére a scădea? Începe cu a sufletului vîrtute a adaoge. Început-ai cu trupul a îmbătrîni? Începe cu sufletul a întineri. Slăbéşte-ţi trupul? Întăriască-ţi-să sufletul. Şi de vréme ce despre partea trupului te înstreinedzi, nu iaste cu ruşine şi despre partea sufletului strein a fi? Şi vedzi că trupul va să-ţi moară, | căci şi sufletul îţi laşi să piară? Şi de vréme ce dintr-această lume te izgoneşti, căci cea viitoare să nu agoniseşti? Şi dacă de acéstea moşii şi avuţii te părăseşti, căci aiurea casă şi comoară, şedzind, nu-ţi găteşti? Iată, şi nu mult acéia ce n-ai cunoscut vii cunoaşte, şi folos n-ai. Şi acéia ce n-ai priceput vii pricépe şi dobîndă n-ai.

Aşé dară, vîrsta aceasta a o cunoaşte ţi să cade, ca cum o poamă, adecă un măr sau o pară, dacă într-un loc a putredzi o vedzi, precum încă nu multe dzile şi de tot putredă şi de lepădat, iară nu de mîncat, că o vei vedea ştiut iaste. Pentru aceasta precum mai vîrtos începi a îmbătrîni, cu atîta mai vîrtos începe sufletul a-ţi griji şi cu bune fapte a-l întineri.

Vîrsta a 7 [-a]

A şéptea vîrstă, sau de tot putregiunea poamii vieţii omeneşti, bătrînéţea iaste. Agiuns-ai dară la bătrîneţe? Agiuns-ai la moarte! Şi macar că într-alte mai tinere vîrste moartea neştiută, iară în vîrstă, într-aceasta, prea ştiută ca denaintea ochilor îţi iaste. Şi precum poama de tot şi peste tot putredzind, de-ciia numai de lepădat iaste, aşé vîrstă agiunsă la bătrînéţe, de-ciia fără alt liac numai de murit iaste. Şi aceasta să ştii că cînd liac şi tămăduire trupului nu-i, atuncea | vindecare şi lecuire sufletului iaste. Cu ce? Cu părăsirea răutăţilor şi cu ferirea bunătăţilor. Atuncea adevărat trupul îmbătrînind, sufletul întineréşte, şi aceasta a dzice vii putea: „Înnoi-să-vor ca a vulturului tineréţele méle“ (*Psalm* 102, sh. 5). Acmu dară în minte să-ţi fie „că moartea nu va zăbăvi“ (*Eclisias*[*ticul*] gl. 14, sh. 12) şi dzilele vieţii noastre ce să fie socotéşte, că oricarile cît de mult au trăit, aceluia annii prea puţini i-au părut, precum dzice: „Diminiaţa ca iarba să triacă; diminiaţă să înfloriască şi să triacă, sara să cadă şi să să usuce“ (*Psalm* 89, sh. [5–] 6). Şi macar că între omeneştii ochi multă vréme şi mulţi ani 80 sau 100 să văd, însă acéia ce în dumnădzăiasca privală iaste, acéia cunoaşte. Că pentru puţini cu réle fapte, mulţi pierdzi, mărturiséşte: „Că o mie de ani înaintea ochilor tăi, Doamne, ca dzua de ieri ci-au trecut“ (*Psalm* 89, sh. 4).

Pentru aceasta, dară, a lumii aceştiia desfătări şi curund trecătoare poftiri, de vréme ce precum vreo temelie şi în ceva vreo tărie a nu avea cunoşti (iară de nu cunoşti, aşé să cunoşti) – lasă-le, fugi şi de dînsele părăséşte-te, precum dzice: „Cine îm va da péne ca a porumbului şi voiu zbura şi voiu odihni“ (*Psalm* 54, sh. 7). Şi sai prin munţi ca pasirile,

„căci păcătoşii întin | seră arcul“ (*Psalm* 10, sh. 1 [=2]). Bine dară şi pre amăruntul a tuturor lucrurilor mărime şi a toată lumea lărgime sama le ia. Adevărat dară că, după omeniasca socotială, oarece mare şi lumea aceasta, oarece largă a fi să pare; însă pentru a lumii aceştiia în dumnădzăiasca privală cîtinţe, frumos arată Avgustin: „Mai mică iaste (dzice) toată lumea în privirea lui Dumnădzău, decît picătura înaintea mării“. Aşé dară, toată lumea, în a înţeleptului, adecă în a sufletului lui Dumnădzău următoriu socotială iaste! Pentru aceasta, dară, de vréme ce a sufletului cea mai mare parte iaste, a lui socotială trebuie a să adeveri, şi precum el socotéşte, aşé să fie socotit. Şi de vréme ce el iaste cel vécinic, iară trupul cel vrémelnic, el trebuie grijit, ferit şi socotit. El trebuie tînăr şi sănătos a fi păzit. Pentru a lui dară odihnire, trupul ca o slugă a osteni şi a să pedepsi să cade, precum stihotvorţul frumos cîntă: „Că să fii sănătos cu sufletul, fier vii răbda şi foc“*. Adecă trupul vii căzni, sufletul vii netedzi; trupul vii osteni, sufletul vii odihni; trupul vii pierde şi-l vii prăpădi, sufletul vii afla şi-l vii agonisi, adecă a lumii aceştiia împărăţie vii lepăda şi în a slavii ceii vécinice te vii apuca. Aceasta dară cu ce? Cu părăsirea | de la rău şi cu facerea de bine. Aceasta cînd ? Cînd frica lui Dumnădzău în inima ta va sălăşlui, precum dzice: „Prin frica lui Dumnădzău să abate tot de la rău“ (*Pilde* gl. 8, sh. 13). Aceasta unde? În lume, într-aceasta, şi în viaţă, într-aceasta, şi în scurta vréme, într-aceasta. Abătîndu-te dară de la rău, curăţiia urmadză, carea mare şi multă putére şi biruire poartă, mărturiséşte Apostolul: „Curăţiia spre toate poate“ (*Timoth., Car.1* gl. 4, sh. 7 [=8]).

Sfîrşitu-ţ-ai dară vîrstele şi, cu dînsele împreună, viaţa. După acéstea dară vinitu-ţ-au vrémea, sositu-ţ-au ceasul şi mai mult a păşi ţi s-au scurtat pasul[155]; fii gata şi nu te mîhni, nici te întrista, căci aceasta Dumnădzău milostivul spre binele şi spre folosul tău o face şi casa sufletului acea învechită, putredzită şi răzsipită, a o zidi, a o întări şi a o înnoi va. Şi

* Cp. *Vt corpus redimas, ferrum patieris et ignes,* A. Wissowatii *Stimuli uirtutum* 25 *(Divanul* III, 25).

aceasta dzice: „Vino, şi eu selaşuri, slavă, cinste îţi voi da carea în casa ta cea mai denainte nici ai vădzut, nici ai audzit, carile pe tine pănă a nu te plăzmui ţie ţi li-am gătit“. Aşé dară, tu, o, putredule trup, carile ca o putredă poamă eşti (pănă nu va putredzi dară poama şi nu-i va în pămînt cădea sămînţa, au putea-va răzsări alta şi din putredă întriagă să să facă? Şi de a doa oară de iznoavă să să prefacă? Ba! | Ce aceasta trebuie să să răzsădiască, ca pre urmă alta să răzsaie şi să odrăslind criască). Aşé dară, a tot trupul a muri, a putredzi trebuie, ca iarăşi la a doa a Domnului Hristos în slavă şi în putére vinire a înviia şi a să scula să poată. Atuncea dară cărţile vieţii să vor deşchide, scaunile să vor pune, divanul să va întinde; atuncea tot trupul în ivală şi toată carnea în privală va vini; acolo loc de ascuns sau ceva undeva de suppus [156] nu iaste. Atuncea dreptul, vécinicul şi al niamurilor împărat, niamurile, vécii în dreptate va giudeca, carile fietecui după ale sale va răsplăti fapte. Pentru a morţilor înviiare şi pentru a cărnii, adecă a trupului, spre slavă mutare[157], *Svintele* mărturisesc *Scripturi* (caută *Cartea 4, Ezdra* gl. 2, sh. 16; *Iov* gl. 14, sh. 13; gl. 19, sh. 26; *Isaiia* gl. 26, sh. 19; *Iezec.* gl. 37, sh. 1,9; şi din svîntul *Nou Testament,* ciarcă: *Math.* gl. 22, sh. 23, 31; *Luca* gl. 20, sh. 35; *Ioan* gl. *5,* sh. 21, | 28; *Fapte* gl. 24, sh. 15; *Corin. Car. 1* gl. 15; *Colasan.* gl. 3, sh. 4; *Apocal.* gl. 20, [12]). Iară pentru a Domnului nostru Isus Hristos driaptă şi nefăţarnică carea în dzilele de apoi va să fie giudecată, caută din *Vechiul Testament: 1* [*-a*] *Împărăţie* gl. 2, sh. 10; *Psalm* 55[=95] sh. 13, *Isaiia* gl. 2, sh. 10, 19 şi gl. 13, sh. 4, 6; *Ierem.* gl. 30, sh. 23; *Daniil* gl. 7, sh. 9; iară din *Noul Testament* citéşte: *Math.* gl. 12, sh. 36; gl. 13, sh. 41, 49; *Mar.* gl. 13, sh. 26, 27; *Luca gl* 17, sh. 24, 30; *Romani* gl. 2, sh. 5, 16; *Evrei* gl. 9, sh. 28 [=27]; *Petru Car. 2* gl. 3, sh. 1[=10]; *Apocal.* gl. l, sh. 7 i proci[158].

Păn-aicea di-nceput ale lumii şi a lucrurilor ei răutăţi, neaşedzări şi mincinoase nestări şi mutări arătaiu. Aşijderea a înţeleptului mainte grăite şi a lumii arătate cuvinte, precum adevărate şi negreşite a fi mărturii şi de credinţă şi prea-

credincioase mărturii aduşi; la carii minciună nu să află şi de la sine grăire nu să găsêşte, ce acéia ce Svintul Duh au aflat, acéia au răssuflat şi cu ce dumnădzăiescul Duh i-au întărit, acéia au grăit, şi spre ce li-au poruncit, acéia au slujit; nici de la sine altăceva mai mult sau mai de-asupra au grăit sau au făcut.

Acestora dară mărturii aducere pricină au fost acel al Lumii cuvînt, carile în *Cartea 1,* gl. 68, cătră Înţeleptul au dzis: că nu 2, ce un martur îi cére arătîndu-să precum graiurile şi dzisele ei să fie adevărate, iară a Înţeleptului să fie basne. Iată dară că Înţeleptul, adîncele şi nenumăratele ale *Svintelor Scripturi* vistére cercînd şi marturi şi mărturii ca acéstea aflînd, spre a ei de minciuni grăiri dovadă i-au adus şi adevărat dară că după a sa nevoinţă o au suppus. |

Însă cîtă pîră şi gîlceavă Lumea cu Înţeleptul, adecă Trupul cu Sufletul au făcut! Şi cîte năcazuri şi dodeiale despre minciunoasele ale lumii blojirituri au tras! Iarăşi Înţeleptul, ca un întreg înţelept şi deplin cunoscătoriu acela al svintului şi fericitului şi Domnului alesului vas, a lui Pavel cuvînt, carile *Cătră Corin., Cartea 1* (gl. 14, sh. 33) au pomenit şi aminte i-au vinit unde dzice: „Nu iaste al vrăjbii Dumnădzău, cel al păcii". Şi iarăşi pre Lume, adecă Sufletul pe Trup, spre pace şi spre învoire îl trage, ca între dînşii pace fiind, amîndoi dumnădzăieştile porunci să urmédză. Şi cu aceasta în toate, tuturor pace şi iarăşi dzic pace să fie.

Ce vii dzice de tine dară, o, pace ? Că fericită eşti ? Ce veţi dzice de voi, o, împăcătorilor ? Că bună parte luaţi şi minunat titul asupră îmbrăcaţi, căci fiii lui Dumnădzău vă chemaţi? Singur Domnul mărturisêşte: „Fericiţi de pace făcătorii, căci acéia fiii lui Dumnădzău să vor chema!" (*Math.* glav. 5, stih 10).

Pacea dară în trei chipuri şi în trei locuri să face.

Chipul întăi şi locul întăi iaste: singur omul în sine, trupul cu sufletul singur cu sine a-şi împăca.

Chipul al doilea iaste: între fraţi şi între vecini cu | pace şi cu învoinţe a petréce. Aceasta dară pace vremélnnică,

adecă a lumii aceştiia să chiamă, pentru care Apostolul învaţă: „Ca cu toţi oamenii pace să avem“ (*Romani* glav. 12, sh. 40[=18]).

Chipul al treilea şi locul al treilea al păcii iaste: ca omul cu Dumnădzău pace şi învoinţă să aibă, carea pace vécinică adecă şi ceriască să chiamă, carea cu a credinţii şi cu al botedzului testament între om şi între Dumnădzău să liagă [159]; carea foarte de cercat şi, aflîndu-o, de păzit iaste, ca nu cumva cu Dumnădzău pacea stricînd, noaă să ne stricăm. Că robul cu împăratul a să învrăjbi anevoie iaste, căci drept iaste (dzice): „Suppus a fi lui Dumnădzău şi cel muritoriu nu împotrivă a fi lui Dumnădzău a să socoti“ (*Antiohos Nobilis*[160], caută *Maccavei, Cartea 1* gl. 9, sh. 12). Şi de vréme ce între fraţi, între priiatini, între creştini, macar şi între păgîni pacea lăudată şi fericită iaste, cu cît dară între Dumnădzău şi între rodul omenesc pacea mai fericită va fi? Că cu multul decît a oamenilor mai cinstită şi mai folositoare iaste. A oamenilor dară pacea vreménnică fiind, vreménnicilor foloséşte, iară a lui Dumnădzău, vécinică fiind, în céle|vécinice foloséşte. Căci el nu ca lumea, ce ca un Dumnădzău ne dă noaă pace, precum singur mărturiséşte: „Pace las voaă, pacea mea dau voaă; nice precum lumea dă voaă, eu dau voaă“ (*Ioan* gl. 14, sh. 27). Aceasta dară pacea cea dumnădzăiască iaste, carea Isaiia mai denainte au cunoscut: „Înmulţi-să-va împărăţiia lui şi păcii lui nu va fi sfîrşit“ (gl. 9, sh. 7). Într-acéia pace dară, stricăciune, răscoală sau alt sămn, de neaşedzare nu va fi, nici alt învrăjbitoriu să va ivi, precum dzice prorocul: „Nu va rădica niam asupra niamului sabie, nice să va face de-ciia războiu“ (*Isaiia* gl. 2, sh. 4). Şi Ioan mărturiséşte: „Şi va şterge Dumnădzău toată lacrăma de la ochiul lor şi de-ciia moarte nu va fi, nici plîngere, nici vaiet, nici durére va fi de-ciia“ (*Apocal.* gl. 21, sh. 4).

Aceasta pace, Dumnădzău părintele, prin trimisul spre a norodului omenesc mîntuire, unul născutul său fiiu, credzitorilor lui au dat. Pre acesta unul născut al părintelui, din preacurata fecioară Mariia şi din Duhul Svint, îngerii năs-

cîndu-să vădzindu-1, cu păstorii împreună cînta: „Slava celui dintru nalturi, Dumnădzău, şi pre pămînt pace, întru oameni bună voie“ (*Luca* glava 2, sh. 14). |

Pentru a cestor în trei féliuri şi în trei locuri de pace legătură chipuri puţinteluşe în osteninţă zăbavă făcînd, puţinteluş, iarăşi dzic, înainte a ceti şi a ispiti sirguiaşte. Adecă în Cartea a triia, carea pentru acéste mai sus pomenite păci, şéptedzeci şi şépte de ponturi cuprind, din carile multe şi trupului şi sufletului, în lume, într-aceasta şi în cea fiitoare, precum a-ţi folosi cunoscut şi priceput iaste; nici în giumătatea alergării, ce acel desăvîrşit al curgerii ţénchiu neoprit alergînd, a agiunge siléşte.

CONEŢUL CĂRŢII A DOA

PENTRU A PREAFERICITII ÎNTRE LUME ŞI ÎNTRE ÎNŢELEPT, SAU ÎNTRE TRUP ŞI ÎNTRE SUFLET PĂCI ŞI PENTRU VREMÉNNICA ŞI VÉCINICA PACE LEGĂMÎNT ŞI AŞEDZARE. AŞIJDEREA PENTRU A TRECĂTOARII ŞI FIITOARII LUMI BUNA CHIVERNISALĂ

CARTEA A TRIIA

PONTURI 77

De vréme ce în lume, într-aceasta, omul născîndu-să şi trecătoarelor acestora obştindu-să iaste, aceasta iaste vitejiia, aceasta iaste vredniciia, ca prin amestecăturile şi neaşedzările vremii aceştiia cum între lumeşti, aşé între cereşti, cum între suflet, aşé între trup, cum între oameni, aşé între Dumnădzău împăcat şi în linişte sufletescului liman aciuat să fie; şi de vréme ce nepriiatenul omenescului niam, Diiavolul, mai vîrtos între trup şi între suflet gîlciavă, neprietenire şi neînvoire a fi pururea a îndemna şi a învita obiciuit iaste, spre a cestuia vrăjmaş nepriiatin biruire şi a tuturor gîlcévilor şi nepăciuirilor grabnică stîmpărare, şi precum a vreménnicilor, aşé a vécinicilor bună | alcătuire şi aşedzare, cu acéste înainte însămnate ponturi bine a-ţi agonisi şi frumos a te chivernisi vii putea [161].

PREDOSLOVIE PENTRU LEGĂTURA PREAFERICITII PĂCI

Ca bine, fericéşte şi cu odihnă al vieţii cust precum să fie omului de poftit şi de cercat, iară cel rău şi blăstămat precum să fie de scărăndivit şi de lepădat, fietecine carile adevărat om iaste, adecă carile cu întriagă minte că să slujéşte iaste

vrédnic a să chema, pre lesne-i iaste a cunoaşte şi a mărturisi. Că nu rău şi fără socotială, ce bine şi cinsteş iaste de vieţuit, ca fericit să vieţuiască. Şi mai mulţi, carii nu de tot sint domoliţi, adecă deprinşi cu ispitirea, ce nu numai aceia, ce fietecine (cîţi cătră aceasta de a-tocma sint)[162] năravurile réle şi păcatele a le dezbrăca şi a le scutura, iară bunătăţile a le agonisi şi a le îmbrăca ari vrea şi ari pofti. Cătră aceasta dară, întăi îndemnătoarele şi împingătoarele pricini trebuie a şti, carile precum cătră bunătăţi îl îndiamnă şi îl înviteadză, iară de la răutăţi îl opresc şi îl înfrîniadză. Şi încă mijloacele şi tocmélele a cunoaşte i să cade, carile spre a ceştii buni nevoinţă agiutînd, ca şi spre a | lor deplin facere a urma să poată. Cu acel săvîrşit dară şi eu încă de demult unele ca acéstea gîndisem, şi de prin multe locuri cîte una, cîte una culesésem. Acmu întru aceasta ce mă aflu vîrstă[163], iarăşi acélea gîndind, cu slove a însămna vruiu. Că precum folositoare să fie cunoscut iaste încă şi pentru céle fiitoare, am pus socotială, căce acéstea pre suflet a-l înformui, a-l întări, a-l povăţui şi la céle drépte şi cinsteşe a urma, munţii şesuri şi hîrtopile cîmpuri îi face şi ascuţite simcéle a-i suppune pot, dintru carile macar de nu şi toate, ce iarăşi macar unele că şi acélea în multe féliuri pre cei din multe féliuri a-i clăti şi a-i urni pot.

Neştiinţa şi necunoştinţa a lucrurilor, carile pre lesne sint a să cunoaşte, sau nesămăluirea şi oamenilor negîndirea a multe răutăţi pricină iaste, adecă în părăsirile bunătăţilor şi în agonisirea răutăţilor sau a păcatelor. Cade-să dară înainte vreo ştiinţă a purcéde, ca de-ciia a ascunsului inimii ştiinţă să nu lipsască. Neştiinţa dară mai vîrtos încă să află în ceia carii multe a şti şi a multe lucruri cunoscători şi pricepători a fi li să pare; şi mai mulţi (căci adevărat şi precum să cade) n-au cunoscut nice singuri pre sine, | nice lumea, nice célea ce sint în lume, nici pre Dumnădzău, nici voia lui, nice bunătatea şi răutatea, nici a acestora sfîrşitul, nici ieşitul, nici pre a lor acea hirişe fericire. Pentru aceasta mai vîrtos de strigat iaste: „O, oarbele a oamenilor minţi, o, săracele de

lumină!“ * De vréme dară ce pentru oameni dzic, nici eu pre mine mă feresc [164], căci şi eu unul din cei mulţi precum să fiu cunosc; ce precum au dzis oarecine: „Ce-i adevărat şi să cade nevoiesc şi întreb şi tot într-aceasta sint“ **. Aşé dară, şi pre alalţi de aproape ai miei, într-acesta chip a-i face vrére-aşi.

PENTRU LEGĂTURA PĂCII

Pontul I

1. Cunoaşte-te pre tine

Întăiaşi dată dară, la cuprinderea bunătăţilor trebuie înţelepciune, adecă avérea minţii, pentru lucrurile carile sint adevărat de cunoscut şi drept a să giudeca, adecă sama a li să lua sint vrédnice. Şi dintăi, căci omul şie mare vecin şi de aproape îşi iaste [165], singur pre sine a cunoaşte i să cade. Precum odănăoară unul din cei şépte ai grecilor înţelepţi dzicea, Thalis filosoful: „Cunoaşte-te pre tine“ [166] ***. Căce fietece, celor cunoscători cu fapta, lesne să véde. Însă adevărat, aşijderea, celor necunoscători, cu nevoie iaste. „Aceasta dară a fără isprăvii şi a nesocotinţii | lor pricină iaste“, precum a scris Lactanţius (cartea l, gl. 1) [167] ****. Cătră aceasta dară omul pre sine cunoscîndu-să, cunoştinţa nu numai a celui pre dinafară om, carea iaste a trupului, ce a şi a celui pre dinlontru om, carea iaste a sufletului, şi célea ce stăruiesc spre a sufletului cuprindere, „căce partea aceasta mai mare preţ decît trupul are“ *****. Iată dară că de cunoscut „ce sintem şi ce a vieţui ne naştem, care orînduială ni să dă, Dumnădzău ce ţ-au poruncit să fii şi cu care parte în lucrul omenesc eşti aşedzat, învaţă“ ******.

---

* Lucretii, *De rerum natura,* II, 14.
** Horatii, *Epist.* I, 1, 11.
*** Diog. Laert. I, 40.
**** Lactantii, *Diuinarum institutionum* lib. I: *De falsa religione,* 1.
***** Cp. A. Wissowatii *Pietatis sectandae rationes,* în *Stimuli uirtutum,* p. 161.
****** Persi, *Satira* III, 67—68; 71—73.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΗΣ ΕΙΡΗ-
ΝΗΣ ΑΝΑΜΕΣΟΝ ΤΟΥ

ΚΑΡΤΑ. Α΄ΤΡΙΑ.

Divanul, Iaşi, 1698,
f 100: Începutul cărţii a III-a
(traducerea din Andrea
Wissowatius)

Omului, precum de vrednicie, aşé de nevrédniciia firii sale, de gîndit şi de socotit iaste. Vredniciia, adecă cu carea omul pre alalte peminteşti pre toate întréce, mai vîrtos că duh sămăluitoriu are [168], adecă are minte adevăratele a înţelége şi bunele a vrea plin de toată slobodzeniia, ceresc oarece şi dumnădzăiesc, ca cu acéstea podoabe şi dzéstre omul spre buna vieţuire să să slujască, iară nu spre rău să să slujască; nice pre dînsele cu blăstămăţiia, nevrednicéşte să le strice şi să le scîrnăvască, ce totdiauna de acea dumnădzăiască parte oarece vrédnic să facă ca nu, om fiind, viiaţă nu a omului, ce a dobitocului să poarte. Căci şi *Svintele Scripturi* pre oamenii carii nu cu tocmală omenească vieţu | iesc, porcilor, cîinilor, lupilor şi altor jigănii îi asamănă. De ruşine iaste să ne fie cînd, oameni fiind, dobitoacelor să ne asămănăm, ca nu cumva să ni să dzică: „Au nu vă cunoaşteţi înşivă pre voi?“ *(Cor., Car. 2* gl. 13, sh. 5). Dintr-altă parte, omului a sa nenehărnicie şi prostime de socotit îi iaste. Adecă că omul departe stă de Dumnădzău, nu numai cu locul lăcuinţii, ce şi vîrtoşala firii; căci plăzmuirea (şi încă decît îngerii mai gios) din ţărnă şi dintr-a pămîntului lut făcut trup purtînd, macar că cu duh de la Dumnădzău însufleţat, numai muritoriu slab şi cu multe lipse şi mişelii împregiurat şi suppus iaste. Deci dară, să nu să mai de-a firea decît iaste socotească şi cu deşartă mîndrie înflîndu-să să să mîndriască, ce numai cît de deşert şi mişel lucru să fie, omul să cunoască[169] (însă pănă cînd asupra celor omeneşti va fi sprejenit). Acesta dară, adecă omul, preaputérnic va fi cînd cu înţelepciunea neagiunsele lui va plini, şi aceasta pururea socotind să gîndiască: „om sint, şi nu Dumnădzău“[*]; şi iarăşi: „om sint, iară nu dobitoc“[170]. Pentru căce pre om, partea lui cea mai rea, adecă carnea, cătră céle peminteşti şi cătră păcate îl trage, şi războindu-să cu războiul cel dinlontru, adecă | cu duhul cel sămăluitoriu, precum şi cei suppuşi obiciuiţi sint asupra stăpînilor săi vecleniri şi rocoşeniri a face. Pentru aceasta, cu mare pază, bună straje de nevoinţă a pune să cade, ca

[*] Cp. Thomas a Kempis, *Imitatio Christi* III, LVII, 3.

pre suppuşi şi pre cei ce suppuşi a fi să cade, ca să fie diasuppra şi să biruiască să nu laşi; nice pre tine de la aceştia ca de la nişte vrăjmaşi şi neînfrînaţi cai, spre rélele necuviniri şi grozăvii a te răpi să te laşi. Socotiala driaptă şi întriagă pre greşitoarea poftă să o stăpîniască[171], ca nu singur pre tine, pănă nu vei fi bun sau pănă nu te vei face bun, să te iubeşti; căce altăceva, fără numai binele, a iubi nu să cuvine. Pre însămnarea dară a ceii de obşte omeniască fire încă şi agonisitele sale obicéie şi adétiuri pre amănuntul cercetînd, fietecine a cunoaşte trebuie. Căci unul iaste dat spre veselie, altul spre întristare şi mîhniciune, altul spre îndrăznire, altul spre frică, altul spre vrăjmăşie, altul spre milostivire, altul spre ruşine, altul spre zavistie, altul spre mînie, altul la curvie şi la alte pofte réle, altul la iubire de argint, altul spre scîrnava mîndrie i proci. „Pre a sa, dară, fietecine, minte să cunoască şi ascuţit şi a bunelor şi a rélelor sale giudeţ să să aréte“, precum au scris Ţiţeron, 1 [-a] cartea a *Facerii*[172]. Şi |aicea dzice aceasta:* „Sfătuiaşte-te pre tine: dzi ţie, cine să fii?“

Pentru aceasta, cunoscîndu-te la ce păcat să fii mai aproape, aceluia putérniceşte împotrivă să-i stai, şi cu acest dinlontru nepriiatin, carile cu tine ades războiu a bate obicinuit iaste [173], ades că-ţi iaste cu dînsul a te bate să gîndeşti şi cum şi în ce féliu îţi iaste a te lovi, în minte să-ţi fie.

2. Cunoaşte pre Dumnădzău

Dintru a sa cunoştinţă, omul de la spiţa cea de gios mai sus a să sui trebuie, adecă la a lui Dumnădzău cunoştinţă, deşi dară Dumnădzău cu omeniasca socoteală nu să cuprinde, precum şi sufletul omului. Pentru carea necuraţii să ciartă, căci pe dînsul a fi îl tăgăduiesc[174]. Numai adevărat a fi prin alte socotéle să ispitiască, mai vîrtos de la a lumii părţi, şi nu numai de la céle mai mari, ce şi de la céle mai mici şi de la singure a omului mădulări, la adevărate sfîrşituri şi slujiri, cu tocmală orînduite, carile, acestui lucru prea bine orînduit, pre un meşter orînduitoriu cu înţelepciune şi cu

* Cp. Eroare, deoarece pasajul din Cicero este cel precedent.

putere preaînaltă a fi arată [175]. Acesta dară iaste Dumnădzău! (caută *Psalm* 19; *Romani* gl. l, *Înţelepciune* gl. 13). Care Dumnădzău substare duhnicească şi preadesăvîrşit iaste, şi pentru aceasta iaste vécinic, fără de început, din singur de sine, nu de la altul | trăind; de-ciia singuratec numai, atotputérnic, atîta cît ori fiece ari vrea, desăvîrşit a face poate; atotştiutoriu, aşé cît nemică orice s-au făcut, orice iaste să să facă decît macar pre ascuns nu să ascunde; de tot bun, carile de bunătate să bucură şi răutatea uréşte; preasvint, preadrept, carile fietecui după faptele lui răsplătéşte: bunilor, cereştile bunătăţi, iară răilor, muncile împărţind. Acesta, ca soarele (numai nevădzut) vieţuind, înţelegînd şi cu slobodă voie biruind, în ceriu petrecînd, prin radzele Duhului său de la dînsul trimis [176], fieteunde chiverniséşte şi tocméşte. Acesta, a lume ca aceasta, a părţilor ei şi a lăcuitorilor ziditoriu iaste. Pentru aceasta dară, Dumnădzăul şi îndreptătoriul cel prea de sus, de la zidirile sale céle cu înţelégere cuprinse, cu cuvioasă şi prea mare cinste, cu slujbă şi cu ascultare, ca de la neşte datornici, a să cinsti şi a să slăvi să cade, pre carele Epicuros (deşi zidirea şi mai denainte cunoaştere, adecă proniia, necurăţéşte tăgăduia) pentru înălţimea firii aceiia de cinstit o au socotit[177*].

Preabuna dară a lui Dumnădzău cinste şi ascultare iaste: „Poruncile lui a urma şi, cît în putinţa omului ar fi, după dînsul a îmbla“ *(Efes.* gl. 5, sh. 1). | De însămnat iaste dară întru a lui Dumnădzău cunoştinţă, nu pre atîta a firii sale, a fiinţii ceii ascunse, pre cît mai vîrtos a voii sale ceii de la dînsul descoperită, cu cunoştinţa a cuprinde. Adecă, ca să ştie omul ce poftéşte Dumnădzău de la dînsul şi cum în dumnădzăieştile porunci – mai cu de-adins prin Isus Hristos, fiiul lui Dumnădzău, unul născut – date să îmble. Şi iarăşi, ce va cu oamenii să facă? Adecă celor ce ascultă de dînsul, făgăduitele a nepovestitelor cereştilor bunuri, iară neascultătorilor urgiile a grélelor munci (de carile, de amîndoaă, după aceasta pre amănuntul iaste de dzis). Celuia ce

[*] *Encheiridion,* 31.

să lipéşte cătră Dumnădzău precum să fie Dumnădzău îi trebuie a créde, încă precum iaste şi darnic, adecă milostiv, cătră cei ce-l cearcă pre dînsul *(Evrei* gl. 11, sh. 6). Această în Dumnădzău credinţă de să va cu sufletul deplin cuprinde, face-va ca lui Dumnădzău din inimă a sluji să vom. | Adecă bunătatea şi curăţiia lui plăcută şi de dînsul poruncită cu lucrurile a o deprinde, iată dară că lui Dumnădzău a plăcea te învaţă. Că: „Cine-m dzice pre Dumnădzău cum cunoaşte şi învăţăturile lui nu păzéşte minciunos iaste" *(Ioan, Cartea 1* gl. 2, sh. 4; caută şi *Ierem.* gl. 22, sh. 15, 16). Pentru Dumnădzău, nu atîta ştiinţa cea privitoare[178], pre cît cea practicească | a şti, nevoinţă a pune trebuie; căci aceasta mai vîrtos decît acéia a lui cunoştinţă înainte ne aduce şi aceasta foloséşte, ca pre dînsul cunoscînd, să iubim, ca să ne iubim de la dînsul.

3. Iubéşte pre Dumnădzău, făcătoriul de bine

Acéle a lui Dumnădzău de bine faceri în oameni [de] milă date, trebuie pre dînşii cătră Domnul acesta, adecă cătră părintele de bine făcătoriul, carile pre dînşii cu dragostea sa i-au îmbrăţăşat, spre iubire să-i împingă şi să-i îndémne. Căci omul trăiaşte, căce are viiaţă şi céle ce spre purtarea vieţii caută, precum mintea, socotiala şi alalte, de la Dumnădzău, meşterul cel dintre-nalturi, acéstea toate purcéd, macar că oarecarii acéstea a firii au scris; că această fire atîta de mare înţelepciune şi putére avînd, cît cu mutat nume, Dumnădzău iaste. Carea între limbi au cunoscut Seneca, a căruia graiuri de cinstit vrédnice sint, carile au scris *Pentru de bine faceri,* cartea [*a*] 4 [-a] gl. 3 şi céle mai pre urmă[179]. Cu mult mai vîrtos noi, creştinii, cărora darul lui Dumnădzău s-au luminat.

Aceasta cunoscînd, pre Domnul de bine făcătoriul şi de noi iubitoriul cu tot sufletul şi cu dragă inemă a-l iubi ni să cade. Dragostea dară cătră Dumnădzău de la noi într-acesta chip a să arăta trebuie, că acéia iaste lui plăcută să facem | şi poruncile lui să păzim (caută *Ioan, Cartea 1* gl. 2, sh. 3). Oricîte

acesta ne poruncéşte, macar că şi foarte gréle să par, să le şi urmăm şi să le şi facem; şi cîte acesta opréşte, macar că cărnii noastre să placă, să ne oprim şi de dînsele să ne părăsim. Căci „acela a lui Dumnădzău mîntuitoriului dar, carile tuturor oamenilor au luminat, ni-au înştiinţat ca necurăţiia şi lumeştile pofte lepădînd, cu stîmpărare, drept şi curat să vieţuim şi aceasta întru acel de acmu vac“ (*Tit* gl. 2, sh. 6[=11] şi sh. 12). De vom în lumină (adecă în svinţenie) îmbla, precum „Dumnădzău iaste în lumină“, obştire avem împrumut (*Ioan, Cartea 1* gl. l, sh. 7). Pre Dumnădzău iubind, obicéiele noastre să îndreptăm, ca curaţi cătră curat a mérge şi lui a plăcea să putem de vréme ce Dumnădzău, cu lanţuh de aur al de bine facerii lui, la sine ne trage, şi de cîte ori cu ale lui daruri ne slujim, de atîtea ori spre a sa dragoste să ne aţiţăm. Să nu ne dobitoacelor asămănăm, carile cu ghindă hrănindu-să şi apă din păraie bînd, puţin gîndesc de unde acéstea lor pre lesne să le vie. Încă să nu, şi mai rău decît dobitoacele, fim, dintru carile nu puţine, pre carii le grijesc, şi oarece de bine|facere pricep, cu o iubire oarecarea îi urmadză pre|cum cîinii, caii, filii şi alalte, de carile ştiinţa şi istoriia mărturiséşte[180]. De temut iaste să nu ne pre noi oarecînd, în dumnădzăiescul giudeţ, acéstea a dobitoacelor pilde mustre.

4. Cunoaşte a lumii aceştiia deşertare

Încă omului trebuie lumea această de gios a cunoaşte şi în puţin a o socoti, nu pentru căci de la Dumnădzău în chip frumos şi împodobită iaste, ce căci oamenii în chip rău cu dînsa să slujesc şi cu altele ce în lume să cuprind. Ca acéstea sint avuţiile păminteşti şi poftele trupului şi iubirea de slavă, precum dzice un frumos stihotvorţ: „Poftirea cinstii şi avuţiile şi spurcata desfătare, pre acéste trii în loc de trii dumnădzăi lumea le are“[181]. Cu acéstea şi cu a cestora pofte (ca cum ar fi nişte bunuri prea mari) cei mai mulţi oameni la păcate să dau şi de la a bunătăţilor cale să abat,

precum Atalanta, cu mérele céle de aur pre lîngă drumul alergării prin Hippomanes[182] aruncate ca să le culiagă, cuprindzindu-să, cu alergarea s-au întrecut*. Şi macar acéstea şi bune de s-ar la faţă părea, numai prea adevărat deşérte, minciunoasă şi trecătoare sint. Asémenea strălucitoarei stecle, dară fragidă, asémenea comediilor[183] carile după scurtă vréme sint lipsitoare, asémenea oarecărora poame, carile | împregiurul lacului unde odănăoară Sodomul au fost, a să naşte, să povestesc, carile pe dinafară chipeşe şi frumoase sint, iară de vei strînge, pliavă, putregaiu şi fum vei afla. Aşé socotéşte: nu sint acéstea pănă într-atîta ca omul ce iaste cu inema întriagă, sufletul cătră céle de sus îndreptat fiind, la acéste peminteşti pogorîndu-l, cu a lor învăţătură să să ţie şi într-acéstea fericirea să să aşédze? Căci într-acéstea altă nu iaste, fără numai căptuşituri, amăgéle şi mascarale. Aceasta priceput-au Solomon, carile întru împărăţască stare întărit cu avuţii, cu cinste şi slavă mare şi cu desfătări, însă înţelept fiind, acéstea au priceput deşertări a fi şi de acéstea în *Eclisiiastul* său au mărturisit (gl. l, sh. 1). Aşiijderea, Septimius Severius, de gios om fiind, prin multe stepene la împărăţiia romanilor s-au rădicat şi morţii aproape fiind, au dzis: „De toate fuiu şi ceva nu mi-au folosit“[184] **. Adevărat dară că avuţiile lumeşti multe sarcine sint, pre cel dintr-această viaţă ieşitoriu îngreuindu-l şi celui ieşit neînsoţindu-să. Adecă de dînsul rămîitoare, carile şi grije de primejdie cer, cu mare nevoinţă şi cu multă frică să păzăsc şi cu multe féliuri de în | tîmplări împresurate pre lesne să prăpădesc. Cinstile lumii aceştiia nestătătoare şi fumului asémenea întru-nalturi întindzindu-se, ce îndată peritoare. Necinsteşele trupeştile desfătări dulceaţă decît a mierii mai multă au, ce mare urmă în amară fiiare să întorc. Pentru aceasta, oricine adevărat înţelept iaste, de va acéste păminteşti lucruri cu minte înaltă căuta, nu le va în loc de mare lucru socoti, ce copilăreştilor

* Cp. Ovidii *Met.* VII, 316; X, 560 sq.

** *Hist. augusta* (Aelii Spartiani *Seuerus,* XIX); Sexti Aurelii Victoris, *De Caesaribus historia,* XX.

giocuri le va potrivi (precum pre acéstea Valerius Marele în cartea a şésea la sfîrşit li-au numit)[185] *. Precum pentru întărîtările răutăţilor şi îndemnările a face păcate a opri, drept apostolul Ioan învaţă: „Să nu iubim lumea aceasta, nice carile sint în lume, precum sint poftele trupului, poftele ochilor şi mîndriia aceştii vieţi“ *(Car. 1* gl. 2, [15–16]). Căci cine acéstea curînd trecătoare iubéşte, şi pre Dumnădzău a iubi şi voii lui a sluji nu poate, şi pentru aceasta nice în véci va rămînea. Căci şi lumea aceasta, şi părţile ei, şi toate să vor tréce. De socotit dară ne iaste în ce chip în svintele împreunări a fi ni s-ari cădea (*Petru, Cartea 2* gl. 3, sh. 2[=11]).

STIH

Lucru mare, o, minte, ceriul socotéşte,
Céle pemintești, fără socotéle lucruri prost le numéște[186] **.|

Cu răi ochi caută celora ce poţi piiarde, nu într-atîta de mare lucru proastele a lumii aceştiia să le preţăluieşti şi pentru dînsele să greşeşti şi sărac să te întorci. Nu cumpăra atîta de scump a te căi. Feréşte-te ca nu binele tău cel mare în ţărnă să cadză şi cu ţărna să piiaie. Omul înţelept şi curat, în pămînturi, într-acéstea, pururea nemérnic şi oaspe a fi să să socotiască; şi nu precum aicea fiind înfipt va avea scaun, ce numai în scurt sălaşul îi iaste a-l muta (*Paralipomenon, Cartea 1* gl. 29, sh. 15; *Psalm* 39, sh. 13; *Evrei gl.* 11, sh. 13). Noaă moşiia ceriul[187].

5. Din toate, sufletul la Dumnădzău să aibi

Din socotiala a tuturor lucrurilor, sufletul cătră Dumnădzău să îndemnăm. Din toate lucrurile a lumii aceştiia, carile sau cu mintea, sau cu chitială să pricep, omului întreg şi cu minte slujindu-să trebuie a lor izvor şi începătură, firea şi ceinţa, puterile şi slujirea căutînd şi pricină apucînd, pre Dumnădzău izvoditoriul tuturor a

* Valerii Maximi, *Factorum dictorumque memorabilium liber* VI, 9: *De mutatione morum, aut fortunae.*

** Cp. A. Wissowatii, *De hominis uera beatitate consectanda,* în *Stimuli uirtutum...,* p. 113.

ruga şi pre sufletul său spre a lui cinste şi urmare a întoarce. Căci acesta al nostru preaînalt Dumnădzău aceasta va, şi noaă aceasta a face poruncéşte.

6. Cunoaşte frumoasa înţelepciune, adecă fapta bună

De chitit iaste sufletului ce şi în ce féliu să fie înţelepciunea. Înţelepciunea iaste substanţie, | adecă postanovanie, adecă suptstare a tot lucrul cu cinste a face sau după cinstitele pravile a trăi: iaste driaptă şi orînduită a sufletului întăritură; iaste pricéperii fiece pre lesne în cale a-i pune; iaste a omenescului suflet sănătate şi acéia (adecă sănătatea sufletului) cu mult mai vîrtoasă decît a trupului. Iată dară că mintea sănătoasă a fi de poftit iaste, şi aceasta cu mare nevoinţă de silit iaste. Cît, dară, de frumos, şi de mîngăios lucru iaste înţelepciunea! Căci făcînd ca întru dragostele şi în lucrurile oamenilor frumoasă chivernisală şi cuviinţă să fie şi, ca cum ar fi o frumoasă răsunare, cu mult decît céia a musichiei mai cu mîngăiare cuprinsă. A cării înţelepciuni, cinsteşele şi frumoase frumuséţe de să vor cu a sufletului ochi privi, pre a sa mare dragoste în oamenii cei cu pricéperea cuprinşi a aţiţa poate; precum au cunoscut Platon în *Fedru* [188]*, şi de la acela Ţiţeron (*Pentru trébe,* Car. 1** şi *Sineca, Cartea*[189] *115),* unde scrie: „De ni-ari fi pre lesne a bărbatului bun sufletul şi inima a privi, o, cît de frumoasă faţă! O, cît de svint, cinstit şi dulce fulgerînd, adecă strălucminînd, am vedea-o! De-aici cu dreptate, de-acolea cu puternicie, de aici chivernisală cu socotială | şi cu înţelepţie luminînd“ i proci.

Înţelepciunea[190], din singură de sine, de laudă vrédnică iaste; încă mai vîrtos de la ceia carii înţelepciunii nu urmeadză, ce numai deacă din bunele fapte cunosc într-alţii, o laudă; căci aşé cum să cade şi să cuvine să poartă, macar că ea laudă nu poftéşte. Omul prin înţelepciune nu numai îngerilor, duhurilor cereşti, ce şi singur lui Dumnădzău să asamănă.

* *Phaidros,* 250 b-d.
** Ciceronis, *De officiis,* I, 4.

Înţelepciunea, cela ce are, prin svinţenie lui (adecă lui Dumnădzău) să răduce. Aşé înţelepciunea pre pămînt un lucru ceresc şi dumnădzăiesc iaste. Cine bunele fapte şi altele-şi frumos tocméşte din om Dumnădzău a fi poftéşte, şi [Dumnă]dzău a fi să cade de vréme ce a învoinţelor îngiugare şi potrivire au (caută Epictetul, *Cătră Ariani,* Car. 2, gl. 19)[191]. Cine dară, fără numai cel de minte sărac şi nu adevărat om, cuprins de înţelepciune şi cu dînsa împodobit a fi nu va nevoi, cu atîta cu cît ari putea om deplin să să facă şi mai vîrtos dumnădzăiesc şi aceluiaşi Dumnădzău să să asémene! Dară căci:

7. A înţelepciunii sau a bunătăţii poamă sau roadă

„Acéia a dréptelor fapte frumséţe, de-i vor lipsi mulţemirile, nu să clătéşte", adecă ceva nu-i strică[192].

Să videm precum înţelepciunea nu numai floare are, ce încă şi roadă dulce şi cu dulciaţa, a rădăcinii | amărîmea călcînd, lesnirea şi îndemîna cea adevărată aduce.

Căce întăi înţelepciunea din sine a într-adîncului inimii (adecă a bunii-ştiinţă a ascunsului inimii) îndemnare spre bucurie aduce. Că de vréme ce a omului suflet singur lui precum să cade cinsteşi, drept să fie vieţuind, îi mărturiséşte şi încă acmu (într-acesta veac adecă) lucrurile-şi precum trebuie şi să cuvine că le lucriadză îi svitéste: „Dintr-acéia a sufletului nepovestită fîntînă linişte, bucurie şi veselie izvoréşte, pre toate, a toate lumeştilor întrecînd desfătări şi covîrşind desfrînări" *(Pildele* gl. 15, sh. 15). Aşijderea şi pace întru înlontruri, în céle dinlontru gîlcevi, prea mare odihnă şi linişte iaste. Mai vîrtos că „singură înţelepciunea numai bucurie fără grije vécinică stă, şi macar că unele ca în chipul nuorilor împotrivă să pun, dară niceodată nuorii pe dzi biruiesc, adecă niceodată înţelepciunea de la cineva să biruiaşte"*(Seneca, Car. 27)* [193]. Căci „numai pre o cărare, prin a înţelepciunii adecă mijloc, a odihnii vieţi adevărat să arată"*. De-ciia cătră împotriviri şi împoncişeri nepovestite agiutoriu

* Iuuenalis, *Sat.* X, 363 – 364.

să rădică şi împotriva a făcătorilor de rău, a răilor voroave şi năpăşti hireş de aramă zid să face. | Nemică (rău) într-ascunsul inimii ştiind, „de vreo vină nu să va stidi, nici de vo pobrozire faţa i să va gălbeni“[194*].

Dintr-acelaşi a bunii-ştiinţe a ascunsului inimii izvor ca acesta curge. „De nu va, pre voi, inima voastră vinovaţi da, încredinţare aveţi către Dumnădzău“ (mărturisind svintul Ioan, *Car. 1* gl. 3, sh. 21). Şi după aceasta nedéjde bună şi vîrtoase pentru prea mari bunuri şi izbînde carele sint să afle.

8. Dumnădzău dreptilor, curaţilor le are de grije

Înţelepciunea dară şi bunele fapte şi pre cei de unele ca acéstea iubitori, Dumnădzău, preabunul, pre o parte încă pre pămînt, într-această de acmu viiaţă îi cu daruri dăruiaşte, şi precum dzice Isaiia: „Dziceţi direptului, de vréme ci-au fost bun, ca roada lucrurilor sale să mănînce“ (gl. 3, sh. 10). În paza lui Dumnădzău sint curaţii; acesta pre singură a sa pronie preste dînşii întinde şi lăţéşte, rugile lor la vréme de triabă puse cu bunăvoie îi ascultă; pre dînşii din primejdii îi opréşte şi-i scoate. Aşijderea, de vrăjmaşii lor nepărăsit îi apără. A lui Dumnădzău către drepţi, de ale sale de bine faceri pilde la arătare, şi de pomenire stau, precum Enoh din pămînt, ca moarte să nu vadză, primenit; aşijderea Iona, în adîncimea şi lăţimea apelor păzit; Ilie, către ceriu | rădicat; Lot, din a Sodomului ardere mîntuit; Daniil, din fălcile leilor şi cu a lui trii soţii, din mijlocul parăi a Vavilonului cuptoriu nemică betejiţi; Petru şi Pavel, din temniţă, cu de mirat socotială, izbăviţi şi alte multe, nenumărate, acestora asémenea. Pentru Iosif, David, Ezechiil, şi altele, să le trec, caută *Psalm* [34], 37, 91, 99, 145, la sfîrşit. Neimăciunea mare agiutoriu şi sprejinială iaste. Cine de Dumnădzău cu fiiasca frică să téme, acela de nemică de altă să sparie. Celora ce pre Dumnădzău iubăsc toate (încă şi célea ce réle să par) împreună să lucriadză spre bine *(Romani* gl. 8, sh. 28). Moartea celor drepţi, în loc de

[*] Horatii, *Epist.* I, l, 61.

datorie a firii ceii săvîrşitoare, iaste să să socotiască lor nu straşnică, ce plăcută odihnire, adecă răpaos le iaste.

9. A înţelepciunii, a bunătăţii răsplătirea, cea prea de sus preafericita viata vécinică iaste

Macar că oamenii înţelepţi cu célea carile în lume bune să socotesc nu s-au slujit, însă lor după această muritoare viiaţă, după însăşi moartea, acea preacinstită a înţelepciunii ceriască cunună din singur dumnădzăiescul dar orînduită le rămîne. Adecă fericita vécinică viaţă, în carea a deplinului şi a desăvîrşitului bine slujire plinită să cuprinde. De omul pre pămînt cîtăva vréme în înmulţimea bunurilor peminteşti să ducă | poftéşte viaţă, cu cît mai vîrtos ca omul muritoriu, dintr-această muritoare zidire cu multe féliuri de nevoinţă mîntuit, în lumea acea mai curată şi ceriască, a duh simţitoriu, trup duhnicesc tare, nestricăcios şi slăvit îmbrăcat purtînd de poftit şi prea de dorit iaste (*Corin., Cartea 1* gl. 15, sh. 43, 44). Aşijderea, lucrurilor ştiinţii şi a înţelepciunii lucruri urmînd, toate lui (omului adecă) de triabă fiitoarele deplin moştenind, de nemică lipsit, cătră preabunul şi preamarile Dumnădzău şi cătră a lui străluminată privire trimis cu dînsul (cu Dumnădzău adecă); şi cu a lui unul născut fiiu şi cu svinţii lui îngeri, cu întriagă părtăşie învrednicit cu slavă ceriască şi împărătiască încununat, cu desfătări şi cu veselii de a omului fire neagiunse, neamăgitoare şi cu vreo neîndemînă a turburării neamestecat, în véci stătătoare şi nici odănăoară trecătoare (*Petru, Car.* 1 gl. 1, sh. 4, 7, 8, 9 şi iarăşi *Psalm* 16 la sfîrşit; de-ciia *Cătră Thesalonic., Car. 1* gl. 2, sh. 12 şi încă *Cătră Cor., Car.* 2 gl. 4, sh. 17; şi mai dzice *Timoth., Car. 2* gl. 2, sh. 10). Aşé ca omul, prin svinţenie dumnădzăieştii firi părtaş să fie (*Petru, Car.* 2 gl. l, sh. 4), şi pănă într-atîta cît din | om mai Dumnădzău să să facă. Acesta iaste binele cel mare, acesta iaste cea prea de sus fericire, cu a cărora priviri toate păminteştile bunuri deşérte şi în greutăţi amestecate să văd şi adevărat că blăstămăţii şi deşertări sint; cu a căruia bine nedéjde, însufleţatul înţeleptul om singur

pre sine de la răutăţi şi de la rélele fapte a să războiu (*Cătră Cor., Cartea 2* gl. 7, sh. 1), şi-ncă cu acéstea fapte a să curaţi (*Ioan, Car. 1* gl. 3, sh. 3). Cu a înţelepciunelor şi a bunătăţilor trebuinţă a să agiutori îi trebuie. Aşijderea i să cuvine a să înmulţi în lucrul Domnului, ştiind că: „Osteninţa sa să nu fie în zădar în Domnul“ (*Cor., Cartea 1* gl. 15, sh. în sfîrşit [58]). Căci Hristos Domnul, fiiul lui Dumnădzău, unul născut, de la Dumnădzău însămnatul şi la oameni trimisul, aceasta au făgăduit şi cu adevărate învăţături în a sa svintă *Evanghelie* au întărit. Aşé dară: „Curăţăniia preste toate iaste lesne, avînd făgăduinţa aceştii de acmu şi a ceii fiitoare vieţi“ (*Cătră Timoth., Car. 1* gl. 4, sh. 8), pre care viiaţă vécinică: „Fiitoare drepţilor au giuruit Dumnădzău, a minţi neştiutoriu“ (*Tit* gl. l, sh. 2). Socotéşte dară, nu iaste atîta de a să cinstirea curăţiia? macar de-i şi cu osteninţă. Pentru aceasta, mai vîrtos iaste de strigat cu poeticul: | „Şi-ncă să socotim înţelepciunea a o lăţi cu faptele?“*

Pase (om bun) unde înțelepciunea te chiamă, pasă cu picior fericit,
Mari de bine răsplătiri ești să iai. Ce stai? **

Pentru aceasta, dară, de céle vécinice pururea să-ţi aminte aduci. Această a cereştii de bine răsplătire, prea mare şi vîrtoase nedéjde cu mintea fiind cuprinse, sufletului mare odihnă aduce. Precum pietrii magnisului nu iaste odihnă, fără numai în *polus* (polos iaste stiaoa căriia îi dzic moldovénii fusul prin carele ceriul să învîrtéşte, carea niceodată nu să clătéşte, numai tot într-un loc să învîrtéşte, spre carile piiatra magnisului trage)[195]. Mai denainte bunul săvîrşit caută, carile fără săvîrşit rămîne a vécinicii vieţi, neîndoita nedéjde din sine curăţie naşte, şi curăţiia iarăşi deplin a aceştii vieţi nedéjde naşte. La această ţintă ţie înainte puse, întru faptele tale totdiauna la dînsa a te nevoi şi a te întinde caută. Caută de vedzi nedéjdea luării de cinste între lucrători şi-ntre ostaşi ce lucriadză. Nedejdii, credinţa vîrtoase să nu-i lipsască, sau

* Vergilii, *Aeneis* VI, 806.
** Horatii, *Epist.* II, 2, 38–39.

încredinţarea pentru dumnădzăieştile făgade să nu să smintiască, căci acéstea pre fietecare osteninţă, macar cît de amară, îndulci-o-va. |

10. Păcatele spurcate și grozave

După aceasta, mai vîrtos de socotit şi de chitit iaste, înţălepciunii, adecă bunătăţii, împotrivă pusă răutatea şi păcatul, ce şi-n ce féliu iaste? Vina sau păcatul de moarte iaste a legii dumnădzăieşti călcare, de la driapta şi cinstita socotială abatere şi părăsire; iaste sufletului omenesc, prin răutate, stricăciune, sau prin spurcare, spurcată spurcăciune; iaste rea a sufletului boală, decît a trupului mai pătrimă. Dacă omul nu vieţuiaşte cum trebuie şi cum să cade, nici cu cinste să apără, slugă şi rob trupeştilor pofte să face, şi pre dînsele a stăpîni neputérnic; prin carile mintea omeniască turburîndu-să, din statul său cade. De-ciia cu dînsele mai multe adăogîndu-să, nebun să face, mutelor dobitoace asémenea; încă decît dobitoacele mai rău, de vréme ce ştiind şi vrînd face răul. Aceasta de stihotvorţi prin Ţerţin, făcătoarea de otravă însămnată iaste, carea cu băutura păharului ei pre oameni în dobitoace îi primeniia[196]. Aşé dară omul, prin păcate, singur pre sine demonului, adecă Diavolului şi duhului prea rău, asémenea să face (*Ioan, Car. 1* gl. 3, sh. 8 şi gl. 8, sh. 44 şi gl. 6, sh. 70). De carile noi foarte tare a ne feri trebuie, că: „Care om vreo răutate | oarecarea cu sufletul iaste păzind, Diavolului în inima sa loc arată“ (*Efes.* gl. 4, sh. 27). Curăţéşte dară sufletul tău de spurcatele a răutăţilor lături, spală imăciunele acéstea şi boalele acéstea a tămădui şi a însănătoşea nevoiaşte. O, cît de nesocotiţi şi nebuni sint carii trupul său frumos alcătuit, împodobit şi mîndru stolit a fi poftesc, iar pe suflet mai mult grozav, necurat şi nenpodobit a fi îl lasă!

11. A bunătății sau a înțelepciunii greutate să rădică, iară a păcatului spurcăciune rămîne

Socotéşte că de vei ceva cu cinste, macar cu osteninţi şi cu greutate face, după acéia osteninţa şi greutatea să va duce, iară cinstea rămîne. Aşijderea, de vei

ceva scîrnav cu pofta face, pofta să duce, iară spurcăciunea rămîne din dzisa lui Caton Marele şi a lui Musonius *(Cătră Ghelius,* cartea 16, glav. 10)[197].

12. A păcatului grozăvie sau stricăciune la alţii iaste de căutat, adecă de la alţii pildă să iai

Pre a păcatului spurcăciune şi grozăvie, de o cineva la sine puţin véde, în pilda a altui cuiva păcătos ca-ntr-o oglindă a o privi poate. Nu întru deşert şi fără ispravă odănăoară laconii, fiilor săi celor tineri, din necinstita beţie a-i întoarce vrînd, pe hiloţi robii, îmbătîndu-i, cu fapte necinsteşe înaintea ochilor lor a-i pune obiciuiţi era.

Vădzind dară tu pre cineva lucru necinsteş şi necuvios făcînd, | vedzi-te şi pre tine, au nu şi tu într-acela chip eşti? Sau răutatea asémenea răutăţii lor lucredzi? Ce la altul ocărăşti şi defaimi, aceasta tu nu face, ce din streinele (adecă a altora) de tine prăvite greşéle, pre ale tale îndreptiadză şi a te păzi te învaţă, ca pre tine streinele primejdii păzit să te facă.

13. A păcatului réle faceri, réle aduce céle mai de apoi

A păcatului nu începutul, ce sfîrşitul îi caută. Nici fruntea, adecă încéperea acelor ce cu imblîndzire pe minteştile scîrnave şi mincinoasele dezmierdări şi umbricioasele lesniri să arată să iai aminte, ce spre a sufletului privire te întoarce, ca după făcutul păcat să vedzi ce-i urmadză. Adecă, că după ce poftele, carele păcatul a să face porunciia, să răcesc şi să lipsesc, atuncea denaintea spurcăciunii păcatului făcut, ruşinea, căinţa şi a sufletului amara durére vine, carile la omul cunoscătoriu în loc de muncă şi de pediapsă îi sint (caută *Cătră rîmléni* gl. 6, sh. 21).

14. Reaoa știință a ascunsului inimii pre om probozéşte într-arătare[198]

Aicea cea din ascunsul inimii reaoa ştiinţă să cuprinde, de vréme ce cuvîntul sufletului pre om, adecă pre trup, pentru réle facerile lui cătră a inimii pravile îl pobrozéşte şi-l dojenéşte *(Romani* gl. 2,

sh. 15). Că, deşi nici un om a rău facerilor sale iaste ştiutoriu, ce mintea ta, a aceii réle | dintr-ascunsului inimii ştiinţe în loc de cercetătoriu, de martur şi de giudeţ încă, şi în loc de muncitoriu şi de pedepsitoriiu îi iaste (caută-se Tineris, *Satira 13*)[199*]. Această a rélii dinlontrul inimii ştiinţe muşcare ca rodzătura viiarmelui dinlontru iaste. Şi iaste ca cum ari fi o gustare mai înainte a celor mai de pre urmă a păcatului munci, cu carile mai pre urmă de rău făcătorii de la Dumnădzău sint să să ciarte (cérce-să Taţius, *Pentru Tiberius Analius,* car. 6, gl. 6 şi *Pentru Neron,* car. 14, gl. 10)[200]. Şi iarăşi adevărat iaste: „Cela ce greşéşte să tremure", adecă să să tiamă, dzice Seneca (*Car. 97*).

Pedépsele

Şi nu numai într-atîta facerea rea a păcatului să sprijenéste, ce: „Multe durori păcătosului" (*Psalm* 32, sh. 10)[201]. „Şi nu iaste pace necuraţilor" *(Isaiia* gl. 57, sh. 21; *Cătră Efes.* gl. 5, sh. 6). Încă într-această viaţă de la Dumnădzău, cu féliu de féliu de boale şi de greutăţi să ciartă şi alte date cu multe féliuri de tîmplări iarăşi de la oameni cu nesuferite munci şi aceasta făr de blîndéţe; încă şi drepţilor, unele ca acéstea a le vini aduce tîmplarea. Ce acea prea grea a păcatului muncă păcătoşilor rămîne. Cînd? Cînd veacul acesta să va sfîrşi, viaţa această trecătoare va tréce la acel nemincinos mai de pre urmă giudeţ dumnădzăiesc, | la carile nice o pricină de price le va folosi, nici o şuvăire, nici o aciuare sau supt pămînt fugire vor avea. Atuncea necuraţii (o, de văierat iaste!) carii lui Dumnădzău a plăcea n-au vrut (o, de tînguit iaste!) nu numai de preabunul bine să vor despărţi (o, cît de jalnică despărţire!), pre carile în viaţa lor a-l agonisi îl putea, adecă: „Viaţa fericită ceriască de la carea să vor opri" (*Corth., Car. 1* gl. 6, sh. 10; *Galat.* gl. 5, sh. 19, 20, 21; *Apocal.* gl. 21, sh. 27). Ce încă cu dumnădzăiasca urgie (o, nesuferită durere!) osîndiţi în părăul focului să vor arunca, nu fără mari durori ardzind (o, cumplită muncă !) şi cu féliu de féliuri de pedépse împreună cu ducătoriul şi amăgitoriul lor, Diavolul, să vor

[*] Iuuenalis, *Sat.* XIII, 1–4.

chinui. Carea moartea a doa iaste, „din carea vreo ieşire nu să va mai da!“ *(Math.* gl. 13, sh. 42, şi iară şi gl. 15 [=25], sh. 41, 46; *Thesal., Car. 2* gl. 11, sh. 8, 9; *Evreii* gl. 10, sh. 27; *Apocal.* gl. 20, sh. 15 şi iarăşi gl. 21, sh. 8). Moartea aceasta iaste a păcatului simbrie sau liafă şi: „Numai păcătoşilor să dă“ (*Romani* gl. 6, sh. 23); „De veţi după trup trăi, muriveţi!“ (*Romani* gl. 8, sh. 13); „Pofta după ce să începe prăsĕşte păcat, iară păcatul făcut naşte moarte“ (*Iacov* gl. l, sh. 15). „Păcatul la vréme plăcut iaste, ca miiarea amestecată cu venin. Cea mai de apoi | a poftelor celor ce cu sufletul războiu bat, într-acesta chip iaste“ (adecă întăiu miiare, apoi venin) (*Petru Car. 1* gl. 2, sh. 2). Şi precum tălharii, cei ce în chip de priiatini pre călători tumpinîndu-i, a-i omorî sint obiciuiţi, aşé precum şi sirinele (acéstea să chiamă féte de mare) [202] pre cei ce pre mare înoată cu ale lor blînde şi mîngăioasă cîntece precum să fie înecat şi afundat să grăiaşte, într-acesta chip loav pre Amasa cu blînd chip tumpinîndu-l, nepădzindu-să, cu sabiia l-au pătruns (*Car. 2, Samoil,* adecă *Împărăţ. 2* gl. 20, sh. 9, 10). Iată dară:

STIH

Carile sint de stricăciune le socotĕşte;
Macar cît de plăcute ar fi, liapădă-le!

15. Scurtimea vieții aceștiia de pomenit, și pomenită, mult folosĕște

De-ciia de pomenit şi de socotit iaste scurtimea şi fugirea aceştii pemînteşti vieţi. Pentru căci: „Această viaţă asémenea aburului iaste, carile în scurtă vréme să arată şi îndată piére“ (*Iacov* gl. 4, sh. 14). Şi „Singur omul otăvii înflorite asémenea şi în puţinteluşe vréme să prospetiadză, înverdzĕşte însă pre lesne veştedzĕşte şi putredĕşte“ (*Isai.* gl. 40, sh. 6[–8]). „Nime pre cea de mîne dzi a-şi făgădui poate, căci neştiuta sară ce aduce nu ştie“. Spune-m, cela ce dormi, poţi să nu te mai deştepţi? | Dzi-mi, cela ce eşti deşteptat, poţi să nu mai

dormi de acmu? Dzi-mi, cela ce te duci, poţi să nu te mai întorci? Spune-m, întorsule, poţi să nu te mai duci?“ şi alte (Seneca, *Car.* 49). Şi cătră aceasta: „În scurt a trăi şi pre toate dzilele numai o singură viaţă socotéşte!“ (Seneca, *Car.* 101).

VERS

Pre toată créde dzua ție să o fie luminat prea de susus [*].
Prea tîrdzie iaste viața cea de mîne, trăiaște astădzi! [203] [**]

(Dacă ai vréme, caută *Psalm* 95, sh. 7.)

Numai acesta dară adevărat trăiaşte carile cu cinste şi cu svinţenie vieţuiaşte. Adevărat dară că: „Spre a tuturor lucrurilor contenirea nemică nu-ţi va folosi ca ades gîndirea a scurtului traiu şi a cestuia sfîrşitul neştiut“ (Seneca, *Car.* 114, la sfîrşit). Pentru aceasta dară: „Curăţirea a vieţii şi a obicéilor tale pe nedéjdea a neadevăratii dzile de mîne, sau la cea mai de pre urmă a bătrînéţelor vîrstă, sau în dzua morţii tale să nu te laşi!“ (*Sirah* gl. 5, sh. 8). Nu atuncea drept a vieţui să-ţi fie voia, cînd îţi va fi din viaţă pogorîrea. Aicea mult foloséşte aceasta:

STIH

Lase zăbăvirile, pururea au stricat a depărta céle gata .[***]

Cu cît mai îndelung cu deprinderea păcatului te vii îndeletnici, cu atîta mai cu anevoie, dintr-a | cea rea slujire întărită şi-nrădăcinată îţi va fi a dezrădăcina [204]. Păzéşte-te să nu cumva la Domnul şi a lui nuntă cu fétele céle nebune a mérge sileşti după ce uşea s-au închis (*Math.* gl. 25, sh. [1–13]). Carele eşti cela ce ştii că rău te-ai slujit cu darul

[*] Horatii *Epist. I,* 4, 13.
[**] Martialis, *Epigrammata* I, 15, 12.
[***] Lucani, *De bello ciuili* II [=I, 281].

lui Dumnădzău (socotéşte), oare iaste să-ţi dăruiască Dumnădzău din darul său vréme de căinţă şi de pocăinţă? „Carea rar ştiută şi adeverită iaste“ (*Isaiia* gl. 55, sh. 6; *Psalm* 32, sh. 6). Ferésşte-te să nu floarea vieţii tale demonului dai şi de-ciia numai hlujerile Domnului a aduce să-ţi fie voia. Ce după greşală (după păcat, adecă) să nu, la oceanie, cădem, căci a pocăinţii şi a căinţii pildă dată ne iaste; ce nice să prea nedejduim, căci sfîrşitul vieţii noastre neştiut şi neadeverit iaste lăsat. Şi nici atuncea păcatul a-l părăsi să gîndeşti, cînd singur păcatul pre tine te părăséşte.

16. Moartea apropiitoare şi netrecătoare

Sfîrşitul şi despărţirea aceştii vieţi, adecă moartea, totdiauna ne gonéşte şi ne întiréşte. Aceasta pre noi, încă cît de sănătoşi şi de tari în fietecare ceas, îndată a ne călca poate, şi vîrsta cea matură şi bătrînă neaşteptînd, precum dovada cea din toate dzilele învaţă.

STIH

Cînd, neadevărat; odată a muri, adevărat [*]. |

Totdiauna dară, spre a nunţii[205] venire gătiţi a fi ne trebuie, ca să nu, nenegătiţi, apuce. Căci în ce chip ne va cuprinde, într-acela chip denaintea straşnicului şi nefăţarnicului a lui Hristos giudeţ a ne giudeca ne va pune [206]. De vréme dară ce vréme de vieţuit ai, vieţuiaşte ca cum în ceasul de moarte ai vrea să vieţuiaşti; în ceasul morţii, acélea nemică îţi vor agiuta, pentru carile cu poftele te-ai îndeletnicit şi păcate ai agonisit. „Cu aceasta împotriva dzilii morţii să stai: mai denainte de tine, răutăţile tale să moară“ (Seneca, *Car.* 27). De vréme ce viaţă pofteşti, dă-i de te gătéşte ca moartea prea puţinéle de mirosit a afla să poată.

[*] Cp. Ciceronis, *Cato Maior siue de senectute,* XX, 74: *Moriendum enim certo est, et id incertum an hoc ipso die.*

STIH

Mort să viețuiași, viu îți trebuie a muri,
Deprinde-te dară pînă a nu muri, a muri *.

Moartea drepţilor nu iaste în rîndul cel mai de pre urmă a faptelor, macar că prostéşte aşé dzice (adecă moare), ce cel de la a ceştii muritoare peminteşti vieţi hotar, la acel a nemuritoarii şi fericitii cereştii vieţi margine iaste trecut. De poftit lucru iaste, cu silitoare voinţe, de la moarte în privala lucrurilor lui Dumnădzău a întra (Epictitus, *Cătră ariani* [207] **. Car. 53, gl.5). Dară ce trebuie? Ca fericit pre tine moartea | să te apuce, învaţe-te a trăi. Ca să drept a trăi poţi, învaţă-te a muri. De ţi s-ari, în toate dzile, denaintea ochilor moartea afla, nemică de céle de lut, adecă peminteşti, ai gîndi, nici fără socotială de céle peminteşti macar cevaşi ai pofti (*Epictit, Enhiridion* gl. 28)[208].

17. În toate faptele tale adu-ți aminte de céle mai pre urmă[209] *și în véci nu-i greși (Sirah gl. 7 în sfîrșit [38])*

Între acéste dară de pre urmă, şi mai denainte de moarte şi după moarte giudecata lui Dumnădzău stă (*Evrei* gl. 9, sh. 27), cînd Domnul nostru Iisus Hristos, de la Dumnădzău giudeţ pus în străluminată din ceriu venirea sa, „giudecava viii şi morţii“ *(Timoth., Car. 2 gl.* 4, sh. 1). În care vréme „acéste de acmu acoperite, acoperemînturile rădicîndu-se, să vor descoperi, unde fietecui după a sa faptă să va plăti“ (caută *Romani* gl. 2, sh. 5, 6, 7, 8, 9, 10; şi *Cătră Thesal, Car. 2* gl. l, sh. 6, 7, 8, 9).

Această dară a vinirii lui Hristos dzi şi a giudeţului de apoi fiinţă, macar cît de tîrdziu, însă nu va tréce. Drepţilor dară vésălă, iară necuraţilor tristă şi întunecoasă va fi (caută *Math.* gl. 25, sh. 31 şi sh. 46). Aceasta dară fără greş aşteptînd,

* A. Wissowatii, *De hominis uera beatitate consectanda,* în *Stimuli uirtutum,* p. 117.
** Рсьт ўсеЯбхпэт (=Către arieni, cartea VIII, cap. 5), traducere greşită influenţată de textul românesc, care redase pe *apud* (= după) prin *către*.

curăţéşte, drept şi svinţéşte a vieţui de învăţat ne iaste, ca: „La acel groznic ceas, neîntinaţi de păcate şi nevinovaţi să ne aflăm“ *(Petru, Car. 2* gl. 3, sh. 11, 14).

18. Să nu te clătești din credință pentru scurta norocirea necuraților

Nu iaste dară pentru ce bărbatul cu inima întriagă, în bun | aşedzământ şi în bună alcătuire fiind, să să clătiască, să să mute şi să să turbure, pentru căci celor necuraţi cîteva dzile într-această pemintească viaţă norocul a le cură să véde; că acestora nărocită norocire, nu adevărată şi stătătoare, ce mincinoasă şi zburătoare iaste, carea iarăşi în mare să va întoarce mişălătate; şi macar că dumnădzăiasca îzbîndire (răsplătire adecă) cu încetat pas şi can cu împiedecat picior pre dînsii a-i goni să véde, numai oarecînd tot îi va agiunge, şi zăbăvirea cu a muncii greime va răsplăti.

STIH

Prea-prea rădică-să înălțătură,
Cu mai grea să cadză cădzătură

(Caute-se iarăşi pentru această socotială dzisele *Psalmului* 1 la sfîrşit, şi *Psalm* 37 şi mai vîrtos *Psalm* 71.)

19. Să nu te turburi de asuprélele drepților

Nici iaste pentru ce pre cineva de la a bunătăţilor învăţătură, acela a direptţilor pe pămîntul acesta can împotrivă sorţ să despartă şi să-l depărtédză, căci aceştia nu numai căci cu bunurile aceştii lumi puţin a să părtaşi să văd, ce încă mai vîrtos despărţirea bunurilor şi a voii slobode, a desfătării şi-ncă şi a singurii vieţi multe răutăţi, nevoi, a priimi şi a suferi sint obiciuiţi.

Are Dumnădzău ziditoriul lumii drepte pricini a chivernisélii sale, pentru carile într-alt loc vom dzice, | precum odănăoară aceasta preabunilor bărbaţi, svinţilor proroci şi

singur fiiului său unul născut, apostolilor şi svinţilor mucenici a să tîmpla au arătat (caută *Cătră evrei* gl. 11, sh. 36, 37, 38). „Spre stéle, moale, peminteascâ cale nu iaste [*], pe aceasta înalţii, drepţii iaste să margă". La acea fericită vécinică viaţă, „prin îngustă cale iaste de întrat" *(Math.* gl. 7, sh. 13, 14). Pătimirea şi a greutăţilor suferire, pentru bunătăţi iaste pricină şi materie (adecă aceasta iaste calea spre stéle, adecă la ceriu) (caute-se Seneca unde scrie *Pentru pronie*) [210]. Aşé dară, aleşii să să deprindză şi să să ispitiască, căci „bunătatea să ivéşte şi să răutăţile ruşiniadză". Că ceia ce iubăsc pre Dumnădzău (încă şi céle réle) spre bine împreună să lucriadză (*Cătră romani* gl. 8, sh. 18, 28). „Nu atîta întrarea, pre cît ieşirea aceştii vieţi iaste de cercat. Şi nu atîta acélea carele în lume acmu cu ochii cei trupeşti sint de prăvit, precît céle fiitoare în ceriu vécinice cu ochii sufletului sint de oglindit" *(Corin., Car. 2,* gl. 5, sh. în sfîrşit [18]). Aşé dară, acéstea ale lumii greutăţi şi pentru a sufletului curăţie suferite pătimiri, cu mare dobîndă să vor schimba. Care dară, înţelept neguţătoriu fiind, acéstea va lepăda? |

20. Fără curățănie, nime fericit

Întru adevăr de credzut iaste, că nu numai prin a lui Dumnădzău mai denainte prin scrisoare însămnate porunci, ca bunătăţii şi svinţiii căci ne vom închina, pre acea desăvîrşit a sa bună facere, cu darul său, întru fericire a agonisi vom putea; ce mai vîrtos, căci fără această de păzit temelie ca pre un vîrtos zidiu de nu le vom păzi, pre acéleaşi aşé cum să cade a le agonisi nu putem. Aceasta frumos dumnădzăieştile învaţă cuvinte, precum *Cătră evrei* svinţeniia precum să fie de urmat: „Fără carea nime pre Dumnădzău va vedea" (gl. 12, sh. 14). „Şi de nu să va înmulţi dreptatea voastră mai mult decît a fariseilor şi a cărturarilor, nu veţi întra întru împărăţiia ceriului" (*Math.* gl. 5, sh. 20). „Şi de nu veţi întoarce şi să vă faceţi ca copilaşii, nu veţi, în împărăţiia ceriului, întra" (*Math.* gl. 18, sh. 3). „Întru acel ceresc

[*] A. Wissowatii, *De hominis uera beatitate consectanda,* în *Stimuli uirtutum,* p. 127.

Ierusalim macar ceva întinat nu va întra“ (*Apoc.* gl. 21, sh. 27). La svintele sălaşe a sălăşlui nu să dă a mérge fără numai celor ce sint svinţi. Diiavolul, cînd în ceriu lăcuia, din ceriu în tartarul cel mai dedesupt s-au oborît pentru căce? Pentru căce au greşit. Au tu doară, cu greaoa a păcatului sarcină încărcat, la locul acel înalt gîndeşti că ti vii sui? Acolo altă cale sau altă poartă nu să cunoaşte, fără de această | îngustă şi strîmtă, carea de singur Hristos Dumnădzău [211] arătată şi cu ale lui svinte urme călcată. Nu iaste ca cineva cu deşartă nedéjde singur pre sine să să amăgească, ca doară pre furiş şi prin nescare suppuneri acolo a răzbi să poată. La fericita viiaţă, fără bine şi cinsteş trăirea, altul nime poate a agiunge. Au doară mai bine vii alége? Pentru lucruri proaste, deşérte şi véştede, precum iaste beţiia, curviia, izbîndirea de pizmă şi lăcomiia, de vécinica ceriască viaţă a te despărţi ca să rabdzi? Cu bună samă, aceasta schimbare decît acéia a lui Glavcus mai nebună ar fi, carile ale sale de aur arme lui Diomides le-au dat, pentru carile de la dînsul au luat altele de aramă [212*].

21. Pildele bunătăților de la alții culége

Pentru potrivirea pildelor, înaintea ochilor tăi oameni cu întriagă inimă şi curaţi, însămnaţi, sau în bunătăţi vestiţi, pune, şi prin a lor svintă învăţătură lor a te potrivi şi de asémenea a te face siléşte, sau încă pre dînşii şi a-i întréce te nevoiaşte[213]. Şi macar că anevoie iaste chip ca acela, ca într-însul toate bunătăţile şi înţelepciunele deplin şi desăvîrşit a să afla, ce din multe féliuri de oameni, féliu de féliuri de bunătăţi ţie a le potrivi nevoiaşte, şi acélea a le cuprinde te ostenéşte, precum să povestéşte Zevxis zugraful | a prea frumoasei femei chip a zugrăvi vrînd, cîteva cu frumséţea mai de frunte şi mai alése femei au fost ales, şi aşé de la fietecarea cîte o parte cea mai frumoase a féţii lor au ales (precum am dzice), a uniia ochii, a alţiia nasul, a altiia gura şi alalte. Şi într-un chip pe acéstea ale frumséţelor părţi înfurmuind şi alcătuindu-le, o prea de feméie frumoasă faţă au şiruit[214**].

* Homeri, *Ilias* VI, 232 – 236.
** Ciceronis, *De inuentione* II, l, 1.

22. Pildele de la svinți[215]

Aşé dară, dintre aceia pre carii istoriile îi scriu, pre cîţiva mai vîrtos pre carii îi ştii înaintea ochilor minţii îi pune: precum pre Avraam întru prea întriagă cătră Dumnădzău credinţă şi dintru aceasta izvorînd driapta slujbă; pre Iosif în dévestăvcie şi în curăţie, pre Iov în răbdare şi în sufferire, pre Moisii pentru nebăgarea în samă a avuţiilor şi a vistérelor Eghipetului, pre David la blîndéţe, pre Ezechie, pre Iosie, pre Daniil şi pre soţiile lui în nesămăluita curăţie i proci; carii cu toată dovada pre întărita a vécinicii vieţi făgăduinţă, carea noi acmu avem, nu au avut.

23. Pilde de la limbi sau de la pāgîni[216]*

Încă şi din limbi, adecă de la păgîni, culége pilde precum: dreptăţile de la Aristides, Camilius, Fabriţius; sufferirea sărăciei de la Curius, Manenius, Cvinţius Ţiţinatus i proci; cun|tenirile şi părăsirile de la Belelirofontes, Xenocrates, Schipiones, Tuberon; răbdările şi ale mîniii potoliri de la Arhita, Socrates, Platon, Foţiones, Periclis, Fillip a Machidoniii împărat (acesta au fost tatul lui Alexandru Marele) [217] şi de la Antigonul Primus; a curviii oprire de la Eraclitus, Stilpones, Zenones; adevărăciunea şi nice în glumă a minţi de la Epaminonda şi Pomponius Atticus. Acéstea de lăudat nu tot numai cu cuvîntul a lăuda, ce cu faptele a urma siléşte. Ruşine dară să, creştinilor, fie, pre adevărata a adevăratului Dumnădzău cunoştinţă cu cuvintele aruncînd, de nu vor atîtea întru bunătăţi întrări avea, precum aceştia cu cunoştinţă ca aceasta nefiind întemeiaţi s-au arătat.

24. Pildă a lui Hristos și a lui urmare[218]

Ce decît toate mai cinstită şi mai desăvîrşit pildă şi arhetip (cap pildelor) pre pămînt, Iisus Hristos, duxul credinţii noastre au fost (*Cătră evrei* gl. 12, sh. 2), a cui potrivire a face ni să poruncéşte de la dînsul singur (*Math.* gl. 11, sh. 29 şi gl. 16, sh. 24; *Ioan* gl. 13, sh. 15) şi de la a lui apostoli,

* Cp. Erasmi, *Encheiridion militis Christiani,* Halae, 1742, p. 101.

precum de la Pavel, *Cătră filippiséni* (gl. 2, sh. 5), carile şi el lui Hristos au urmat (*Cătră cor., Car. 1* gl. 11, sh. 1) şi de la Petru, carile au scris: „Hristos, de vréme ce au pătimit pentru noi, au lăsat noaă pildă | ca urmele lui să urmăm“ (*Petru, Car.* l gl. 2, sh. 21), şi de la Ioan, a cui acéstea-i sint cuvintele: „Cine dzice într-însul a petréce, trebuie precum el au îmblat şi el aşé a îmbla“ (*Ioan, Cartea 1* gl. 2, sh. 6).

25. A lui Dumnădzău porunci nu dzice că sînt în neputință cu paza

Nice sînt de a să ascultarea ceia carii, pentru a păcatelor învăluire, blojoresc în neputinţă a fi bunătăţilor slujbă a da, adecă păcatele a izgoni şi dumnădzăieştile porunci a păzi. A oamenilor lenevire şi nevrére, acéstea opréle şi acéstea învăluiri aduc înainte. „A nu vrea în pricină iaste; a nu putea înainte să întinde“ (Seneca, *Car.* 116). Iaste dară a bunătăţilor cale dintăi oarece can aspră şi grunzoasă, ce mai pre urmă pre lesne şi nétedă să arată, mărturisind Isiodus*. Iară Ioan, al lui Hristos apostol, au scris: „Aceasta să fie dragoste cătră Dumnădzău, ca poruncile lui să păzim; poruncile dară a lui să nu fie gréle“ (numai să lipsască că sint în neputinţă) (*Ioan, Cartea 1* gl. 5, sh. 3). Şi singur Hristos, cu a lui de adeverinţe grăitoriu rost, au spus: „Giugul său a fi uşor şi sarcina lui uşoară“ (*Math.* gl. 11, sh. cel mai de pre urmă [30]).

*Nevoința pre toate biruiaște **,*
Iar pre nevoință dragoste o ațiță;
Pentru carea pe drept dzis iaste:
*Pre toate biruiaște dragostea [219] ***.*

Dragostea dară cătră Dumnădzău, cătră bunătăţi şi cătră a bună|tăţilor cinstita cinste să nu lipsască. Această dragoste pre toate, oricît de silnice şi năsilnice ari fi, va călca şi va domoli.

* ёстб кбя ЮмЭсбй, 288 – 292 (286 – 290).
** Vergilii, *Georgica* I, 145.
*** Vergilii, *Ecloga* X, 69.

VERŞ

Ca să-ți răscumperi trupul, fier și focuri vei pătimi;
Să fii sănătos cu sufletul, oare ce a sufferi vei tăgădui? [220 *]

Ca bun să te faci a vrea ţi să cade, însă adevărat şi cu toată inima şi vîrtos, cu toată putinţa a vrea, şi cătră bunătate cu toate puterile întinde-te, învaţă-te (ca în şcoală) pre dreptate sau curăţie, precum Apostolul *Cătră Timothei* învaţă (*Car. 1* gl. 4, sh. 7) şi încă alt apostol mai agiutorésţte (*Petru, Car. 2,* gl. 1, sh. 3). Cătră aceasta: „Singur pre tine, cu toată agiutorinţa învăţăturii, adaoge credinţii tale bunătate“ (*Petru, Car.* 2 gl. 1, sh. 5). Deprinderea mult plătéşte, cu carea toate mai pre lesne şi mai pre iuşor să fac; încă mai vîrtos célea carile la început cu nevoie a fi să pare. Iaste dară deprinderea ca o altă fire[**]. Această dară deprindere cu privirea a oamenilor celor de a doa oară prin curăţenie născuţi să agoniséşte. Adecă ceia ce odată au greşit şi apoi, pocăindu-să, s-au curăţit, ca cum de iznoavă s-ari fi născut[221].

26. Pildele, nu a celor ce greșesc să te amăgească, ce céle a celor drepți cu inema sînt de urmat.

Să nu te, singur pre sine, îmblăzneşti şi în păcat rămîind | să te zăbăveşti sau aceasta pricină să dai, căci în *Svintele* găseşti *Scripturi* precum şi drepţii o dată au greşit. Ce mai vîrtos pentru aceasta te păzéşte, de vréme ce a svinţi ca aceştia uneori lunecări s-au tîmplat, cu cît mai mult ţie cu pază întru această lunecoasă cale îţi iaste a îmbla. Însă aceştia, după căzătură, nemică zăbavă făcînd s-au sculat, căinţă şi pocăinţă făcînd, nice altădată la acéiaşi s-au întors căzătură, ce mult mai cu pază şi cu dragoste în cinstita curăţie au îmblat. Pentru aceasta, Dumnădzău milostivul, întorcîndu-să, vinovăţiile ce făcusă li-au iertat. Aşé dară, şi ţie, greşind, îţi iaste să te pocăieşti şi precum unii oarecarii bolnavi fiind s-au tămăduit, aşé şi tu boala carea înlontrul trupului o ai trebuie să o scoţi.

[*] Cp. A. Wissowatii, *De hominis uera beatitate consectada,* în *Stimuli uirtutum...,* p. 128.
[**] Ciceronis, *De finibus,* V, 25, 74: *Consuetudo est quasi altera natura.*

27. Cu nedéjdea a milii lui Dumnădzău nu iaste de greșit

Mila şi bunătatea lui Dumnădzău de la binele ce vii să faci să nu te întoarcă, adecă milii lui nedejdiuind să nu te pocăieşti, căci Psalticul şi împăratul cîntat-au David: „Adevărat, bun iaste împăratul lui Izrail (ce au adaos), adecă celora carii cu curată sint inemă“ (*Psalm* 73[=72] [1]). Şi într-alt loc: „Mila Domnului din véci în véci asupra celora ce să tem de dînsul şi dreptatea lui preste fiii fiilor celora ce păzăsc légea lui şi-şi aduc aminte poruncile ca să le facă | pre dînsele“ (*Psalm* 103, [=102], sh. 17, 18[–19]. Şi Pavel apostolul, pre omul în păcat rămas şi giudeţul lui Dumnădzău că va fugi nedejdiuiaşte, aşé-l grăiaşte: „Au avuţiile (sau mulţimea) bunătăţii lui şi a răbdării şi a blîndéţii nu bagi în samă, necunoscînd pre tine că bunătatea lui Dumnădzău cătră căinţă te duce? Ce pentru împietrirea ta si pentru inima carea a să căi nu ştie, însuţi ţie vistériu îţi strîngi mîniia în dzua mîiniii şi într-a ivirii dréptii a giudecăţii lui Dumnădzău, carile va răsplăti fietecui după faptele sale“ (*Cătră romani* gl. 2, sh. 4, 5, 6). Aşé dară, carile cu nedéjdea milii lui Dumnădzău spre zăbăvire în păcat rău să slujéşte de la dumnădzăiasca milă să opréşte. Pentru aceasta te vii téme. Pentru aceasta celor ce să pocăiesc în darul lui Dumnădzău nu iaste să nu nedejdiuiască. Şi iarăşi, celora ce nu să pocăiesc în mila lui Dumnădzău nu iaste să să sprijeniască. La cei dară ce să pocăiesc, făgăduinţele a bunurilor lui Dumnădzău, iară la cei ce nu să pocăiesc, gătitele dumnădzăieştile urgii caută [*Rom.* 11, 22].

28. Rugile mult folositoare

A lui Dumnădzău şi a lui Hristos agiutoriu, carile prin Duhul Svint noauă iaste să să aducă, rugile din toată vrémea, cu toată inima, adecă slujba aceasta macar în prea | strîmptori iaste să să facă: „Céreţi şi să va da voaă“ (*Math.* gl. 7, sh. 7 şi gl. 21, sh. 22). „Părintele ceresc da-va Duhul Svint celor ce-l cer“ (*Luca* gl. 11, sh. 13 şi *Iacov* gl. 1, sh. 5). Şi de vréme ce acest dumnădzăiesc cérem agiutoriu, socotéşte

precum Dumnădzău celor ce nevoiesc, nu celor léneşi, va agiuta.

VERŞ

Agiutoriul – nevoință iubéște;
Cine dară pre cel deșert va agiutori
Sau somnului nelucrăreț va îngiuga vîrtutea?

Această din toată vrémea rugă ca o împreună cu Dumnădzău vorovire iaste. După aceasta, ca acesta folos aduce ca omul printr-însa de la păcat să să întoarcă şi precum la ceriuri cu Dumnădzău s-ari rădica. Şi cu aceasta mai vîrtos cătră a svinţeniii şi a curăţiii întrare să ne agiutorim, pentru care lucru de vom vrea cătră Dumnădzău slobodă să avem mérgere, trebuie inima noastră să nu ne osindiască (şi încă) orice am de la dînsul pofti vom lua, căce poruncile lui păzim, şi carile în privirea lui sint plăcute facem (*Ioan, Car. 1* gl. 3, sh. 21, 22). Carile dară urechea sa întoarce a nu audzi pravila, şi ruga lui iaste scărăndăvire" (*Pilde* gl. 28, sh. 9; *Isaiia* gl. 1, sh.15; *Mihea* gl. 3, sh. 4; *Ioan* gl. 9, sh. 13). Roagă dară pre Dumnădzău ca curat să te faci şi fii curat, | ca rugile tale să nu fie trecute şi neplăcute.

29. Agonisirea sau avérea Duhului Svint, de păzit

A lui Dumnădzău Svint Duh de la Dumnădzău nu vii lua, de vii trup necurat, de păcate întinat şi imat purta şi de-l vii mai denainte de la dînsul trimis avea; păzéşte-te ca „nu pre dînsul ca pre un oaspe carile de céle necurate să scărăndăvéşte şi să îngreţăşadză cu lăturile a rélelor tale fapte şi cu a necuvioaselor voroave şi a gîndurilor întunecări să-l întristedzi şi să-l goneşti" (*Efes.* gl. 4, sh. 30). Şi mai caută, a ceştii dzise socotind *(Înțeleptul* gl. 1, sh. 5), că „Svintul Duh învăţăturii (să dzice) precum să fie fugind de la viclenie şi să să dea îndrăpt de la nebunele gînduri" i proci.

30. A îngerilor prezenție, adecă totdiauna împreună ființă, de poftit

Preacinstiții cu svinţeniia a lui Dumnădzău îngeri, de vréme ce bucuroşi sint de la Dumnădzău cătră drepţi a să triméte, „ca fieteunde, nelipsindu-le, să-i apere“ (*Psalm* 34, sh. 8 şi *Psalm* 91, sh. 2; şi *Cătră corinth., Car.* l gl. 11, sh. 10; şi *Cătră evrei* gl. l, sh. 14). Şi deacă a aceastor cereşti totdiauna fiinţa a nu-ţi lipsi pofteşti, ca un înger la svinţenie şi la o potrivire a fi te siléşte ori precît vii putea. Căci fietece cu acel de asémenea sa a să iubi [*], iară pre cei ce nu să asamănă a-i urî sint obiciuiţi.

31. Privirea lui Dumnădzău iaste de cinstit

Gîndéşte precum tu niceodată de tot singur să fii, macar în loc de la alanţi privitori cît de depărtat, macar în loc cît de ascuns, căci pururea denaintea-ne a opriţilor dumnădzăieştilor ochi eşti. Acesta „nu numai faptele, ce şi gîndurile caută, macar în preaîntunecoasele ale nopţii întunérece“ (caută *Psalm* 139 [=138] [11]). Pentru aceasta, „fie-ţi ruşine orice necinsteş a face, de vréme ce toate înaintea ochilor a privitoriului giudeţ faci“ (caută Boeţius, *Pentru mîngăiare,* la sfîrşit) [222] [**]. Ce şi Seneca, macar că păgîn era, întru această socotială împodobit au grăit. „Aşé iaste de gîndit, ca cum oarecine în înlontrul pieptului i-ari a privi putea. Aşé adevărat iaste de vieţuit, ca cum în privală am vieţui. Că ce dară foloséşte de la om în taină a fi? Că nemică lui Dumnădzău iaste încuiat; înlontrul voilor noastre iaste şi în mijlocul gîndurilor noastre să află“ (Seneca, *Cartea* 83). Asémenea întru a lui Epictet, *Scrisori cătră Arian* să află (Car. 1, gl. 14)[223].

32. Privirea a omului cinstit, adecă îmbunătățimat, folositoare

Ce încă pre un bărbat oarecarile, cinstit, cu curată greuime, de dăscălie şi de învăţătură plin, ca cum totdiauna de faţă ar fi şi toate ale tale fapte privind de ţi-l vii gîndi şi nelipsit în mijlocul

[*] Ciceronis *Cato Maior* III, 7: *Pares cum paribus facillime congregantur.*
[**] Boethii, *De consol. phil.*. V, pr. VI.

gîndurilor tale a fi de-l vii socoti, întru a căruia | priviri ceva a face ce nu să cade ruşine-ţi va fi, şi aceasta spre a răutăţilor oprire mult a-ţi folosi va putea. Bine, din a lui Epicurus, Seneca învaţă: „Aşé fă toate, ca cum ari privi oarecine". Şi după acéia adaoge: „Denaintea cui, încă şi oamenii cei răi răutăţile sau binele să-şi ascundză, de vréme ce tu înaintea lui cu ceva păcat a face nu îndrăzneşti" *(Cartea* 11 şi 25).

33. Însoțirea a oamenilor curați sau drepți de urmat

„Însoţirea a aleşilor şi curaţilor oameni urmadză, şi să o agiungi o gonéşte şi cu dînşii ades te împreună, carii pre tine cu ale sale voroave şi fapte mai bun a te face ari putea, spre bunătate a te aţiţa şi spre lucrurile bune a te trage şi a te agiutori" *(Cătră evrei* gl. 3, sh. 13 şi gl. 10, sh. 24, 25). Numai cu osirdie te păzéşte să nu împreună cu bunătăţile şi nescareva răutăţi amésteci, căce de multe ori bărbaţii buni mai pre urmă s-au îndrăpnicit. Aceasta dară pe tine din cel dintăi bun stat să nu te îndrăpnicească, însă cu toată inima şi cu tot sufletul siléşte ca a cunoaşte să poţi cui urmedzi, că: „De vii aleşilor urma, ales vii fi; de vii îndrăpnicilor, îndrăpnic vii fi" (*Psalm* 17, sh. 25 [= 29]).

34. De la adunarea nealeșilor, de fugit

Aşijderea, de împreunarea nealeşilor fugi şi de dînsa depărteadză-te, ca să nu te pre tine, |ca o duhnicească lipicioasă ciumă a păcatelor, împle şi să te strice (caută *Psalm* 1 şi *Cătră corin.* gl. 15, sh. 33). Pre obicéiele bune strică voroavele céle fără ispravă; de vii păcura sau cătranul atinge, ima-te-vii de dînsul.

35. De pricinele păcatului te păzéște și fugi

De pricinele păcatelor şi întărîtăturile răutăţilor, carile într-această lume în multe féliuri totdiauna să tîmplă, cu întriagă dragoste şi cu vitiază osirdie te păzeşte şi te feréste, ca nu spre perire-ţi laţurile să te apuce şi să te vinédză. Pre calea lucie şi lunecoasă, cu pază să îmbli,

ca nu, poticnindu-te, în ispită şi osîndă să te împingi. Şi iarăşi, cînd pre dînsa călătoreşti, singur pre tine te învaţă şi cu curatele gînduri, ca cu nişte scuturi împotriva a păcatului venin sufletul tău într-armadză; şi mai vîrtos din pricina păcatului, pricina împoncişatii bunătăţi înainte îţi pune, ca cînd începi păcat a gîndi, îndată începe binele a face, ca pre a păcatului pricinire să izgoniască. Şi iarăşi, împotriva păcatului şi a poftei spurcate, îndată domolirea, stîmpărarea şi călcarea să fie. De vii cuvînt rău audzi, răbdarea să alérge, şi aşé la toate (caute-să Epictet, *Enhiridion* gl. 14 [= 10]) [224]. |

Încă mai vîrtos, céle réle în bine, pre cît în putinţă ari fi a le întoarce a înţeleptului iscusit meşterşug iaste.

36. Lénea de lepădat

De lenevire şi de trîndăvie ca de perina Satanii să fugi. „Acéstea şi bucatele, pricina a răului, plăcute sint“ Pentru aceasta dară, cu cinstite ostenințe, şi sufletul şi trupul îţi agiutoréşte, şi spre a greutăţilor agiutoriu îl întăréşte.

VERŞ

Deșértei tale minți vreun lucru-i dă
Cu dîns să să ție, ș-aceasta-i dzi: fă!

Cine nemică bun lucriadză, rău a face să învaţă; precum léneşul, năimit sau argat, de vréme ce mai de cu vréme fîn bun nu strînge, în netrébnice ierbi şi în gréle stuhuri îi iaste a să duce.

37. De somnul lung încă te părăsește

De somnul îndelungat încă te părăséşte, „căce odihna lungă a răutăţilor stihii slujéşte“.

38. Svinta Scriptură de cetit

Cuvîntul lui Dumnădzău, carile prin bărbaţi de dumnădzăiescul duh luminaţi iaste însămnat, cu dragoste şi cu toată nevoința citéşte şi procitéşte sau răscitéşte.

Dzua și noaptea în mîni să-ți fie.
Sara, diminiața în minte să-ți vie [225*].

Caută *Psalm* l, sh. 2, unde dzice: „Şi în légea lui să va învăţa dzua şi noaptea“. Într-această *Svintă scrisoare,* ca într-o ceriască gazofilachie, vistiiare nepreţăluite | pre lesne să cuprind. Acolo a adevăratului Dumnădzău sint cuvinte. Acolo a lui făgăduinţe, porunci, învăţături, urgii şi pilde de arătare să află, drept sau strîmb a făcătorilor scrise. Acolo, de ce iaste a fugi şi ce iaste a urma vii vedea. Acéste legămînturi a acelui prea de sus monarh sufletele învîrtejesc celor necunoscători, înţelepciune le dau şi ochii minţii deşchid şi-i luminiadză [*Psalm* 18, 8–9]. „A acestora dzise, de va neştine străjui, curată va calea să întoarce, adecă viaţa şi obicéiele sale va curăţi şi va spăla“ *(Psalm* 119, [= 118,9]). Acéstea să cad a fi noaă sfătuitori, cu pilda lui David *(Psalm 5,* [=118], sh. 24; caută *şi Car. 2, cătră Timoth.* gl. 3, sh. 15, 16, 17). *Svintele Scripturi* ţie alcătuit catalogul (izvodul) al bunătăţilor îţi aduce. Acolo carile sint să le păzăşti şi carile sint de păcat ca să le fereşti, toate cu tine le alături adză, ca nu cîndai vreuna din céle bune lipsindu-ţi a o agonisi să sileşti şi ca nu cîndai toate céle réle mijloace ca de dînsele să te mîntuieşti îţi arată. Că precum meşterşugul doftoriei sau ierbile de doftorie pănă vor fi în dughiană, celui bolnav pănă nu le vii da, nemică folosesc, şi doftorul pănă cu dînsele pe cel boliac de nu-i va agiutori nu-l va însănătoşea, aşé *Svin*|*tele Scripturi* în svintele cărţi însămnate fiind, pănă tu la praxis de nu le vei duce, nemică îţi vor folosi ; adecă nu numai să le ceteşti, ce célea ce ceteşti să le şi faci, şi atuncea de la dînsele dobîndă vii avea.

39. Alalți scriitori încā de citit pre lesne iaste și folosește

După svintele slove, ca printr-o primblare şi a minţii înnoire şi alte cărticéle a citi nu strică, carile ca nişte

[*] Horatii, *Ars poetica,* 268.

sufleteşti însănătoşitoare şi alcătuite doftorii sint. Precum dintre păgîni nu nevrédnici oarecarii de a să citirea sint: Ţiţero, *Pentru slujbe;* a lui Seneca (unele); a lui Plutarhus, *Obicéinice;* a lui Epictitos, *Enhiridion;* a lui Isocrat, *Învăţătură către Dimonic* i proci. Aşijderea, dintre creştini nu puţintei, precum Thoma Cămpiţius, *Pentru urmarea lui Hristos,* a lui Erazmus, *Enhiridion, Pentru oştianul creştin, Ethica Crellii hristiiana* [226] i proci. Cuvine-să şi cade-să dară creştinului ca albina să fie, carea miiare din multe féliuri de flori ce culége şi fieteunde a strînge gătind şie céle folositoare. „Toate de ispitit şi de cercat ; carile sint bune, acélea de ţinut" *(Thesal., Car. 1* gl. *5,* sh. 21).

40. Învăţătura a slavii lui Dumnădzău

Toate făcutele noastre cu aceasta să tocmim ca Dumnădzău, carile domnul şi cel prea de sus ceresc părinte iaste, de la dînsele să să slăvască şi laudă să aibă. | Aşé lumina noastră înaintea oamenilor a lumina să cade, ca să vadză a noastre bune fapte şi să slăvască pre acel al nostru părinte carile iaste în ceriuri *(Math.* gl. *5,* sh. 16 şi *Ioan* gl. 15, sh. 8 şi *Petru, Car. 1* gl. 2, sh. 12). Aşijderea de păzit iaste, ca nu cumva prin a noastre réle fapte slava Dumnădzăului nostru între oameni cu vreo defăimăciune să să atingă, nici pentru noi légea carea o mărturisim de alţii să să blastăme (caută *Cartea 1, Cătră Timoth.* gl. 6, sh. l şi *Tit* gl. 2, sh. *5; Romani* gl. 2, sh. 24).

41. Scandălă sau pricaz celor de aproape să nu să facă

Grijea a oamenilor vecini sau a celor de aproape ai noştri să avem, ca nu pre dînşii cu pildele a fără ispravă făcutelor noastre fapte să-i dosădim sau să-i dodeim şi, stricîndu-i, mai răi să-i facem. „Vai aceluia prin carile să tîmplă pricazul (adecă pricină spre răul altuia)" *(Math.* gl. 18, sh. 7). Mai vîrtos dară, cu bunele şi cinsteşe ale noastre fapte, lor pildă arătînd, ca spre a binelui urmare să-i aducem şi să-i împingem.

42. Mulțimea păcătoșilor, de nebăgat în samă

Să nu ne, dară, pre noi, aceasta smintiască sau să ne strice, adecă văzind pre mulți multe réle făcînd şi în multe răutăți îmblînd, noi încă aşé, adecă ca dînşii, să îmblăm sau lor să ne potrivim, sau noi a lor réle obicéie privind, rău spre acéleaşi obicéie să ne dăm. „Aceasta iaste | de socotit, ca nu cu obicéiul dobitoacelor să urmăm celuia ce mérge înaintea turmii, carile mărg unde le duc, iară nu unde iaste de mărs. Nici un lucru pre noi cu răutățile céle mai mari nu ne învăléşte, ca cînd la voroavă ne aşedzăm şi céle ce prea bune ne par şi de la socotială în loc de mare să priimăsc, a cărora pilde multe sint la noi. Nici după socotială ce după asămănare trăim“ i proci.

Nu atîta cu omeneştile lucruri bine să lucriadză, precum a mai mulți céle mai bune plac. Să cercăm ce iaste prea bine de făcut, iară nu ce iaste obiciuit (Seneca, *Pentru viața fericită* gl. 1 şi 11 [= 2]). Să nu ne închipuim noi veacului acestuia, ce să ne informuim prin înnoirea minții noastre *(Romani* gl. 12, sh. 2). „Iubitule, nu urma ce iaste rău“ *(Ioan, Car. 3* sh. 11). Tu nu ce fac alții, ce ce-ți iaste ție a face, acéia te nevoiaşte.

43. De la răutatea carea mai gios te trage, de la a céia mai tare te dă îndărăpt

Spre răutatea către carea, cu cît mai vîrtos eşti aproape şi plecat, cu atîta mai cu dragoste şi mai vîrtos te opréşte şi te îndărăpt trage şi, ca cu o zăbală zmîncind célea ce în partea sufletului împoncişitoare sint, cu nevoințe le înduplecă, ca aşé în mijlocul a doaă răutăți (adecă a lumii şi a trupului), vîrtos şi neclătit să stai, precum | lemnul corogit şi strîmb (puțînteluş încăldzit) cîtva în multe părți să îndoiaşte pănă să stea drept.

44. De céle mai plăcute cărnii iaste de ferit

În socotială să aibi: acesta ce-i din pămînt născut trupul tău şi spre céle păminteşti să întinde şi ale lui pofte şi dulceți foarte îi plac. Păzéşte-te de acest blînd şi viclian în chip de priiatin nepriiatin domesnic şi de casă, ca nu cumva

precum odănăoară Eva cu a omorîtoriului pom chipeşe vidére amăgindu-se, din poamele lui au mîncat şi pre Adam, bărbatul său, spre acéiasi mîncare au smomit. Aşé dară, pre tine trupasca poftă te va amăgi şi cu prea cumplită otravă sufletul îţi va otrăvi. Adu-ţi aminte ce iaste de Prorocul însămnat: „Istiaţă să fie inima omului preste toate“ *(Ierem.* gl. 17, sh. 9). Pentru aceasta, întinderile sufletului tău foarte bine alége, ca nu cumva minciunoasele a bunurilor rîvniri vicleşug să-ţi facă şi să te trîntiască (pre carile ţie a le trînti ţi să cade). „Cu duhul, faptele cărnii omoară ca să trăieşti“ *(Romani* gl. 8, sh. 13). „Lucrul cinstit necinstit iaste, lîngă cela ce-i iaste trupul prea de mare grosime“ (Seneca, *Cartea* 14). A cui trup iaste în grosime, aceluia sufletul în vitionire. Putérea cărnii tu însuţi o rădică şi | trupul tău (în slujbă cu Apostolul) îl tocméşte *(Către cor., Car. 1* gl. 9, sh. 27), ca din robiia păcatului mîntuit fiind, adevărat mîntuit vii fi.

45. Şi céle mai plăcute nu totdeauna de făcut, măcară de nu şi strică ceva

Încă şi célea carile cu dumnădzăieştile prin scrisoare porunci date nu sint, ce încă mai vîrtos oprite, pentru aceasta să văd să fie plăcute măcară din sine de n-ar nice réle fi, ce de vor spre păcat vreun miros trage sau de vor a vreunii răutăţi chip avea, părăséşte *(Thesal., Car. 1* gl. 5, sh. 22); mai vîrtos de vor cu gîlceava sau cu scandala slăbăciunilor fi şi pentru căci toate plăcute a fi să văd, dară nu toate să cad: „Creştinului slobod să cade nice supt a unui lucru putére suppus a fi“ *(Corinth., Car. 1* gl. 6, sh. 12 şi gl. 10, sh. 23). Mai cu de-adins nu acéstea toate carile lui plăcute să văd să lucreadză, căci cela ce slobod cu dînsele să zăbăvéşte, pre acela acéle plăcute pre încet, pre lesne la céle neplăcute celor plăcute vecine îl vor abate.

46. Păcatele céle mitiutéle nu mici să să socotească

Macar şi céle mici păcate nu iuşuréle să le socoteşti şi mititéle afli să ţi să pară. Prostéşte obiciuit a să dzice iaste: „Acest păcat iaste de iertat, nu iaste de moarte“.

Şi macar acestora ce mici păcate să număsc, de le va omul fiinţa lor trage şi într-însele să va zăbăvi, mîniia lui | Dumnădzău aţiţă şi de la ceriasca a lui Dumnădzău împărăţie să vor opri şi în moartea vécinică vor rămînea. Nu numai curvăritul şi curviia, ce şi iubostele şi ziafeturile, nu numai uciderile de oameni, ce şi neprieteşugurile şi gîlcevile, nu numai marile îmbătări şi beţii, ce şi ospéţele şi cinstele mari, nu numai furtuşagul, ce şi lăcomiia, nu numai blăstămul cătră Dumnădzău, ce şi sudalmele şi zavistiile cătră oameni, nu numai giurămînturile, ce şi minciunele, cîte una, cîte una ca pre un izvod sau catastiv sint de socotit. Pentru acéstea la dumnădzăiescul Pavel caută şi vii vedea ce ne arată *(Cătră corin., Cartea 1* gl. 6, sh. 9, 10; *Galat.* gl. 5, sh. 19, 20, 21; *Efes.* gl. 5, sh. 3, 4, 5, 6 şi *Petru, Cartea 1* gl. 4, sh. 3; *Apocal.* gl. 21, sh. 8). Nu numai céle mari a undelor mării valuri carele peste usne să varsă, ce şi pre cătineluş mai ades ce pică pe corabie a îneca pot. Din mititéle scîntei, de nu să vor stînge, mare pojar să încinge şi, aţiţîndu-se, casele aprinde şi în cenuşe le întoarce. „Nime prea degrabă au fost prea spurcat“[*], ce spurcăciunea încă prin stepene să face, precum unii puţinteluş mai răi decît buni sint. Şi precum cei de tot pătrimi de răi, aşé şi cei puţintelus răi de la acel | ceresc nou Ierusalim să vor opri: „În carile nemică cevaşi întinat sau făcînd scîrnăvie va întra“ *(Apocal.* gl. 21, sh. în sfîrşit). Aşé dară, în cea dintăi a spurcăciunii stepână văzdzindu-te, îndată te întoarce, nici mai sus a te sui să cauţi.

47. La spița cea mai de sus a bunătății neprestanno silește

Aşijderea, de vii apuca a bunătăţii vreo spiţă a călca, să nu stai sau să te opreşti, ce totdiauna la cea mai de sus te întinde, şi încă la cea prea mai de sus, pre cît în putinţă îţi va fi, să te sui şi pre cel poftit şi preabun să apuci vîrv şi la săvîrşire să agiungi. Pănă unde dară iaste să ne întindem, dumnădzăieştile ne arată *Scripturi (Math.* gl. 5; *Colas.* gl. l, sh. 28 şi gl. 4, sh. 12). Frumos iaste

[*] Iuuenalis, *Sat.* II, 63.

acela carile la cea dintăi sau la cea a doa sau la cea a treia stepână să întinde şi de nu vor altele mai înainte fi, să stea tare. Însă de nu te vii la cea dintăiu totdiauna şi cu toată nevoinţa întinde, presémne nici la cea a doa, nici la cea a triia vii putea sta neclătit. Nu iaste bunătatea deplin, decît cei prea răi mai buni a fi. Ce socotéşte macar unele la acea adevărată să să odihniască săvîrşire. Cînd spre ţénchiu alergi, nu în mijlocul alergăturii să rămîi. Căci cînd nu vii bărbătéşte şi pre cît poţi sili, înaintea lui Dumnădzău aceluia ci-au cunoscut pre cît ai putut, ce samă vei da? |

48. Poarta largă sau latâ de ferit, iară îngustă sau strîmtă de întrat iaste

Întru toate faptele vieţii tale socotéşte poarta largă şi calea bătută şi chipeşe de fugit să-ţi fie (adecă tocmala a vieţii plăcute cu trupeştii oameni ce să învoiaşte); pre care cale mulţi a mérge purced şi la ieşire nu-i duce.

Aşijderea, poarta strîmtă şi calea îngustă pre dînsa de întrat iaste, carea la viaţa vécinică duce, măcar că puţini sint carii o află, mai puţini carii aflîndu-o să între şi încă mai puţini carii, aflîndu-o şi pre dînsa întrînd, pănă la ieşit să rabde (*Math.* gl. 7, sh. 13[– 14]). De-ciia singur întru tine socotéşte: oare această cale numai îngustă iaste, au pre urmă mai lată iase? Şi iarăşi caută unde iaste să te ducă.

49. În toate dzilele adaoge ceva spre folosul sufletului

În toate dzile, nevoinţă în calea bunătăţii a întra pune şi pururea mai înainte a adaoge şi cu bunătatea a te adaoge siléşte. De astădzi ales şi bun eşti, mîine mai bun şi mai ales a fi te nevoiaşte; că carile dintr-un loc mai înainte nu mérge, nici mai adaoge, acela prea pe lesne îndărăpt să dă şi scade. Nime folosul său unde l-au lăsat îl află.

VERŞ

Nu într-alt chip să poate, fără cît numai cel ce în susul apii în silă
cît poate caicul ei urnéşte,
În lopăţi vînslind, macar prin tîm| plare să nu cumva mînule lăsind,

Răpegiunea apii îndată-l va duce la malul dintâiu de undi-au ieșit,
Încă mai silind poate să să răstoarne cu fundul în sus [*].

50. Să nu fii ipocritis, adecă fățarnic

Să nu-ţi fie voia ceva de cinste a face pre denafară şi în faţă, numai pentru ca să te de la oameni laudzi, ce te nevoiaşte ca fiinţa cea dinlontru a bunătăţii şi a curăţiii (însă nu cea făţarnică, ce cea adevărată) în tine să aibi. „A fi bun mai vîrtos să-ţi fie voia decît a te videa", cu care cuvînt Salustrius pe Caton împodobéşte [227] [**].

51. Nu căuta célea ce sînt înapoi, [ci] célea ce-s înainte

Nu căuta îndărăpt, adecă ca să vedzi până unde şi până la cîte păprişte sau stadie sufletiască să fii mers. Ce mai vîrtos înainte privéşte încă până unde-i cel de mărsu ţénchiu, carile de la slăvitul Hristos iaste arătat, pentru ca ceriasca slavă să apucăm. Aşé dară, apostolul Pavel făcea: céle dindrăpt era uitînd, iar céle mai denainte a le covîrşi silindu-se *(Filip.* gl. 2 [=3], sh. 14).

52. În bunătățile sufletești, macară că trupéşte greu ți să va părea, rabdă și mult te zăbăvéşte

Pre bunul aşedzămînt sau temeiu, pre carile o dată vîrtos îl apuci; cu vîrtoase într-un loc stare şi cu răbdare îl moştinéşte. Să nu cumva după ce vii a face turnul încépe, să nu-l faci, ce să-l desfaci. Adecă binele începînd, să nu-l neistovit laşi, sau pre cît vii fi făcut să nu-l desfaci. (La această socotială caută *Luca* gl. 14, sh. 29, 30.) Nici unde mîna spre bine îţi vei întinde, spre | célea carile îndrăpt sint (în lume de la tine lepădate) căutînd să o întorci *(Luca* gl. 9, sh. 62). Aşé dară să alergăm, ca alergătura să istovim şi ce gonim să agiungem, ca nu cumva vreodată să ni să dzică: „Frumos alergaţi, cine v-au oprit?" *(Galat.* gl. 5, sh. 7). „Să silim ca să nu piiardem ce am lucrat, ce ca măsura

[*] Vergilii, *Georgica* I, 201 — 203.
[**] *De coni. Catillinae,* LIV, 6.

plină să luăm“ *(Ioan, Car. 2,* [1], sh. 8). „Carile va răbda până în sfîrşit, acesta numai va fi mîntuit“ *(Math.* gl. 10, sh. 22; caută şi *Cătră evrei* gl. 10, sh. 36).

53. Pricina a bunelor lucruri de apucat

Pricina cea cătră bunătate şi cătră a lucrurilor bune facere agiutătoare, nu numai cuprindzindu-o să o îmbrăţăşedzi, ce încă şi mai înainte ciarcă, şi cu cît mai mult vii afla, cu atîta cu toată nevoinţa o apucă. Nici ceva părăsindu-o să să veştedzască şi să să triacă, ce oriunde o vii agiunge, acolo o apucă şi în toate ale tale lucruri cu dînsa te slujéşte.

54. Începătura gîndurilor spre păcat de părăsit

Gîndurile céle nesocotite carile să încep, ca rélele ierbi printre céle bune mai deinte, până a să înrădăcina, zmulge-le, plivéşti-le şi le dezrădăciniadză, ca nu cumva, crescînd, stricătoare roadă să aducă.

VERŞ

A-ntra nu lăsa, până noaă sint, a boalii semințe,
Împotrivă stă despre-ncepătură; tîrdziu să gătéște
Spri-acea boală liac, prin multe zăbăvi, deaca să-ntărește [228*].|

Gîndirea despre rău îndată întoarce şi spre bine o învîrtejéşte. Păcatului ca cătră tine viitoriului nepriiatin şi spre a lui întrare împotrivă te pune, şi macară cît de puţin a-şi face loc opréşte-l şi macar cît de cu greu ţ-ari fi luptîndu-te rabdă, că-l vii birui.

55. Întru această viață ca într-un război să fii păzit[229]

„Viiaţa noastră într-această lume ca un războiu iaste“ precum Iov au dzis (gl. 7, sh. 1). Aicea pizmaşi mulţi şi de multe féliuri avem, carii pre noi cu ale lor arme ne războiesc şi de la curăţie a ne întoarce să nevoiesc.

[*] Ouidii, *Remedia amoris,* 91.

Acéstea sint multe şi în multe féliuri ale lumii lucruri şi féţele ispititoare şi singură hirişea a noastră carne, împreună cu ale sale neorînduite şi fără ispravă pofte, carile prin ale noastre iarăşi păcate noaă prăpădenie şi perire a ne agonisi pot (însă de ne vom în léne afla).

VERŞ

Au poţi, acéstea, padejuri stînd, somnul să te atipască ?
Că-mpregiurîndu-te încă şi nu mult primejdii videa-vii [230] *.

Nu dară léneş şi trîndav oştian să fii. Pentru aceasta dară întru acéstea de acmu primejdiuitoare primejdii totdiauna păzind şi străjuind, toate din toate părţile privind, împotriva tuturor bine într-armat şi sprejinit | să te afli. Nu vii biruinţa dobîndi pănă nu te vii vitejéşte bate. „Iubéşte biruinţa pre nevoinţă“.

Greşit-au îngerul în ceriu, Adam în raiu, David în bună plăcérea lui Dumnădzău, Solomon întru înţelepciune tare şi Iuda Iscariotis în şcoala, în adunarea şi în însoţirea lui Hristos. Carii dară, căindu-să, s-au pocăit iertatu-s-au; carii dară în păcat au rămas osînditu-s-au.

56. De a Diavolului meşterşuguri, de păzit

Cel mai mare şi-n toată vrémea pizmaş şi căpitanul a altor nepriiatini, Satana sau Demonul (adecă Dracul) iaste. Duhul împotriva lui Dumnădzău răcoşan şi războinic foarte vîrtos, prea cu mare meşterşug meşter şi ascuţit izvoditoriu de amăgituri şi de măiestrii prin spre amăgiala a oamenilor şi spre a lor perire gata.

Aşé în multe féliuri şi în multe peliţe (ca Proteus şi Vertumneus)** pre sine a să schimba poate. Cîteodată, ca vulpea să linguşéşte, iară cîteodată ca leul siriap răcnind şi

* Vergilii, *Aeneis* IV, 560–561.

** Proteus era dumnădzău mării şi Vertunius dumnădzău neguţitoriii[232]; aceştia să tîlcuiesc ca ori în ce chip i-ar fi voia să poate schimba.

Giacomo Aconcio,
Stratagematum Satanae... libri VIII,
Basel, 1610, lucrare citată în *Divanul*,
f. 131[v] (Biblioteca Filialei
Cluj Academiei Române,
Fondul catolic)

împregiur îmblînd şi cercînd pre cine să apuce (*Petru, Car.1* gl. 5, sh. 8). Pusu-s-au şi singur pre Domnul Hristos a ispiti, şi aceasta nu numai o dată sau numai cu o tocmală; şi pre apostolii lui ca cu ciurul să-i ciarnă i-au poftit (*Luca* gl. 22, sh. 31), şi cu vréme din vîrtoasa credinţă i-au la îndoinţă adus. Încă pre Petru spre a Domnului tăgăduire l-au adus şi ca un prea | meşter vînătoriu, pretutindirea mrejile şi laţurile, hranele şi plăcerile păcatelor înainte întindzindu-le, ca pre cei nepăziţi să apuce şi să-i răpască. Iaste ca un stratig, adecă ca un slujitoriu prea întărit în puteri şi cu mulţi stratigi slujindu-să, spre mulţi oameni în multe féliuri războiu dîndule, cu multe tocméle încă şi cu chipul a curatii şi a bunii ispite să arată, spre a oamenilor de la adevărata şi curata stare întoarcere. Căci el şi în a îngerului luminii chip să mută, de carea frumos Iacov Acunţius în cartea *Pentru a Satanii îngeri sau stratigi* [231*] au arătat. Pentru aceasta dară, împotriva a sufletesc pizmaş ca acesta, cu acea sufletiască armă să ne într-armăm, carea de la ceriasca armărie iaste luată. „Arată-ne noaă acela din a creştineştii oşti oştian şi bun vitiaz" (Pavel, *Cătră efeséni* gl. 6, sh. 13 şi acéle mai pre urmă).

57. Moartea lui Isus Hristos de pomenit

A crucii lui Isus Hristos, fiiul lui Dumnădzău, mîntuitoriul nostru, şi a groznicii sale nevinovatii morţi pomenire şi aducere-aminte, sufletului, nu a celor fără socotială, mult a folosi poate spre răstignirea a hirişii cărni şi spre poftele céle réle carile cu moarte sint a să săvîrşi. Căci Domnul acesta, al nostru şi a veacului împărat, şi a ceriului | şi a pămîntului stăpînitoriu nu numai ca acéstea au sufferit cazne şi moarte atîta de groznică, nu numai duioase, ce încă şi nepovestită în cumpliciune au simţit durére (însă după trup, nu după dumnădzăire) [233] şi fără nice o cîrtire şi ca mieluşelul blînd acéstea toate au răbdat; şi aceasta, pentru a noastră pricină şi pentru a lui cătră noi cîrtitorii dragoste, ca pre noi, cu cheltuiala singelui său şi ai straşnicii sale moarte, de

[*] *Stratagemata Satanae,* Basileae, 1565.

la a păcatului caznă şi muncă să ne mîntuiască. Nu să cade, nici să cuvine dară noi de dînsul ca dintr-o grea robie cu nepreţăluitul său singe mîntuiţi şi răscumpăraţi fiind, împotrivă şi noi către dînsul dragostea noastră să nu mărturisim? Cu carea mai vîrtos poruncile lui de păzit să fac *(Ioan* gl. 14, sh. 21[=27]).

Să ne lăsăm dară de păcate şi giuruinţii să ne învăţăm şi cu dreptate să vieţuim, de vréme ce între alalte pricini, pentru aceasta svintul lui singe l-au vărsat *(Petru* [*Car. 1*] gl. 2, sh. 24 şi gl. 4, sh. l, 2, 3; *Tim.* [= Tit] gl. 2, sh. 14; *Evrei* gl. 9, sh. 14). Şi de vréme ce supt această zidire sintem, singele lui Isus Hristos să ne curăţască pre noi de la tot păcatul de vom, în lumină, îmbla *(Ioan, Car. 1* gl. l, sh. 7).

58. A creştinului nume nu fără lucru să fie

Acea a creştinului, adecă a ucenicului lui Hristos şi a urmăritoriului său numire şi mărturisire | fietecine unul pre altul a învăţa să cade, ca nu în zădar acest nume şi fără lucru să-l purtăm, nice supt a creştinului nume viiaţă a păgînului să avem *(Petru, Car.1* gl. 4, sh. 4). Că carii aşé şi-ntr-acesta chip vieţuiesc, aceia de-ar şi pe Hristos al lor domn numi, însă numai de dînsul precum ai lui să fie nu să cunosc, căci că lucrătorii fărălegii sint *(Math.* gl. 7, sh. 21, 23; *Luca* gl. 6, sh. 46). „Precum fiii luminii în lumină să îmblăm“ *(Efes.* gl. 5, sh. 8).

59. De vréme ce de Hristos chemat eşti, vrednicéşte vieţuiaşte

După aceasta singur cu tine socotéşte, precum cu aceasta chemare cu carea Dumnădzău ni-au, prin Hristos, la sine chemat, vrednicéste şi cum să cade să fie de vieţuit *(Efes.* gl. 4, sh. l şi *Thesal., Car. 1* gl. 2, sh. 12), singur pre tine însămniadză-te şi cunoaşte-te, ca destoinicéşte şi vrednicéste cu această chemare să vieţuieşti, de vréme ce Dumnădzău ti-au, nu la necurăţie, ce la curăţie şi la svinţenie chemat [*1 Tes.* 4, 7].

60. Blîndéţele de urmat, mîndriia de lepădat

Mîndriia şi socotinţa spre mari lucruri sau că doară pentru bunele tale fapte a te simeţi liapădă. Macar deşi ceva bun

cu darul lui Dumnădzău de la tine au ieşit, nu te, pentru aceasta, cu sufletul înălţa, nici te cu firea înfla, ce cu bună socotială singur pre tine te aminte ia, şi precît vii cunoaşte că eşti îmbunătăţimat, cu atîta mai blînd şi mai suppus să te porţi. Căci mîndriia | (prin altele ce aduce réle) în bunătăţi a adaoge opréşte, şi acea mai de sus stepână a să sui împiiadecă, la carea unii ari agiunge, de n-ari socoti precum au agiuns. Aşijderea dară „a sufletului plecăciune (carea mai vestit blîndéţe să dzice), de vréme ce în înaltul a bunătăţilor turn iaste zidită, adîncă slobozită temelie trebuie să aibă şi aşé spre mai sus al turnului zidire mult agiutoréşte şi foloséşte. Căci fără această într-adîncată şi vîrtoase temelie de s-ar şi zidit ceva a fi vedea, însă nestătătoriu şi pre lesne clătindu-să, răsipi-să-va şi sfărîma-se-va“ *(Romani* gl. 12, sh. 16; *Petru, Cartea 1* gl. 5, sh. 5).

61.Probozirea macar şi pe năpaste de suferjt iaste

Cînd te cineva pentru ale tale lucruri învaţă sau mai vîrtos încă, cînd pentru niscareva greşéle dojenindu-te te ţine de rău, rău să nu-ţi pare sau pentru acea a lui dojenire întulburîndu-te cu sufletul, alalte ale tale bune fapte să-i arăţi şi încă mai vîrtos şi fără pricină de ti-ar mustra şi acéia cu dragă inimă priiméşte. Precum iaste o doftorie prin vreo unsoare de sănătate aducătoare macar şi cu usturime însă de răbdatu-ţi iaste, necum aceasta că sufletul sporéşte şi din toate boalele cu acea nepreţăluită a sa unsoare îl izbăvéşte.|

62. Greşala să nu o ascundzi de cei ce te dojenesc

Păcatul de tine făcut fiind, cătră a cercetărilor sau cătră a certătorilor şi dojenitorilor mărturisire nu-l ascunde, nu-l feri, nici îl acoperi, ce mai vîrtos îl arată şi-l mărturiséşte, şi mărturisindu-l şi ei dojenindu-te şi mustrîndu-te, în pază să-ţi fie ca de a doa oară iarăşi pentru acéia greşală a te certa şi a te mustra să nu-ţi fie.

63. De la priiateni poftéşte învăţătură

De la credincioşii şi curaţii tăi priiatini poftéşte ca faptele tale cu străjuitori ochi aminte să ia, şi orice într-însele de la driapta cale abătîndu-se şi rătăcindu-se ari vedea să nu tacă, ce prietinéşte, precum iaste adevărat, să aréte, ca céle vădite şi pricepute să speli imăciuni. Apelis, zugravul cel de frumoase chipuri şeruitoriu, să povestéşte precum după ce vreun chip de ceva zugrăviia, atuncea îl denaintea casii, în uliţe, scotea; şi el acolea supt tablă sau supt scîndură să ascundea, cu această pricină că pre uliţă mulţi fiind ceia ce trecea şi a lui zugrăvală privind, de să afla cineva de defăima ceva la lucrul lui, el acéia dregea. Căci tuturor toate alor sale fapte bune le par, însă de la privitori şi mai vîrtos de la adevăraţii şi dreptii priiatini iaste de întrebat.

64. Păcatele mărturiséşte

Încă mai vîrtos ale tale nesocotite fapte, adecă | greşéle şi vinovăţii, cu carii ti-ai sau te îndeletnicéşti, bunilor priiatini (duhovnicilor) [234] te mărturiséşte întru adevărat, şi ca a unor buni doftori de boale curăţitori şi grijitori, pentru tine a lor la Dumnădzău să trimaţă rugi şi ale lor rugăciuni de la Dumnădzău pofteşte *(Iacov* gl. 5, sh. 16).

65. A nepriiatenilor defăimări, în bine ţi le întoarce

Însă şi de la nepriiatini une fapte a tale de să vor ocări şi să vor defăima şi precum réle să fie ţi le vor arăta, măcar că aceştia cu de rău poftitoriu suflet ţi le vădesc, ce tu într-acea arătare de vii ceva aşé adevărat a fi socoti, aceasta nu lepădа, nici te lenevi, ce îndreptîndu-le la cale bună le aşadză, şi aşé din răul carele ţie a-ţi strica să nevoiaşte, ceva bine să apuci, adecă de la nepriiatini folosinţă să pricepi, de care lucru Plutarhus cu cartea singuratecă frumos învaţă *.

66. De linguşituri şi ceia ce grăiesc precum îţi place foarte te păzéşte

De cei linguşitori înţelepţéşte foarte te păzéşte, carii laudă şi céle de nelăudat şi nu ciartă céle de certat şi céle mari

* Plutarchi, Πῶς ἄν τις ὑπ᾽ ἐχθρῶν ὠφελῆτο (Cum s-ar putea folosi cineva de vrăjmaşi).

necurăţii acopăr, cu carile ei clevetesc. Pentru aceasta dară, de la unii ca aceştia spre amăgială să nu te laşi, ca să nu te, ca pre un deşert foale, cu cuvintele şi cu voroavele îmfle. Căci şi aceştia alta cu gura grăiesc şi alta cu inima ţin. |

67. Pentru voia unui om să nu faci altuia rău

Păzéşte-te să nu cumva, pentru altul de la calea bună abătuţi oameni voie, ale tale bune fapte să strici şi despre bine să te opreşti, ales pentru frica probozirii şi a ruşinii carea pentru voia oamenilor bunătăţii să pune împomciş, pentru carea cartea lui Plutarhus să află [*].

68. Pre mîine aşadză céle bune a face, de céle réle a te feri

În toate dzilele, pentru viitoarea dzi de mîine carea célea ce vii să faci îţi în minte fie; în ce chip întru faptele tale a te purta ţi să cade pune înaintea sufletului, ca céle lui folositoare să le isprăveşti, şi într-această socotială să rămîi, ca să te abaţi de la rău şi să faci binele, după poruncile lui Hristos Dumnădzău[235] (caută şi *Psalm* 34, sh. 15 şi *Psalm* 37, sh. 27; *Amos* gl. 5, sh. 15; *Romani* gl. 12, sh. 9). Şi această bună înainte-punere la urmare o du, adecă ce ai de cu sară spre bine gîndi, acéia a doa dzi nefăcut să nu laşi.

69. Sara îţi ia sama ce ai lucrat peste dzi

Încă mai vîrtos în toate dzilele, sfîrşindu-să dzua, mai denainte, pănă somnul a nu te apuca, a trecutii dzile faptele toate, ca printr-un index, adecă scară, întorcîndu-le şi aminte aducîndu-le, socotéşte; şi céle aminte aduse le însămniadză şi cu driaptă căutare şi cercare sama le ia, şi le giudecă încă după ascunsul inimii cătră a lui Dumnădzău porunci cu toată osîrdiia abătut. |

VERŞ

Oare ci-am greşit? Şi ce făcut la vréme şi ce nu-i bine?
Căci aceştii fapte cinstea i-au lipsit, sau ceiialalte

[*] Plutarchi Peci дхущряботъ (Despre ruşinarea vicioasă), cap. XVI.

Socotiala-ntriagă? Căci m-am lenit, căci aceasta șéde
Reaoa socotială? Pre carea mai bine a o muta au fost.
Cinsteș fiind lesne, căci rău înainte?
De nu cu grăirea, macar cu gîndirea aleși mai spre bine
Și nu-i bine așé . . .

Caute-să Avsonius, *Eidulio* 17[=16]: *Pentru bărbatul bun* [236 *]. Ca aceasta socotială odănăoară Pithagora filosoful, ucenicilor săi să să învéţe, porunciia [237 **].

Spre aceasta însămnare dară prea socotéşte, ca nu singur pre tine din vinovăţii şi-n greşéle pre iuşor să te socoteşti; sau vreo pricină singur întru tine ascundzind sau rădicîndu-să greşélele, ce mai vîrtos totdiauna certătoriu şi drept giudecătoriu pre ştiinţa ta pune. Nici singur ţie ca să nu cunoşti ceva să-ţi acoperi, ce mai cu de-adins céle bune cunoaşte şi céle réle defaimă. Fie-ţi ruşine ţie singur de tine, pentru căci încă nu eşti precum ţi să cade. Căinţă adevărată şi pocăinţă lucrăriaţă cu dragoste fă, într-acesta chip păzindu-te ca să nu cumva iarăşi ceva în a celora ce te-ai părăsit chip să dobîndeşti, pentru carile, la a doa căutare şi luare de samă | iarăşi aflîndule, te vii ruşina; iară de vii ceva drept prin tine făcut afla, cu făcute lui Dumnedzău mulţămiri trimiţînd, bucură-te şi după acéia iarăşi spre altele ca acélea a face te îndiamnă.

70. După câdzitură, mai păzit să fii, ca să nu cadzi iarăși

În céle bune, adecă în bunătăţi fiind, cădzăturile céle mai denainte pune-ţi-le denaintea ochilor şi cunoaşte precum cădzături ca acélea de lepădat au fost; şi după ce din cădzătură te vii scula, de-ciia încă mai cu pază într-această cale să îmbli, ca să nu iarăşi la acéiaşi piiatră piciorul să-ţi loveşti. Că după mărturisită căinţă, iarăşi céle de căinţă a face scîrnav lucru iaste. Feréste-te ca nu cumva ţie cu dreptate parimiile acélea să să tîlcuiască: „Întorsu-s-au cîinele la borîtura sa şi porcul spălat în ciurfuiala pîclii“ (*Pilde* gl. 26, sh. 11 şi *Petru, Car. 2* gl. 2, sh. [12]).

[*] D. M. Ausonii *Eclogarum* l, III *(Eidyll.* XVI: *De uiro bono),* v. 16–19, 21–23.
[**] Pythagorae Чсхуь Эрз (Versurile de aur), 40–42.

71. Caută pe sémne oare mai sporéşte spre bunătate au ba?

Şi sémnele oarecarele şi scările alor tale în bunătăţi mérgere vor folosi încă şi rămînerea înapoi a păzi şi a însămna trebuie, ca să vedzi, oare mai mărs-ai ceva înainte, au ai, înapoi, rămas? Şi dintr-a trecutelor şi a cestor de acmu între sine cumpănite, singur pre tine să te cunoşti şi să te adeveredzi, şi la cea mai de sus mérgere a agiunge să-ţi vie îndemnări. Pentru care lucru frumoase a lui Plutarhus să află cărticea*. | Aşé dară, în toate lucrurile sale, oamenii adese socotéle a face obiciuiţi sint, ca dintru a lor vinituri prin cîtăva vréme cîtă dobîndă sau pagubă să fie avut.

72. Pentru păcate singur ție îți aruncă gloabă grea

Pentru fietece păcat însuşi ţie o gloabă oarecarea, ca cum ari fi o pediapsă a plăti, cu vreo îngreuiare, sau cu a trupului vreo dosadă, sau cu de la plăcutele desfătări şi de la céle învoite cărnii despărţire, sau cu de la aşternutul şi culcuşul mai moale părăsirea, sau cu paguba a vreunii dobîndiri, ca cum ari a unii osinde sufferiri fi; şi aşé cu vreo multă de bani sumă cheltuială, de acéstea să te scuturi cu această socotială, ca cu atîta mai vîrtos precum să fii greşit aminte să-ţi aduci şi încă mai cu de-adins şi mai cu grije a mai greşi să te fereşti.

73. Prin postire trupul îți curățește

De la bucatele şi băuturile carile spre deprinderea răutăţilor te trag, mai vîrtos céle mai bune şi mai plăcute, carile îndemnările şi-ntr-armăturile a zlobivelor pofte sint, macar şi în dar de ţi s-ari aduce singur pre tine (fără numai cîtu-i pentru traiu) te opréşte şi te părăséşte. Şi aceasta pentru doaă lucruri: întăiu, ca pentru vreun trecut păcat ce vii fi făcut o curăţire oarecarea să-ţi aduci; a doa, ca în cea viitoare vréme ale tale trupeşti pofte a călca să poţi, sau ca pre | nişte cumplite fieri şi jigănii cu ascuns meşterşug să le domo-

* Plutarchi Рῶт ἄν фйт бὐитийп ἐбхфпы ргкьрфпнфтт *(Cum îşi dă seama cineva că a sporit în virtute).*

leşti. Pentru această socotială dară, fiecînd de poftit iaste, aşé ca priste toată dzua de toate bucatele şi băuturile să te părăseşti. Încă mai vîrtos în tînăra vîrstă, ce încă şi fără poftire de céle plăcute de părăsit iaste, să nu carnea noastră îndeletnicirile poftelor triacă pază să avem, şi poftele ei de noi stăpînite să fie, precum Apostolul ne învaţă *(Romani* gl. 3[=13], sh., în sfîrşit), ce cu foamea păcatele dedesupt să punem.

74. Laudele oamenilor nu Ie prea créde

Cînd de la cineva sau de la mulţi oarecarii precum cu neşte nepovestite sau mari bunătăţi cuprins sau mult într-însele întrat să fii te laudzi, nu prea lesne créde, ce ascunsul inimii tale mai vîrtos cu privirea străbate, căruia ţie mai vîrtos decît alţii cunoscătoriu a fi ţi să cade, şi caută, oare acesta mărturiséşte aceasta?

DISTIHON

Cînd de alți te laudzi oameni, giudețul tu-ți ești;
Nu mai mult altora créde decît singur ție.

Încă prea să ştii că inima ta înaintea lui Dumnădzău să luminédză şi să să aréte, care Dumnădzău decît tine mai mare şi decît inima noastră mai putérnic şi ştie toate *(Ioan, Cartea 1* gl. 3, sh. 21). |

75. Oamenii drepți și buni, cînd te defaimă, créde

Iară cînd vreun om bun sau curat, precum vrédnic de defăimare şi de ţinut rău să fii şi obicéile tale le ocăréşte şi le defaimă, să nu te mai mult pe tine decît pe dînsul credzi, căci acea a ta singur cătră tine din fire născătoare dragoste pre lesne a te amăgi poate. De nu vii a te defăima, nu face céle de defăimat.

76. Nume și véste bună a-ți scoate nu te lenevi

Macar că numele bun nu pentru a oamenilor slavă iaste de cuprins, ce numai bunătatea iaste de cinstit şi numele bun şi véstea bună, nu iaste a să lenevi cineva, macar că de la alţii a te lăuda nu iaste de poftit; însă întru adevăr spre aceasta iaste de pus nevoinţe ca célea ce mai vîrtos să laudă să faci, căci aceasta Apostolul învaţă: „Fietecarile a bunii veşti (dzice) sau care laudă acéstea gîndiţi, acéstea faceţi“ *(Filip.* gl. 4, sh. 8, 9). Aceasta dară spre adevărata laudă şi slavă iaste şi spre driapta şi néteda cale iase, ca în ce chip a te avea vii, aşé să fii, carea Socrates înţelepţéşte învaţă [238]. Trupul aceluia ce în lumină îmblă umbră agoniséşte. Cea slavă după bunătate dvoréşte. Ca să nu cumva într-acesta chip să gîndeşti sau să voroveşti oamenilor pentru mine sau să dzici socotiască sau vorovască pentru mine cum le place; ce va fi aceasta, deacă de la mine vreo pricină dată nu iaste? Aceasta ţie a-ţi strica poate, | ce mai cu de-adins aceasta de făcut nu iaste, carea mai mulţi a o face obiciuiţi sint. Căce cătră oameni bună vestire şi laudă ferind şi păzind, une în a poruncilor lui Dumnedzău şi împotriva a hirişii sale ştiinţe fac. Iară tu, deşi înaintea oamenilor şi a lui Dumnădzău deodată amînduror a plăcea nu poţi, aceasta mai vîrtos poftéşte ca: „La Dumnădzău mai vîrtos decît la oameni slavă a cerca“ (caută *Ioan* gl. 5, sh. 44[= 4] şi gl. 12, sh. 43). Ascunsul inimii fie bun, véstea macar rea să ari mérge, de vréme ce tu bine te ai. „Că prin drept suflet[239], la acel cinstit sfat prin mijlocul ocărîi mă voiu întinde, nime mai vîrtos decît cel supplecat bunătăţii, deşi véstea de om bun au perdut să nu-şi şi bunaştiinţe a ascunsului inimii piardă“ (Seneca, *Car.* 81).

77. Din cuvinte bune să să facă fapte bune

Ce toate acéstea şi altele ca acéstea deşérte de la noi să dzic şi deşérte de la înţelepţi să cunosc şi într-adevăr să cunosc, de nu să vor duce la praxis, adecă la faptă. Pentru aceasta, de ceva bine ştim, acéia cu bunele fapte să arătăm. Acicea, acéia a apostolului Iacov dzisă a să

chema poate: „Cine-i înţelept sau cu înţelepciune cuprins întru voi, aréte din buna adunare faptele salé (*Iacov* gl. 3, sh. 13). „Căci şi oile, nu fînul aduc bacilor nici arată pre cît au mîncat, ce păşunea într-însele coaptă, afară | dau lîna şi laptele; şi tu dară, nu cuvintele să arăţi necunoscătorilor, ce faptele carile cu a cuvintelor răscoacere urmadză“ (Epictetos, *Enhiridion,* 69)[240]. „Nu carile au cunoscut poruncile, ce carile li-au făcut pre dînsele, numai acesta va ieşi mîntuit“ (caută *Ioan* gl. 13, sh. 17 [=7] şi *Iacov* gl. l, sh. 25)[241]. „Aceasta dară iaste calea (dzice prorocul), îmblaţi pre dînsa!“ (*Isaiia* gl. 30, sh. 21).

Pentru început, slavă celui fără început. Pentru sfîrşit, slavă celui fără sfîrşit Dumnădzău, cinste şi închinăciune trimit. Şi iarăşi pentru în trei despărţiri întru o carte cuprindere, pre unul în Troiţă Dumnădzău, părintele, Fiiul şi Svintul Duh de o fiinţă înalţ, măresc, şi svintul lui nume în véci văznesesc. Că nefiind harnic a începe, a începe mi-au agiutat. Şi nefiind harnic a sfîrşi, mi-au agiutat şi m-au sprijenit. Că tu, Doamne, împăratul vécilor, Alfa şi Omega, începutul şi svîrşitul eşti [*Apoc.22,* 13]. Şi fără tine cini-au început? Aşijderea, fără tine, cini-au sfîrşit? Că precum cerbul, însătat fiind, izvoarăle apii a afla siléşte [Ps. 41, 1], aşa-[a]u nevoit mîna şi cu gîndul pănă a să dzice: „Privirea şi ochiul sfîrşitul privéste“. Nu mie, Doamne, nu mie, ce svintului tău nume să să dea slavă! [Ps. 113, 9]. Acmu şi pururea şi-n vécii vécilor. Amin!

ALE STOICILOR PORUNCI DZÉCE [242] *

1. Lui Dumnădzău şi firii urmadză şi lor suppus să fii.
2. Fă fiecui bine precît poţi şi nemărui să strici.
3. Aşé te poartă cătră altul precum ai vrea ca şi altul cătră tine să să poarte.
4. Toată nevoia, asupriala carea ţi să face, suffere cu răbdare şi îngăduinţe.
5. Toate céle împotrivă spre bine le socotéşte, deosăbi [243] de célea carile din smintiala sau greşala ta ţi să vor tîmpla.
6. Slujéşte-te cu céle bune şi lucrurile carile într-acest pămînt îţi sint date, ca cum ţ-ar fi împrumut date, şi de la dînsele cu dragoste te lipséşte cînd iarăşi de la Dumnădzău să cer înapoi.
7. Aşadze-ţi acea prea de sus a ta fericire în voie lină, carea să nu-ţi fie într-ascunsul inimii ştiutoare de rău [244].
8. Fii mai cu de-adins în fapte înţelept decît în cuvinte.
9. Gîndéste pururea de moarte, dar de dînsa să nu te temi. |
10. Odihnéşte-te şi îndestulit fii în dumnădzăiasca orînduială, socotind ea a fi prea driaptă, prea înţeliaptă şi noaă prea lesne şi măcar de ni s-ar părea noaă prea aspră[245].

* A. Wissowatii *Stimuli uirtutum.* p. 190.

A ALTUIA ÎNVĂŢĂTURĂ[246*]

Créde în Dumnădzău, nu te créde pre tine. Fă céle hirişe.

Curate îţi varsă rugile. Cu céle puţintele te slujéşte. De céle multe fugi.

Multe ascultă. Grăiaşte puţintéle. Taci céle tăinuite.

Învaţă-te celor mai mici. Cruţă[247] (adecă facă-ţi-să milă). Celui mai mare urmadză. Poartă-te cu cei deopotrivă.

Rădică zăbăvile (adecă nu fii léneş). Nemică te mira. Pobrăzéşte pe cel mîndru.

Liapădă céle réle. Învaţă-te lui Dumnădzău a trăi. Învaţă-te a muri[248].

SLAVA TRIIPOSTASNOMU BOGU,
DAVŞOMU TRICIASNOMU KNIGU
PO ZACIALEA I
KONEŢ

[*] A. Wissowatii *Stimuli uirtutum,* p. 191.

SCARĂ

A CĂRŢII DINTĂI ŞI A DOA; FIETECARE GLAVĂ ÎN CÎTE FRUNDZĂ[249] ŞI ÎN CARE FAŢĂ IASTE, PENTRU LESNE AFLAREA [CELUI] CE-AR CERCA

GLAVA	Car. 1		Car. 2	
	frun-[za]	faţa	frun-[za]	faţa
1. Lumea de cine-i făcută	1	1	45	1
2. Lumea de Dumnădzău făcută	1	1	45	1
3. Lumea trecătoare	1	1	45	2
4. Cu frumséţea lumii nu te amăgi	1	2	46	2
5. Lucrurile lumii ca pravul	1	2	46	2
6. Împăraţii puternici să nu te amăgiască	2	1	46	2
7. Nărocul nu-i fericit	2	1	47	1
8. Nărocul fără hotar	2	1	47	1
9. Bogatul lumii, sărac	2	1	47	1
10. Pildă din istorii	2	2	47	2
11. Pildă de pe Alexandru	2	2	47	2
12. După moarte nume vestit în bunătăţi să aibi	3	1	47	2
13. Nume bun cu fapte réle nu vii avea	3	1	48	1
14. Frumséţea lumii nu pofti	3	2	48	2
15. Dragostea frumséţelor, stricăciuni	3	2	48	2
16. Bine de la lume nu vii avea	3	2	48	2
17. În lume înţelepciune nu-i	3	2	49	1
18. În lume bine şi odihnă nu-i	4	1	49	1
19. Lumea spre bine o au făcut Dumnădzău omului	4	1	49	1
20. Lumea, după păcat, iaste rea	4	1	49	2
21. Spre dezlegarea păcatului au vinit noul Adam, Hristos	4	2	49	2
22. Vinirea lui Hristos şi înainte prorocită	5	1	50	1
23. Pre Dumnădzău de pe fapte cunoaşte	5	1	51	1
24. Cu darul ce ţi s-au dat spre bine te slujéşte	5	2	51	2

25. Spre poftele lumii, orb, mut, surd fii	6	2	52	1
26. Cea de-apoi socotéşte	6	2	52	2
27. Avuţiia pricină răutăţilor	6	2	52	2
28. Avuţiia naşte lăcomiia	6	2	52	2
29. Zavistiia omoară fraţii	7	1	53	1
30. Lacomul poftéşte a fi toţi săraci	7	1	53	1
31. Lacomul nu să satură	7	2	53	1
32. Bogatul poftéşte scaunul cel de sus	7	2	53	1
33. Bogatului mîndru, Dumnădzău vrăjmaş	7	2	53	2
34. Şi cu bogăţiia, şi cu raiul, anevoie a fi	8	1	53	2
35. În trei vremi te cumpănéşte	8	2	54	1
36. La moarte, avuţiia fără folos	9	1	54	2
37. Gol te-ai născut, gol te vei duce	9	2	55	1
38. Un svîrşit, moartea	9	2	55	1
39. Nesocotinţa strică	9	2	55	2
40. Dumnădzău schimbă împărăţiile	10	2	56	1
41. Agonisirea lumii piiarde sufletul	11	1	56	2
42. Cu împăraţii bogaţi ce s-au spăsit nu te simeţi	11	2	57	1
43. Lumea pe mulţi buni i-au nebunit	12	1	57	2
44. Cu pilda celor ce au cumpărat raiul cu avuţiia, nu iubi avuţiia	13	1	58	2
45. Îmbogăţindu-te, nu te scumpi	13	2	59	2
46. Lumea temniţă	14	1	60	1
47. Desfrînata voie, sufletul omoară	14	2	60	2
48. Nici lumea, nici lumanul fericit	15	1	60	2
49. Fericit cel ce cu lumea nu s-au amestecat	15	1	60	2
50. Dreptul nu să va clăti	15	1	61	1
51. Lepădarea lumii, fericirea	15	2	61	1
52. Cu poftele lumeşti gréle-s poruncile dumnădzăieşti	16	2	62	2
53. Dragostea cătră Dumnădzău ce poftéşte dobîndéşte	17	1	63	1
54. Omul împărat peste toate, însă în chip de zălog i-s date	17	2	64	2

55. Dulceaţa lumii, otrava sufletului	18	1	66	1
56. Cu lumea adevărat prieteşug nu-i avea	18	2	66	1
57. Lumea, maica răutăţilor	19	1	66	2
58. Lumea, decît tâlharii mai rea	19	2	67	1
59. Poftele, ca sirinele	19	2	67	1
60. Bunurile fiilor veacului acestuia de rîs	20	1	67	2
61. Vai celuia ce ciarcă ceva mai bun decît Dumnădzău	20	2	68	1
62. Omul în voia lui, cît să suie, atîta mai greu cade	21	1	68	2
63. Vîrsta şi nărocirea, ca roata	22	1	69	2
64. Nu într-acesta veac, ce în cel viitoriu să-ţi lungeşti viaţa	22	2	70	2
65. Viaţa vecinică fără svîrşit nici din bâtrîn tînăr, ce din păcătos drept te fă	23	1	70	2
66. Nu ce véde trupul, ce ce privéşte sufletul nedejduiaşte	23	2	71	1
67. Nedéjdea credinciosului nu-i în zădar	24	2	72	1
68. Poftele înmulţindu-se, în oceanie aruncă	25	1	72	2
69. Dreptul în véci va trăi	26	1	73	1
70. Cu credinţă céle păminteşti cerînd şi céle cereşti ţi să vor da	27	1	74	1
71. Nu rob, ce stăpîn lumii au pus Dumnădzău pe om	27	2	75	1
72. Dumnădzău grijea păcătoşilor are, cu cît a drepţilor	29	1	76	1
73. Nu pe léneş, ce pe ostenitoriu dăruiaşte Dumnădzău	29	1	76	2
74. Cîte furtuni toate să le tragi	30	1	77	1
75. Omului cu minte, lumea iad îi iaste	30	2	77	2
76. Împotriva lumii şi a Diavolului stînd, îl vii birui	32	1	79	2
77. Potrivire frumoasă, trupul cu lumea, sufletul cu ceriul	32	2	80	1
78. Cînd te laudă lumea nu te mîndri	35	1	83	2
79. Cearcă toate, bunele ţine, relele liapădă	35	1	84	1

80. Loc păcatului nicicum să nu dai	36	1	84	2
81. Păcatele scurtiază viiața	36	2	85	1
82. 3 lucruri pururea pomenéște, moartea, înviiarea, giudeţul	37	1	85	1
83. Nu până la 100 de ani sau mai mult sau mai puţin, ce-n toate dzile fii pocăit şi gata de moarte	37	2	86	1
84. Driaptă socotială vieţii tale pune	37	2	86	2
85. Vacul anilor, 70, iară în silă, 80; ceialalţi, boală nevindecată	37, 38 39, 40 41, 42 43, 44	2	86	2

Cetéşte până în sfîrşit, că vii afla multă dulceaţă. *Pentru cumpănirea vieţii*. Şi mai vîrtos, la sfîrşitul Cărţii a doa. *Pentru 7 vîrste* şi *Viaţa omului ca poama* şi *Pentru lumeştile tîmplări de pediapsă, pintre 7 vîrste ce să tîmplă,* caută 87, 88, 89, 90, până în sfîrşit[250].

Aşijdirea în Cartea a doa, pintre glave, sint şi alte pricini însămnate pe margine; ce nice acélea să nu le treci, că foarte sint de folos. |

SCARĂ A CĂRŢII A TRIIA

PONTUL	list.	feaţa
1. Cunoaşte-te pre tine	101	2
2. Cunoaşte pe Dumnădzău	103	2
3. Iubéşte pe Dumnădzău	105	1
4. Cunoaşte deşertarea lumii	106	1
5. Din toate, sufletul la Dumnădzău să aibi	107	2
6. Cunoaşte frumséţea înţelepciunii, adecă a faptii bune	107	2
7. Poama sau roada bunătăţii	108	2
8. Dumnădzău are de grije drepţilor	109	2
9. Răsplătirea bunătăţii, viaţa vécinică	110	1
10. Păcatele spurcate	112	1
11. A bunătăţii greutate să rădică, iar a păcatului spurcăciune rămîne	112	2
12. Pentru grozăviia păcatului ia pildă de la alţii	112	2
13. A păcatului faptă aduce sfîrşit rău	113	1
14. Reaoa cunoştinţă a inimii probozeşte la arătare	113	1
15. Scurtimea vieţii pomenindu-să foloséşte	114	2
16. Moartea, apropiitoare şi netrecătoare	115	2
17. Adu-ţi aminte de céle mai de pre urmă	116	2
18. Nu te clăti din credinţă pentru nărocirea necuraţilor	116	2
19. Să nu te turburi de asuprélele drepţilor	117	1
20. Fără curăţănie, nime fericit	118	1
21. Pildele bunătăţilor de la alţii culege	118	2
22. Pildele de la svinţi	119	1
23. Pildele de la limbi	119	1
24. Pildă a lui Hristos ş-a lui urmare	119	2
25. A lui Dumnădzău porunci nu dzice că-s în neputinţă cu paza	120	1
26. Pildele celor greşiţi şi iertaţi să nu te înşéle	120	2
27. Nu greşi, nedejduindu-te milii lui Dumnădzău	121	1
28. Rugile mult folosesc	121	2
29. Agonisirea Duhului Svint, de păzit	122	2
30. A îngerilor prezenţie, de poftit	122	2
31. Privirea lui Dumnădzău, de cinstit	123	1
32. Privirea omului îmbunătăţat, de folos	123	1
33. Însoţirea oamenilor curaţi, de urmat	123	2
34. De adunarea nealeşilor, de fugit	123	2
35. Fugi de pricinele păcatelor	124	1
36. Liapădă lénea	124	2
37. De somnul lung te păzéşte	124	2

38. *Svinta Scriptură,* de citit	124	2
39. Şi alte scripturi, de citit	125	2
40. Învăţătura a slavii lui Dumnădzău	125	2
41. Scandală să nu facem celor de aproape	126	1
42. Mulţimea păcătoşilor, nebăgată în samă	126	1
43. De răutatea ce mai gios te trage să fugi	126	2
44. De céle plăcute cărnii, de fugit	127	1
45. Şi céle plăcute să nu le facem	127	2
46. Păcatele mici mari să le socotim	127	2
47. La spiţa cea mai de sus a bunătăţilor pururea să silim	128	2
48. Poarta largă de fugit, cea strîmtă de întrat	129	1
49. În toate dzile adaoge folosul sufletului	129	1
50. Nu fii făţarnic	129	2
51. Nu căuta céle înapoi, ce céle înainte	129	2
52. În bunătăţile sufleteşti rabdă	129	2
53. Pricina a bunelor lucruri apucă	130	1
54. Părăséşte gîndul de păcat	130	1
55. Într-această viaţă ca-ntr-un războiu să fii păzit	130	2
56. De a Diavolului meşterşuguri te păzéşte	131	1
57. Moartea lui Isus Hristos, de pomenit	131	2
58. A creştinului nume nu în zădar să fie	132	1
59. Vrédnice chemării tale fă	132	2
60. Blîndéţele de urmat	132	2
61. Probozirea, de suferit	133	1
62. Greşala să nu o ascundzi	133	2
63. De la priiatini ia învăţătură	133	2
64. Păcatele mărturiséşte	133	[2]
65. A nepriiatinilor defăimările în bine le întoarce	134	1
66. De îmbunători te feréşte	134	1
67. Pentru voia cuiva nu face rău	134	2
68. Pe mîne aşadză céle bune a face, de céle rele a fugi	134	2
69. Sara îţi ia sama ce-ai lucrat peste dzi	134	2
70. După căderătură mai păzit fii	135	2
71. De pe sémne cunoaşte sporiul binelui	135	2
72. Pentru păcate singur te globéşte	136	1
73. Prin post trupul îţi curăţéşte	136	1
74. Laudele oamenilor nu créde	136	2
75. Oamenii drepţi defăimîndu-te, créde	137	1
76. Nume şi véste bună a scoate nu te lenevi	137	1
77. Din cuvinte bune să să facă şi fapte bune	137	2
Conéţul scării ai cărţii aceştiia		

Cinstitul mieu cetitoriu şi de sufletiască ostenință iubitoriu, întrînd cu osîrdie la citaniia aceştii noaă şi minunate cărți, carea acmu întăi prealuminatul şi blagocistivul domn loan Dimitrie Constantin-Voievoda, nu numai cît au ostenit de o au de iznoavă alcătuit, şi o au cu tot féliul de frumséțe împodobit, ce pentru mai mult folosul pravoslavnicilor şi pentru vécinica pomenirea măriii-sale cheltuit-au de o au şi tipărit [251] şi tuturor în dar o au hărăzit. Şi noi, ostenitorii meştersugului tipografiii, poftim şi ne rugăm, aflînd bogate greşéle în cuvinte şi în slove, carile, au din nesocotială, au din neştiință să vor fi făcut, cu blindéțe îndireptînd, iartă-ne, pentru cela ce de 70 cîte de 7 ori ni-au poruncit să iertăm greşélele, că de vom ierta, ierta-ni-să-va, mai vîrtos ştiind că toți o ființă neputincioase şi spre căděre pre lesne lunecătoare purtăm. Iară cea desăvîrşit negreşire numai singur lui Dumnădzău s-au dat. A căruia milă să fie cu toți cu noi pururea. Amin!

Ai tipografiii ostenitori
şi de tot binele-ți rugători,

ATHANASIE şi DIONISIE,
cu ucenicii,
poftim iertăciune.

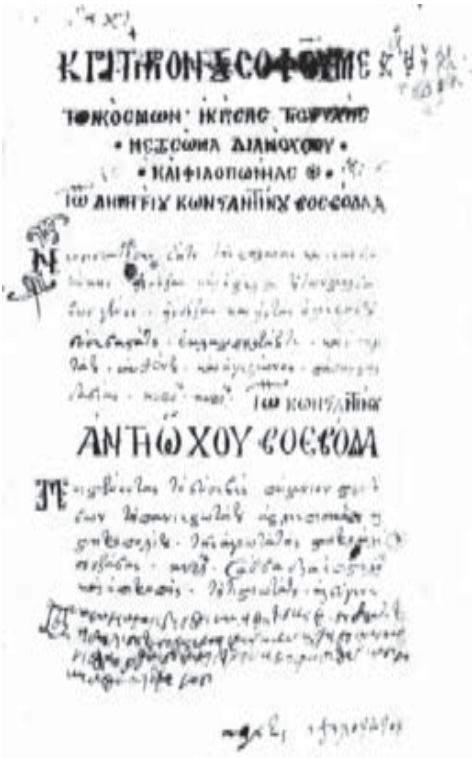

Copie a versiunii greceşti
a *Divanului* din secolul
al XVIII-lea, foaia de titlu
(Biblioteca Muzeului de istorie
naţională din Atena,
ms. gr. 109)

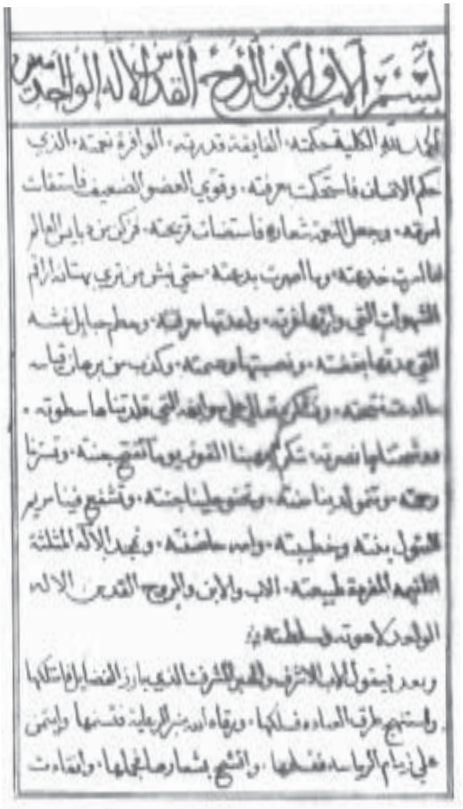

Traducere arabă a *Divanului*
de Athanosios
Dabbas, 1705
(Biblioteca
Naţională din Paris,
Departamentul e manuscrise,
ms. ar. 6165)

COMENTARII

COMENTARII

1. *Дощвп,* cuvînt de origine persană, intrat, prin arabă şi turcă, în limbile europene (rom. *divan,* fr. *divan* şi *douane* = „vamă“, it. *divona* etc.). Primul sens a fost acela de „condică“, în care erau înscrise în epoca omaiazilor numele celor care beneficiau de redevenţe plătite din vistieria publică. Sub abasizi, termenul înseamnă „departament“ sau „serviciu public“ (ex.: *дowвn al-barid* = „serviciul poştei“). În administraţia otomană, de unde cuvîntul intră în limba română (L. Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române.* II, Bucureşti, 1900, p. 159 – 160), este numit *дowвn* un consiliu de demnitari sau ofiţeri superiori prezidat de sultan, apoi întreg aparatul serviciilor administrative centrale. În literatura arabă, *diwăn* desemna antologiile de poeme formînd o unitate prin autor sau temă. El a servit ca titlu pentru numeroase opere din literaturile orientale şi europene cuprinzînd culegeri de versuri sau povestiri (sec. VIII–IX: Abu Nuwas, Abu'l-Atahya; sec. X: al-Muttanabi; sec. XIV: Hafiz; cf. şi *West-östlicher Diwan* al lui Goethe sau *Divanul persian* al lui M. Sadoveanu). Cantemir adoptă un titlu literar similar operelor orientale citate, dar sensul acestui titlu nu este numai de „antologie“ (cf. *un de floricéle cules şi legat mănuncheaş,* din *Cartea de închinăciune),* ci şi de „judecată“, sens redat şi de versiunea greacă (Κριτήιον).

2. *Ioan* este în cazul lui Dimitrie, ca şi mai jos, pentru Antioh, forma completă a titlului princiar desemnînd atributul teocratic (*Io* de la Ἰωάννης = alesul Domnului), adoptat de domnii români în secolul al XIV-lea. Titlul era păstrat şi de foştii domnitori (cazul lui Cantemir, care domnise în 1693); a se vedea Emil Vîrtosu, *Titulatura Domnilor şi asocierea la domnie în Ţara Românească şi Moldova (pînă în secolul al XVI-lea),* Bucureşti, 1960, p. 98–99. *Constantin* era numele tatălui autorului (domn al Moldovei între 1685–1693). Pentru titlul de *voievod* a se vedea *ibid.,* p. 105 şi urm. Acest titlu avea pentru

Dimitrie o semnificaţie personală, *domn* al Moldovei fiind la această dată fratele său (menţionat ca *oblăduitoriu* pe foaia de titlu a cărţii).

3. De remarcat deosebirea dintre titlul românesc şi cel grecesc în ce priveşte geneza cărţii. *Întâiu izvodit si de iznoavă din „Vechiul şi Noul Testament... alcătuit"* se înţelege „mai întîi compus (sau tradus), apoi prelucrat (adaos, comentat) cu ajutorul *Bibliei"*. Cele trei sensuri ale lui *a izvodi* în secolul al XVII-lea erau „a compune", „a traduce", „a copia" (*Dicţionarul limbii române,* t. II_1, Bucureşti, 1934, *s.v.*). În sensul de „a născoci" Cantemir îl foloseşte în *Hronic* (ed. Gr. Tocilescu, Bucureşti, 1901, p. 110). Textul grec omite menţiunea *întâiu izvodit*. Specificarea *Bibliei* pare a indica un efort ce i s-a părut autorului vrednic de trecut pe foaia de titlu. A se vedea şi *Studiul introductiv*, îngrijit de Virgil Cândea, B., 1974 n. r.

4. Repetarea beneficiarilor cărţii (neamul moldovenesc) şi în titlul grecesc poate fi o traducere mecanică (era mai firească menţionarea „tuturor creştinilor", ca în alte cărţi greceşti contemporane), dar şi o subliniere că versiunea grecească este destinată tot moldovenilor (în acest caz, cărturarilor care cunoşteau această limbă de cultură). De observat că versiunea grecească nu e nicăieri justificată în carte.

5. Domn al Moldovei între anii 1695–1700 şi 1705–1707, frate mai mare al lui Dimitrie Cantemir. *Divanul* este a doua carte tipărită în anii săi de domnie (prima: *Învăţătură sîntă, Iaşi,* 1697).

6. Fost egumen al Putnei şi urmaş al mitropolitului Dosoftei, Sava păstoreşte între 1687 şi 1700–1701 (v. N. Iorga, *Istoria Bisericii româneşti,* ed. a 2-a, vol. II, Bucureşti, 1932, p. 81). Nu se cunosc fapte de cultură deosebite care să-i fie atribuite. Măsuri de îndreptare a vieţii mănăstireşti îi sînt poruncite prin actul din 30 iulie 7208 (1700) de către Antioh Cantemir (publicat de C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei,* Bucureşti, 1888, p. 10).

7. Cumnat cu Dimitrie Cantemir prin căsătoria cu Ruxandra, sora cărturarului moldovean. Cunoscut ca om cultivat, semnează predoslovia *Învăţăturii sînte*. Iaşi, 1697 (vezi textul şi la I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche,* t. I, Bucureşti, 1903, p. 344–347), în care citează pe Augustin şi Grigore cel Mare şi îndeamnă pe Antioh-Vodă să tipărească „şi alte cărţi pentru folosul limbii niamului nostru". Apare în *Istoria ieroglifică* sub chipul Lupului, ca unul din boierii cu rol politic deosebit de important în domnia lui Antioh-Vodă. Sub îngrijirea lui

apar cele două cărţi tipărite în timpul acestuia (*Învăţătura* în 1697 şi *Divanul* în 1698. Nu se poate admite însă ipoteza lui Drag Demetrescu (*Hatmanul Lupu Bogdan şi Ieremia Kakavela,* în „Bis. Ort. Rom.“, 33 [1909], p. 394), că Bogdan, iar nu Cacavela ar fi traducătorul *Învăţăturii sînte* (cf. şi Dan Bădărău, *op. cit.,* p. 54, n. 3). După relatarea lui Neculce (*Letopiseţul Ţării Moldovii,* ed. Iorgu Iordan, Bucureşti, 1955, p. 237), „la moartea lui multă jele au avut Antoni-Vodă şi toată boierimea şi ţara, de boier moldovan, cap întreg şi cunoscător la giudeţe şi vrednic la toate trebile, cu-nţelepciune. Care tuturor le-au părut rău de păgubirea ce-au păgubit ţara“.

8. Tipografia din Iaşi era aceea domnească, în care cu un an înainte apăruse *Învăţătura* După o întrerupere de peste două decenii (după *Carte românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti,* 1646), tînăra tipografie ieşeană, creată la Mănăstirea Trei Ierarhi de către Vasile Lupu în 1642 (cînd apare *Decretul patriarhului Partenie,* în limba greacă), îşi reluase seria tipăriturilor în 1679 sub impulsul mitropolitului Dosoftei, apoi sub conducerea cunoscutului tipograf Mitrofan, viitorul episcop al Buzăului. Reluarea tiparului grecesc în Iaşi e relatată de Dosoftei, patriarhul Ierusalimului: „Iar în 1680, fiind la Iaşi şi văzînd pe moldoveni că au tipografie, iar grecii nu, ne frigea la inimă. Dar Dumnezeu, începătorul şi săvîrşitorul celor bune, ne aduce pe un ieromonah român numit Mitrofan, noi îi dăm şaizeci de groşi şi ne alcătuieşte o tiparniţă nouă [la Cetăţuia, *n.n.*], îi dăm cheltuielile şi hîrtia şi îi trimitem cartea lui Nectarie *Împotriva primatului papei* şi, contrar aşteptării noastre, se tipăreşte. De aceea am şi împărţit-o tuturor în dar. Ni s-a părut plăcut lucrul, de aceea, aflîndu-ne în 1683 la Adrianopol, am trimis hîrtie la Iaşi şi am dat la tipar şi cartea lui Simeon al Tesalonicului, scriind scrisori şi lui Duca-Voievod“ *(Istoria patriarhilor Ierusalimului,* Bucureşti, 1715, p. 1236; v. şi E. *Legrand, Bibliographie hellé unique du XVIIe siècle,* t. II, Paris, 1894, p. 402). În afara celor două lucrări menţionate, apărute în 1682 şi 1683, tot la Iaşi, se mai tipăresc cărţi greceşti în 1685, 1694 şi 1698 (v. I. Bianu şi N. Hodoş, *op. cit.,* p. 277, 337 şi urm., 369), apoi *Divanul.*

9. Data de pe foaia de titlu este de obicei aceea a încheierii tiparului (a se vedea cazul exemplificativ al *Bibliei,* Bucureşti, 1688, şi discuţia din articolul nostru *Semnificaţia politică a unui act de cultură feudală,* „Studii“, 16 [1963], p. 659–660 şi 663). O dificultate întîmpinăm însă din confruntarea acestor date cu alta din Cartea I, cap. 1 (cf, mai jos

nota 33). Pentru data începerii tiparului, trimitem *La Studiul introductiv* (p. 26–27). De adăugat că pînă în martie 1698 Dionisie monahul, ca şi Ieremia Cacavela fuseseră ocupaţi cu tipărirea *Tomului dragostei asupra latinilor,* apărut tot la Iaşi la acea dată (v. I. Bianu şi N. Hodoş, *op. cit.,* p. 369; cronologic, descrierea acestei cărţi trebuie plasată deci în *op. cit.* înaintea *Divanului).* Dacă manuscrisul a ajuns la Iaşi în iunie 1698, timpul folosit pentru tipar este scurt (două luni), dar nu trebuie uitat că o carte de peste 400 pagini numai greceşti (opera lui Simeon al Tesalonicului) putuse fi imprimată în cîteva luni ale anului 1683 (pînă în octombrie). Indicarea zilei (30 august, ajunul sfîrşitu lui anului în cronologia vremii) pare a vădi intenţia de a data neapărat cartea 1698 (în concepţia editorială modernă ea ar fi fost pusă între realizările anului următor, pentru a-i asigura noutatea).

10. Athanasie Ieromonahul nu mai apare ca tipograf al altor cărţi decît *Divanul.* Dionisie monahul lucrase în acelaşi an *Tomul dragostei* (v. *supra),* al cărui corector, Cacavela, lasă culegătorului răspunderea erorilor menţionînd la sfîrşit: „Iar dacă mai sînt greşeli la unele litere sau cuvinte, aceasta s-a întîmplat pentru că halcograful (*se.* culegătorul, poate Dionisie) era de altă limbă şi nu ştia carte grecească" (I. Bianu şi N. Hodoş, *op. cit.,* p. 369). Un Dionisie ieromonahul tipograful mai întîlnim peste două decenii în Ţara Românească *(op. cit.,* t. II, 1910, p. 3 şi t. IV, 1936, p. 43), răposat în 1720. De observat că după *Divanul* nu mai apar cărţi la Iaşi pînă în 1714, în timp ce în Ţara Românească, prin Antim Ivireanul, tiparul se găseşte în plin avînt.

11. Aceste două versuri se referă la herb (slăvit pretutindeni) şi la cel pe care-l prezintă (domnul Antioh). O emblemă similară în *Învăţătura sîntă* din 1697 (reprodusă la I. Bianu şi N. Hodoş, *op. cit.,* t. I, p. 345), însoţită de cîteva versuri mai puţin reuşite. *Copia* emblemei din *Divanul,* în *Sinopsis,* Iaşi, 1714 *(op. cit.,* p. 494). Reprezentarea capului de bour cu dublă coroană, abandonată de Antioh în *Divanul,* fusese introdusă în cărţile moldoveneşti de la primele tipărituri de Vasile Lupu *(Cazania,* 1643, şi *Pravilele,* 1646, v. I. Bianu şi N. Hodoş, *op. cit.,* t. I, p. 138 şi 157).

12. Autorul reuşitelor versuri dedicatorii e greu de stabilit. Eliminînd pe Dimitrie Cantemir (care lipsea din Iaşi) şi pe Cacavela (grec), ar rămîne ca autor probabil îngrijitorul cărţii, hatmanul Lupu Bogdan.

Versurile par a fi compuse la Iaşi; ele au aceeaşi factură cu cele de la stemă, iar stema e gravată în Moldova. Se simte în versificaţie influenţa *Psaltirii* lui Dosoftei (de comparat cu *Ps.* 17, 23, 25, 26, 36, 37, 38 etc., ed. Bianu, Bucureşti, 1887, p. 49 şi urm., toate în versuri în „perechi şase").

13. Epistola dedicatorie prin care Dimitrie caută să cîştige bunăvoinţa fratelui său în vederea publicării cărţii pune într-o lumină nereală relaţiile existente la acea dată între fraţii Cantemir. După domnia de doi ani (1693–1695) a lui Constantin Duca, firească era revenirea la tron a lui Dimitrie, ce fusese uzurpat de Duca. Dar printr-un aranjament consimţit, se pare, de Dimitrie, domnia este luată de Antioh, cu care relaţiile se vor înăspri mereu, datorită, între altele, acaparării de către domn a succesiunii imobiliare părinteşti din Fălciu. Aluzii la aceste relaţii se găsesc în *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* (v. traducerea lui N. Locusteanu sub titlul *Metafizica,* Bucureşti, 1928, p. 18–19) şi în felul cum îl prezintă Dimitrie pe Antioh în *Istoria ieroglifică* (ed. P. P. Panaitescu – I. Verdeş, vol. II, Bucureşti, 1965, p. 136). între „elefantul gros la fire" (Antioh) şi „inorog" (învăţatul său frate) nu puteau fi însă nici afinităţi intelectuale, Antioh fiind cunoscut şi de contemporani ca om „nu pre cărturar, numai nu era prostu" (I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* ed. cit., p. 203). Dintr-o eroare a traducătorului în franceză, în articolul lui Ştefan Paşca, *Des copies du „Divan" de Démètre Cantemir en Transylvanie,* în „Académie Roumaine. Langue et littérature. Bulletin de la Section littéraire", 2 (1943), 1–2, p. 116–124, se menţionează că *Divanul* ar cuprinde şi o *Carte de rugăciuni (Livre de prières) ;* este vorba de *Cartea de închinăciune* (epistola dedicatorie).

14. Cantemir reproduce teoria astronomică străveche (împărtăşită de presocratici, cu antecedente la babilonieni), după care cerul înstelat efectuează o mişcare diurnă de rotaţie, de la răsărit la apus, în jurul pământului, mişcare a cărei axă trece prin două stele imobile, polul arctic şi cel antarctic. Axa lumii este identică în această teorie cu aceea a pământului, iar mijlocul ei este chiar centrul pământului (de aceea arată autorul că între cele două stele se află sfera pământului). Versiunea românească nu dispune însă de termeni adecvaţi, şi pe alocuri nu redă exact sensul. Astfel, *neclătitoare şi nemutătoare* înseamnă, de fapt,

„care *nu se* mişcă şi *nu pot fi* mişcate"; a *sferii pămîntului groasă grosime* este, în greceşte, *marea grosime a sferei celei dinspre pămînt,* referire tot la teoria cosmologică antică şi medievală, dominantă pînă la Kepler, după care lumea este un sistem de sfere omocentrice, translucide, fiecare corespunzînd mişcării unei planete. În centrul acestor sfere se află pămîntul (v. Léon Robin, *Aristote,* Paris, 1944, p. 116–117; Pierre Duhem, *Le système du monde. Histoire des doctrines cosmologiques de Pluton à Copernic,* t. IV, nouv. tirage, Paris, Hermann [1958]. Pentru sensul cuvîntului *cer* în gîndirea răsăriteană a secolului al XVII-lea, v. Cléobule Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans,* 2e ed., Thessalonique, 1967, p. 291–309. Teoria stelei imobile apare în opusculul lui Andrea Wissowatius, *Stimuli uirtutum, fraena peccatorum,* pe care Cantemir îl traduce în ultima parte a *Divanului* (v. f. 11 l^{v}).

15. *Deasupra chentrului,* în sens de „împrejurul centrului", în raport cu el neexistînd de fapt sus sau jos, pentru că toate, *într-acel. . . chentru să radzimă".*

16. Dimitrie Cantemir se afla, în prima domnie a fratelui său, la Constantinopol (din 1693), de unde se va întoarce la Iaşi într-o scurtă misiune în 1697, cînd participă la campania turco-austriacă (I. Neculce, *ed. cit.,* p. 209), apoi spre sfîrşitul anului 1698 pentru a se căsători cu Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino, fostul domn al Ţării Româneşti.

17. Cuvintele lui Thales (640–546) transmise de Diogene Laerţiu sînt următoarele: „Hermip [FHG, III, 39, frg. 12] în *Vieţile* sale atribuie lui Thales o vorbă spusă de alţii cu privire la Socrate. Se zice că el avea obicéiul să spună că mulţumeşte soartei pentru trei binefaceri: „Întîi pentru că m-am născut om, şi nu animal, apoi pentru că-s bărbat, şi nu femeie, şi al treilea pentru că sunt elin, şi nu barbar". Paternitatea acestor cuvinte este îndoielnică. Aram Frenkian înclina să le atribuie lui Socrate (v. notele la trad. Balmuş din Diogenes Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor,* Bucureşti, 1963, p. 521).

18. Cuvinte reproduse de Cantemir şi în *Hronic,* ed. Gr. G. Tocilescu, Bucureşti, 1901. p. 106: „Ştiu că cu greu iaste a să mistui vechiul cuvînt carele zice că gura carea singură pre sine să laudă pute". Puse pe seama unui „oarecare filosof", ele fac parte din literatura

paremiologică generală ca variantă a proverbului „Lauda de sine nu miroase bine“ (v. I. A. Zanne, *Proverbele românilor,* vol. II, Bucureşti, 1897, p. 175, 180 şi 184).

19. Această mărturisire ca şi cea următoare este deosebit de importantă pentru geneza *Divanului.* Cantemir declară că este prima sa operă şi, apoi, că este vorba de o antologie *(floricéle ... adunate şi-ntrulocate)* şi de o prelucrare *(li-am prefăcut),* din diferite scrieri *(din a multora, nu de pemintesti, ce cereşti ogoară).* Comparaţia pe care o alege mai jos pentru opera sa, care nu este un vas de aur sau de argint, ci de lemn şi de lut, pare a fi mai degrabă convingerea personală a unui om care, din lecturi variate, învăţase să aprecieze o carte, decît o falsă modestie. El îşi prezintă opera drept *necesară* şi *folositoare,* fără a insista asupra calităţilor ei literare.

20. Contrar măgulitoarei afirmaţii a lui Dimitrie, domnia lui Antioh nu s-a semnalat printr-o deosebită activitate culturală: cartea publicată în anul precedent (v. nota 8) nu-l arăta. încă pe Antioh un entuziast sprijinitor al tiparului.

21. Un prim exemplu, tipic pentru procedeele de redactare a *Divanului.* Cantemir foloseşte izvoare de limbă latină pe care le traduce literal, ceea ce duce adesea la un text obscur sau inexact, ca în cazul de faţă. Textul după versiunea latină a *Bibliei (Vulgata)* este: *indignaţio mea ipsa auxiliata est mihi. Indignatio* (în sens de „indignare“, „mînie“), este tradus greşit prin „nevrédnicie“.

22. Titlul *Epistolei către cititor* apare numai în colontitlul ed. 1698.

23. Comparaţia cărţii de meditaţie şi reflecţie cu *oglinda* apare în opera de mare răspîndire în lumea bizantină şi postbizantină *Dioptra* (= „oglinda“) a călugărului Philippos Monotropos scrisă în ultima decadă a secolului al XI-lea (v. K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur, 2.* Aufl., München, 1897, p. 742–744). Cantemir putea cunoaşte această operă, care circula în copii manuscrise, şi foloseşte la rîndul său imaginea oglinzilor. În traducere slavonă *Dioptra* fusese publicată în 1612, 1642, 1698; ea fusese tradusă în româneşte în secolul al XVII-lea (ms. rom. 2341 al Bibliotecii Academiei Române; pentru detalii, v. P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir,* p. 48).

24. *Paharul vieţii* şi *paharul morţii* (pe care le întîlnim şi în literatura populară ca pahare sau ulcioare cu apă vie şi apă moartă, v. Lazăr Şăineanu, *Basmele românilor,* Bucureşti, 1895, p. 481 şi urm.) reprezintă

un motiv favorit al vechii literaturi creştine orientale, răspîndit prin copii şi traduceri manuscrise sau prin ediţii care circulau în timpul lui Cantemir. A se vedea, între operele mai cunoscute, Efrem Şirul (S. Ephraemi Syri *Opera syriace et latine,* ed. Assemani, Veneţia, 1737–1743, vol. III, p. 316 şi 356: *Quam amarus est iste calix quem mihi miscuit inimica mors)* sau loan Hrisostom („şi pe tine te aşteaptă paharul morţii să ţi se dreagă"), autor pe care Cantemir îl cunoaşte după propria sa mărturie (*Vita Constantini Cantemyrii,* ed. N. Iorga, Bucureşti, 1923, p. 68) şi îl putea citi în culegerea de *Mărgăritare* din care o ediţie greacă vulgară apăruse la Veneţia în 1675 (v. E. Legrand, *op. cit.,* t. II, 1894, p. 323–326) şi 1683 (*ibid.,* p. 413–414), iar o traducere românească la Bucureşti în 1691 (v. I. Bianu şi N. Hodoş, *op. cit.,* t. I, p. 315–321; textul citat, în ed. a 3-a a acestei traduceri, Bucureşti, 1872, p. 172; „apa vie", *ibid.,* p. 241).

25. Comparaţia cărţii cu nişte mese reia motivul celebru al *banchetului* (ilustrat de Platon, Xenofon, Metodiu din Olimp, Dante sau Marsilio Ficino prin operele cu această temă) şi vechea alegorie a cunoaşterii prin mîncarea de alimente simbolice (poame, pîine, vin).

26. Autorul însuşi arată că titlurile capitolelor sînt aceleaşi în Cartea I şi a II-a, şi, deci, îşi corespund, deoarece Cartea a II-a nu face decît să aducă dovezi contra acuzaţiilor formulate de lume în Cartea I. Datorită unei erori din ed. 1698 (probabil a culegătorului, care sare titlul cap. 9 din prima carte), unii cercetători (G. Sion, Dan Bădărău) au contestat corespondenţa titlurilor din cele două cărţi.

27. Versiunea românească trimite la *Grigorie,* nume prin care adesea, în restul cărţii, este desemnat Gregorius Magnus; versiunea greacă adaugă *Nazianzenos,* adaos suspect, deoarece sau traducătorul în greceşte urmează textul românesc, unde numele este deosebit, sau, dacă acest traducător era însuşi autorul, ar fi trebuit să completeze şi în versiunea românească. Pasajul citat este, cum arătăm în referinţa completată, din Gregorius Magnus *apud* Bersuire.

28. Reiese din epistola lui Cacavelas către Cantemir că acesta i-a trimis mai întîi cartea, însoţită de o scrisoare. Despre rolul său în educaţia lui Dimitrie – la care se referă ca *plugariul carile la holda minţii tale am ostenit,* v. P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viaţa şi opera,* p. 38 – 40. Ultimul studiu despre Ieremia Cacavela este acela al Ariadnei Cama-

riano-Cioran, *L'Humaniste Jérémias Cacavelas et ses relations avec les Principautés Roumaines,* în „Revue des études sud-est européennes", 3 (1965), nr. 3.

29. B. P. Hasdeu, în *Uă scriere de filosofiă morală în limba română* („Arhiva istorică a României", 2 [1865], p. 81), scrie, întemeiat pe acest pasaj: „Din epistola lui Cacavela, pe care o veţi citi mai la vale, se cunoaşte clar că însuşi autorul scrisese opera sa numai româneşte, ceea ce a scăpat din vedere dlui Cipar" (care descrisese *Divanul* în *Chrestomatia seau Analecte literare,* Blasiu, 1858, p. XXXIV şi în *Principia de limba,* ed. a 2-a, Blasiu, 1866, p. 108, publicînd şi cîteva extrase). Argumentul, fără a fi neglijabil, nu este nici peremptoriu: Cacavela lăuda ceea ce era deosebit în cartea lui Cantemir – efortul de a scrie într-o moldovenească literară, fără să spună că textul primit era numai moldovenesc. Pentru problema celor două versiuni, a se vedea *Studiul introductiv,* p. 39–46. În cartea publicată la Iaşi cu un an înainte *(Învăţătura sîntă)* Cacavelas sau Lupu Bogdan, îngrijitorul tipăririi, scriau în foaia de titlu: „limba românească". Era continuarea unei tradiţii moldoveneşti mai vechi de a numi astfel limba ţării, afirmată în chiar titlul *Cazaniei lui Varlaam* (1643): *Carte românească* şi al *Pravilelor* lui Vasile Lupu (1646), al cărei titlu începe cu aceleaşi cuvinte.

30. Citatele din „înţelepţii dinafară" aparţinînd în special cărţii a treia (traducerea din Wissowatius), rezultă că pentru Cacavelas, potrivit concepţiei vremii despre originalitate şi proprietatea literară, şi această parte a *Divanului,* deşi o traducere, era tot a lui Cantemir.

31. Temerea lui Cacavelas că se vor ridica suspiciuni asupra paternităţii cărţii este numai un fel de a-l măguli pe autor. E greu să o socotim o aluzie la vreun ajutor pe care-l va fi primit Cantemir la redactarea operei sale.

32. Titlurile capitolelor au şi rostul unor sentenţii, formulate la modul imperativ, avînd deci şi o funcţie independentă, ca o culegere de maxime morale, ceea ce pune mai bine în lumină rostul *Scării* de la f. 139 şi urm. În Cartea I ele nu rezumă însă totdeauna ideile din *textul* corespunzător (de cele mai multe ori ideea din titlu contrazice cuvintele şi opiniile Lumii). Corespondenţa titlurilor în primele două cărţi reprezintă un procedeu al autorului de a arăta legătură strînsă dintre aceste părţi ale *Divanului* (cf. şi nota 26, şi *Studiul introductiv,* p. 38).

33. Evocarea vîrstei lumii apare şi la Ioan Hrisostom (v. *Mărgăritare, trad. rom. cit., p.* 204): „Dară această lume are 7000 şi mai mult de ani“ etc. (7000 în traducere; în original – numai 5000, v. *Ad populum antiochenum* [Despre statui], X, 3, în J. P. Migne, *Patrologia graeca,* t. XLIX). 7297 *ani* corespunde însă perioadei 1 septembrie 1698 – 31 august 1699; cînd au început să culeagă cartea tipografii se aşteptau, probabil, să o termine după 31 august 1698. Această nepotrivire faţă de foaia de titlu, care dă drept an al apariţiei 1698 august 30, lasă loc şi ipotezei că *Divanul* a fost tipărit după această dată. Pentru termenul *lume* în *Divanul,* v. Dan Bădărău, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir,* p. 294.

34. Cp. cu Miron Costin, *Viaţa lumii* (în *Opere,* ed. P. P. Panaitescu [Bucureşti], 1958**,** p. 319): *„O, lume hicleană, lume înşelătoare“.* Vom întîlni în continuare locuri paralele, motive, uneori expresii, comune *Vieţii lumii* şi *Divanului.* Cantemir cunoştea desigur poemul lui Costin. Începutul lui (primele două versuri) sînt reproduse atît în *Istoria ieroglifică* (*ed. cit.,* vol I p. 254), cît şi în *Descriptio Moldaviae* (Bucureşti, 1875, p. 136). Faptul că ele sînt date de Cantemir drept bocet poate indica circulaţia lor în popor, fără a exclude posibilitatea unei contaminări directe (v. P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, p.* 435).

35. Cu aceste reproşuri începe expunerea unei apologii a Lumii întemeiată pe argumente raţionale, exprimînd o mare dragoste pentru viaţă şi lucrurile ei. Despre această atitudine – nouă în literatura românească a timpului – vezi *Studiul introductiv,* p. 50.

36. Cp. cu Miron Costin, *Viaţa lumii, ed. cit.,* p. 320: *„Zice David proorocul: Viiaţa iaste floare“.*

37. Cp. *ibid. : „Fum şi umbră sînt toate, visuri si părere“.* Vezi şi f. 107 (traducerea din Andrea Wissowatius): *cinstile lumii aceştiia nestătătoare şi fumului asémenea întru-nalturi întindzîndu-se, ce îndată peritoare.* În Cartea I Cantemir reia şi comentează cu mijloace proprii unele idei din scrierea cărturarului unitarian. Comparaţia labilităţii celor lumeşti cu „frunza şi pulberea“ o regăsim în 1001 *de nopţi, basme arabe* istorisite de Eusebiu Camilar, ed. a 2-a, vol. 1 [Bucureşti], 1961, p. 97. Cp. cu versiunea folosită de Camilar, *Tausend und eine Nacht,* aus dem Arabischen übertrage von Max Henning, VIII, Leipzig, Ph. Reclam jr. [f. a.], p. 71–78 şi în special noaptea a 402-a.

38. Cp. *ibid.,* p. 321: *„Norocul la un loc nu stă“.*

39. Întreg paragraful 9 lipseşte din Cartea I. Din context, titlul (adăugat după *Scară*) se potriveşte părţii din paragraful 8, care începe cu cuvintele: „ce, cînd nice să gîndesc . . . sărăcesc“ etc. G. Sion, republicînd *Divanul* în 1878, modifică numerotaţia cap. 9– 85, ceea ce face ca în ediţia sa Cartea I să aibă doar 84 capitole. De aci indicaţia din Dan Bădărău, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir,* p. 114, n. 2, privind necorespondenţa dintre titlurile Cărţilor I şi II. Eroarea lui Sion provine dintr-o simplă omisiune a tipografului din 1698, care a sărit titlul cap. 9.

40. Probabil „O picătură de venin“, potrivit istorisirii din *Alexandria (v.* şi Q. Curţi Rufi *Hist. Alexandri,* X, 10: *Venenum necatum esse credidere plerique).* „Sluga cea mică“ este Levca-duş, fiul Minervei, mînios că Alexandru nu voise să-i dea împărăţia Macedoniei, pe care mama sa îl sfătuise să o ceară *(Alexandria,* ed. D. Simonescu, Bucureşti [1956], p. 188). Eroarea trebuie să fi fost în textul românesc, care a servit la redactarea versiunii greceşti, deoarece şi acolo întîlnim tot *vin* (Κραδί).

41. Citatul este folosit şi de Miron Costin ca *motto* al poemului său *Viaţa lumii (ed. cit.,* p. 319). El apare de asemenea la începutul Cărţii a III-a a *Divanului,* f. 106^{v} (traducerea din Andrea Wissowatius, cap. 4).

42. Legătura logică („soarele nu va apune, căci noapte nu să va face“) decurge din credinţa vechii cosmogonii biblice că *necesitatea de a se face noapte determină mişcarea, deci apusul soarelui,* iar nu invers. Întreg cap. 20 este o descriere a Ierusalimului ceresc, rezumînd *Apoc.* 21–22.

43. Întreg procesul dintre Lume şi Înţelept este judecat în *Divanul* la tribunalul raţiunii. Raţiunea, *socotiala,* λογαριασμός este facultatea de gîndire cea mai frecvent menţionată în lucrare, ceea ce şi include opera lui Cantemir în faza înnoitoare a gîndirii sud-est-europene. Expresii ca cea de mai sus *(socotiala minţii méle* = ὁ λογαριασμός μου) definesc şi locul *socotelii* în alcătuirea omului: ea nu este însăşi mintea (νοῦς), ci o facultate a ei, aceea de a *judeca,* a raţiona discursiv, de a combina concepte şi propoziţii. Pornind de la izvoare de limbă latină şi gîndire apuseană, pentru Cantemir λογαριασμός nu este echivalent nici cu νοῦς, nici cu λογός, ci cu *ratio. Divanul* însuşi este un omagiu adus acestei facultăţi: gîndirea răsăriteană, în faza ei riguroasă, tradiţională, nu îngăduia supunerea adevărurilor de credinţă la tribunalul raţiunii. În acest sens, *Divanul* este o operă nouă ca orientare în literatura Europei de răsărit. Cap. 23–24 dezvoltă cu

argumente şi imagini mult mai bogate ideea centrală a cap. 2 din Cartea a III-a: afirmînd că scopul raţiunii este să cunoască făpturile, pentru ca de la ele să se ridice la creatorul lor, autorul defineşte însăşi filosofia în accepţiunea gîndirii medievale. Spre deosebire de teologie care pleacă de la considerarea creatorului trecînd apoi la creaturi, filosofia adoptă metoda inversă, plecînd de la ceea ce este mai uşor la ceea ce este mai greu de cunoscut. În rîndurile următoare recomandarea trecerii de la splendoarea lumii la aceea a autorului ei este clasicul argument al aşa-zisei căi de cunoaştere a divinităţii prin perfecţiune *(uia eminentiae)* în care excelase Anselm de Cantorberry, Albert cel Mare şi Thoma d'Aquino.

44. Cap. 27–33 prezintă un tablou complet al căilor de parvenire socială obişnuite în epoca feudalismului decadent. B. P. Hasdeu, în notele sale la ediţia *Divanului* („Arhiva istorică a României", 2[1865], p. 91), observă la acest pasaj: „Să nu se uite că autorul nu face aci decît a generaliza ceea ce se petrecea în România". Fiul unui domn a cărui politică s-a întemeiat pe boierimea mică („boiernaşi tot feciori de mojici codreni şi gălăţeni", scrie I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. cit.,* p. 184), el însuşi adversar al marii boierimi, este firesc să întîlnim asemenea accente sub pana lui Cantemir (pentru politica sa consecventă în acest sens, a se vedea P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir,* p. 97–100).

45. Evocare tipică tuturor operelor care tratează străvechea temă a *Norocului nestatornic (Fortuna labilis).* Textul cel mai frecvent citat este din Ovidiu (Epistola a IV-a, *Ex Ponto),* unde sînt pomeniţi Cresus, Dionisie din Siracusa, Pompei, Marius, prăbuşiţi în culmea gloriei şi a bogăţiei lor. În alte forme (păstrînd însă argumentarea interogativă) întîlnim evocarea la numeroşi autori din antichitate şi evul mediu (un inventar incomplet la Ramiro Ortiz, *Fortuna labilis,* Bucureşti, 1927). Iată motivul în opera unui contemporan al lui Cantemir (Miron Costin, *Viaţa lumii, ed. cit.,* p. 321): *„Unde-s ai lumii împăraţi, unde iaste Xerxes, j Alixandru Machidon, unde-i Artaxers ; / Avgust, Pompeiu şi Chesar ? Ei au luat lume, / Pre toţi i-au stins vremea ca pre nişte spume. / Fost-au Ţiros împărat, vestit cu războaie, / Cu avere preste toţi. Şi multă nevoie / Au tras hindii şi tătarii şi Asiia toată / Caută la, ce l-au dus înşelătoarea roată".* Contaminarea între *Divanul* şi acest poem a fost afirmată (P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 51). Cp. şi cu versurile: *„Unde-s cei din lume / Mari împăraţi şi vestiţi?" (ibid.).*

46. Personajele evocate sînt *Cirus,* regele Persiei (c. 599–c. 530), învinsul său *Croesus.* ultimul rege al Lybiei (c. 560–c. 546), celebru pentru bogăţia şi cultura lui, pe care Solon îl avertizase să nu se considere fericit înainte de moarte; *Xerxes,* regele Persiei (485–472), cuceritorul Greciei, asasinat de un ofiţer al său; *Artaxerxes,* care poate fi fiul şi urmaşul lui *Xerxes,* dar, mai sigur pentru exemplul vizat de Cantemir, Artaxerxes al III-lea Ochus (362–338), mort prin otravă, sau al IV-lea (226–238), fondatorul celui de-al doilea imperiu persan şi al dinastiei sasanide. Numai despre Xerxes se povesteşte că, vrînd să treacă Helespontul, mînios că furtuna îi distrusese podul de vase, a poruncit ca marea să fie biciuită, înlănţuită şi înfierată simbolic. Cf. Herodot, *Istoriile,* VII, 35 unde sînt amintite şi alte personaje citate de Cantemir; opera marelui istoric grec fusese tălmăcită româneşte cu cîteva decenii numai înainte de publicarea *Divanului,* şi tocmai în Moldova. Iată pasajul în această veche traducere din vremea lui Cantemir: *„Şi auzind Xerxis s-au scîrbit şi zisă cum cu 300 de bice să-l bată pe bogazu, adică în maria să bată şi o păreche de obezi să sloboadă în maria. Şi au înţăles cum şi pe cei ci făcu sămni [cu fierul roşu] la oameni au trimis să facă şi mărei; şi le porunci, bătînd apa, să zică aşa cuvinte răli şi varvare : O, apă amară şi sărată, stăpînă-tău această certare îţi face ţie, pentru căci i-ai făcut stîmbătate, nepătînd de dînsul nici o stîmbătate"* (ed. N. Iorga, Văleniide-Munte, 1909, p. 372). De observat că şi pentru tălmăcitorul contemporan al lui Herodot, Helespontul este un *bogaz* (= „strîmtoare") ca la Cantemir. *Chiros, Crisors, Xerxis, Artaxerxis,* cu aceeaşi ortografie ca în *Divanul* (întîlnim însă şi *Artaxerx,* ca în *Viaţa lumii).*

47. După *Alexandru cel Mare,* exemplu celebru de puternic al lumii prăbuşit în plină glorie, alte cîteva exemple din antichitatea tîrzie şi evul mediu: *Constantin cel Mare* (306–337), *Iustinian* (527–565), *Diocleţian* (284–305), *Maximian* (286–305,306–310), *Iulian Apostatul* (360–363), *Teodosie cel Mare* (379–395), *Teodosie cel Mic* (408–450), *Vasile Macedon* (866–886), *Leon al VI-lea Înţeleptul* (886 – 911), suverani ai Imperiului de Răsărit deci, pentru autor, „ai grecilor". De remarcat, însă, că Maximian a fost împărat al Apusului, iar Teodosie cel Mare apare drept împărat al Răsăritului (unde a fost efectiv întronat) numai pentru un autor răsăritean, cei din Apus considerîndu-l drept ceea ce a reprezentat de fapt, adică suveran al întregului imperiu. Detaliul

indică o sursă greacă pentru informaţia lui Cantemir. – Prin *Cetatea* se înţelege *Cetatea lui Constantin* (Constantinopol). Din expresia εἰς τήν πόλιν („în Cetate") s-a format numele turcesc al oraşului (*Istanbul*).

48. Forma greacă a numelui lui Romulus, întemeietorul legendar al Romei.

49. Cp. cu *Viaţa lumii, ed. cit.,* p. 322: *„Moartea, vrăşmaşa, într-un chip calcă toate casă, / Domneşti şi-mpărăteşti ; pre nime nu lasă".*

50. Lumea face o distincţie de *concepţie* între ea şi Înţelept (reprezentant al doctrinei creştine). Deşi acceptase la începutul dialogului că a fost creată de Dumnezeu, ea contestă aci existenţa raiului şi iadului, pentru ca mai departe să tăgăduiască nemurirea sufletului, învierea şi viaţa viitoare. Ea exprimă o atitudine raţionalistă, antireligioasă.

51. Cp. cu *Viaţa lumii, ed. cit.,* p. 322: *„Fapta nesocotită aduce perire".*

52. *Puternicul lumii* în viziunea lui Cantemir din această perioadă este oriental, dispunind de harem şi saraiuri.

53. Cp. cu *Viaţa lumii, ed. cit.,* p. 321: *„Îndelungate împărăţii vrémea primenéşte".*

54. Rezumatul istorisirii din cartea *2 Imp.* 11–12.

55. Cartea *Eclezíastul,* deci şi celebrele cuvinte despre deşertăciunea lumii sînt atribuite lui Solomon, nu lui David. Corect în versiunea greacă.

56. În anii bătrîneţii, Solomon, sub influenţa concubinelor sale străine, clădeşte temple Astarteei, lui Hamos şi Moloh *(3 Imp.* 11, 1 – 10).

57. Cp. cu *Viaţa lumii, ed. cit.,* p. 322: *„Vieţuiţi în fericire, carii mai puţine / Griji purtaţi de-a lumii; voi lăcuiţi bine".*

58. Textele hagiografice care abundă de asemenea exemple din vieţile martirilor şi asceţilor făcuseră parte negreşit din instrucţia primită de Cantemir de la Cacavelas. Mai departe va fi citat un text precis (v. nota 120). Cantemir dezvoltă în cap. 49–53 ideea din Cartea a III-a, cap. 8, după procedeul semnalat mai sus.

59. Referire la un episod din scrierea citată mai jos, p. 415, nr. 120.

60. Ideea „lumii dată împrumut" oamenilor apare la un autor din secolele III–IV, Metodiu din Olimp, în opera sa *Despre viaţă şi înţelepciune,* care nu ni s-a păstrat decît într-o versiune slavă (ed. N. Bonwetsch, *Methodius von Olympus,* vol. I, Erlangen, 1891 şi

Griechische Christliche Schriftsteller, vol. XXVII, Leipzig, 1917). Şi aici se descriu vicisitudinile vieţii umane şi se recomandă suportarea lor cu argumente vizibil influenţate de stoicism. Comună şi altor scrieri din literatura creştină medievală, o regăsim la Miron Costin, *Viaţa lumii, ed. cit.,* p. 322: *„Vacul nostru cu-mprumut dat în datorie".*

61. Imagine din Andrea Wissowatius, *op. cit.,* 4 *(Divanul,* f. 106^{V}).

62. Zicătoare populară (v. I. A. Zanne, *Proverbele românilor,* vol. III, p. 672 – 673) aplicată Lumii de către autor, care o foloseşte şi în altă parte *(Istoria ieroglifică, ed. cit.,* vol. I, p. 42) în forma curentă: „Între miere amestecă fiere". În Andrea Wissowatius, *op. cit.,* 14 (*Divanul,* f. 114^{V}) serveşte de comparaţie păcatului într-un context care l-a influenţat pe Cantemir.

63. Comparaţie din Andrea Wissowatius, *op. cit.,* 14 (v. *Divanul,* f. 114^{V})

64. *Ibidem*. De observat că paragrafele 54–59 nu sînt decît o dezvoltare a ultimelor rînduri din *loc. cit.* A se compara titlurile capitolelor menţionate cu ideile din *Divanul,* f. 107, 114^{V}: păcatul este ca mierea amestecată cu venin; tîlharii în chip de prieteni: sirenele.

65. Autorul caută rimă, după un procedeu folosit şi în alte părţi ale cărţii (v. *Studiul introductiv,* p. 59). Întreaga primă parte a paragrafului pare scrisă în versuri: „De vréme ce cu aceasta socotială te slujeşti, / cu bună samă bine să ştii că prostatec eşti, / căci eu nemărui vreun rău a face silesc, / nice spre primejdiia sau spre perirea cuiva mă nevoiesc".

66. Fiecare din isprăvile menţionate se referă la episoade din mitologia sau istoria veche (Hercule ucide leul din Nemeea, Cirus încinge marea în obezi etc.) şi la alte exemple familiare cititorilor din evul mediu.

67. Norocul nestatornic *(Fortuna labilis)* a fost reprezentat din antichitate prin roata care, învîrtindu-se, înalţă şi coboară pe cei prinşi de ea. La această reprezentare se referă şi Miron Costin, *Viaţa lumii, ed. cit.,* p. 321: „Caută la ce l-au dus înşelătoarea roată". Cantemir a cunoscut imaginea din izvoare occidentale, dar şi răsăritene, deoarece întîlnim în *Divanul* reflectarea unui text postbizantin care i-a oferit autorului motivul roţii combinat cu acela al vîrstelor, aidoma descrierii lor din adaosul *Pentru céle şépte a vieţii omeneşti vîrste* de la

sfîrşitul Cărţii a II-a. Pentru reprezentarea roţii norocului în iconografia medievală apuseană, a se vedea G. Heider, *Das Glücksrad und dessen Anwendung in der christlichen Kunst,* în „Mittheilungen der K. K. Central-commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale", 4 (1859), p. 113 şi urm., Wien; Emile Mâle, *L'art religieux du XIII-e siècle en France,* Paris, 1910, p. 117–122; Louis Réau, *Iconographie de l'art chrétien,* II_1, Paris, 1957, p. 639–641; R. Ortiz, *Fortuna labilis,* p. 69– 74. Un autor din secolul al XII-lea Honorius d'Autun (m. ca 1140), descrie astfel reprezentarea temei: „Filosofii ne vorbesc despre o femeie legată de o roată ce se învîrteşte necontenit, iar capul – ne spun ei – cînd i se înalţă şi cînd i se coboară. Ce este această roată? este slava acestei lumi, purtată într-o mişcare veşnică. Femeia legată de roată este norocul *(Fortuna) :* capul ei se înalţă şi se coboară pe rînd, pentru că cei pe care puterea şi avuţia i-a ridicat sînt adesea coborîţi în sărăcie şi în mizerie" *(Speculum ecclesiae,* în J. P. Migne, *Patrologia latina,* t. CLXXII, col. 1057). *Filosofii* la care se referă Honorius se reduc la unul – Boethius – care în *Consolationes philosophiae* descrie astfel roata norocului: „Aceasta este puterea mea, acesta e jocul meu continuu, spune Fortuna, învîrtesc o roată cu cercuri repezi, mă bucur să schimb pe céle de sus jos şi pe céle de jos sus" şi: „Tu încerci să opreşti năvala unei roţi care se învîrteşte?" *(op. cit.,* II, 1– 2; cf. *Mîngîierile filosofiei,* trad. D. Popescu, p. 45–48). Imagine seducătoare pentru gîndirea medievală, atît de favorabilă simbolului şi alegoriei, roata norocului s-a impus ca reprezentarea cea mai răspîndită a nestatorniciei lumii. O găsim ca motiv decorativ pe faţadele catedralelor (la Amiens, portalul Saint-Honoré, la Saint-Etienne de Beauvais, portalul septentrional, la Bâl, la San Francesco din Parma, la San Zeno din Verona, sculptura din secolul al XII-lea de Brioloto etc.), în vechile manuscrise miniate (albumul lui Villard de Homecourt sau *Hortus deliciarum,* secolul al XII-lea); un abate din Fécamp, pentru a menţine necontenit această idee a nestatorniciei în mintea monahilor săi, făcuse o roată a norocului pusă în mişcare ca o roată de tors. Tema nu a rămas necunoscută nici iconografiei răsăritene. Costin şi Cantemir o văzuseră negreşit în decoraţia vechilor noastre biserici. În Răsărit însă tema este mai bogată: ea este combinată cu reprezentarea vîrstelor (la fel la Notre Dame din Paris pe portalul faţadei

de apus, E. Mâle, *op. cit.,* p. 118, nr. 1). O descriere exactă a temei cuprinde *Cartea numită Gramatică ori Ustav sau Erminie, adecă închipuire şi tîlcuire ori alcătuire a tot meşteşugului zugrăviei.* Citäm, după izvodul lui Macarie din 1805, întreg acest pasaj, care serveşte la lămurirea mai multor locuri din *Divanul: „Cum se zugrăvéşte zădarnica lumea aceasta.* Fă un ocol mic şi dinlăntrul lui fă un bătrîn, purtînd în capul lui o coroană rătundă şi îmbrăcăminte împărăteşti, avîndu-şi mîinile întinse la o parte şi la ceaialaltă parte; şi ţine el în mînă o măhramă. Şi împrejurul roatei scrie-le acéstea: «Lumea cea zădarnică şi amăgitoare». Iară pe dinafară întîei roate, ocoleşte altă roată mai mare; iară între aceste două roate, ocoléste patru jumătăţi de roate în chipul crucii şi în mijlocul lor fă-le pre céle patru vremi ale anului: primăvara, vara, toamna şi iarna. Şi deci sus fă-o primăvara într-acest chip: un om şezînd în mijlocul florilor şi pre cap poartă cunună de flori, iară întru a sa mînă ţine alăută şi cîntă cu dînsa. Iară la laturea cea de-a dreapta fă-o vara într-acest chip: om carele să poarte umbreală şi să ţie sécere, să sécere ţarină. La partea cea din jos fâ-o toamna într-acest chip: om ca să-i îmblătească copacii şi rodurile şi frunzele să le arunce el jos. Iară la latura cea de-a stînga fă-o iarna într-acest chip: om carele să poarte blane şi cucùl, şi şezînd, să aibă înaintea lui foc, să se încălzască. Iară dinafară de roata a doua fă alt ocol mai mare, şi între acesta şi între ocolul al doilea, fă jur-împrejur douăsprezéce căsuţe, şi întru acéstea pre céle douăsprezece zodii ale lunilor celor douăsprezéce. Şi te socotéşte bine, la fieştecarea vréme să pui aproape lîngă dînsa pre conviincioasele zodii; adecă la primăvară să-l pui aproape pre berbecéle, pre taurul şi pre greamănul; la vara: pre racul, pre leul şi pre fecioara; la toamna: pre cumpăna, pre scorpia şi pre săgetătoriul; iară la iarna: pre cel cu cornul de capră, pre vărsătoriul de ape şi pre péştele. Şi aşa să le pui după orînduială de jur-împrejurul roatei, scriindu-le şi numele al fieştecăriei dintru aceasta.; şi lîngă acéstea şi numele lunilor într-acest chip; la berbécele, scrie Martie la taurul, Aprilie la geamănul, Maie, la racul, Iunie, la leu, Iulie, la fecioara, August, la cumpăna, Septemvrie, la scorpie, Octomvrie, la săgetătoriul, Noeiemvrie, la cel cu cornul de capră, Dechemvrie la vărsătoriul de apă, Ianuarie, la péştele, Fevruarie. Iară pe dinafară de ocolul al treilea şi al celui mai mare, fă-le pre céle şapte vîrste ale oamenilor într-acest

chip: jos la latura cea de-a dreapta ocolului fă un prunc suindu-se în sus; şi scrie înaintea deasupra roatei: «Copilaş de şapte ani». Şi mai sus fă altul mai mare şi scrie: «Copilaş de patrusprezece ani». Mai sus iarăşi fă altul cu mustaţă şi scrie: «Holteiaş de douăzeci şi unul de ani». Iară sus, în vîrful roatei, fă altul cu începătură de barbă, şezînd pe scaun, şi subt picioarele lui o perină, avîndu-şi mîinile întinse la o parte şi la altă parte; şi în mînă cea dreaptă ţine schiptru, iar în mîna cea stînga o pungă cu bani, purtînd coroană şi îmbrăcăminte împărăteşti; iară din jos de dînsul, deasupra roatei, scrie: « Tînăr de douăzeci şi opt de ani ». Iară mai din jos de dînsul, la partea cea de-a stînga, fă pre altul cu barba ascuţită, zăcînd cu faţa în sus şi în sus uitîndu-se şi scrie: « Bărbat de patruzeci şi opt de ani ». Iară mai jos de dînsul fă pre altul cu amestecate cârunteţe zăcînd cu faţa în jos şi scrie: « Bătrîn de cincizeci şi şase de ani ». Iară mai din jos de dînsul fă pre altul cu barba albă, pleşuv, zăcînd cu faţa în jos, mîinile spînzurate avîndu-şi, şi scrie: « Bătrîn de şaptezeci şi cinci de ani». Iară dedesuptul roatei fă o groapă şi un balaur mare întru dînsa, avînd în gura lui un om cu faţa în jos, văzîndu-se pînă la mijloc; şi moartea aproape lîngă dînsul, înlăuntru, şi ea în groapă: şi ţine în mînă o sécere mare, pre care în grumazul bătrînului o pune şi îl trage pre dînsul jos. Scrie-le şi pre slovele acéstea: La copilaş scrie-le pre acéstea: „Oareşcînd trecînd, la céle de sus voiu mérge“. Iară la copil acéstea: «Curînd o, anule, tentoarce, pentru ca să merg în sus degrabă». La holteiaşul aceastea: «Iată, venii aproape a şedea în scaun». La tînărul aceasta: «Care om iaste ca mine şi cine-i mai înalt decît mine ?» La bărbatul: «Oare o, anule, precum văz, a trecut tinereţea ?» La bătrânul: «O, cum mă amăgişi pre mine ticălosul, o, lume?!» La căruntul acéstea: «Amar, amar, o, moarte, cine poate să scape de tine? » Iară la groapă acéstea: «Atotmîncătoriul iadul şi moartea». Iară la acela pre carele îl înghite balaurul, acéstea: «Amar şi cine mă va izbăvi pre mine dintru atotmîncătoriul iad ?» Şi fă de-a dreapta roatei şi de-a stînga doi îngeri, avînd pre capetele sale jumătăţi de ceasornic şi întorcîndu-o ei roata cu funii. Şi la îngerul cel de-a dreapta scrie «zioa», iar la îngerul cel de-a stînga scrie: «noaptea». Iară deasupra roatei scrie-o pe această scriere deasupra: «Zădarnica viaţa lumii cei amăgitoare»“ (Vasile Grecu, *Cărţi de pictură bisericească bizantină,* Cernăuţi, 1936, p. 292– 295).

Nu este exclus ca descrierea celor şapte vîrste din *Divanul* să provină dintr-un model folosit de Cantemir, dar identitatea motivului cu ceea ce îi oferea autorului iconografia răsăriteană este izbitoare. Pentru circulaţia temei în iconografia noastră medievală, v. şi ms. 4 602 al Bibliotecii Academiei Române *(Cartea zugravului Avramie),* f. 71[r] (schiţă de Radu Zugravul reprezentînd cele nouă vîrste) şi imagini ale *Roţii lumii* la bisericile Păuşa (V. Brătulescu, *Fortuna labilis în pictura bisericească,* în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", 26 [1933], fasc. 76, p. 91), Dozeşti-Vîlcea (Maria Golescu, *Roata lumii în* „Revista istorică română", 4 [1934], p. 297–300) sau Răşinari (clişeu comunicat nouă de regretatul N. Al. Mironescu).

68. Cp. cu *Viaţa lumii, ed. cit.,* p. 323: *„în ceriu cu fericire în véci te măréşte".*

69. Paragraful cuprinde, în continuarea argumentării Lumii, un viu protest împotriva principiului autorităţii căruia i se supune docil Înţeleptul. Deşi Lumea va cita ea însăşi mai departe *Biblia,* este semnificativ că se va referi la un pasaj ce exprimă scepticismul, iar nu încrederea oarbă în revelaţie. Distingînd între evidenţele raţiunii şi credinţă, Lumea o respinge pe cea din urmă.

70. Acest pasaj din *Eclezíastul* a dat loc la vii controverse în evul mediu cu privire la atitudinea autorului cărţii şi la faptul dacă el nu exprimă aci, în afară de scepticism, chiar convingeri potrivnice existenţei „sufletului" şi „nemuririi" (v. Noeldeke, *Histoire litteéraire de l'Ancien Testament,* trad. de Hartwig, Derenbourg et Soury, Paris, p. 252). Citarea pasajului devine astfel, pentru poziţia filosofică adoptată de Lume, un argument împotriva Înţeleptului luat din chiar arsenalul acestuia: *Biblia.*

71. Lumea combate, în continuare, credinţa în înviere; *Divanul* este prima scriere românească în care probleme ca acelea din paragraful 68 (inexistenţa sufletului, a nemuririi, a învierii) să fi fost puse atît de explicit.

72. Pasaj inexistent în *Biblie.*

73. Exprimare eronată a autorului: conform gîndirii medievale, animalele sînt iraţionale (*necuvântătoare*), dar înzestrate cu sensibilitate (*simţitoare*). S-ar părea că autorul distinge între *duhul nesimţitor* (spiritul insensibil), şi *duhul simţitor* (spiritul sensibil), ca însuşiri ce opun pe om animalului, ceea ce nu poate fi decît traducerea greşită a unor termeni filosofici latini. Versiunea greacă este mai corectă şi mai

explicită (la I, 46 însă, ambele versiuni au „animal insensibil"). Potrivit psihologiei aristotelice, reluată în secolul al XVII-lea de Teofil Coridaleu după Cesare Cremonini, sufletul omului avea trei părţi: *vegetativă* (φυτικόν), *senzitivă* (αἰσθητικόν) *şi raţională* (λογικόν). Animalul avea primele două părţi, plantele numai pe prima.

74. Altă exprimare neatentă („nice Béserica, nici altă *Svintă Scriptură"),* preluată şi de versiunea greacă. Combătînd purgatoriul, Cantemir se menţine în hotarele dogmaticii ortodoxe. Carte revăzută de un cleric (Cacavelas), publicată cu binecuvântarea mitropolitului şi aprobarea domnului ţării. *Divanul* nu putea apăra erori dogmatice, ceea ce, evident, nu-l împiedică pe autor să discute în contradictoriu probleme de credinţă şi să înfăţişeze teze contrarii doctrinei ortodoxe, desigur fără a se declara adeptul lor.

75. Capitularea Lumii, nemotivată de stadiul controversei (a se compara atitudinea ei contradictorie din paragrafele 74 şi 76), este, evident, impusă numai de desfăşurarea lucrării în care Înţeleptul trebuie să învingă cu orice preţ.

76. Teoria corespondenţei dintre *macrocosm* (lumea) şi *microcosm* (omul) a fost un loc comun al gîndirii speculative europene de la presocratici (Heraclit şi Empedocle), la Platon, Aristotel (*Fizica,* VIII, 2, 252 b, 26), stoici şi gînditorii Renaşterii (o expresie sistematică a acestei gîndiri găsim şi în secolul al XVIII-lea în monadalogia lui Leibnitz, monada fiind considerată ca avînd închis în sfera ei întreg universul). Rădăcinile acestei doctrine se află în gîndirea orientală anterioară. Ea decurge din ideea unităţii legii universale, a solidarităţii cosmice (fiecare lume îşi află legile într-o lume superioară, fiecare microcosm îşi are modelul într-un macrocosm). De aci o lungă serie de analogii pe diverse planuri, între cer şi pămînt, între pămînt şi om etc. Pe aceste analogii au fost întemeiate o serie de „ştiinţe", ca astrologia, fiziognomia, chiromancia ş. a., care, pornind de la principiul că structura umană este o imagine a structurii universului, căutau să stabilească *a priori* natura şi viaţa individului prin studiul diferitelor elemente asociate lui de ordin astronomic, fiziognomic etc. O serie de corespondenţe ca acelea din *Divanul* dă Oswald Crollius în tratatul său *De signatura* (v. Léopold Mabilleau, *Etude historique sur la philosophie de la Renaissance en Italie* [*Cesare Cremonini*], Paris, 1881, p. 250–251).

V. pentru problema raportului între microcosm şi macrocosm în gîndirea medievală lucrările lui A. Meyer, *Wesen und Geschichte der Theorie von Makrokosmos und Mikrokosmos,* Giessen, 1900; G. P. Couger, *Theories of Macrocosmos and Microcosmos in the History of Philosophy,* New York [1948]; G. Boas, *A Fourteen-century Cosmology* [*De macrocosmo*], în *Proceedings of American Philosophy,* 1954, p. 50– 59). Cantemir a urmat şi în acest caz pe Bersuire (v. *Studiul introductiv,* p. 34, referinţe la Cartea I, 77–79 şi nota 140). Cercetarea operelor lui Van Helmont (J. B. Van Helmont, *Opera omnia,* Francofurti, 1682; v. indicele primei părţi, p. 766 şi urm. s. v. *Macrocosmus* şi *Microcosmus)* exclude doctrina filosofului flamand dintre izvoarele posibile (cum presupune D. Bădărău, *op. cit.,* p. 285).

77. Potrivit gîndirii medievale, întemeiată pe învăţătura biblică, în cosmos ar fi două zone de apă, „de sus" şi „de jos", despărţite prin „tăria cerului" *(firmamentul).* Apele de deasupra firmamentului sînt „suspendate": din ele provine ploaia; apele de dedesubt sînt acelea de pe pămînt, din rîuri şi mări.

78. Luna reprezenta în astronomia medievală planeta aşezată la hotarul între lumea eternă şi cea temporală, numită de aceea şi „sublunară". Ca urmare, luna este simbolul celor trecătoare. Toate simbolurile din paragraful 77 sînt caracteristice corespondenţei dintre macrocosm şi microcosm. Ele sînt redate dezvoltat în Cartea a II-a, acelaşi paragraf. Apa, mediul umilinţelor, aminteşte *Il cantico del sole* „Laudato si mi signore per sor acqua, la quale e molto utile et humile".

79. Pasaj inexistent în *Noul Testament.*

80. „Stihotvorţul arăpăsc" este Musharrif al-Don ibn Abdallah Muşlih al-Don *Sa'do,* cel mai mare poet didactic şi cel mai popular scriitor persan (c. 1184–1291), originar din Şiraz. Adept al sufismului, după studii la Bagdad şi călătorii la Isfahan, Damasc, India (Gujarat, Delhi), Yemen, Abisinia, Mecca şi Medina, Siria şi Liban (Baalbek), Africa de Nord şi Asia Mică, îşi sfîrşeşte zilele în oraşul natal. Celebru pentru două opere, *Bustan (Livada)* şi *Gulistan (Grădina cu trandafiri)* reunite în *Saadi Nāme (Cartea lui Saadi),* scrieri morale de mare subtilitate în care măiestria expresiei este asociată cu observaţia realistă şi critica socială în forme neaşteptat de moderne. *Gulistan* a fost prima operă persană cunoscută în Europa prin traducerea lui André

de Ryer (*Gulistan ou l'Empire des roses,* Paris, 1634). Cantemir, care cunoştea pe Saadi în textul original, l-a introdus, prin *Divanul,* în literaturile română şi greacă. Textul citat aci de cărturarul moldovean (din *Gulistan,* prefaţă), este: „Două lucruri stîrnesc mînia raţiunii: să taci cînd trebuie să vorbeşti şi să vorbeşti cînd trebuie să taci".

81. Textul grecesc este mai explicit: este vorba de corespondenţa condiţiilor, *împrejurărilor* (περιστάσεις), desigur *circumstantiae,* în lucrarea latină pe care a consultat-o Cantemir, din macrocosm şi din microcosm. Dornic să creeze termeni noi, Cantemir vorbeşte de *substări* (care pot fi *substantiae* sau *subsistentiae),* dar şi de *asuprastări,* termen căruia nu i-am găsit echivalentul filosofic medieval. Imaginea ghiulelei de piatră care nu poate sta pe cupolă se găseşte şi în *Gulistan,* I, 4: „A voi să dai educaţie unui om nevrednic este ca şi cum ai încerca să aşezi nuci pe cupolă".

82. Imaginea clasică în arta antică şi medievală pentru demonstrarea simetriei corpului omenesc şi a perfecţiunii lui: „Dacă un om e aşezat culcat, cu mîinile şi picioarele întinse, şi se pune vîrful unui compas pe buricul lui, atunci, descriind o circumferinţă, degetele mîinilor şi ale picioarelor vor fi atinse de circumferinţă" (Vitruviu, *De architectura,* III, I; trad. rom. de G. M. Cantacuzino, Traian Costa şi Grigore Ionescu, Bucureşti, 1964, p. 102).

83. Albina care adună miere din nectarul florilor este o imagine favorită literaturii medievale a Europei de răsărit. Antonie monahul (secolul al XI-lea) şi-a intitulat culegerea sa de sentenţii şi maxime *Melissa* („Albina"). Nicolae Glykis din Veneţia a luat de asemenea albina ca emblemă a tipografiei sale, în care au apărut numeroase „cărţi folositoare de suflet" în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi secolul următor. Wissowatius foloseşte exemplul albinei în *Stimuli uirtutum,* cap. 39 (cf. *Divanul,* f. 125^{V}).

84. Proverb care în literatura noastră apare doar în *Divanul,* consemnat ca atare şi de I. A. Zanne în ale sale *Proverbele românilor,* vol. I, Bucureşti, 1895, p. 591.

85. Argumentul „anilor trăiţi cu adevărat" şi al celor pierduţi pentru calculul vieţii apare în mai multe opere cu tema *Divanului.* Între izvoarele acestuia, Seneca, în *De breuitate vitae,* 3, recapitulînd anii pierduţi, adaugă „bolile datorite exceselor" *(morbos quos manu*

fecimus). Un vechi monument al literaturii răsăritene atribuit lui Ioan Damaschin, *Viaţa sfinţilor Varlaam şi Ioasaf,* menţionează: „Ce eu acei ani ce au fost cheltuiţi în deşert nici într-un chip nu i-am socotit în numărul vieţii, că cît trăiam eu cu trupul fiind rob păcatului, atunce omul meu cel denlăuntru mort era. Deci anii celor morţi nici o dată nu se socotesc între anii viilor" (trad. Udrişte Năsturel, ed. P. V. Năsturel, Bucureşti, 1914, p. 150). Un poem francez din secolul al XIV-lea (ms. fr. 1728 al Bibliotecii Naţionale din Paris) face un calcul apropiat de cel din *Divanul.* Iată rezumatul (după Emile Mâle, *L'art religieux de la fin du Moyen âge,* Paris, 1931, p. 304): „A trăi şaptezeci şi doi de ani este, fără îndoială, puţin, dar ar fi mult dacă am trăi cu adevărat tot timpul care ne este hotărît. *Dar somnul ne ia jumătate din existenţă,* adică treizeci şi şase de ani; *petrecem cincisprezece ani în inconştienţa copilăriei ; bolile, închisoarea ne răpesc alţi cinci ani.* Făcînd socoteala, nu şaptezeci şi doi de ani trăim, ci abia şaisprezece ..." Luînd ca limită a vieţii vîrsta biblică (optzeci de ani), Cantemir ajunge la douăzeci de ani trăiţi cu adevărat. Asemănarea cu textul precitat este izbitoare şi contaminarea cu un izvor apusean probabilă. Argumentul a fost folosit în literatura neogreacă de Nicodim Aghioritul în cartea sa *Hristoitia,* par. 99 *(Cîtă este viaţa oamenilor) :* „Dar deşi unii trăiesc pe cei 80 de ani întregi, însă de vom scădea din ei pe cei 40 de ani, care îi cheltuiesc noaptea dormind, 15 ani în cari n-au deplina dreaptă socoteală a binelui şi a răului, alţi 5 pe care se întîmplă a-i cheltui în boale şi patimile trupului, nu rămîn fără numai 20 de ani" (v. trad. rom. de Iona şi Antonie, Bucureşti, 1937, p. 175).

86. O împărţire asemănătoare a vieţii întîlnim în poemul francez din secolul al XlV-lea, citat în nota precedentă. Vîrsta maximă a omului este aceea de şaptezeci şi doi de ani, formată din douăsprezece etape de cîte şase ani corespunzătoare lunilor anului (cf. Emile Mâle, *op. cit* p. 303–306). Erminiile zugravilor răsăriteni cuprind acelaşi motiv aidoma celui din *Divanul* (v. *supra,* nota 67). Pentru concepţii ce circulau în Moldova secolului al XVII-lea a se vedea *Carte românească de învăţătură,* Iaşi, 1646, gl. 53 (ed. critică Bucureşti, 1961 , p. 162–164). În acest izvor juridic vîrstele sînt: *cucon* (pînă la şapte ani), *tînăr în măsură de vîrstă* (de la zece ani şi jumătate pînă la patrusprezece ani), *mic* (pînă la douăzeci şi cinci de ani), *mare* (pînă la cincizeci de ani),

bătrîn (pînă la şaptezeci de ani). Împărţirea e luată din Prosper Farinaccius, *Praxis et theoricae criminalis,* unde corespunde vîrstelor: *infans, proximus pubertati, minor, maior, senectus,* omiţîndu-se perioada dintre şapte şi zece ani şi jumătate: *impubes et infantiae proximus (cf.* anexele la *op. cit.,* p. 339–340).

87. Fixarea termenului *prunciei* la şapte ani aparţine dreptului roman (epoca imperială), care suferise în această privinţă influenţa doctrinelor pitagoreice: la această vîrstă copilul ştia ce vorbeşte, deci putea începe învăţătura (Macrobiu, *Somn. Scip.* I, 6, 70; v. şi Ch. Daremberg et Edm. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines,* Paris, 1899, s. v. *Infans*; cp. şi Seneca, *De benef.,* VII, 1: *septimus quisque annus aetati signum imprimat* („fiecare al şaptelea an imprimă vîrstei un nou caracter").

88. Opoziţia căutată de autor nu este *viu-om,* ci *animal-om,* ca şi mai departe, f. 40^{V} *(decît voiu dzice c-am dobitocéşte vieţuit* < . . . > *şi decît cu chip de om şi cu fire dobitocească, mai bine mort şi fără duh de viiaţă mă voiu numi).* Eroarea pare să provină din traducerea greşită a unui text latin, din care *animal* (= „animal") a fost tradus prin primul său sens = „vieţuitor", *viu.* Distincţia între *pruncie* şi *copilărie* o făcuse Varron (v. Servius, *Aen.,* V, 295: *infantia* şi *pueritia).* Între şapte şi patrusprezece ani copilul este *impubes.* Termenul fusese fixat în dreptul roman de proculeeni. În rîndul următor, prin *légea* autorul înţelege *Biblia.* Afirmaţia „căci întăiaşi dată a omului iaste ca să cunoască credinţa, *légea"* trebuie să fie un ecou protestant din izvorul folosit aci, deoarece cunoaşterea *Bibliei* nu era obligatorie la ortodocşi.

89. Calculul, exact în textul român, este greşit în versiunea greacă (scăzînd 14 ani din 40 rămîn 26, iar nu 27 de ani). Altă eroare de calcul, mai departe, în ambele versiuni: prelungiri pînă la 17 ani *cătărigia,* se mai pierd *trei,* iar nu cinci ani.

90. *După a mea socotială* . . . părerea lui Cantemir sau a autorului utilizat aici. *Pravila lui Vasile Lupu* distinge condiţia tinerilor sub optsprezece ani ca atrăgînd circumstanţe atenuante (v. *Cartea românească de învăţătură,* gl. 53, 21; *ed. cit.,* p. 164).

91. Pentru aceste motive ale diminuării *vieţii reale* (boala, robia), v. *supra,* nota 85.

92. Paranteza în textul român trebuie citită: „dar nu în această lume". Ea are rostul de a preciza că „nu se va găsi nici o cale de salvare

în lumea cealaltă". Conform doctrinei creştine în „lumea aceasta" redresarea este oricînd posibilă. Versiunea greacă a urmat servil textul românesc, ajungînd la o exprimare potrivnică învăţăturii bisericii.

93. Eroarea de tipar („cereştile socotială") ar putea fi îndreptată prin conjectură, în două feluri: 1° *Cereştile socotiască;* autorul citează aci, probabil, versul din *Stimuli uirtutum, 4 (cp.Divanul,* f. 107): *Suspice mens coelum, terrenas despice nugas* sau un alt text latin (cp. Cicero, *De republica* VI, 12; *coelestia spectato*); în acest caz, însă, forma corectă a verbului ar fi fost să *socotească* (la fel cu să *batgiocuriască); 2° Cereştile să poftească* (cp. cu versiunea greacă: ἄς ποθῆ τὰ οὐράια ceea ce ar confirma presupunerea că manuscrisul românesc dat la cules avea erori datorate probabil copistului (cf. nota 40).

94. Parafraza cuvintelor citate *supra,* f. 4^{V} şi în Cartea a III-a, f. 107^{V}: *Nobis patria coelum*

95. „Iarăşi pomenirea" (= *rememoratio*) indică un izvor în limba latină.

96. Imaginea scării virtuţilor formează tema unei opere de mare răspîndire in evul mediu în Europa răsăriteană: Κλίμαξ (*Scara*) lui Ioan, numit, după scrierea sa, Scărarul (*Climax*), autor care a trăit între 525–605. Cartea a circulat şi la noi mai întâi în limba slavă, apoi tradusă româneşte în secolul al XVII-lea (1618) – tălmăcirea ei fiind atribuită viitorului mitropolit Varlaam, pe atunci călugăr la Mănăstirea Secul (Gh. Ghibănescu, *O nouă lucrare a mitropolitului Varlaam,* în „Arhiva", Iaşi, 25 (1914), p. 65–101; o copie a traducerii lui Varlaam a prezentat Paul Mihail în *Mitropolia Moldovei,* 1965 (referinţă semnalată de prof. Dan Simonescu). O altă traducere românească a fost publicată la Mănăstirea Neamţ, în 1814.

97. *Strămurarea* – traduce *stimuli,* ca modernul „stimulare". Întîlnim cuvîntul (care însemna în vorbirea curentă „ţăpuşa cu care se împung boii") şi în alte texte vechi: I. Neculce, *O samă de cuvinte,* în *Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. cit.,* p. 109 (pe prizonierii de la Dumbrava Roşie „i-au fost împungînd cu strămurările, ca pre boi, să tragă") şi într-un izvor din secolul al XVIII-lea (v. Vasile Grecu, *Cărţi de pictură bisericească bizantină,* ed. cit., p. 107, r. 12).

98. În toată Cartea a II-a abundă citatele biblice menite să confirme ideea principală din fiecare paragraf. Aceste citate nu sînt luate direct

din *Biblie,* ci dintr-un dicţionar de citate biblice, foarte răspîndite în evul mediu, între céle mai cunoscute este *Thesaurus biblicus, hoc est dicta, sentential et exempla ex SS. Bibliis colecta et per locos communes distributa lexicorum ordine alphabetico, ad usum concionandi et disputandi,* întocmit de Guillelmus Alottus şi îmbunătăţit de Ph. P. Merz (numeroase ediţii: am folosit ed. Parisiis, 1880, 11 + 676 p.). Căutînd în asemenea dicţionare la ideea exprimată de fiecare paragraf, găsim toate citatele date de autor, adeseori chiar în ordinea din textul *Divanului.*

99. Traducere incompletă şi forţată după *Vulgata : Omnis potentatus breuis* (s-a omis *uita).* Versiunea greacă urmează textul românesc cu acelaşi sens eronat.

100. Variantă a proverbului: „Buturuga mică răstoarnă carul mare" necunoscută literaturii noastre paremiologice (lipseşte din colecţia lui I. A. Zanne). Spaima elefantului de şoarece este consemnată ca o particularitate curioasă a acestui animal în istoriile naturale ale antichităţii. Pliniu *(Hist. nat.,* VIII, 10, 2) scrie despre elefanţi: „Dintre toate animalele, cel pe care îl urăsc cel mai mult este şoarecele, şi refuză hrana dacă observă că a fost atinsă în iesle de acest animal". Pentru prima parte a proverbului (*Pre fier ruginal topeşte*) cp. cu Miron Costin: „şi rugina hierul strică" (în ed. P. P. Panaitescu, p. 315).

101. Comparaţia cu originalul latin al textului arată o traducere direct după acest original: *ut ex bonorum forma metiatur qnanlo* ... = „ca din forma bunelor să te măsuri pre cît ..."

102. Citat incomplet şi fără legătură cu contextul. Trebuie adăugat: *non uocabitur in aeternum semen pessimorum.* Eroarea provine din neînţelegerea textului *Vulgatei,* unde acest pasaj formează o propoziţiune nouă, pe cînd citatul din *Divanul* se încheie cu punct. Reiese de aci că autorul a întîlnit referinţa, a mers la text şi a copiat *is.,* 14, 20 fără completarea care ar fi dat sens citatului.

103. Traducere greşită a textului latin: *Stultus factus est omnis homo a scientia* (s-a tradus *de ştiinţă,* în loc de „faţă de ştiinţa" [*lui Dumnezeu*], subînţeles în text). Textul grec este corect, reproducînd citatul după *Septuaginta.*

104. În textul românesc autorul combină două versuri din textul troparului: „Răsărit-a lumii lumina cunoştinţei" şi „Să se închine ţie, Soarelui dreptăţii" (cf. *Mineiul pe decembrie, loc. cit.).*

105. Între izvoarele sale, autorul foloseşte şi o traducere protestantă a *Bibliei* din ebraică în limba latină, ale cărei referinţe diferă de cele ale *Vulgatei,* unde pasajul citat se află la *Ps.* 68, 27.

106. Autorul şi-a luat citatul după textul latin: *Si quis ambulauerit in die, non offendit.* Sensul este: „nu se poticneşte" δὲν σκοντάπτει (în textul grec).

107. În cazul citatelor din *Vulgata,* traducătorul în greceşte s-a străduit să dea textul corespunzător după *Septuaginta,* iar cînd nu l-a găsit, sau textul nu semăna, traduce citatul şi referinţa după versiunea română, ca în cazul de faţă. La locul citat în *Septuaginta* este alt text.

108. Cp. cu Miron Costin, *Viaţa lumii, ed. cit.,* p. 322: *„Orice faci, fă şi caută sfîrşitul cum vine. Cine nu-l socotéşte nu petréce bine",* care aminteşte dictonul *„Quidquid agis, prudenter agas et respice finem* din *Gesta Romanorum* (cf. P. P. Panaitescu, *ed. cit.,* p. 433).

109. Altă traducere care indică un izvor latin: *începu* (lat.: *concepit)* pentru *zămisli.* Din acest exemplu şi din examenul general al textelor biblice citate în *Divanul* putem trage concluzia că familiarizarea lui Cantemir cu aceste texte era încă precară.

110. Versiunea greacă dă lui Augustin titlul de „sfinţit" (= episcop, arhiereu) după doctrina ortodoxă, care nu-l recunoaşte drept „sfînt", ci numai „fericit". Traducîndu-şi fidel izvorul latin (şi catolic, aci nu poate fi vreo influenţă unitariană, protestanţii respingînd cultul sfinţilor), Cantemir se abate, poate fără să-şi dea seama, de la tradiţia răsăriteană.

111. Paragrafele 30–33 au fost considerate de cercetătorii *Divanului* ca o aluzie critică la procedeele necinstite de îmbogăţire grabnică folosite în Moldova secolului al XVII-lea („Să nu se uite că autorul nu face aci decît a generaliza ceea ce se petrecea în România", adnotează B. P. Hasdeu în ediţia sa a *Divanului,* p. 91, n. 1; v. şi P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir,* p. 53–54; Dan Bădărău, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir,* p. 291–292). În sprijinul acestei interpretări vine şi observaţia că paragrafele menţionate nu au temeiuri biblice (unul singur cuprinde un citat general despre mîndrie), iar autorul nu face în ceea ce numeşte el „comentariul" său din Cartea a II-a decît să-şi parafrazeze titlurile pentru a păstra corespondenţa cu Cartea I, unde-şi expusese ideile, fără a avea nimic de adăugat. Potrivit ipotezei noastre că a doua carte

este anterioară celei dintîi, reiese că, în modelul în limba latină folosit de el, Cantemir a întîlnit numai o critică generală la adresa bogăţiei şi a consecinţelor ei pe plan moral, text pe care îl dezvoltă în Cartea I transformîndu-l într-o critică a „îmbogăţirii nedrepte", pentru care avea exemple chiar în clasa dominantă din Moldova.

112. În textul românesc citatul (după *Vulgata)* este contaminat cu cel grecesc (după *Septuaginta): asupra stélelor ceriului* în loc de *astra Dei.*

113. Autorul face procesul avuţiei cîştigată „prin tîmplări", a îmbogăţiţilor prin procedee necinstite, arătîndu-se astfel că este partizanul eticii creştine care deosebeşte între „bogăţia dreaptă şi nedreaptă" (cp. cu Ioan Hrisostom, *Mărgăritare,* trad. rom. cit., p. 194: „Eu nu numai pre bogaţii care spre rău le trebuie bogăţia hulesc, ci şi pre cel răpitor, pentru că alta este bogat şi alta răpitor. Eşti bogat? Nu te opresc a fi, iară de iei de la altul fără dreptate, te hulesc").

114. Textul din Seneca cel mai apropiat de cel citat pe care l-am putut identifica este din *De breuitate uitae,* XV: *Sapientis ergo multum patet uita... Transiuit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit; instat? hoc utitur! uentrum est? hoc praecipit.* Împărţirea vieţii în trei timpuri (trecut, prezent, viitor); *ibid.* X: *In tria tempora uita diuiditur : quod est, quod fuit et quod futurum est.* Izvorul lui Cantemir este şi în acest caz (direct sau indirect) Bersuire *(Repertorium morale,* I, c. VI): *Si prudens fuerit animus tuus, tribus temporibus dispensetur : Futura praecauere, praesentia ordinare, praeterita memorare.* Al doilea text citat din Seneca în acelaşi capitol, cîteva rînduri mai jos, nu l-am putut identifica în opera gînditorului roman. Sub forma apropiată: *quod cautio est in reliquum lapsus anterior* îl întîlnim tot în opera lui Bersuire *Dictionnarius,* s. v.: *Vtilis,* cu referinţa: *Seneca in Prouerbiis).* Sub numele lui Seneca sînt cuprinse în culegerile de sentenţii din evul mediu o serie de texte fals atribuite sau provenind din opere pierdute, ceea ce explică dificultatea de a identifica unele din citate. Ideea din citatul precedent apare însă în alte pasaje din operele autorului latin, cp. *De tranquillitate animi* XI: *Hoc si quis in medullas demiserit, et omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic adspexerit, tanquam illis liberum et ad se iter sit, multo ante se armabit, quam petatur* sau (ideea de la sfîrşitul citatului din *Divanul): Cogitant enim uarios casus et in sublimi maximi lubricos; tunc appetita formidant . . . tunc demum uideas philosophantes metu et aegrae*

fortuna sana consilia (Ep. XCIV); cf. şi *Ep.* XCI: *inter peritura uiuimus* etc.

115. Termen calchiat după izvorul latin folosit *(Vulgata) : Formans lucem* . . . etc. Citeva rînduri mai jos, citatul din *Îs. Sirah,* 41, l este tot după textul *Vulgatei: O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis suis.*

116. Sensul pasajului este că David n-a reuşit să-l determine pe Urie să-şi vadă soţia (pentru ca în cazul cînd ea ar fi avut un copil să se poată spune că e al lui). Textul grec adaugă faţă de cel român, fără a reuşi să sporească înţelegerea situaţiei.

117. Folosirea de către Cantemir a izvoarelor în limba latină este dovedită nu numai prin particularităţi ale citatelor, ci şi ale referinţelor. Astfel, numerotarea diviziunilor *Bibliei,* ca în cazul de faţă *(Ps.* 51, în *Septuaginta: 50)* trimite, în majoritatea cazurilor, la *Vulgata.*

118. N-am putut identifica pasajul între textele atribuite lui Thales (H. Diels-W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker),* nici în culegerile clasice de sentenţii (Antonie Melissenos, *Albina;* Maximus Confessor, *Sermones per excerpta;* Johannes Damascenus, *Parallela).* Idei apropiate găsim în *Floarea darurilor,* cap. XXXIV (v. ed. Braşov, 1808, p. 161): „Încă sînt patru lucruri carele nici odinioară nu să satură: cea dintîiu este munca iadului, a doua este *firea muerii ;* a treia este pămîntul, care nici odinioară nu se satură de *apă;* al patrulea este *focul,* carele nici odinioară nu zice ajunge". I. A. Zanne menţionează maxima în *Proverbele românilor,* vol. II, Bucureşti, 1897, p. 291, fără altă referinţă decît *Thales.* E posibil ca izvorul lui Zanne să fi fost chiar *Divanul;* textul (în greacă) dat de paremiolog este identic.

119. Expresie proverbială nemenţionată de I. A. Zanne, *op. cit.*

120. Corect: *Serghie, Hyghin şi Theofil,* trei călugări din Mănăstirea sf. Asclipie din Mesopotamia cărora li se atribuie o călătorie „pînă la marginile pămîntului", cu care prilej ar fi cunoscut pe Macarie Romanul, personaj din sinaxarul Bisericii răsăritene a cărui viaţă a dat loc unei bogate literaturi. Textul la care se referă Cantemir apare numai în unele colecţii hagiografice sub data de 23 octombrie (cf. *Acta Sanctorum,* in appendice ad 23 Octobris, p. 563 sqq.; J. Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus,* Bruxelles, 1863, p . *48; Bibliotheca hagiographica graeca* şi textul din mineile greceşti, sub aceeaşi dată,

ex. ed. Vartolomeu Coutloumousianul, Veneţia, 1868, vol. octombrie, p. 121–122; *ed. rom.,* Neamţ, 1845, f. 136^{r} – 137^{r} sau *Prolog,* vol. I, Neamţ, 1854, f. 125^{V} –130). Cantemir cunoştea însă textul din ed. lui Dosoftei, *Viaţa şi petrecerea svinţilor,* t. I, Iaşi, 1682, f. 78^{V} – 84, deoarece el dă celui de al doilea dintre călugări tocmai numele greşit *Righin,* ca şi în *Prologul* cărturarului moldovean (cf. f. 78: „Întru aceastaş dzi pomenirea preacuviosului părintele nostru Macarie Rîmleanul. Trei părinţi svinţi bătrîni Serghie şi Righin şi Theofil, de la mănăstirea lui sviatîi Asclipie în Mesopotamia...").

121. Paragraful este – prin exemplele alese – caracteristic ortodox. Deşi utiliza izvoare din literaturile latine medievale, Cantemir căuta să se menţină în atmosfera cercului său de cultură.

122. Referinţa este inexactă. Textul cel mai apropiat este *I Cor.* 13, 13: *maior autem horum est caritas* („mai presus de acestea este dragostea"). Autorul pare să fi confundat *caritas* cu *castitas* („castitatea", în româna veche „curăţia").

123. În acest citat, ca şi în cel următor, cuvintele din textul biblic sînt inversate în versiunea greacă.

124. Cartea lui P. Bizzari, *Persicarum rerum historia in XII libros descripta,* a apărut în prima ediţie la Anvers, 1583, şi a fost reprodusă în *Corpus hist. res. pers.,* Frankfurt, 1601. Primele unsprezece cărţi descriu istoria Persiei pînă în 1578. A douăsprezecea relatează istoria civilizaţiei persane şi cuprinde extrase din vechii autori despre Persia antică. Bazată pe relaţiuni mai vechi, lucrarea lui Bizzari cuprinde la sfîrşit şi ştiri, recente pe atunci, din Constantinopol.

125. Cantemir nu putea şti, desigur, la sfîrşitul secolului al XVII-lea ce se mai cunoştea din ruinele Troiei, descoperite abia peste două secole. În secolul al XVII-lea, informaţiile privitoare la cetatea lui Priam erau luate mai degrabă după *Istoria Troadei* (adaptare de Guido delle Colonne după *Roman de Troie* al truverului francez Benoit de Sainte-Maure, inclusă în cronografele ce se traduceau la noi), decît direct din epopeea lui Homer. A se vedea ms. rom. 86 (f. 118-l28) al Bibliotecii Academiei Române. (22 iunie 1689), copiat în Moldova, într-o limbă foarte asemănătoare cu aceea a *Divanului* (cp. cu textul publicat în *Cărţile populare în literatura românească,* ed. I. C. Chiţimia şi Dan Simonescu, vol. I [Buc.], 1963: *căce, cîndai,* p. 98; *dzac,* p. 97;

mischiu, p. 96; *ocaainică,* p. 99; *odănăoară,* p. 94; *prăviia,* p. 97; *prilesteț,* p. 93; *Troadei,* passim; *au vis*, p. 107; *vitiaz,* p. 98 etc.).

126. Cf. nota 64 şi *Divanul,* f. 114^{v}.

127. Expresie caracteristică concepţiei din filosofia antică şi medievală care situa în inimă centrul gîndirii.

128. Titlu greşit. Îndată după, autorul spune că, dimpotrivă, misterele divine *nu* sînt descoperite oamenilor.

129. Traducerea greacă greşită indică, încă o dată, că această versiune urmează pe cea românească. Traducătorul, folosind manuscrisul operei şi nedescifrînd textul, a citit *mare* în loc de *tare.* Confuzia rămîne totuşi ciudată pentru un teolog, dacă traducătorul a fost Cacavela.

130. Cf. nota 67.

131. „Aşa zic bătrînii noştri, tătarii, că norocul n-are picioare, numai mîini şi aripi. Cîndu-ţi pare că-ţi dă mîinile, atuncea şi zboară" (Miron Costin, *Graiul solului tătărăsc, ed. cit.,* p. 316); cp. cu Quintus Curtius, *op. cit.,* VII, 8: *Nostri sine pedibus dicunt esse fortunam, quae manus et pennas tantum habet*; *cum manibus porrigit, penna quoque comprehendere non sinit.* Referinţa la ambasada scită nu este însă luată în întregime după Costin, pentru că acesta o datează „după ce au sosit [Alexandru] de la bahtri la apa Donului", în timp ce Cantemir foloseşte ca elemente de datare „după ce au bătut pe Crisos şi l-au prins viu, după acéia asupra tătarîlor trecînd Arax, apa, au mărs". Se ştie însă că nu Alexandru, ci Cyrus l-a prins pe Croesus, regele Lydiei. În acest caz *Crisos* trebuie citit Bessos. Este vorba de satrapul Bactrianei, urmărit şi prins de Alexandru ca ucigaş al lui Darius (Quintus Curtius, VII, 5). Apa traversată este Iaxarte (Syr-Daria), dincolo de care Alexandru, care confunda Iaxarte cu Tanais (Donul), s-a luptat cu unele populaţii, confundate la rîndul lor cu sciţii, în care cronicarii noştri au identificat apoi pe tătari.

132. Eroare doctrinară evidentă (autorul numeşte pe Hristos „tată"). Confuzie cu expresia curentă din *Noul Testament: Deus et pater domini nostri I.C.*

133. Deşi mai sus autorul recomandase cunoaşterea divinităţii pornind de la natură, aici condamnă cunoaşterea prin simţuri ca izvor al ateismului. Mai departe, el se referă la o atitudine de empirism

sceptic, caracteristic laică, pe care o pune în legătură cu aceea a grecilor din secolul I e.n., care refuzau predica lui Pavel despre înviere.

134. Deosebirea de sens între textul român şi cel grecesc *(în zădar*– „însă nu fără dreptate") provine din izvoarele citate, textul român după *Vulgata (Frustra autem iacitur sete ante oculos pennatorum),* iar cel grec după *Septuaginta.*

135. „Învăţatul persan" al cărui nume autorul ni-l transmite sub două forme (rom: *Heilsadi,* gr. *Heisadis)* este celebrul poet persan Saadi, autor al *Grădinii de flori* sau *Gulistan (cf.* şi nota 80). Cantemir îl citează în prefaţa *Istoriei Imperiului otoman (ed. fr. cit.,* t. I, p. XVI), reproducînd opinia poetului despre turcii „nedrepţi... asemănători unor lupi însetaţi de sînge" din cauza cărora a trebuit să-şi părăsească patria. Textul citat aci este din prefaţa operei lui Saadi: „O, omule! norii, vînturile, luna, soarele şi cerul se mişcă pentru a-ţi putea tu agonisi o bucată de pîine şi pentru ca să n-o mănînci cu nerecunoştinţă. Pentru tine lucrează toate şi împlinesc poruncile lui Dumnezeu. Deci nu e drept ca tu să nu te supui acestor porunci".

136. „Poeticul arăpesc" este acelaşi Saadi, *Gulistan,* prefaţa: „O, fiinţă generoasă, care din vistieria ta tainică dai hrană păgînului şi creştinului. Cum ai să-i lipseşti de ea pe prietenii tăi tu, care şi de duşmanii tăi te îngrijeşti? *Nafaca* este explicat de Cantemir în *Istoria Imperiului otoman* (*ed.fr. cit.,* t. I. p. XLIII: *„Navaka,* leafa zilnică a unui soldat").

137. Circumspecţia traducătorului în greceşte de a nu da lui Augustin un atribut catolic (vezi nota 110) este părăsită sub influenţa textului român.

138. Atitudinea anticatolică a autorului se manifestă deschis şi îmbracă forma oficiala curentă în vremea lui, a combaterii elementelor doctrinare specifice (purgatoriul, cf. şi *Divanul* I, 75 şi nota 74). Faptul trebuie interpretat în lumina gîndirii româneşti medievale, care se opunea prozelitismului catolic, expresie a expansionismului politic ce cunoaşte în secolul al XVII-lea o recrudescenţă combătută şi în Ţara Românească de Brîncoveanu şi Antim Ivireanul prin cărţi polemice (ex. *Manualul contra schismei papistaşilor* de Maxim Peloponesianul, Bucureşti, 1690; *Întâmpinare la principiile catolice* de Meletie Sirigul, Bucureşti, 1690; *Carte sau lumină* de Maxim Peloponesianul,

Snagov, 1699; *Panoplia dogmatică* de Eutimie Zigaben, Tîrgovişte, 1710 etc.). Participarea la controversă în acest aspect politic al ei nu reduce o anumită independenţă de spirit la Cantemir, care, din prima fază a gîndirii sale, apelează la autorităţi doctrinare apusene fără reticenţele ortodocşilor riguroşi.

139. Pierre Bersuire (Berçuire, Bressuire, Petrus Berchorius sau Bercherius), gînditor francez (m. 1362), autor al unei mari enciclopedii de ştiinţă medievală constînd din trei părţi: *Reductorium morale super totam Bibliam* (scrisă la Avignon în 1335, formată din 428 de *moralitates* grupate în 34 de cărţi); *Repertorium morale de proprietatibus rerum* (scrisă în 1340, o descriere a naturii în 14 cărţi şi 958 de capitole, imitată după Bartholomeu de Glanville); *Dictionnarius,* compus din 3514 termeni din *Biblie* cu expuneri morale. Pentru unele idei ale sale Bersuire a fost acuzat de erezie de către episcopul Parisului şi închis. Cartea a XV-a din *Reductorium morale* este un comentariu etic al lui Ovidiu. Cărturar de formaţie umanistă (autor al primei traduceri franceze din Tit Liviu), Bersuire a avut în Petrarca un prieten şi un mare admirator (L. Pannier, *Notice biographique sur le bénédictin Pierre Bersuire, premier traducteur français de Tite Live,* în „Bibl. de l'École de Chartes" 33 [1872], p. 325–384; Antoine Thomas, *Les lettres à la cour des papes*. Rome, 1884). Autori mai noi ca Henri de Lubac *(Exégèse médiévale. Les quatre sens de l'Ecriture,* II^2, Paris, 1964, p. 212 – 217, 233, 372, 391) reproşează lui Bersuire abuzul exegezei biblice, dovada unei anumite decadenţe a gîndirii timpului său. Operele au fost editate sub titlul: *Petri Berchorii opera omnia,* ed. Joannes Keerbergius, t. I – III, Moguntiae, 1609, 2719 p.; *Reductorium* a fost editat de 11 ori numai între 1474–1515; *Dictionnarius* de 4 ori. Ediţia din Colonia Agrippinae, 1631, 3 vol., se găseşte, incompletă, la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, fondul reformat, cota 82.958. Am folosit ed. din *Colonia,* 1773, după un exemplar din Biblioteca Universităţii din Viena.

140. Ca şi în Cartea I, 77 (cf. nota 76), Cantemir insistă asupra legii analogiei dintre macrocosm şi microcosm, loc comun al gîndirii antice şi medievale. Sensul legii aplicat de autor este acela al cugetării neoplatonice: între macrocosm şi microcosm există analogie, dar *în sens invers* ex.: ceea ce este mare în macrocosm este mic în microcosm;

la fel condiţiile: etern şi infinit în macrocosm, temporar şi limitat în microcosm sau, în textul *Divanului,* lumea terestră trecătoare şi nestatornică, sufletul omenesc etern etc.). Cp. Plotin, *Eneade,* II, IV, 5 şi P. Janet et G. Seailles, *Histoire de la philosophie,* 15e éd.. Paris, 1932, p. 723. Dan Bădărău, *op. cit.,* p. 285–286, consideră această aplicare a teoriei analogiei dintre macrocosm şi microcosm în *Divanul* numai un motiv literar, deoarece Cantemir scoate în evidenţă *contrastul* dintre om şi lume. Aceasta este însă *ideea fundamentală a disputei* dintre Lume şi Înţelept. Autorul se va strădui să arate că omul poate opera o conversiune salutară a contrastelor fără să le anuleze.

141. Cantemir – sau autorul pe care-l urmează – aplică o interpretare comparabilă cu aceea din Augustin, *Confessiones,* lib. XII–XIII.

142. De observat că legătura între sensul citatelor din acest paragraf nu e logică. De la motivul „ce vei culege, aceea vei semăna", se trece la altul diferit, acela al „hranei spirituale". Autorul procedează şi în alte paragrafe la fel, stabilind legături strict formale între citatele sale, probabil sub influenţa dicţionarului biblic pe care l-a folosit.

143. *I proci* (= etc.) nu poate avea aci alt sens decît că *traducătorul* renunţă la o parte din textul original. *Autorul* nu putea recurge la acest procedeu. Dorinţa de a încheia repede lucrarea este mereu mai vizibilă spre sfîrşitul Cărţii a II-a. V. şi nota 153.

144. Concepţie caracteristică filosofiei presocratice şi exprimată de pitagoreici, Democrit etc. ca principiu al cunoaşterii (asemănătorul cunoaşte asemănătorul). Afinitatea naturilor asemănătoare mai este exprimată de Platon (*Gorgias,* 510 b), Aristotel (*Etica Nic.,* 8, 1) etc. şi s-a transmis gîndirii medievale. Cantemir mai formulează principiul în *Istoria ieroglifică, ed. cit.,* vol. II, p. 237: „Vestită axiomă între cei fiziceşti filosofi este că cel de asemenea iubeşte pre cel siie de asemenea. Iubirea dară cătră cel siie de asemenea va să arate neiubirea cătră cel siie nu de asemenea". Cf. şi *Enciclopedia filosofica,* Venezia-Roma, [1957], t. IV, s.v.: *Simile simili cognoscitur.*

145. În ştiinţa antică şi medievală, focul, aerul, apa şi pămîntul erau socotite cele patru corpuri simple (*elementele*) din care sînt formate celelalte corpuri. În această teorie, fiecărui element îi corespunde o calitate fundamentală, opusă calităţii altuia (focul fierbinte – aerul rece, apa umedă – pămîntul uscat).

146. Cp. A. Wissowatius, *Stimuli uirtutum,* 1 (*Divanul,* f. 101[V] – 103[V]).

147. Capitolele care urmează, nenumerotate, tratează pe larg probleme din ultima parte a Cărţii I, 85. Autorul le consideră însă, în economia Cărţii a II-a, drept diviziuni mai importante, recomandîndu-le în cuprins (f. 141[V]): „Cetéşte. . . mai vîrtos la sfîrşitul Cărţii a doa *Pentru 7 vîrste* şi *Viaţa omului ca poama* şi *Pentru lumeştile tîmplări de pediapsă pintre 7 vîrste ce se tîmplă.*“ Ideile, pînă la detalii, sînt comune opusculelor asemănătoare din literaturile latine medievale (cf. notele 86–87), în care şi-a avut, fără îndoială, izvorul, Cantemir.

148. *Constantinus* (greşit „Constantios“ în versiunea greacă) este citat după Bersuire, unde numele apare frecvent alături de operă: *In Pantechni.* Un Constantin Pantechnes, mitropolit de Philippopolis, autor al unei *Descrieri a vînătorii de potîrnichi şi iepuri* (publicată de E. Miller, în „Annuaire de l'Association“, 6 [1872], 28–52, 7 [1873], 133 şi urm.), citează Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur, 2.* Aufl., München, 1897, p. 474–475.

149. Exemplul de rezistenţă morală a fraţilor Macabei a fost obiectul mai multor opere din literaturile antică şi medievală. În 1688 se publicase la Bucureşti una din cele mai răspîndite, atribuită lui Iosephus Flavius şi circulînd şi ca *A III-a carte a Macabeilor;* cf. V. Cândea, *„Tratatul despre raţiunea dominantă“, cea dintîi operă filosofică publicată in limba română,* în „Viaţa românească“, 16 (1963), nr. 3, p. 84–89.

150. „Stihotvorţul persiesc“ este tot al-Saadi, *Gulistan,* prefaţa. Citatul următor din Mihea este tradus în versiunea românească după *Vulgata : Vtinam non essem uir habens spiritum et mendacium potius loquerer.* Versiunea greacă citează textul (diferit) corespunzător referinţei după *Septuaginta,* ceea ce lasă fraza fără înţeles.

151. Imagine din A. Wissowatius, *Stimuli uirtutum,* 4, folosită şi în *Divanul, f.* 18.

152. Textul grec urmează pe cel român, care pare a fi traducerea greşită a unui text latin cu sensul: *Despre strîmtorările care-i vin omului pe lume în timpul vîrstelor acestei vieţi* (probabil lat. *per* = de-a lungul, în timpul, tradus „pentre“, a fost citit „pentru“). În orice caz, „pedépsele“ (boala, robia, sărăcia) pot lovi pe om la toate vîrstele, iar nu numai în perioada maturităţii. Textul conduce, de altfel, spre această interpretare: *Tîmplările ... ale omului vieţii vîrste... acéstea sînt“.*

153. Către sfîrşitul Cărţii a II-a traducătorul manifestă grabă şi nu mai reproduce citatele din modelul latin folosit, ci se mulţumeşte să copieze referinţele. Toate indicaţiile din paranteză se găsesc în *Thesaurus biblicus,* s.v. *Aegrotatio* (cp. ed. Ph.-P. Merz, Parisiis, 1880, p. 13). La fel procedează Cantemir pînă la sfîrşitul cărţii.

154. Cantemir traduce desigur un text latin în care cuvîntul redat prin *plată* trebuie să aibă sensul de „răscumpărare", „eliberare". Versiunea greacă are un înţeles mai exact (ἐλευθερία = libertatea), stabilit, probabil, din context.

155. De remarcat ritmul: *Vinitu-ţ-au vrémea, sositu-ţ-au ceasul | Şi mai mult a păşi ţi s-au scurtat pasul.*

156. Sensul lui *suppus* = „a ascunde", „a pune dedesubt", din lat. *supponere,* indică şi aici un original latin.

157. În *Thesaurus biblicus* referinţele ce urmează sînt grupate la *Resurrectio mortuorum, et carnis ad gloriam facta mutatio,* ceea ce Cantemir *a tradus* prin *Pentru a morţilor înviiare şi pentru a cărnii, adecă a trupului, spre slavă mutare*. Se confirmă folosirea unui izvor pentru referinţele sale biblice (cp. *ed. cit.,* Ph.-P. Merz, p. 537).

158. Pentru aceste referinţe a se compara cu *Thesaurus biblicus* s.v. *Dies nouissimus et iudicium extremum.*

159. Cele trei modalităţi ale păcii reprezintă un motiv comun literaturii creştine medievale.

160. Cuvintele sînt atribuite în textul biblic lui Antioh, regele Siriei, numit Epifanes *(Nobilis)* în aceeaşi carte II, 9, de unde şi referinţa *Antiohos Nobilis,* denumirea sa din *Vulgata.*

161. Întreg textul, de la titlu pînă la începutul *Predosloviei,* aparţine lui Cantemir. Traducerea din Wissowatius începe în rîndul următor.

162. Neînţelegînd expresia *par est* din originalul latin (*par est malitiam exuere* = „este în stare să dezbrace răutatea") Cantemir a tradus-o greşit: „de-a tocma sint". Aşa se explică şi traducerea greacă, după versiunea românească: ὁμοιάξουν, „se aseamănă". Cf. şi P. Vaida, *Dimitrie Cantemir şi A. Wissowatius,* în „Revista de filosofie", 12 (1965), nr. 1, p. 41, n. 2.

163. De observat că în originalul latin cuvintele sînt: *nunc in aetate mea senili* („acum la bătrîneţe"), pentru că Wissowatius trecuse de şaizeci de ani cînd a scris *Stimuli uirtutum.*Compunînd *Divanul* la numai douăzeci şi patru de ani, Cantemir înlătură adjectivul „bătrîn".

164. Frază din Aristotel, reluată şi de Dante în *Convivio* I, 1 („non me dimenticando").

165. Ideea provine din *Etica Nicomahică* pe care Wissowatius o putuse cunoaşte direct sau prin Thoma d'Aquino, *Comm. in Eth.* 1. 9, lect. 4 şi *Summa theol. 2. 2* qu. 30. ad 2 şi 2. 2. qu. 117 a 5, ad 3.

166. Între izvoarele doctrinare ale lui Wissowatius doi autori au fost folosiţi cu precădere de învăţatul unitarian; Erasm *(Enchiridion militis christiani)* şi Iohannes Crellius *(Prima ethices clementa,* Racoviae, 1635. Pentru ambii autori, influenţaţi de aristotelism şi stoicism, începutul înţelepciunii este cunoaşterea de sine; cunoscîndu-se, omul întemeiat pe o doctrină corectă trebuie apoi să se modeleze după această doctrină prin exerciţiu, luînd ca pildă viaţa oamenilor înţelepţi. Tendinţa generală a acéstei concepţii, ca şi a unitarianismului şi a protestantismului în general este reducerea religiei la o simplă morală. Influenţa lucrării citate a lui Crellius este atît de mare, încît determină chiar planul şi dezvoltarea operei lui Wissowatius. A se vedea P. Vaida, *art. cit.,* p. 44–45: „Cele 16 precepte morale expuse de Crellius în acelaşi capitol (este vorba de *Prima ethices clementa* pars I, cap. I: *De causis efficientibus uirtutis,* Racoviae, 1635, p. 7–10) se regăsesc aproape toate, amplificate, în cartea lui Wissowatius, tezele formulate pe scurt de Crellius sub un singur punct constituind adesea temele a cîte 3–4 capitolaşe din *Stimuli".*

167. Din textul lui Lactanţiu, ca şi din contextul versiunii româneşti constatăm eroarea de traducere: *ignorantia sui* nu înseamnă „nesocotinţa lor", ci „necunoaşterea de sine", cauza „neaşezării lor." Traducerea română greşită influenţează şi versiunea greacă.

168. Cantemir redă prin *duh sămăluitoriu* numele facultăţii ce conferă omului demnitatea de fiinţă superioară tuturor celorlalte: *spiritus rationalis.* Aceasta este gîndirea discursivă, raţiunea. Reluînd ideea în *Istoria ieroglifică* (*ed. cit.,* p. 336), Cantemir numeşte raţiunea *suflet înţelegătoriu* şi o defineşte drept facultatea prin care omul „sfîrşitului fericirii şi nefericirii, a binelui şi a răului sau chibzuiala şi adevărata hotărîre a cunoaşte poate", facultate „mai mult decît firească şi dumnezeiesc şi ceresc oarece", calificare luată din Wissowatius. Cantemir cunoaşte deosebirea între intelect şi raţiune (cf. *Compendiolum universae logices institutionis* III, 1 în *Operele principelui D. C.,*

t. VI, p. 428–429; cînd spune că intelectul este subiect al logicii, autorul se referă la raţiune, deosebită de intelectul propriu-zis care *intuieşte* adevărul). El foloseşte însă o terminologie confuză sub influenţa lecturilor sale filosofice (în *Sacrosanctae scientae,* inspirîndu-se din Van Helmont, *intellectus* are sensul teologic de „ştiinţă infuză" numită în *Compendiolum* (*ed. cit.,* p. 41 1j : *diuinitus infusum inextinguibile lumen).* Numai în primele două cărţi ale *Divanului* raţiunea (sub numele vechi românesc de *socotială)* nu lasă loc nici unei alte interpretări.

169. *Socotească, mîndriască, cunoască* ritmează textul, procedeu folosit şi în alte părţi ale cărţii.

170. Influenţă vizibilă a distihului împrumutat unei opere recomandată mai departe (III, 39), *Imitatio Christi* atribuită lui Thomas a Kempis (III, LVII, 3): *Homo es, et non Deus, / Caro es, non angelus.* Asemenea versuri, cu număr egal de silabe şi dublă rimă. interioară şi finală, sînt răspîndite în literaturile latine medievale, Cp. însă şi cu Aristotel, *Politica,* I, 14, 1.253 a: ἢ θηρίον, ἢ θεός (= „[omul este] ori o fiară, ori un zeu").

171. Ideea stoică a supremaţiei raţiunii asupra pasiunilor mai fusese dezvoltată în *Pentru sîngurul ţiitoriul gînd,* traducere dintr-o scriere a vechii filosofii alexandrine atribuită lui Iosephus Flauius, publicată la Bucureşti, în cuprinsul *Bibliei lui Şerban,* cu zece ani înaintea *Divanului* (vezi V. Cândea, *Tratatul „Despre raţiunea dominantă", cea dintîi operă filosofică publicată în limba română,* în „Viaţa românească", 16 (1963), nr. 3, p. 84– 89 şi *Nicolae Milescu* şi *începuturile traducerilor umaniste în limba română,* în „Limbă şi literatură", 7 (1963), p. 65). *Socotiala driaptă* este, la stoici, o moştenire din gîndirea platonică şi aristotelică (cp. *Etica Nicomahică* II, 36, 1107 a 2; Léon Robin, *Aristote,* Paris, 1944, p. 232, nota 1). Wissowatius putea cunoaşte acest principiu etic din Seneca *(Ep.* LXXVI), care face o adevărată teorie despre *ratio recta et consummata* („socotială driaptă şi întriagă") identificată cu *uirtus* şi *honestum,* dar şi din Erasm (*Enchiridion militis christiani,* cap. IV, cf. P. Vaida, *art. cit.,* p. 44). A se vedea şi studiile mai noi ale lui K. Bärthlein, *Der Órthos lógos in der grossen Ethik des Corpus Aristotelicum,* în „Arch. Gesch. Phil.", 45 (1963), nr. 3, p. 213–258 şi *Der Órthos lógos und das ethischen Grundprinzip in den platonische Schriften, ibid.,* 46 (1964), nr. 2, p. 129–173.

172. Textul din Cicero, *De officiis,* I, 41 la care se referă Wissowatius pare a fi: *sic nos si acres ac diligentes iudices esse uolumus, animaduersoresque uitiorum, magna saepe intelligimus ex paruis* („aşa şi noi, dacă vrem să fim judecători atenţi şi sîrguincioşi şi severi ai viciilor, din cele mici înţelegem adesea lucruri mari"). Citatul următor referinţei este din alt autor, dar traducătorul în greceşte nu înţelege succesiunea citatelor şi, influenţat iarăşi de versiunea românească, îl atribuie lui Cicero.

173. Tema războiului minţii cu pasiunile a fost răspîndită în literaturile medievale. Lucrarea cea mai cunoscută cu acest subiect este a lui Lorenzo Scupoli: *Il combattimento spirituali* prelucrată în limba greacă şi publicată apoi în română sub titlul *Nevăzut război* la Mănăstirea Neamţului în 1826. Wissowatius citează în cap. 39 o altă scriere care dezvoltă această temă, *Enchiridion militis christiani* a lui Erasm. Comparaţiile cu *Stimuli uirtutum* (cf. P. Vaida, *art. cit.,* p. 44) demonstrează că Wissowatius l-a urmat şi în această parte a cărţii sale pe învăţatul din Rotterdam (cp. cu *Enchiridion,* cap. I: *Vigilandum esse in uita* etc.).

174. Neînţelegînd textul latin, traducătorul îl redă parţial şi greşit în versiunea română, de unde erorile trec în cea greacă. Sensul textului lui Wissowatius este: „Cu toate că Dumnezeu nu poate fi cunoscut efectiv prin simţirile oamenilor, ca şi sufletul oamenilor de altfel – motiv pentru care unii, cărora nu le convine să accepte că Dumnezeu există, ca nu cumva [să admită şi că] păcătoşii sunt pedepsiţi de el, tăgăduiesc că ar exista –, totuşi. . ." etc.

175. Autorul formulează unul din clasicele argumente ale gîndirii medievale despre „existenţa lui Dumnezeu" aşa-numitul argument *e x contingentia mundi* sau cosmologic, dezvoltat în *Fizica* VIII, 5 şi *Metafizica* 12, 6 de Aristotel (care pleca de la constatarea mişcării la concluzia existenţei unui *motor prim)* şi de Augustin în *Confesiuni* X, 6 (care deducea din efecte existenţa unei *cauze prime).*

176. Se vede din textul latin *(per radios . . . a se emissos)* că *razele* sînt „trimise de el" iar nu Duhul.

177. *Epicur* pare a fi o eroare a lui Wissowatius pentru *Epictet,* eroare trecută şi în textul Divanului. Cp. Epictet, *Manualul,* 31: „Să asculţi de zei şi să li te supui în toate cele ce se întîmplă şi să urmezi acestea de bună voie ca unor lucruri săvîrşite de cea mai înţeleaptă minte".

178. *Ştiinţa cea privitoare* redă în română veche termenul „contemplaţie“, aci în sensul de „filosofie teoretică“, spre deosebire de „filosofia practică“. Recomandarea lui Wissowatius are un accent anticatolic (unitarianismul este contra scolasticii şi insistă, ca orice nuanţă de protestantism, asupra laturei morale a vieţuirii), dar nu antiortodox. Pe Cantemir nu-l putea mira deci înclinarea spre „ştiinţa cea practicească“ a autorului şi refuzul speculaţiilor sterile.

179. În *De beneficiis* IV, 3–9, Seneca dezvoltă ideea binefacerilor gratuite, al căror autor nu cere recunoştinţă, dînd ca exemplu providenţa, sau, după contemporanii săi, natura *(quid enim aliud est natura quam Deus ? . . .).*

180. Remarcă folosită şi de Seneca *(De benef.* I 3) în sensul că şi animalele au recunoştinţă.

181. Traducere cu preocuparea rimei *(desfătare – are).*

182. Numele soţului Atalantei (Hippomenes) ne arată că este vorba de Atalanta beoţiană al cărei episod este relatat de Ovidiu în *Metamorfoze,* iar nu de Atalanta arcadiană. Atalanta se ia la întrecere cu pretendenţii săi convinsă că va cîştiga, fiind cea mai sprintenă dintre muritori, dar este învinsă de propria ei curiozitate. Îmbrăţişările ei vinovate cu Hippomenes în templul Cybelei le atrage pedeapsa de a fi prefăcuţi în lei şi înhămaţi la carul zeiţei.

183. Produse ale imaginaţiei, facultate condamnată de gîndirea medievală ca sursă de concepţii greşite, ireale, comediile erau interzise de mai toţi autorii vremii (a se vedea în literatura noastră de traduceri lucrarea lui Nicodim Aghioritul, *Hristoitia,* citată mai sus, cuvîntul VI, p. 155 şi urm.).

184. *Historia augusta* (*Aelii Spartiani Severus,* XIX) : *Huius dictam est, quum eum e x humili per litterarum et militiae officia ad imperium plurimis gradibus fortuna duxisset,* Omnia – inquit – fui, et nihil expedit. (Cp. şi Sexti Aurelii Victoris *De Caesaribus historia,* XX: *Cuncta,* inquit, *fui, conducit nihil.)*

185. *Caduca nimium atque fragilia, pueribusque consentanea crepundiis ista sunt quae uires aique opes humanae uocantur* („Cît sînt de mincinoase şi pieritoare, cum seamănă cu nişte jucării copilăreşti cele pe care le numim putere şi bogăţii omeneşti!“). Val. Max. *Factorum dictorumque memoriabilium* 1. VI, c. IX: *De mutatione morum, aut fortunae.*

186. Citat din poezia latină folosit de Wissowatius şi în alt opuscul al său publicat în aceeaşi ediţie cu *Stimuli uirtutum,* p. 113, cu textul complet: *Suspice mens coelum, terrenas despice nugas / Per uarios casus, per tot discrimina rerum / Tendimus in coelum, sedes ubi fata quietas / Ostendunt...* Cantemir îl citează de asemenea în *Divanul* I, 20. Altfel formulată, ideea apare şi la Cicero, *De officiis (haec coelestia semper spectato, illa humana contemnito).*

187. Textul rezumă paragrafele biblice la care trimite autorul; ideea o găsim însă şi în Seneca, *Ep. CII,* 21 *(Patria est illi quodcumque suprema ei uniuersa circuitu suo cingit).* Cantemir citase textul după Wissowatius şi în Cartea I, cap. 20.

188. Dialogul *Phaidros,* subintitulat *sau despre Frumos – scriere morală,* tratează într-o mare parte a lui despre frumuseţe, contemplarea şi iubirea ei, aşa încît referinţa la această operă a lui Platon poate fi generală (la întreaga operă). Referinţa poate fi însă şi la un anumit pasaj. Atrăgînd atenţia (250 b – d) că Frumosul are privilegiul de a fi cunoscut printr-un simţ (văzul) în timp ce Dreptatea şi Înţelepciunea nu, Platon regretă că vederea nu poate percepe nici gîndirea, φρόνησις : „Ce iubiri neînchipuite ne-ar da ea (gîndirea), dacă ar putea transmite vreo imagine limpede care să ajungă pînă la simţul văzului!" Acesta pare să fie pasajul vizat de Wissowatius.

189. Folosind vechiul rom. *carte* (= „scrisoare") pentru „epistolă", Cantemir influenţează versiunea greacă, în care se dă în mod greşit corespondentul βιβλίον (= „carte"). Aceasta explică ciudatele referinţe „Seneca, cartea 115" etc. În cap. 25 observăm însă cum traducătorul în greceşte începe să redea „carte" prin ἐπιστολῆ (= „scrisoare"), înţelegînd, în sfîrşit, sensul referinţei din versiunea românească.

190. Traducerea lat. *uirtus* (termen de morală) prin „înţelepciune" pare a fi o influenţă a traducerilor din greceşte în româna veche, în care σωφροσύνε era redat prin „întreaga înţelepciune", expresie indicînd castitatea şi în general vieţuirea conformă moralei. În titlul capitolului Cantemir arată că prin „înţelepciune" înţelege *fapta bună* (*uirtus* în originalul latin). Termenul ales de Cantemir echivalent cu *sapientia* sau *sophia,* poate înşela (de aci, probabil, afirmaţia lui Dan Bădărău, *op. cit.,* p. 62– 63, că în *Divanul* « „sofia" stăpîneşte lumea»).

191. Epicteti *Dissertationum ab Arriano digestarum* liber II, XIX, 27: θεὸν ἐξ ἀνθρώπου ἐπιθυμοῦνται γενέσθαι

192. „. . . adecă ceva nu-i strică“ – adaos al lui Cantemir.

193. Textul reprodus de Wissowatius prezintă mici deosebiri faţă de originalul lui Seneca: *Sola uirtus* praestat *gaudium perpetuum securum; si quid obstat, nubium modo intentenit, quae infra feruntur, nec unquam diem uincunt.*

194. Citatul complet din Horaţiu este: *Hic murus aereus esto.* | *Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa* („Aceasta să-ţi fie zid de aramă: să nu ai nimic să-ţi reproşezi, să nu păleşti pentru nici o vină“, *Ep.* I, I, 61).

195. Explicaţie adăugată de Cantemir. Imaginea a mai fost folosită de autor în *Cartea de închinăciune* către Antioh şi Cartea a II-a, cap. 77. O lămurire similară despre planeta Venus (*Vinerea*) întîlnim în *Istoria ieroglifică (ed. cit.,* vol. II, p. 264): „Steaua ciobanului, carea întîi răsare“.

196. *Stihotvorţii* (poeţii) sînt Homer, *Odiseea,* IX 31– 32, X 230 – 243 şi 449–466 şi Vergiliu, *Eneida* VII, 10). Wisscwatius mai foloseşte imaginea în scrierea sa *De hominis uera beatitate consectanda,* publicată în aceeaşi ediţie cu *Stimuli uirtutum,* p. 110.

197. Citatul este în A. Gelli *Noctium atticarum comm.* XVI, 1 (greşit: 10 în *Divanul,* ambele versiuni). Cuvintele lui Musonius sînt: ἄν τι ποιήσης αἰσχρὸν μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἴχεται δὲ μένει iar ale lui Caton: *si qua per uoluptatem nequiter feceritis, uoluptas cito abibit, nequiter factum illud apud uos semper manebit.* Necunoscînd opera lui Aulus Gellius, Cantemir ia trimiterea *apud* drept o parte din titlul operei citate, de unde referinţa greşită: *Cătră Ghelius* transmisă şi versiunii greceşti.

198. Cp. cu textul latin unde titlul este doar *Conscientia bona* (restul adăugat de Cantemir în traducere); începutul cap. 14 este mai jos, la *Pedepsele (Poena).*

199. Cantemir *a tradus numele* lui Iuvenal obţinînd enigmaticul *Tineris.* În ediţia sa Hasdeu, înşelat de ciudatul nume, transcrie „caută Setineris“ în loc de *„caută-se* Tineris“, punînd, prudent un semn de întrebare („Arhiva istorică a României“, 2 (1865) p. 152). Sion repetă transcrierea lui Hasdeu (ed. 1878, p. 199). Versurile din Iuvenal la care se referă Wissowatius sînt: *Exemplo quodcumque malo committitur, ipsi / Displicet auclori. Prima est haec ultio, quod se* | *Iudice nemo nocens absoluitur, improba quamuis / Gratia fallaci praetoris uicerit urna* („Crima este o povară pentru însuşi cel ce-o făptuieşte. Prima pedeapsă a unui vinovat este că el nu poate fi absolvit de propriul său tribunal,

chiar dacă s-ar sustrage rigorii legilor prin necinstea unui judecătcr corupt", *Sat.* XIII, 1– 4). O altă confuzie curioasă asupra lui Iuvenal a semnalat-o N. Cartojan *(Cărţile populare în literatura românească,* I, Bucureşti, 1929, p. 204): în traducerea greacă a *Florii darurilor,* folosită pentru versiunea românească a ierom. Filothei (Snagov, 1700), Iluvenal devine ὁ ἅγ. Βενάλιος („Sf. Venalie").

200. *Taţius* din traducerea românească este *Tacitus,* iar pasajele vizate de Wissowatius următoarele: 1° în *Annales* VI, 6, relatarea scrisorii lui Tiberiu către Senatul roman, scrisoare în care îşi arată remuşcările pentru crimele şi josnicia sa; 2° *Ibid.,* XIV, 10 regretele lui Nero după ce-şi asasinase mama (Agripina).

201. Referinţă şi citat dintr-o traducere latină din ebraică a *V. T.* În *Septuaginta* şi *Vulgata,* textul se află la *Ps.* 31, 10. În citatul următor întîlnim alt caz în care traducerea românească foloseşte *Vulgata,* iar cea greacă *Septuaginta.*

202. Comparaţia pasiunilor cu sirenele este frecventă în literaturile latine medievale (v. Tertulian sau Thomas a Kempis, *Imitatio Christi* III, XXVII, 4). Explicaţia din paranteze (*acéstea să chiamă féte de mare*) este adăugată de Cantemir. Wissowatius mai foloseşte imaginea sirenelor în *De hom. uera beat. consect., ed. cit., p.* 110.

203. Wissowatius a asociat două versuri, primul din Horaţiu, al doilea din Marţial. Versul din Horaţiu face parte dintr-un context care, complet, sună: *Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. / Grata superuteniet quae non sperabitur hora./ Me pinguem et nitidum bene curata cute uises Cum ridere uoles Epicuri de grege porcum* („Crede că fiecare zi a ta este cea de pe urmă. Ceasul la care nu te aştepţi va fi o surpriză plăcută. Dacă întrebi de mine, mă vei găsi oricînd vei vrea să rîzi, bine îngrijit, gras şi lucios ca un porc din turma lui Epicur"). Traducerea românească greşită *supremum* (= „ultima") confundat cu „Cel prea înalt" (*Prea de susus*) a influenţat şi versiunea greacă, stricînd tot sensul versului. Stihul din Marţial se citează împreună cu cel precedent: *Non est, crede mihi, sapientis dicere : Viuam. / Sera nimis uita est crastina: Viue hodie.* („Nu-i şade bine, crede-mă, înţeleptului, să spună «Voi trăi ». Ziua de mîine e prea tîrzie: trăieşte astăzi").

204. Traducere greşită (şi mai evidentă în versiunea greacă): *omul* se înrădăcinează în fapta rea, deci *el* (nu ea, fapta rea) trebuie să se dezrădăcineze.

205. Eroarea *nunţii* pentru *morţii,* repetată în versiunea greacă (γάμους pentru θάνατον) se explică în felul următor: în manuscrisul traducerii sale, Cantemir trebuie să fi scris *morţii,* deoarece nu putea tălmăci altfel *mortis* din originalul latin. Probabil că el a trimis la Iaşi o copie a ciornei sale scrisă de altă persoană sau propria ciornă indescifrabilă şi astfel *morţii* este transcris: *nunţii,* redat apoi astfel în versiunea greacă ceea ce întăreşte ipoteza că această versiune nu este de Cantemir.

206. Amîndouă versiunile sar versurile din originalul latin, probabil din cauza dificultăţilor de traducere.

207. Referinţa la Epictet după *Disertaţiile lui Arrianus,* corectă în originalul latin este pretutindeni înţeleasă greşit ca o corespondenţă între Epictet şi Arian (se trimite la *cartea* = „epistola"). De aci şi referinţa de asemenea eronată în versiunea greacă. Dacă ea e datorată lui Cacavelas trebuie să tragem concluzia că învăţatul grec nu cunoştea opera lui Epictet, ca şi, mai sus, pe a lui Aulus Gellius? V. nota 197.

208. Eroare în ed. latină şi de aci în traducerea română. Citatul este în *Enchiridion,* cap. XXI. Indicaţia corectă din versiunea greacă este surprinzătoare. Traducătorul a avut posibilitatea să verifice cu textul *Manualului* lui Epictet deşi nu ştia titlul exact al celeilalte opere, cum reiese din nota precedentă ?

209. Cp. cu originalul latin. Titlul este: „Adu-ţi aminte de cele de apoi şi mai cu seamă de judecata din urmă"; cu cuvintele din titlul dat de Cantemir începe paragraful – *Cea de apoi socotéşte (Respice finem)* folosit ca titlu şi în Cartea I, 25. Este un îndemn frecvent întîlnit în filosofia antică atribuit lui Solon Athenianul *(Finem respice longe uita).* Pentru originea acestui text în *Viaţa lumii* a lui Miron Costin, vezi ed. P. P. Panaitescu, p. 433.

210. Autorul rezumă unul din argumentele lui Seneca în *De prouidentia* expuse în cap. III (fără a cita un pasaj anume): nenorocirile şi suferinţele întăresc pe omul virtuos *(quae tu uocas aspera, quae aduersa et abominanda, pritmum pro ipsis esse, quibus accidun).*

211. Cuvîntul *Dumnădzău* adăugat de Cantemtr pentru a sublinia în sens ortodox divinitatea lui Hristos pe care Wissowatius îl numeşte de obicei numai „fiul lui Dumnezeu unul născut" sau „conducătorul credinţei noastre" *(Stimuli uirtutum,* p. 13, 31, 48, 86). Fără a-i nega divinitatea, gînditorul unitarian nu i-o afirmă deschis, ba chiar folo-

seşte expresia (suspectă pentru ortodocşi) „poruncile lui Dumnezeu *şi* ale lui Hristos“ (pe care Cantemir o traduce *poruncele lui Hristos Dumnădzău)* sau „ajutorul lui Dumnezeu *şi* al lui Hristos“ (cap. 28) care scapă traducătorului român. Pentru alte corectări de formulări cu relevanţă doctrinară în traducerea românească vezi P. Vaida, *art. cit.,* p. 45–47.

212. Glaucus, fiul lui Hippoloc şi nepot al lui Bellerofon, comanda trupele lycienilor în războiul troian. Obligat lui Diomede prin datoria ospitalităţii, cînd l-a întîlnit în luptă, a refuzat să lupte cu el şi au schimbat armele. Pentru aceasta a fost ucis de Aiax. V. Homer, *Iliada,* VI 232–236,

213. Alte versuri sărite din cauza dificultăţii de traducere.

214. Zeuxis, pictor grec din Heracleea (464–398 î.e.n.), celebru pentru iscusinţa sa în redarea realistă a modelelor. A trăit în Atena, în Macedonia la curtea lui Archelaus şi în Grecia Mare unde a pictat portretul Elenei pentru templul Herei Lekinia din Crotona (Italia de sud). La acest episod se referă Wissowatius. Zeuxis a luat ca model cinci dintre cele mai frumoase fete din Crotona, pentru ca să reuşească „să aducă adevărul vieţii într-un chip mut“. Dorinţa lui Zeuxis de a găsi în cele cinci frumuseţi din Crotona elementele care să întruchipeze idealul feminin este relatată de Cicero *(De inuent.* II, l, 1).

215. Unitarienii nu primeau cultul sfinţilor, aşa încît personajele citate în paragraful 22 sînt, pentru Wissowatius, exemple din *Sfintele scripturi* (*e sacris paginis*). Modificînd titlul (pe care-l putea, de altfel, accepta, fiind în fond exact) Cantemir vrea să sublinieze sensul ortodox pe care-l dă capitolului.

216. Recomandarea exemplelor de vieţuire virtuoasă din literaturile clasice apare şi în *Enchiridion militis christiani* al lui Erasm, unul din izvoarele lui Wissowatius (cf. P. Vaida, *art. cit.,* p. 44). Reamintim cititorilor faptele care au asigurat celebritatea personajelor menţionate în capitol: – *Aristide* atenianul, numit „cel drept“ (sec. VI –V î.e.n.), ostracizat de rivalul său Temistocle în 483 sau 482. Rechemat din exil a îndeplinit funcţii politice şi militare care l-au făcut celebru în istoria Atenei (Herodot, *Istorii* VIII, 79 şi urm.; Plutarh, *Vit. par. : Aristide*); – *M. Furius Camillus,* unul din marii eroi ai republicii romane (sec. IV î.e.n.). După servicii importante aduse patriei este acuzat pe nedrept de nereguli şi se exilează de bună voie (391). Rechemat, eliberează Roma de asediul galilor (Plutarh, *Vit. par. : Camillus :* Tit Liviu,

Ab Vrbe condita V etc.); – *C. Fabricius,* consul roman în 282 î.e.n., celebru prin severitate şi corectitudine, rezistă la ofertele lui Pyrrhus, regele Epirului, şi-l determină să părăsească Italia; *M.Curius Dentatus,* consul roman în două rînduri (290 şi 275 î.e.n.), celebru prin sobrietate şi austeritate; refuză prada de război ce-i revenea după înfrîngerea lui Pyrrhus şi darurile bogate ale samniţilor (Plut., *Vit. par. : Cat. M.* II; Hor., *Od.1*, 12, 41 etc.).– *Menenius Agrippa,* consul roman în 503 î.e.n. Prin medierea sa împacă prima ruptură dintre patricieni şi plebeii retraşi pe Muntele Sacru, cu care prilej a rostit celebrul discurs despre raporturile dintre stomac şi membrele corpului; – *L. Quintus Cincinnatus,* dictator roman (458 î.e.n.), model de integritate şi frugalitate; trăia retras în gospodăria sa la ţară cultivîndu-şi personal ogorul şi refuza demnităţile publice (Tit. Liv., *Ab Vrbe condita* III, 26); *Bellerofon,* fiul regelui corintian Glaucus; acuzat pe nedrept de Antea, soţia regelui Proetus din Argos, este supus la diferite încercări pentru a-şi găsi moartea, dar le învinge pe toate, ucigînd Himera cu ajutorul calului înaripat Pegas, apoi biruind pe amazoane. Model de castitate pentru că rezistase la ispitele Anteei (Homer, *Il* VI, 156; Hes., *Theog.* 325; Hor., *Od.* IV, II etc.); – *Xenocrates,* filosof din Chalcedon (398–314 î.e.n.), discipol al lui Platon. Opera lui, pierdută în întregime, este cunoscută prin scrierile lui Aristotel şi Theofrast şi prin admiraţia ce i-o purta Cicero; – *P. Cornelius Scipio Africanus Maior* (234–183 î.e.n.), celebru general şi om politic roman, învingător al cartaginezilor la Zama (202), se exilează de bună voie din Roma în 185. Ca exemplu de „cuntenire şi părăsire" poate servi însă şi nepotul său prin adopţiune P. *Corn. Scipio Aemilianus Africanus Minor* care cucereşte Cartagina în 146 şi după mari servicii aduse republicii moare (poate asasinat după afirmaţiile lui Cicero) în 132, acuzat ca duşman al poporului; – Q. *Aelius Tubero,* jurist şi filosof stoic, interlocutorul lui Cicero în dialogul acestuia *De republica*; – *Archytas din Tarent* (c. 428–347 î.e.n.), filosof, pitagorician, contemporan al lui Platon pe care-l salvează de tiranul Dionis din Syracusa (Hor., *Od.* I, 28; Cic., *De or.3) ; Socrate* (469–399 î.e.n.) celebrul maestru al lui *Platan* (429–347 î.e.n.), silit să se otrăvească în urma persecuţiilor şi condamnării nedrepte a duşmanilor săi (Platon, *Apologia lui Socrate);* – *Focion,* general şi om politic atenian (402–317 î.e.n.), celebru prin virtute; partizan al lui Alexandru cel Mare este condamnat de

atenieni să se otrăvească la vîrsta de 85 de ani; – *Pericles,* vestit om politic atenian (m. 429 î.e.n.), mare binefăcător al cetăţii, dar necontenit atacat de duşmanii săi politici, ale căror încercări de a-i strica reputaţia le învinge prin calm şi răbdare; *Antigon I,* locotenent al lui Alexandru cel Mare, apoi rege al Asiei, învins de Lysimah şi ucis în 301 î.e.n. (Plut., *Eum.* 9, 10, 12, 17 sq. etc.); – *Heraclit din Efes,* filosof din şcoala ioniană (sec. VI î.e.n.), între ale cărui fragmente de scrieri se întîlnesc şi îndemnuri la castitate; – *Stilpon,* filosof din Megara, celebru prin abilitate dialectică; – *Zenon din Citium,* fondatorul filosofiei stoice (sec. IV–VI î.e.n.); – *Epaminonda,* mare om politic şi general teban (sec. V–IV, î.e.n.), remarcabil prin integritate şi vieţuire filosofică (Plut., *Vit. par.*);– *Pomponius Atticus,* cavaler roman (109 – 32 î.e.n.), cumnat şi prieten intim al lui Cicero cu care a purtat o bogată corespondenţă. Se sinucide prin foame pentru că suferea de o boală incurabilă (Nep., *Vit. Attic.).* De remarcat că majoritatea exemplelor sînt din Plutarh, Tit Liviu şi Cicero.

217. Adaos al lui Cantemir pentru a asocia persoana lui Filip cu aceea a fiului său, eroul celebru al *Alexandriei,* scriere familiară cititorilor români ai vremii. Autorul versiunii greceşti nu simte nevoia acestei completări şi o omite.

218. „Urmarea lui Hristos“ (*Imitatio Christi*) a fost o temă favorită a misticii catolice medievale şi subiectul unei scrieri cu acest titlu atribuită lui Thomas a Kempis. Wissowatius recomandă această imitare numai în sensul luării lui Hristos „ca exemplu“ (cf. P. Vaida, *art. cit., p.* 44), iar nu ca un mijloc de transfigurare a omului.

219. Procedeu literar al lui Cantemir, amator de versificaţie (cf. şi notele precedente): din două citate ale lui Wissowatius după Vergiliu (*Labor omnia uincit* şi *Omnia uincit amor*) şi comentariul care le leagă (*laborem autem excitat amor ; de quod etiam recte dictum*), traducătorul român face patru versuri. Textul complet al versurilor din Vergiliu este: *Labor omnia uincit l Improbus et duris urguens in rebus egestas* („Munca îndîrjită pe toate le biruie, fără a ţine seama de nevoia apăsătoare şi de asprimea timpurilor“) şi *Omnia uincit amor et nos cedamus amari* („Pe toate le învinge dragostea şi noi sîntem biruiţi de ea“).

220. În *De hom. uera beat. consect. (ed. cit.,* p. 128) Wissowatius citează versurile într-o formă mai completă: *Vt corpus redimas, ferrum patieris et ignes, / Arida ne sitiens ora leuabis aqua / Vt ualeas animo,*

quidquam tolerare negabis ? Cf. şi scrierea aceluiaşi: *Pietatis sectandae rationes, ed. cit.,* p. 161.

221. De la *Adecă ceia ce* . . . adaos al lui Cantemir, care insistă asupra sensului ortodox al pocăinţii.

222. Boethius, *De consolatione phil.* V, proza VI. Ideea e o consecinţă a omniştiinţei divine, dar textul caută să rezolve contradicţia între această omniştiinţă şi preştiinţă şi libertatea umană, iar nu aspectul moral al problemei.

223. Întreg cap. 14 al Cărţii I din *Disertaţiile* lui Epictet rezumate de Arrian tratează despre omniştiinţă divină (Ὅτι πάντα ἐφορᾶ θεῖον).

224. Textul este parafrazat după Epictet, *Enchridion* cap. X: „Dacă vezi frumos sau frumoasă, vei afla putere de împotrivire în înfrînare; dacă te întîmpină vreo supărare – în suferire; dacă vreo poftă – în răbdare".

225. Textul exact şi corect în Horaţiu este: *V os exemplaria graeca / Nocturna uevsate mănu, uersate diurna* („Examinaţi zi şi noapte modelele greceşti").

226. Dintre scrierile recomandate de Wissowatius mai puţin cunoscută este lucrarea dascălului său Johannes Crellius Francus, *Ethica christiana seu explicatio uirtutum et uitiorum, quorum in sacris litteris fit mentio libri IV* (cf. *Johannis Crellii Franci operum tomus quartus, scripta eiusdem didactica et polemica complectens,* Irenopoli, 1656, p. 230 – 437). Crellius, teolog unitarian de origine germană, a fost rector al Colegiului unitarian din Rakow lîngă Cracovia, unde a învăţat şi Wissowatius. A se vedea pentru opera sa K. Lepszy, *Ergebnisse der Reformation in Polen,* în *Renaissance und Humanismus in Mittel-und Osteuropa,* vol. 2, Berlin, 1962, p. 218; Ludwik Chmaj, *Bracia polscy,* Warszawa, 1957, *passim ; Studia nad arianizmem* (wyd. Ludwik Chmaj), Warszawa, 1959, p. 349; P. Vaida, *ari. cit.,* p. 44 – 45.

227. Iată textul complet din Sallustius *(De coniuratione Catillinae* IV, 6, ed. Ernout Les belles lettres, 1958, p. 116): *Esse quam uideri bonus malebat; ita, quo minus petebat gloriam o magis illum assequebatur* („Prefera *să fie* om bun decît să pară numai; astfel încît, cu cît căuta mai puţin gloria, cu atît ea se lipea de el").

228. Textul ultimului vers din Ovidiu: *Cum mala per longas conualuere moras.*

229. V. nota 173.

230. Textul exact al ultimului vers este *Nec quae* te *circumstent.*

231. *Giacomo Aconcio* (1492 – c. 1566), gînditor reformat italian. După ce a ocupat unele funcţii clericale catolice fuge la Basel (1557), apoi se mută la Zürich, Strassburg şi Londra unde desfăşoară o vie activitate publicistică. În 1561 obţine cetăţenia engleză. Studiile şi scrierile sale de matematică, mecanică, inginerie, arhitectură militară, filologie şi teologie i-au asigurat o mare reputaţie. Pentru opera sa *De methodo hoc est de recta inuestigandarum tradendarumque artium ac scientiarum ratione* (Basilea, 1558) este considerat un precursor al lui Descartes. Cunoscut ca teolog liberal (excomunicat de catolici), a scris între altele *Stratagemata Satanae* (Basel, 1565; două ediţii, una in – 4°, alta in – 8°; retipărită de douăsprezece ori, în diferite localităţi, între 1582–1674; trad. fr. Basel, 1565; engleză, 1647; germ. Basel, 1647; olandeză, Amsterdam 1662; ed. critică, Kohler, München, 1927; cf. şi J. – Ch. Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres,* t. V, Paris, 1844, p. 38, nr. 1936). În această lucrare Aconcio prezintă sciziunile apărute în sînul Reformei drept „opera satanei" şi propune o unire a acestor secte religioase. Cum unirea nu se putea face decît prin reducerea la minimum a punctelor fundamentale ale doctrinei se explică de ce Aconcio reprezintă una din cele mai raţionaliste şi liberale variante ale gîndirii creştine. (Cf. E. Ruffini Avendo, *Gli „Stratagemata Satanae" di Giacomo Aconcio,* în „Rivista storica", luglio, 1928; Giorgio La Piana, *Aconcio Giacomo,* în *Enciclopedia italiana,* I, s. *v.).* Referirea lui Wissowatius la opera lui Aconcio este explicabilă ţinînd seama de atitudinea lor doctrinară înrudită (Aconcio e socotit un precursor al reformaţilor arieni). Un exemplar din *Iac. Aconti Tridentini Stratagematum Satanae* . . . libri XII, Basilea, Typis Conradi Waldkirchi, 1610, 16 f. + 416 – 464 p., la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, Secţia ms., cota 54.128.

232. Vertumnus era de fapt o divinitate care prezida orice formă a schimbării (< lat. *uerto* = „schimb"): anotimpurile, dezvoltarea plantelor, cumpărarea şi vînzarea etc.

233. Adaos al lui Cantemir, atent la exprimarea lui Wissowatius, echivocă şi suspectă pentru doctrina ortodoxă, care nu admitea că divinitatea lui Hristos ar fi suferit cu prilejul răstignirii. Unitarienii nu acceptau însă firea dublă (divină şi umană) a lui Hristos, astfel încît Wissowatius nu avea de ce face distincţia asupra căreia insistă Cantemir.

234. Explicaţie adăugată de Cantemir cu aceeaşi preocupare de a accentua credinţa ortodoxă în valoarea confesiunii către preoţi, neacceptată de unitarieni (pentru Wissowatius confesorii sînt doar nişte „prieteni buni").

235. *Dumnădzău:* atribut adăugat de Cantemir.

236. Textul prezintă următoarele deosebiri faţă de ediţiile moderne din opera lui Ausoniu (cf. *Decimi Magni Ausonii eclogarum liber III* [*Edyll.* XVI]: *De uiro bono,* vv. 16–19 şi 21–23, ed. R. Peiper, Leipzig 1889, p. 91): v. 16 – Num quid deliqui (Peiper: *quae praetergressus);* v. 17 – abfuit (P.: afui/); v. 18 – neglectum *(praeteritum) ;* v. 19 – mutasse *(mutare) ;* v. 22 – uultu *(uoltu).*

237. Examinarea conştiinţei în fiecare seară forma una din practicile fundamentale ale tradiţiei pitagoreice (cf. Porfiriu, *Vit. Pyth.,* 40). *Versurile de aur* 40 – 42 o prescriu astfel: „Nu îngădui ca somnul cel dulce să ţi se strecoare sub pleoape înainte de a-ţi fi cercetat fiecare din faptele zilei, în ce am greşit? Ce-am făcut? Ce-am omis din ceea ce trebuia să fac?" A se vedea şi comentariul lui Hierocles la aceste versuri (cf. Pythagore, *Les vers d'or.* Hiérocles, *Commentaire sur Ies Vers d'or des pytagoriciens,* trad. Mario Meunier, Paris, 1930, p. 30 şi 220– 230). Versurile lui Ausoniu, *Idila* XVI sînt inspirate din doctrina lui Pitagora.

238. Cuvinte atribuite lui Socrate în culegerile de sentenţii medievale.

239. Expresia „prin drept suflet" *(aequissimo animo)* a fost tradusă în versiunea greacă: „cu bucurie"; *mai vîrtos* a fost înţeles „mai virtuos" (ἐναρετῶτερος). Ca şi în alte locuri comparaţia traducerilor vădeşte fie o neaşteptată incomprehensiune a textului românesc din partea traducătorului în greceşte, fie consultarea originalului latin.

240. Referinţa exactă este: *Enchiridion* XLVI *(Manualul* lui Epictet nu are decît 53 de capitole). Eroarea provine din *Stimuli uirtutum.*

241. Aci se încheie textul lui Wissowatius. De la citatul din Isaia pînă la sfîrşit totul e adăugat de Cantemir. Invocarea Sfintei Treimi nu putea, de altfel, aparţine unui autor unitarian care era, doctrinar, *anti-trinitarian.* Textul adăugat, în stil ecleziastic, este presărat cu citate biblice *(Apoc.* 22, 13; *Ps.* 41,1; *Ps.* 113, 9) şi cuprinde la sfîrşit două perioade rimate *(a afla siléşte . . ., sfîrşitul privéşte).*

242. Text din Andrea Wissowatius, *Stimuli uirtutmn,* p. 290, imprimat între scrierile acestuia.

243. Sensul textului latin este: „Ia în sens bun toate adversităţile care-ţi vin fără vina ta“. Traducerea română schimbă înţelesul („Ia în sens bun toate adversităţile, *mai ales* (deosăbi) acelea care-ţi vin din vina ta“. Versiunea greacă schimbă încă o dată înţelesul (... *în afară* de cele care-ţi vin din vina ta), neînţelegîndu-l pe *deosăbi* care înseamnă şi „mai ales“ şi „în afară de“.

244. Cp. deosebirile de sens din cele trei texte, provenind din traducerea greoaie a lat. *conscius*.

245. Absenţa lui *saepe* („adesea“) în traducerea română şi prezenţa corespondentului πολλάκις în versiunea greacă arată că traducătorul acesteia a avut la îndemînă textul lui Wissowatius.

246. Text din A. Wissowatius, *Stimuli uirtutum,* p. 291. Atribuite de tipografi (cf. titlul) şi de cercetători (P. Vaida, *art. cit.)* unui autor unitarian anonim, cîteva din sfaturi pot fi identificate în citatele din *Stimuli uirtutum* (v.: *tolle moras,* cap. 15; *disce uiuere,* cap. 16; *disce mori* cap. 16). Pe exemplarul Bibliotecii Filialei Academiei Române din Cluj (Fondul unitarian, cota R 1.415, la p. 291 sub titlul *Monitum cuiusdam anonymi* un cititor a scris *i.e: A. V.* (= *id est Andrea Wissowatius*). Spre deosebire de alte versuri din carte, acestea nu stîrnesc lui Cantemir dorinţa de a le reda în aceeaşi formă poetică.

247. Mai multe sfaturi formează în originalul latin unul singur: „Învaţă-te să cruţi pe cei mai mici ca tine, să te supui celor mai mari şi să rabzi pe cei egali“. Punctuaţia arată că traducătorul în română nu a înţeles legătura dintre cele trei îndemnuri. Autorul versiunii greceşti trebuie să fi văzut însă originalul latin, deoarece pentru traducerea lui corectă nu i-ar fi putut servi numai versiunea românească.

248. Aci se sfîrşesc *Sfaturile,* încheierea în slavonă este a lui Cantemir sau, cum se obişnuia în vremea lui, a tipografilor.

249. *Frundză* = „filă“ (gr. φύλλον, cu ambele sensuri).

250. Autorul însuşi atrage atenţia asupra caracterului independent al unor părţi din Cartea a II-a a *Divanului.*

251. Nota tipografilor adaugă o informaţie nemenţionată în foaia de titlu: costul imprimării cărţii a fost suportat de Dimitrie Cantemir însuşi. Apelul la fratele său Antioh-Vodă „ca şi .acéstea ale méle ostenéle ... a să sămăna, a să sădi, a înflori şi tuturor depreună a să obşti să binevoieşti“ *(Carte de închinăciune)* priveşte numai cererea îngăduinţei de tipărire a cărţii, iar nu a unui ajutor material.

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

CĂLINESCU: „Bunurile mele m-au sfîrşit, n-am zis precum cei ce le stăpânesc nu vor muri; însă, de vor şi muri ei, iară numele şi slava lor nu moare, nu se trece, nu se săvârşeşte, ci în veci rămâne. Înţeleptul e totuşi îndoit, gândindu-se la Alexandru: Ce folos voi avea? Căci el atîta rotunzeală a pământului călcând, şi atâtea împărăţie supunând, după moarte loc mai mult de şeapte palme nu i-a rămas, şi pe acelea nu el, ci pământul pe dânsul l-a stăpânit; căci ca ţerîna pe peptul lui s-a suit, ochii i-a împlut, gura i-a astupat. Înţeleptul, devenind Faust, mărturiseşte sincer dorinţele: Eu poftesc avuţiă…O, lume! Eu poftesc târguri şi cetăţi… O, lume! Eu, după acestea, după toate, şi cinste politicească cer şi poftesc… O, lume! Eu decât aceasta şi mai mare cinste îmi poftesc: şi între stăpâniri să mă învrednicesc." Lumea îl sfătuieşte să ucidă să jefuiasscă. Înţeleptul ar voi totdeodată şi împărăţia cerului, gloria pământeană părându-i-se şubredă. Cantemir izbucneşte într-o invocaţie furtunoasă a gloriilor apuse, imitând pe Miron Costin, cu un patos mult mai dramatic: „O, lume! Dar eu ştiu precum şi alţii mulţi ca mine, încă şi mai puternici decât mine, au fost; dară până la sfârşit ce s-au făcut? Ce s-au făcut împăraţii perşilor cei mari, minunaţi şi vestiţi? Unde este Kyros şi Cresos? Unde este Xerxes şi Artaxerxes? Aceştia, carii în loc de Dumnezeu se socoteau şi mai puternici decât toţi oamenii lumii se ţineau… Unde este Alexandru marele Macedoneanul? Unde este Constantin marele, ziditorul Þarigradului? Unde este Justinian cel ce acea minunată şi de toată lumea lăudată şi în toate unghiurile a rătunzelei pământului vestită, a zidit biserică, care se chiama Sfânta Sofia? Unde este Diocleţian, Maximan şi Julian, tiranii cei puternici şi mari? Unde este Theodosie cel mare şi Theodosie cel mic? Unde este Vasile Macedon şi fiul său Leon Sofos şi alţi împăraţi puternici, mari şi vestiţi a grecilor? Unde sânt împăraţii Romei, cetăţei cei de toate biruitoare? Unde este Romulus şi Cesar August, căruia toate părţile i s-au închinat?"

La aşa iureş de întrebări, Lumea rămâne uluită şi, întrebată ce-au luat cu ei în moarte vestiţii eroi, răspunde cu un blând sarcasm: „Să ştii că numai cu o fleagă de pânze înveliţi, ca cum ar fi în cămeaşa cea

de mătasă înnăscuţi; şi într-un sicriu aşezaţi, ca în haina cea de purpură mohorâtă îmbrăcaţi; şi în gropniţă aruncaţi, ca în sardiurile şi palaturile cele mari şi desfătate aşezaţi, s-au dusu-se; iară altă nemică, nici în sân, nici în spate n-au rădicat, cu sine să ducă."

În acest chip urmând disputa, Înţeleptul nu se lasă biruit şi Lumea pierde din ce în ce mai mult pasul în faţa vehementului apărător al spiritului. Lumea e temniţă, lumea e maica răutăţilor, numai ce care se leapădă de ea îşi agoniseşte „titlul" fericirii. Disputa devine aridă şi de un ascetism pedant, până ce Înţeleptul încearcă a da o definiţie spiritualistă a lumii în sensul naturalismului unui Paracelsus, pe temeiul identităţii spiritului cu natura comunicând printr-o înrâurire ideală. Cantemir face acum întîiele sforţări româneşti de a găsi termeni filosofici: substări, asuprastări, împreguirstări, macrocosmos, microcosmos. Cartea a doua părăseşte dialogul şi se înfundă în pădurea preceptelor şi a moralităţilor, cu un morman de citate biblice. Dumnezeu a făcut lumea, lumea e o grădină (precum zice Osie, cap. XIV, vers 6, Isaia, cap. XV, vers 7 şi 8, David, Psalm I, vers 3, Ieremia, cap. XVII, vers 8), lumea cu mila lui Dumnezeu trăieşte (precum zice psalmistul), slava lumii e scurtă, Isus ne-a izbăvit de păcatul originar etc. Scriitorul a voit să ne dea un tablou cosmic creştin, o ştiinţă „privitoare", adică contemplativă, dar a făcut acest lucru cârpind citate din scriptură şi rareori din Seneca, Sf. Augustin şi chiar Aristotel. Iată deodată însă o listă lirică de cetăţi pierdute, ca un vechi Volney: „…unde este Nineve, cetatea cea preamare?…Unde este Vavilonul carele 60 de mile împregiurarea zidului era şi 50 de coţi teslăreşti înălţimea, şi pre grosimea lui care îmblau?… Unde este grădina cea de slavă făcută a Vavylonului, care din 7 minuni a lumii era, carea raiul spânzurat se chiamă… Unde este Triada, care în lărgime 300 de mile zic să fie cuprinzând, ai căriia acmu deabia cii şi calea câte ceva din temelie, pre cât să fie fost, se cunoaşte?"

Răsare câte o frază de o stranie frumuseţe litanică: „Mai cu deadins însă aceasta în toată vremea, şi peste tot ceasul din minte şi din chiteală să nu-ţi iasă, adecă: născutu-m-am – muri-voi, muri-voi – şi iarăşi, învia-voi, învia-voi şi la straşnicaşi dreapta dumnezeiască judecată a ieşi îmi este „Cartea a treia urmăreşte o împăciuire între trup şi suflet în ordinea „prăcticească". Cu precepte din scrierile Bisericeşti, dar şi foarte multe din gânditorii antichităţii (Seneca, Epiclet, Cicero, Lactanţiu etc.), întru totul creştinizate, cu o vădită înclinare către stoici, ale căror zece porunci le înşiră, Cantemir întocmeşte un capitol confuz, încâlcit, fără originalitate, aceasta

într-adevăr de o barbară pedanterie. Aceste trei cărţi le numeşte el cu figuri orientale „nuscioare“ pe care le întinde cititorului „spre a sufletului gustare“. La mese el dă şi două pahare, paharul vieţii şi paharul morţii, şi tot felul de hrană: poama vieţii, poama morţii, pâinea vieţii, pâinea morţii. Cititorul destoinic va alege desigur „measa dreptăţii, pâinea vieţii, vinul nemorţii, şi poama de viaţă dătătoare“. Ceea ce sperie la Cantemir e sintaxa. Aruncarea elementelor din frază altă parte decât în locul în care le-am obişnuit a le pune pare un efect al stilisticii latine. Însă singura adevărată bizarerie este introducerea unor elemente între componentele unui vert, fenomen obişnuit în alte limbi, la noi imposibil. Scriitorul zice: „l-am (alegându şi gătindul) adus“; „îţi (privind) socoteşte“; „să te (prăpădind) chinuiască“.

G. CĂLINESCU, *D. Cantemir: filosof şi romancier*, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediţia a doua revăzută şi adăugată, Editura Minerva, B., 1985, pag. 36–37.

PIRU: […] Faima lui Dimitrie Cantemir a crescut după moartea lui, răspândită mai ales de fiul său Antioh, ministru al Rusiei la Paris şi Londra. Voltaire spune că „unece talentele vechilor greci şi ştiinţa literelor şi aceea a armelor“, iar criticul rus V. Gr. Belinskii îi face această caracterizare: „Prin'ul Dimitrie a fost un om învăţat, cu deosebită plăcere se ocupa el cu istoria, era iscusit în filosofie şi matematică şi avea multe cunoştinţe în arhitectură; a fost membru al Academiei din Berlin; vorbea turceşte, limba persană, greceşte, latineşte, moldoveneşte; ştia destul de bine limba franceză şi a lăsat în urma sa câteva lucrări în limba greacă, moldovenească şi rusă“.

Vasta operă a lui Dimitrie Cantemir, filosofică, literară, ştiinţifică, scrisă în mai multe limbi, rău editată, nu e citită şi e socotită chiar ilizibilă de unii. Pentru lectorul devotat, oricât de dificilă în aparenţă, ea este revelatoare de idei şi de imagini, creaţia unui veritabil gânditor, poet, romancier, cercetător dornic de a fi în curent cu toată ştiinţa lumii din toate timpurile şi de pretutindeni.

Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul, prima carte, scrisă în limba română tradusă în greceşte de Ieremia Cacavelas şi publicată la Iaşi în 1698, mai mult decît un tratat de etică, este ceea ce numim astăzi un eseu, întâiul eseu din literatura noastră, compus după modelul dialogurilor platoniciene, în felul celebrului Symposion, probabil cunoscut autorului (el citează Phedru). Sunt desigur şi alte izvoare printre care esenţial este *Biblia*

sau vreun dicţionar biblic, enciclopedia morală a lui (Pierres Belturius), *Reductorium morale* (Colonia, 1620), *De Stratagematifus Latanae*, de Giacomo Aconcio (Basel, 1610) şi *Persicarum rerum historia in XII litris descripta* (Anvers, 1583), de Pietro Bizzari. Temeiul principiilor etice se află în *Biblie*, dar şi în filosofi păgâni şi creştini mai noi, în istorici şi poeţi, adică în Thales, Pitagora, Socrate, Aristotel, Platon, Epicur, Cicero, Seneca, Epictet, Grigore de Naziazz, Sf. Augustin, Lactanţiu, Bernardus, Boetius, Thomas á Kempis, Erasm, Plutarh, Sallustius, Valerius Maximus, Quintius Curtius, Homer, Hesiod, Ausonius mai toţi citaţi de Cantemir, în direct. Surprinzătoare este citarea lui Andrei Wissowatius, eretic din Litvania veacului al XVII-lea, autorul unei cărţi întitulate *Religio rationalis*, cu „77 de ponturi pre carele strămutarea funătăţilor şi frâul păcatelor le numeşte", Arionist, unul din reprezentanţii începuturilor raţionalismului, şi, după aceasta, a lui J. F. Crellius, autorul unei etici creştine, *Prima ethices elementa* (Cracovia, 1635).

Încă din închipuirea către fratele său Antioh, Dimitrie face exerciţii de retorică, continuate şi în cele trei părţi ale cărţii, în modul geometric al lui Spinoza. Împrumutând o imagine din Petru Belhurius, aceea a polilor care deşi despărţiţi nu se despart, stând pe aceeşi asie, nestânjeniţi nici de a cerului lată lăţime, nici de a sferei groasă grosime, autorul face o comparaţie cu statornicia dragostei frăţeşti şi înfăţişează cartea sa ca dar „puţinteluş, pentru mult, mititeluş, pentru mare".

Prima parte a cărţii este o ceartă de idei între Înţelept şi Lume, alţi poli opuşi, ori în alţi termeni (ai filosofiei catalistice medievale) microcosmosul şi macrocosmosul („Adecă lumea care ceriurile cuprind, lumea mare, trupul care viaţa cuprinde, lumea mică se chiamă…"). Înţeleptul, scrutând sensul existenţei, a ajuns la o concepţie stoică. După el, totul în lume e supus destinului orb, nimicniciei: „Văd, vorbeşte el Lumii, frumuseţile şi podoaba ta, ca iarba şi ca floarea ierbii; bunurile tale în mîinele tâlharilor şi în dintele moliilor, desfătările tale: pulbere şi fum, carele cu mare grosime în aer se înalţă, şi, îndată răşchirându-se, ca când n-ar fi fost, se fac".

Lumea îi pune înainte gloria, nemurirea numelui, dojenindu-l amabil ca un Mefistofeles pe Faust: „Dară cu aciasta minte te porţi, şi cu această socoteală limbii o zburatule de minte? Dară eu, căci zici că fumurile mele n-au sfârşit, n-au zis precum cei ce le stăpânesc nu vor muri; însă de vor şi muri ei, iară numele şi slava lor nu moare nu se trece, nu să săvârşeşte, ce în veci rămâne. Şi pentru aciasta voi toţi mai vârtos decît pentru toate vă siliţi, ca voi trecându-vă, numele

cinstit să vă rămână„. Înţeleptul răspunde că numele nu recompensează grozăvia morţii şi a putrezirii trupului. Lumea îi arată că e frumoasă, Înţeleptul răspunde că nu se netuneşte de frumuseţea ei, gâlceava continuând cu schimburi de replici pitoreşti, în limbaj popular: „Dară nu ai istoriile cetit, nici ai cronicile cercat, ca să ştii şi să înveţi…?"; „Ai, ce lătrătoare şi de minciuni spuitoare eşti„; „Bre, hei, om necunoscătoriu…" etc. Pofta de plăcere, de avuţie, de mărire, de glorie a omului este neistovită, iar lumea nu-i pune piedici, îl îndeamnă dimpotrivă să jefuiască, să asuprească, să ucidă. Atunci autorul aşază în gura Înţeleptului o meditaţie asupra gloriilor apuse, reluând enumeraţia lui Miron Costin din *Viaţa lumii*: „O, lume, dară eu ştiu precum şi alţii mulţi ca mine încă şi mai puternici decât mine, au fost; dară până la svîrşit ce s-au făcut? Ce s-au făcut împăraţii perşilor cei mari, minunaţi şi vestiţi? Unde este Kyros şi Cresos? Unde este Xerxes şi Artaxerxes? Aceştia, carii în loc de Dumnezeu se socoteau şi mai puternici decât toţi oamenii lumii se ţinea până într-atâta cât şi cu luciul mării şi cu valurile furtunii ei vrea să stăpânească, oamenilor săi poruncind ca să bată marea cu toiege şi să o puie la obezi, căci i-au stricat podul cel ce peste mare făcusă la bagazul de la Chersaonisos (care loc se chiamă acum Bagaz ş Ilisari), şi alte lucruri de vârtute ce-au arătat? Unde este Alexandru marele, Machidonianul, carile nu pentru mărimea statului, ce pentru mare şi minunate războaie şi a multor ţări biruinţă, marele se numeşte? Şi să nu te mai, pentru alţii vechi şi minunaţi ai grecilor împăraţi, întreb, ci pentru aceşti mai de curând: unde este Constantin Marele, ziditorul Ţarigradului? Unde este Justinian cel ci-au acea minunată şi de toată lumea lăudată şi în toate unghiurile a rătunzelii pământului vestită zidit biserică, care se chiamă svânta Sofia? Unde este Theodosie cel mare şi Theodosie cel mic? Unde este Vasile Macedon şi fiul său Leon Sofos şi alţi împăraţi puternici, mari şi vestiţi a grecilor? Unde sînt împăraţii Romei, cetăţei cei de toate biruitoare? Unde este Romilos, ziditorul ei, şi alţii până la Chezariu August, căruia toate părţile i s-au închinat?…"

Cu toate că, sub influenţa topicii latine, fraza lui Dimitrie Cantemir e întrucâtva greoaie, nu-i lipseşte patosul şi nici cadenţa. Dar, cel mai mare merit literar stă în conturarea celor două personaje în dispută. Înţeleptul e un om liric cazuist. Lumea e muşcătoare şi bufonă, uzând nu mai puţin de imagini plastice, hilare. La întrebările multiple, ale Înţeleptului, ea răspunde cu abia perceptibile ironii : „Să ştii că numai cu o felegă de pânză învăliţi, ca cum ar fi în cămeşea cea de mătase

învăscuţi, şi într-un săcriiu aşezaţi, ca în haina cea de purpură mohorâtă îmbrăcaţi, şi în gropniţă aruncaţi, ca în saraiurile şi palaturile cele mari şi desfătate aşezaţi, s-au dusu-să! iară alta nemică nici în sân, nici în spate n-au rădicat cu sine".

Surprinde un vers pe tema *carpe diem* :

Prea târziu este viaţa cea de mâine, trăieşte astăzi.

Care nu-i decât faimosul dicton din Marţial:

Sera nimis vita est crastina, vive podic.

Partea a doua, aparatul critic sau bibliografic al primei părţi, nu mai prezintă interes literar, dar trebuie luată în seamă sforţarea lui Cantemir de a concilia principiile creştine cu cele păgâne, atitudinea mistică pură şi ideea de retragere din viaţă cu atitudinea activă, de luptă împotriva fatalităţii.

În partea a treia, în mare parte traducere a cărţii lui Wissowatius, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum, ut et alia ejusdem seneris opuscula posthuma* (Amstelaedami, 1682), el adoptă o poziţie mai literară faţă de dogmele morale creştine, îşi însuşeşte principiul socratic al cunoaşterii de sine şi maxima lui Cicero: „ Sfătuieşte-te pe tine cine să fii„, pentru a formula el însuşi preceptul: „Întru această viaţă ca într-un război să fii păzit", ceea ce merge în sensul eticii stoicilor. De altfel, eseul se încheie cu cele zece porunci ale stoicilor, din care una este foarte elocventă: „Gândeşte-te pururea de moarte, dar de dânsa să nu te temi". De reţinut şi forma apoftegmatică din epilog (*A altuia învăţătură*, în care figurează şi horaţianul *nil admirari*): „Fă cele hirişe curate îţi varsă rugile. Cu cele puţintele te slujeşte. De cele multe fugi. Taci cele tăinuite. Învaţă-te celor mai mici. Cruţă (adecă facă-ţi-se milă). Celui mai mare urmează. Poartă-te cu cei de o potrivă. Ridică zăbăvile (adecă nu fi leneş). Nemica te miră. Obrăzeşte pe cel mândru. Leapădă cele rele…".

Aceste sentinţe traduse şi ele din părţile anonime adaose cărţii lui Wissowatius şi anume *Stoicorum praecepta X şi Monitum cujusdam*, sună ca versurile lui Eminescu din *Glossa*. Eminescu citise într-adevăr *Divanul* şi poate că la el face aluzii în Epigonii când vorbeşte de Cantemir „croind la planuri din cuţite şi pahară". Mai ales cuvântul pahară îndeamnă la această ipoteză, căci în închinarea către cititor, Cantemir îşi prezintă cele trei părţi ale eseului ca pe nişte „mescioare spre a sufletului dulce gustare", iar la masă el oferă două pahare, paharul vieţii, poama morţii, pâinea vieţii, pâinea morţii, fiind încredinţat că cititorul va alege „measa dreptăţii, pâinea vieţii, vinul nemorţii şi poama de viaţă dătătoare".

S-a văzut în această preţioasă scriere a lui Cantemir şi o intenţie satirică, în sensul politicii antiboiereşti a autorului, care râvnea să restaureze monarhia centralizatoare absolută. Într-un pasaj din prima parte, Lumea consiliind pe Înţelept, dezvăluie mijlocul prin care ţăranii erau deposedaţi de pământ: „Iată că eu ţi-am dat avuţie multă. Du-te la cei ce de lipsă moşiile şi satele îşi vând, şi acum la mare strânsoare fiind, cu eftin preţ le vei cumpăra, şi într-acesta chip, iată că cu moşii şi cu ocine te vei face".

Tot în scopuri satirice par a fi date şi sfaturile Lumii în vederea parvenirii celui bogat: „Du-te la uşa împărătească sau domnească, că pentru numele cel vestit al bogăţiei tale şi mai vârtos cu puterea avuţiei, boierie îţi vor da, şi încă şi cea mai de frunte; până în cât cu al banilor ajutor, şi domnia, şi crăia, măcar şi împărăţia poate să agoniseşti…".

În acest chip sub pretextul moralizării creştine, Dimitrie Cantemir aruncă chiar din prima sa operă săgeţi la adresa abuzurilor clasei boiereşti, al căreia adversar hotărât a fost permanent.

Al. PIRU, *Dimitrie Cantemir, în Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, B., 1977, pag. 275–278.

CURTICĂPEANU: […] O trăsătură distinctivă a lui Cantemir scriitorul – şi nu a istoricului şi filosofului – este aceea care dă unitate operei atât de variate prin domeniile numeroase abordate, deşi propriu-zis literară e numai una din lucrările sale. Obiectivele urmărite fiind mereu altele, de la disputa Înţeleptului cu Lumea, creşterea şi scăderea curţii aliosmneşti, până la vechimea şi unitatea româno-moldo-vlahilor, constantă a rămas preţuirea cu mult superioară a expresiei faţă de acţiune – manifestare a unei atitudini estetice a spiritului cantemirian. Tocmai de aceea, lauda meşteşugului retoricesc al izvoditorului *Divanului*, din scrisoarea dascălului Ieremia Cacavellas, poate fi adresată în egală măsură tuturor celorlalte scrisori de după 1698. Admirabili prin eleganţă şi ingenuitate, prin arta frumoasei vorbiri, numită de Cantemir elocvenţă, sunt nu numai Cicero „marele Demostene al romanilor" sau Pericle „bogatul în voroavă" din Hronic, ci, deopotrivă şi sultanii *Istoriei imperiului otoman,* versaţi în „toate părţile literaturilor". Între „făcătorii minunilor" şi scriitori, mai vrednici de laudă sînt aceştia din urmă; condeile lor au făcut nemuritoare o realitate altminteri perisabilă. Şansa lui Ahile a fost Homer, în absenţa căruia faptele de vitejie ale eroului ar fi fost

acoperite de „ţărâna uitării". Scrisorile „poeticilor" au trecut în rândul „basmelor" deoarece preocuparea autorilor a fost nu istorisirea adevărată a lucrurilor petrecute odinioară, cât mai cu seamă adâncimea limbii şi „meşteşugul poeticesc". Nu alta este intenţia lui Cantemir însuşi, dornic să-şi valorifice, în totală nesupunere la modele, ideile multe şi erudiţia surprinzătoare. Rezultatul este o scriere criptică, plină de elemente ale ştiinţelor ermetice medievale (simbolism astrologic şi creştin, chiromancie, geomancie, fiziognomie, aluzie ale celor patru vârste ale lumii, informaţii rare nesistematice), absolut deconcertantă pentru spiritele cumpătate. Uimirea înaintea universului neaşteptat al scrierii reeditează „minunarea" străinului pornit în căutarea izvoarelor Nilului. Întocmai personajul aceluia, cititorul străbate şi el un insolit şi captivant itinerar, lectura *Istoriei ieroglifice* fiind sinonimă, în sens alegoric, cu iniţierea şi ritualul evocate în „voroavă" despre Nil. Animat nu de ambiţii constructive, cât mai ales de preocupări expresive, Cantemir realizează un exerciţiu de digitaţie literară, dar şi o demonstraţie de virtuozitate verbală. Năzuind spre dobândirea „deprinderii retoriceşti", autorul este încredinţat de necesitatea unei îndelungate „ascuţituri" a limbii neşlefuite încă în primii ani ai veacului al XVIII-lea. Dislocările numeroase din proza lui Cantemir sunt rezultatul acţiunii conştiente de actualizare a funcţiei unui procedeu retoric greco-latin, hiperlatul având drept consecinţă stilistică o accentuare expresivă şi o reliefare contextuală absolut particulare. Chiar dacă predilecţia pentru „jocul formei" favorizează abuzul, saturaţia stilistică, importantă rămâne aspiraţia lui Cantemir spre idealul expresiv, numit „iscusita limbă", „minunata dulceaţă de voroavă", la care tindeau şi Costin sau stolnicul Cantacuzino. *Istoria ieroglifică* este un „divan", o adunare a reprezentanţilor Leului şi Vulturului, totodată gâlceavă a păsărilor şi dobitoacelor. Predispoziţia lui Cantemir pentru efectele de contrast, verificată în *Divan*, se accentuează în paginile creatoare de impresii instabile, caleidoscopice, supraabundente ale lucrării din 1705. Spiritul boieresc al autorului, disociat în esenţă, cum o demonstrează dezbaterea Înţeleptului cu Lumea, încearcă să-şi refacă unitatea originară, să elimine vidul interior, printr-o intensă solicitare a formei în *Istoria ieroglifică*. […] Un fior tragic străbate atunci lumea *Istoriei ieroglifice*, în momentul marii revelaţii : „Toţi nişte atomuri putrezitoare sîntem, toţi din nemică în fiinţă şi din fiinţă în putregiune pre o parte călători şi trecători ne aflăm, una numai rămâietoare şi în veci stăruitoare să ţină, şi ieste, adecă sfârşitul carile în bunătate se plineşte". Constatarea

situează scrierea în prelungirea *Divanului*, dar totodată şi a *Vieţii lumii* sau a *Învăţăturilor lui Neagoie Basarab*, unde, insistându-se asupra vremelniciei omului, se preconizează necesitatea faptei – dovadă a trecerii cu rost pe pământ.

Doina CURTICĂPEANU, *Dimitrie Cantemir* în *Mic dicţionar*, *Scriitori români*, seria Editura ştiinţifică şi enciclopedică, B., 1978, pag. 114–115, 117.

SIMOTA: [...] Prima operă a lui Cantemir, redactată în intervalul decembrie 1667 – iunie 1698 şi dedicată lui Antioh Cantemir, este *Divanul sau Gâlceava Înţeleptului cu Lumea sau Giudeţul Sufletului cu Trupul*, tipărită în 1698, la Iaşi, sub îngrijirea hatmanului Lupu Bogdan, precum şi a lui Ieremia Cacavela, care prefaţează laudativ cartea fostului discipol şi realizează, tot el, probabil, versiunea greacă a textului imprimată alături de originalul românesc. Izvoarele acestei scrieri, cu caracterul unei antologii, prima de acest gen în literatura română, sunt numeroase, cuprinzând deopotrivă texte religioase şi laice, orientale şi apusene, antice şi medievale, unind lucrări care au influenţat concepţia cărţii sau au fost integrate în compoziţia acesteia, prin preluarea unor citate celebre, maxime, sentinţe, figuri de stil. S-a apelat, cel mai adesea, la textul *Bibliei*, într-o versiune latină, sau chiar la un *Thesaurus biblicus* (dicţionar de citate biblice, grupate tematic), la scriitori bizantini ca Filip Soliharul, Mihail Chroniates, Ioan Hrisostom, Ivan Climax, la persanii Saadi şi Naniz, la autori apuseni ca Pietro Bizari, Pierre Bersuire, Giacomo Aconcio, la unitarienii Iohannes Crellius şi Andrea Wissowatius (Wiszowaty), dar şi la Miron Costin şi Dosoftei, la cărţi populare răspândite la noi (*Alexandria, *Istoria Troadei, *Varlaam şi Iosaf). Cantemir este unul dintre ultimii scriitori europeni care tratează o temă foarte răspândită a literaturii etice medievale: dispecta dintre suflet şi trup.

Divanul are trei părţi. Prima parte, dialogată, este şi cea mai importantă, cuprinzând „gâlceava" între Înţelept – suflet – Microcosm, adică între morala creştină şi concepţia opusă, laică, pedonistă.

Partea a doua reia dezbaterea, argumentând-o cu citate din diverşi autori.

Partea a treia aduce împăcare Lumii cu Înţeleptul, conciliere pe care Cantemir o exprimă folosindu-se de traducerea unei lucrări a lui A. Wissowatius – *Stimuli virtutum, fraena peccatorum* (1682), în tălmăcirea lui, *Strămutarea bunătăţilor şi frâul păcatelor.*

Principala problemă a *Divanului* este acea a raportului dintre om şi lume; soluţia autorului, moderat ortodoxă, nu recomandă fuga de lume, ci doar viaţa virtuoasă. Dincolo de scopul lui didactic-religios, *Divanul,* fiind în ansamblul ei o carte de morală creştină pentru credincioşi care trebuie să biruiască ispitele lumii trăind în mijlocul ei, lasă să se întrevadă dilema autorului între două atitudini de viaţă. Prin rezolvarea pe care o va da vechii teme medievale, a disputei cleric-laic, Cantemir dezvăluie tendinţa de a concilia tradiţia religioasă cu aspiraţiile sale umaniste şi raţionaliste. Lucrare de educaţie religioasă şi de reflecţie filosofică sub formă literară, *Divanul* s-a integrat în cultura românească (s-au păstrat numeroase copii), dezvoltând în cadrul literaturii populare din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea interesul pentru temele „norocul nestatornic" şi „disputa dintre suflet şi trup". Prin 1705, *Divanul* a fost tradus în limba arabă.

Algeria SIMOTA, *Dimitrie Cantemir*, în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei Române, B., 1979, pag. 150–151.

Prima scriere cantemirească editată e tratatul bilingv (în greceşte şi româneşte) de etică, sub formă de eseu... „călinescian", *Divanul sau gâlceava Înţeleptului cu Lumea sau giudeţul Sufletului cu Trupul* (1698). Compusă din trei „cărţi", preludate de tot atâtea introduceri (o „închinăciune" a autorului către domnescul său frate Antioh, o adresare tot a sa către „cetitoriu" şi o apologie a scrierii, semnată de fostul său dascăl Ieremia Cacavelas, „a măriei sale smerită slugă şi rugătoriu") şi urmate de două „scări" (indici), cărora li se adaugă o notă a tipografilor, lucrarea e o creaţie originală doar în prima „carte". „Cartea a doua" este o antologie de citaţii – mai ales biblice, dar şi filosofice şi poetice – adnotate, liantul fiind pledoaria pentru virtute. Cea de a treia „carte" traduce, cu puţine omisiuni şi mici retuşuri, impuse de dogmatica ortodoxă, scrierea *Stimuli virtutum, fraena peccatorum (Stimulii virtuţilor, frânele păcatelor)* a teologului unitarian raţionalist lituanian Andrea Wissowatius (1608-1678). Dezvoltând una dintre principalele teme ale literaturii creştine, de la evanghelii şi epistolele apostolice la operele patristice, temă abordată şi de gândirea şi literatura europeană laică, până pe la începutul secolului al XVIII-lea, *Divanul* o dezbate în spirit creştin ortodox, preamărind virtutea, ca triumf al sufletului, şi osândind păcatul, identificat cu tot ce reprezintă cedare faţă de poftele neînfrânate ale trupului. Nu

totdeauna însă aserţiunile în defavoarea trupescului au darul de a le invalida plauzibil pe acele ce încearcă să-l justifice. Construită sub înfăţişarea unui dialog (al cărui model primordial sunt dialogurile lui Platon) între Înţelept, vocea Sufletului, şi Lume, prin care vorbeşte păcătosul trup, întâia „carte“ conţine replici ale Lumii ce persiflează maliţios chiar dacă abia sesizabil), în consonanţă cu umanismul renascentist, principiile ascetice. Sub aspectul expresivităţii, caracteristica esenţială a *Divanului* e aceea care va fi proprie scrisului cantemiresc în genere: o simbioză de elemente ale limbii vorbite (locuţiuni, exclamaţii, termeni populari) şi construcţii sintactice forţate, proprii limbii latine, celei greceşti şi celei turce, absolut contrare spiritului limbii române, construcţii ce includ vocabule de origini străine, îndeosebi slava, multe inexistente sau rarisime în scrisul altor autori din perioada veche. Numeroşi sunt mai ales termenii creaţi şi formele lexicale cu totul arhaice sau regionale. Apar cuvinte precum *bezsrebărnic* (fără bani), *blojiriturâ* (calomnie), *brudatec* (prostănac), *bruditor* (tânăr), *cătărig* (adolescent), *ciurfuială* (mocirlă), *ghizdav* (frumos), *innoplememic* (străin), *nezloslavnic* (nebârfitor), *a scărândăvi* (a nesocoti), *a se ima* (a se mânji), *nofaca* (hrană), *răcoşan* (răzvrătit), *simcea* (ghimpe), *zlobiv* (imoral). Frecvente sunt cuvintele româneşti cu alt înţeles decât cel actual *(nepărăsit* pentru neîncetat, *prepuneri* pentru socoteli, *iscuşenie* pentru ispită, *ponegriaţă* pentru urâciune, *oşeaşi* pentru întocmai, *pâclă* pentru noroi), iar forme ca *vivornic, vii, svintul, bişug, fărămuşe, spodobăsc* (în loc de: vifornic, vei, sfântul, belşug, fărâmituri, împodobesc) se ţin lanţ. Impresionantă e încercarea prinţului de a crea o terminologie filosofică românească: *lumea mare* (macrocosmosul), *lumea mică* (microcosmosul), *câtinţă* (măsură), *suptstări, împrejurstări, asuprastări* (circumstanţe inferioare, ambiante, superioare), *întrulocadză* (leagă, uneşte), *înmijlociadză* (centrează). De-a dreptul ilară este construcţia frastică, prin punerea verbului la sfârşit şi prin alte siluiri ale topicii, inclusiv prin separarea arbitrară a părţilor timpurilor compuse: „spre a mării-tale bună mirosală l-am, alegându-l şi gătindu-l, adus“, „inima ta să nu, râvnind, poftească“, „am tot atunceaşi creştineasca ta râvnă lăudat“, „ca pre o vrednică şi întru toate desăvârşit a mării tale am cunoscut cartea“, „cum te Dumnedzău rabdă şi nu te, cu un ceas mai înainte, prăpădeşte?“, „te voiu precum rea să fii cunoaşte“. Reacţia, la primul contact, a cititorului neavizat, faţă de asemenea monştri lingvistici e panica. El are sentimentul de a fi dat peste un text ilizibil. După ce se familiarizează însă cu limbajul *Divanului,* cititorul descoperă în el chiar surse de

savoare. Cantemir e un om de spirit, un gânditor care declanşează jocul ideilor, care practică umorul şi ironia, care umple meditaţia de lirism. Înţeleptul şi Lumea devin realmente personaje, disputa lor fiind o autentică „gâlceavă“, o ciorovăială de vecini ce nu se pot suferi, dar nu pot nici exista unul fără celălalt Dezbătând principii, ei se vaietă ca doi moşnegi şi îşi adresează calificative insultătoare delicioase, Înţeleptul o numeşte pe Lume: „îngâmfată“, „flecară“, „mincinoasă“, afirmând că „Înţeleptul nu pe acela ce iaste în tine, ci pe cela ce-au eşit din tine fericeşte“, iar ea îi răspunde pe acelaşi ton: „vai, vai, cum a te pricepe nu poţi (...) o, blăstămatule, ticăitule şi nemică cunoscătoriule! Dacă patriiarşii, prorocii, apostolii, mucenicii şi alalţi svinţi au nu cu toţii în mine au lăcuit? Au nu cu toţii cu mine s-au slujit?“ Interpretând motivul *fortuna labilis,* Înţeleptul articulează, prin utilizarea ca laimotiv a întrebării *ubi sunt,* propoziţii ca acestea: „Unde iaste Chiros şi Crisors? Unde iaste Xerxis şi Artaxerxis, aceştia carii în loc de Dumnedzău să socotiia şi mai puternici decât toţi oamenii lumii să ţinea până într-atâta cât şi cu luciul mării şi cu valurile furtunii ei vrea să stăpânească, oamenilor săi poruncind să bată marea cu toiage şi să o puie în obedzi (...) Unde iaste Alexandru marele, Machidonianul (...)“?

D. MICU, *De la cronică la istorie*, în *Scurtă istorie a literaturii române*, vol. I, B., 1994, Editura Iriana, p. 72–74.

CUPRINS

Tabel cronologic 7

DIVANUL LUMII CU ÎNŢELEPTUL
sau
GIUDECATA SUFLETULUI CU TRUPUL

Dimitrie Cantemir, Carte de închinăciune 18
Dimitrie Cantemir, Carte cătră cetitoriu 24
Ieremia Cacvela, Prealuminatului, blagocistivului
şi preacuvîntăreţului Ioan Dimitrie Constantin-Voievoda 28
Cartea întăia 30
Cartea a doua 87
Cartea a triia 166
Scară a cărţii dintăi şi a doa 222
Scară a cărţii a triia 226
Comentarii 231

Referinţe istorico-literare 283